

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN TARİH ANLAYIŞI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MESUT DAVULCU

KOCAELİ – 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN TARİH ANLAYIŞI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MESUT DAVULCU

PROF. DR. İBRAHİM ŞİRİN

KOCAELİ – 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BÖLÜMÜ

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN TARİH ANLAYIŞI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: MESUT DAVULCU

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 03.04.2019/11

Jüri Başkanı: Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ahmet Şimşek

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Oğuz Polatel

KOCAELİ 2019

ÖNSÖZ

Bu çalışmada tarih bilimi ve ideolojilerin tarihe yansımaları, zaman zaman tarihin ideologlar tarafından birer araç olarak kullanım sorunlarına dair problem Ahmet Mithat ve tarih anlayışı bağlamında somutlaştırılmıştır.

Ahmet Mithat hakkında yapılmış lisansüstü çalışmalarının toplamı 45'tir. 5 tanesi doktora tezi düzeyinde yapılmış olup, 40 tanesi yüksek lisans düzeyindedir. Ahmet Mithat, daha çok Türk Dili ve Edebiyatı (27) alanının çalışma sahasında görülse de Din (4), Felsefe (3), Siyasal Bilimler (2), Eğitim Bilimleri (2), Dilbilim (2), Ekonomi (1), Halk Bilimi (1), Kamu Yönetimi (1), Sosyoloji (1) ve Tarih (1) gibi anabilim dallarında da incelemeler yürütülmüştür.

Bu tezlerde; Ahmet Mithat romanları genel olarak; yapı ve tema, metinsel kararsızlık, kadınlar, Avrupalı kadınlar, kadın eğitimi, erkek narsizmi, toplumsal cinsiyet, mahalle algısı, sosyal kavramlar, ahlak anlayışı, dini ve toplumsal temalar, seyahat, eşya isimleri, etnik kimlikler ve oksidentalizm yönünden incelenmiş ayrıca Ahmet Mithat'ın romanlarını etkileyen Türk Halk Hikayeleri de irdelenmiştir. Ahmet Mithat ve romanları Orhan Pamuk, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halide Edip Adıvar, İsmail Gaspıralı ve Beşir Fuat ile karşılaştırılmıştır.

Ahmet Mithat'ın eserlerinden; Letaif-i Rivayat, Kainat, Dürdane Hanım, Müdafaa, Müşehdat, Felatun Bey ve Rakım Efendi adlı yapıtları ayrıntılı olarak konu edilmiş, başlı başına birer tez konusu halinde ele alınmıştır.

Gazete yazıları ise iki ayrı tezde ele alınmıştır. İlki, Ahmet Mithat'ın Tercüman-ı Hakikat Gazetesindeki musiki, eğitim, muallimlik, gazetecilik, kitapçılık üzerine yoğunlaşan yazılarının Osmanlı Türkçesine aktarımı ve değerlendirmesini içerirken diğeri Tercüman-ı Hakikat Gazetesinin 29 Temmuz 1908-17 Eylül 1908 tarihleri arasındaki Ahmet Mithat'a ait 44 yazının Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine aktarımını ve değerlendirmesini içermektedir.

Ahmet Mithat'ın zihni profili ise; Türk düşünce tarihindeki yeri, felsefe anlayışı, muhafazakarlık, din-bilim ilişkisi, Batılılaşma, çağdaş eğitim yaklaşımlarının karşılaştırması, Avrupa fikri, eğitim değerleri ve Türkçe, romancılığı, edebiyat teorisi tarihi ve eleştirisi, iktisadi düşüncedeki yeri şeklinde çıkarılmıştır.

Ahmet Mithat, Tarih alanında yalnızca 1995 tarihli İbrahim Öztürk'ün yüksek lisans tezi olan "Fukuzawa Yukichi and Ahmet Mithat Efendi: A comparative study

of the two leading figures of modernization in Japon and the Ottoman Empire in the 19 th century” adlı çalışmada ele alınmıştır.

Kader Gedik’in 2013 yılında Marmara Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalında yapmış olduğu “Ahmet Midhat Efendi’nin Romanlarında Etnik Kimlikler” adlı çalışmasının birinci bölümünde ulus-devlet oluşumu ve kimlik tanımlamalarını, Tanzimat dönemi kimlik algısıyla beraber düşünce akımlarının ekseninde kimlik anlayışlarını ele almış ve bir üst kimlik olarak Osmanlılığı irdelemiştir. İkinci bölümünde ise Ahmet Mithat’ın bazı romanlarını coğrafya- kimlik ekseninde incelemiştir.

Bu çalışma da ise XIX. yüzyılda yaşamış bir Osmanlı aydını olan Ahmet Mithat’ın milliyetçiliğinin kuramsal altyapısı bağlamında tarihçi kimliği, tarihe ve tarihçeye bakış açısı ele alınmış olup genel çerçevede ise ideoloji ve tarih ilişkisi irdelenmiştir. Ahmet Mithat’ın yaşadığı dönem Osmanlı son dönemidir. Milliyetçiliklerin dünyada büyük ses getirdiği ve imparatorlukların uluslaşma sancıları yaşadığı bir süreçtir. Böyle bir sürecin aydını olan Ahmet Mithat’ın Batıya ve dünyaya bakışı çerçevesinde, konusu tarihe dayanan romanlarından hareketle Ahmet Mithat’ın tasavvurundaki yeni insan profili ve imparatorluğun dönüşümünün en sağlıklı şekilde atlatılmasına dair kitleleri kendi fikri etrafında toplama gayesi esnasında araç olarak tarihi nasıl kullandığı dönemin önemli tarihçilerinden Ahmet Cevdet Paşa ile ve dönemin iktidarı Sultan II. Abdülhamit ile ilişkisi ele alınmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde ideoloji kavramı ele alınmış olup genel bir tanımı yapıldıktan sonra Georges Cabanis, Karl Marx, Michal Foucault, Ernesto Laclau, Terry Eagleton, Karl Mannheim, Louis Althusser ve Şerif Mardin’in ideolojiye bakışları irdelenmiştir. İdeolojinin meşrulaştırma, çarpıtma, doğallaştırma, parçalama işlevleri üzerinde durulmuştur. Tarihin amaçsallaştırılmasında, toplum ve toplumsal yapıları şekillendirmede ideolojilerin rolü açıklanmaya çalışılmıştır. Üretilen tarihin faydasının kime ve nasıl olacağı üzerine fikir yürütülmüştür.

Osmanlı’da tarih yazımına ve iktidar ile tarihin meşruiyet zemininde nasıl bir araya geldiği üzerinde durulmuştur. Son dönem Osmanlı’sının kimlik inşasında tarihin ve diğer sosyal araçların kullanımı gerek formal eğitimin içinde tarihin kullanımı gerekse informal eğitimin içerisinde tarihin kullanımıyla örneklendirilmiştir.

İkinci bölümde Ahmet Mithat'ın hayatı, ideolojik ve edebi çizgisi hakkında bilgi verilmiş olup, tarih eserleri yazmasına sebep olan fikirleri ise sosyal ve siyasal konumu olarak ikiye ayrılıp incelenmiştir. Sosyal konumu olarak hürriyete ve medeniyete bakış açısı üzerinde durulurken siyasal konum olarak Osmanlıcılık ideolojisi, gerek hayatından, gerekse kaleme aldığı eserlerden örneklendirmeler yapılarak açıklanmıştır. Teşvikat-ı ecnebiye başlığında ise ideolojilerin inşasında parçalama metodunun gereği, oluşturulan fikri yerleştirmek için karşısına bir öteki, bir düşman çıkarma meselesi irdelenmiştir. Ahmet Mithat, Osmanlıcılık düşüncesi çerçevesinde “İttihad-i Osmani”yi kurmak için yarattığı öteki; Slavları himayesi altına almak isteyen Rusya ve Avusturya’dır. İngiltere ise hilafetin İstanbul’dan çıkarılmasını hedefleyen, Osmanlı’yı beylikler topluluğu şekline sokma isteğinden dolayı bir tehlike olarak İslam dünyasına sıkıntı yaratması da göz ardı edilmemiştir. Teşvikat-ı ecnebiye ifadesi Ahmet Mithat'ın ideolojik bakışını sergileyen önemli bir ifadedir. Çünkü ona göre Osmanlı bünyesinde ve çok uluslu yapısında herhangi bir olumsuz koşul söz konusu değildir. Onun deyimi ile pek çok din ve ulustan topluluklar “ittihad-i kalp” ile birbirlerine yüzyıllardır bağlıdır. Şuan ki durumda yaratılmak istenen olumsuz koşullar bu ulusların isteği değil, tekrar onun deyimiyle “tahrifat-ı hariciye”den dolayıdır. Keza Ahmet Mithat'ın sıkça kullandığı Osmanlıcılığı teşvik eden kelimeler ile yabancı kışkırtması manasına gelen kelimeler ayrıca bir liste halinde bir araya getirilmiştir. Bu kelimeler Ahmet Mithat'ın ideolojik hareketini ve kalemini inandığı düşünceler çerçevesinde nasıl hareket ettirdiğinin kanıtıdır. Teşvikat-ı ecnebiye başlığını önemli kılan bir diğer konu ise, Ahmet Mithat'ın imtiyaz sahibi olduğu Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde bahsedilmesi gereken konuların birer muhtıra şeklinde hükümetten iletildiğine dair belgenin incelemesinin bulunmasıdır.

Üçüncü Bölümde Ahmet Mithat'ın tarih ve tarihçi anlayışı, ona göre tarihçinin görevleri, inşa ettiği metinlerden hareketle çıkarımda bulunularak anlaşılmaya çalışılmıştır. Ahmet Mithat'ın tarih neden ve nasıl yazılır sorusu kendi beyanları ve modern tarih yazımı metotları ile karşılaştırılarak açıklığa kavuşturulmak istenmiştir. Ayrıca tarih konulu romanlarında kullandığı ana kaynaklar, ele aldığı tarih aralıkları ve tarihsel figürler incelenmiştir. Dönemin önemli diplomatı ve tarihçisi Ahmet Cevdet Paşa ile şahsi münasebeti, tarihçi olarak ise etkilenip etkilenmediği arşiv belgelerinden hareketle bir çıkarıma gidilmiştir. Bu

çıkarma Ahmet Mithat'ın telif ettiği Tarih-i Ulum isimli kitaba dair Ahmet Cevdet Paşa'nın eleştirileri dikkat alınarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise Ahmet Mithat'ın tarihe dair kavramları olarak ön plana çıkan “hanedan”, “vatan” ve “yeni insan” gibi üç temel kavrama yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Ahmet Mithat'ın esas sorunsalının ideolojisi çerçevesinde yeni insan yaratmaya çalışma çabaları metinlerden hareketle örneklendirilmiştir. Bu bölümde son olarak ise Ahmet Mithat'ın Batı kaynaklarından ve akımlarından ne derece etkilendiği Aydınlamacılardan ve Romantiklerden ne derece edebiyatına ve kalemine kattığı üzerine bir analiz yapılmıştır.

Bu çalışmanın dördüncü ve son bölümünde örneklem olarak Ahmet Mithat'ın tarih konulu romanlarından Yeniçeriler, Arnavutlar Solyotlar ve Jön Türkler'de Osmanlılık ideolojisini tarihi kullanarak nasıl aksettirdiği incelenmiştir. Ahmet Mithat'ın fen ve teknik merakını içeren Dürdane Hanım romanı ile tahayyülündeki yeni insan profilini oluşturma amacına yönelik fikrini nasıl yansıttığı, modernleşme ve doğru Batılılaşma kapsamında kült romanı Felatun Bey ve Rakım Efendi'de içerisinde barındırdığı ideolojik öğeler bakımından irdelenmiştir.

Ahmet Mithat'ın Tarih eserleri olarak ise Üss-i İnkılap I-II ve Zübdet'ül Hakayık ise bir tarih metni olarak objektifliği ve dönemin olaylarının izahı, tarihe ve tarih yazımına uygunluğu dikkate alınarak sorgulanmıştır.

Hayatımın her evresinde yanımda olan ve hayallerimin peşinden gitmem için cesaretlendiren, bildiğim yolda emin adımlarla ilerlemem konusunda telkinlerini eksik etmeyip güçlü ve zorlu yollarda tereddüt etmememi sağlayan canım annem Kıymet Davulcu ve babam Haydar Davulcu'ya, lisans birinci sınıftan beri varlığı ile güç veren Ece ONURAL Hocam'a, hayatımın her evresinde yanımda olmalarını istediğim ve hayatlarının her evresinde yanlarında olmak istediğim dostlarım; Mehmet Serhan ÖZEMRAH, Emre YURDAM, Semra IŞIN, Ebru SUBAY YILDIRIM, Seyhan ATAK, Hande DEMİRLİ, Sevinç ÖZEN ve Merve Nesibe TERZİ'ye destekleri ve varlıkları için sonsuz sevgilerim ile beraber şükranlarımı sunarım

Lisans ve lisansüstü eğitimimde desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen danışman Hocam Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Mesut DAVULCU

Gölcük/ Ocak 20

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
KISALTMALAR.....	X
ŞEKİL, TABLO, GRAFİK, RESİM VB LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.TARİH VE İDEOLOJİ

1.1. TARİH VE İDEOLOJİ İLİŞKİSİ

1.1.1. İdeoloji Kavramı.....	14
1.1.2. Tarihin Amaçsallaştırılması: İdeolojik Kullanım.....	21
1.1.3. Üretilen Tarihin Faydası Üzerine.....	25

1.2. OSMANLI'DA TARİH VE İDEOLOJİ

1.2.1. İktidar ve Tarih : Osmanlı'da Tarihin Dönüşümü.....	26
1.2.2. Kimlik İnşa Sürecinde Osmanlı'da Tarihin Rolü.....	26
1.2.2.1.Osmanlı Son Döneminde Formal Eğitimin İçerisinde Tarih Bilinci ve Kullanımı.....	31
1.2.2.2.Osmanlı Son Döneminde İnfomal Eğitimin İçerisinde Tarih Bilinci ve Kullanımı.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

2. AHMET MİTHAT VE HAYATI

2.1.AHMET MİTHAT'IN HAYATI.....	35
2.2. AHMET MİTHAT'IN İDEOLOJİK VE EDEBİ KONUMU.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AHMET MİTHAT VE TARİH ANLAYIŞI

3.1. AHMET MİTHAT'IN TARİH ESERLERİ YAZMASINA SEBEP OLAN FİKİRLERİ

3.1.1. Ahmet Mithat'ın Siyasal Konumu.....	44
3.1.1.1. Ahmet Mithat'ın Osmanlılık Tasavvuru.....	46
3.1.2. Ahmet Mithat'ın Sosyal Konumu.....	51
3.1.2.1. Ahmet Mithat'ın Hürriyet Tasavvuru.....	51
3.1.2.2. Ahmet Mithat'ın Medeniyet Tasavvuru.....	68

3.2. AHMET MİTHAT'IN TARİH VE TARİHÇİ ANLAYIŞI

3.2.1. Ahmet Mithat'a Göre Tarih Neden Yazılır? Tarihçinin Görevleri Nelerdir?.....	66
3.2.2. Ahmet Mithat'ın Kurmaca Metinlerinde Tarihin Seyri.....	71
3.2.3. Ahmet Mithat'ın Tarih Yazım Gerekçesi Olarak Milliyetçilik.....	74

3.3. AHMET MİTHAT'IN TARİHE DAİR KAVRAMLARI

3.3.1. Ahmet Mithat'a Göre Tarihin ve Devletin Öznesi Olarak Hanedan.....	84
3.3.2. Ahmet Mithat'a Göre Vatan Kavramı.....	86
3.3.3. Ahmet Mithat'a Göre Teşvikat-ı Ecnebiye.....	91
3.3.4. Ahmet Mithat ve Tahayyülündeki Yeni İnsan.....	93

3.4. AHMET MİTHAT'IN TARİH ANLAYIŞININ KAYNAKLARI

3.4.1. Ahmet Mithat ve Aydınlanmacılar.....	99
3.4.2. Ahmet Mithat ve Romantikler.....	102
3.4.3. Ahmet Mithat ve Ahmet Cevdet Paşa	104
3.4.3.1. Ahmet Mithat'ın Telif Ettiği Tarih-i Ulum İsimli Kitaba Dair Ahmet Cevdet Paşa'nın İzah Şerh ve Mütalaaları.....	105

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AHMET MİTHAT'IN TARİHE DAİR ROMANLARINDA VE TARİH ESERLERİNDE İDEOLOJİK UNSURLARIN TAKİBİ

4.1. ROMANLARI.....	117
4.1.1. Yeniçeriler.....	117

4.1.2. Felatun Bey ile Rakım Efendi	129
4.1.3. Dürdane Hanım.....	123
4.1.4. Arnavutlar Solyotlar.....	127
4.1.5. Jön Türk.....	131
4.2. TARİH ESERLERİ.....	133
4.2.1. Üss-i İnkılap I-II.....	134
4.2.2. Zübdetü'l – Hakayık.....	138
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	143
KAYNAKÇA.....	147
A-Başbakanlık Osmanlı Arşivi.....	147
B-Kitaplar.....	147
C-Makaleler.....	154
D-Gazete Yazıları.....	161
E-Tezler.....	161
EKLER.....	163
ÖZGEÇMİŞ.....	177

ÖZET

XIX. yüzyıl sosyal, siyasal ve bilimsel açıdan bir dönüşümün çağıdır. Tarih de bu dönüşümün dışında değildir. XIX. yüzyılda tarih, bilimsel metotlar ile hakikate ulaşmanın yanında ideolojik ya da romantik anlayış ile yeni bir dünya yaratmak için bir araç olarak da kullanılmıştır. Yeni dünya yaratımında belli ideolojilerin hakimiyeti için ideolojilerin meşruiyetinin sağlanması gerekmektedir. İdeolojileri toplumsal zemine sağlam bir şekilde yerleştirebilmek amacıyla tarihin meşrulaştırıcı gücüne ihtiyaç duyulur. Tarihsel meşru zemini de tarihçiler oluşturur. Bu yüzden tarih metinleri incelenirken onu kaleme alan tarihçiyi de incelemek gerekir. Tarih ve ideoloji arasındaki bağın anlaşılabilmesi için tarihçinin hayatının kırılma noktalarını bilme lüzumu vardır.

Bu çalışmada, Osmanlı son dönem aydınlarından olan Ahmet Mithat Efendi'nin hayatı ve hayatının kırılma noktalarından hareketle tarih eseri yazmasının ve bazı kurgu eserlerini tarihten beslemesinin sebepleri irdelenmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin tarihe yüklediği anlam hem kendi ifadesinden hem eserlerindeki örtük mesajlardan tespit edilmiştir. Ahmet Mithat'ın tarih ve tarihçi anlayışı modern tarih yazımı ile karşılaştırılmıştır. Örneklem olarak seçilen eserlerindeki ideolojik unsurlar takip edilmiştir. İdeolojik unsurların tahlili neticesinde “aydın ve tarih”, “tarihçi ve iktidar”, “tarih ve ideoloji” gibi kavramların birbiri ile ilişkisi Ahmet Mithat Efendi örneğinden hareketle değerlendirilmiştir.

Ayrıca dönemin önemli tarihçisi Ahmet Cevdet Paşa'nın, Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerine yaptığı şerh ve eleştiriler üzerinden yola çıkarak son dönem Osmanlı'sının bir aydından ve bir tarihçiden beklentileri irdelenmiştir.

Ahmet Mithat Efendi'nin tarihe bakışının ele alındığı bu tezde, tarihi malzeme edinirken, etkisi altında kaldığı sosyal ve siyasi olgular üzerinden tarihçiliği incelenmiştir. Ahmet Mithat'ın tarihi ele alışı, hayatında yaşadığı kırılma noktaları ile eşleştirilmiş, XIX. yüzyılın sosyal, siyasi ve kültürel koşulları ile kendi politik konumu ve milliyetçilik kuramları arasında bağ kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler : Ahmet Mithat, İdeoloji, Tarih yazımı, Osmanlıcılık

ABSTRACT

XIX. century is an era of social, political and scientific transformation. History does not lie outside the scope of this transformation as well. XIX. In the 19th century, history was used as a tool to create a new world with ideological or romantic understanding as well as to reach the truth through scientific methods. In the formation of the new world, the legitimacy of ideologies must be ensured for the dominance of certain ideologies. The legitimate power of history is needed in order to place ideologies firmly on the social ground. Historians form the historical legitimate ground as well. Therefore, it is necessary to examine the historian who wrote the historical works in analyzing historical artifacts. To comprehend the link between history and ideology, it is necessary to know the breaking points of the historian's life.

In this study, the reasons of the late Ottoman intellectual Ahmet Mithat Efendi's life and his life writing from the breaking points and the causes for feeding some of the fiction works from the history were examined. The meaning that Ahmet Mithat Efendi put into history has been determined both from his own expression and from implicit messages in his works. The notion of history and historiography of Ahmet Mithat have been compared with modern historiography. As a sample, the ideological elements in the selected works were followed. As a result of the analysis of ideological elements, the relation between the concepts such as “intellectual and history”, “historian and power”, “history and ideology” was evaluated with reference to Ahmet Mithat Efendi. Furthermore, the expectations of a late Ottoman and a historian were examined in the light of his commentary and criticism on the works of Ahmet Mithat Efendi by Ahmet Cevdet Pasha, who was an important historian of the time. Ahmet Mithat Efendi's view of history is handled in this thesis, his historiography were examined under the influence of social and political phenomenon which impress Ahmet Mithat Efendi. The conception of history of Ahmet Mithat is matched with the breaking points in his life. The relationship between the social, political and cultural conditions of the 19th century and its political position and theories of nationalism was established.

Key words: Ahmet Mithat, Ideology, Historiography, Ottomanism

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
S.	Sayı
ss.	Sayfadan Sayfaya
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
Y.EE.	Yıldız Esas Evrakı
Y.PRK.AZJ.	Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Journaller
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan

ŞEKİL, TABLO, GRAFİK, RESİM VB LİSTESİ

Şekil :1.Ahmet Mithat'ın Arap'ın Yunan'dan Aldığını İddia Ettiği İlimin Tasnifi.....111

Şekil :2. Ahmet Cevdet Paşa'ya Göre Arap'ın Yunan'dan aldığı İlim ve Ahmet Mithat'ın Taksimatına Yaptığı Düzeltme.....111

Şekil :3. Ahmet Cevdet Paşa'nın Genel Olarak Yaptığı Ulum-ı Akliye ve Ulum-ı Nakliye Olarak İkiye Ayırdığı İlim Tasnifi.....112

GİRİŞ

Osmanlı tarih yazıcılığının temeli üç farklı görüşe dayanır, bunlar Victor L. Menage'a göre Teravih-i Ali Osmanlardır, Halil İncalcık'a göre ise menakıbnameler ve gazavetnamelerdir, Colin İmber ise edebi eserleri ve tarih takvimlerini temel alır (Şirin, 2001: 551).

Daha sonraki dönemlerde anonim tarihlerin ve özel tarihlerin yazıldığı görülmüş bunları vakanüvis tarihleri takip etmiştir.

Halil İncalcık Osmanlı tarih yazıcılığını ana hatlarına ayırırken XIX. yüzyıldan Batı tesirinde genel Osmanlı tarihlerinin yazılması şeklinde bahsetmiştir (İncalcık ve Arı, 2011: 110). Bu dönem Enver Ziya Karal'ın (1977) Osmanlı tarihinin yazımını sınıflandırdığı bölümlerden Hanedan tarih anlayışı ile ulus tarih anlayışı olarak adlandırdığı dönemlere tekabül etmektedir.

XIX. yüzyıl Osmanlı tarihçiliği için önemli dönüm noktalarından biridir. Bu dönem klasik Osmanlı geleneğini içeren yazım unsurlarını bünyesinde barındırırken, Batı'nın tarih yazımı anlayışı çerçevesinde yeni türlere kucak açtığı ve denemeler ortaya çıkardığı dönemdir (İşpirli, 1999: 252).

XIX. yüzyıl Avrupası milliyetçilik düşünceleri çerçevesinde tarih yüzyılı olarak, XVIII. yüzyıl aydınlanma felsefesinin hakimiyetini sürdürdüğü bir dönem olarak karşımıza çıkar.

Aydınlanma çağının teknolojik gelişmeleriyle beraber toplumların bilime karşı saygısı artmıştır. August Comte'un katkısıyla pozitivist modern bilimleri daha sistemleştirdiği bir dönem olarak da kabul edilebilir. Pozitivist düşüncenin kökleri fizik bilimlerine dayansa da diğer alanlarında kendisini ifade edeceği bir düşünce şeklini almıştır. Tarih de pozitivist düşüncenin ışığında bilimsel bir şekle bürünmeye çalışmıştır. Bu süreç milliyetçi tarih anlayışının da yükseldiği süreçtir. Comte, Buckle ve Taine pozitivist bir metodoloji geliştirmeye çalışırken Herder, Fichte, Schiller, Michelet romantik tarih anlayışına katkı sağlamışlardır (Engin ve Şimşek, 2013: 2-3). Romantik milliyetçi anlayış dahilinde tarihin bir görevi vardır. Bu görev içinde bulunan ve ait olunan toplumun kökenlerinin ne kadar eski ve ne kadar yüce olduğunu kanıtlamak ve şanlı geçmiş çerçevesinde millete ulusal bir

bilinç aşılacaktır. Bu kazanım esnasında tarihsel gerçeklerin tamamıyla ele alınması gerekmemektedir. Romantik milliyetçi düşüncenin tarih anlayışına göre yapılan kurgular şanlı geçmişi yaratmada birer araçtır. Amaç tarihsel gerçeklere ulaşmak değil ulusun birliğini sağlamak ve gelecek planlamasında ortaklığı devam ettirmektir (Şimşek ve Alaslan, 2014: 11-12).

Dünya imparatorluk sistemlerinin Fransız İhtilali ile dağılmaya başlayıp ulus devlet sistemleri haline geçiş aşaması imparatorluklar açısından sancılıdır. Yüzyıllardır var olan bir yönetim biçiminin dönüşümünü engellemek veya dönüşümün kısmi olarak gerçekleşmesini sağlamanın bile büyük başarı sayılabileceği XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl başlarında var olan sistemi korumanın yegane yolu olarak tarih kullanılmaya çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ve İmparatorluğun aydınları tarafından da tarih bir kimlik inşa aracı olarak seçilmiştir. Tarih toplum mühendisliği için kullanılarak imparatorluk sisteminin çöküşü engellenmeye çalışılmıştır. Tarih, kullanıcısına bir devlet kurulurken de yıkılırken sığınılan hem bir kurtarıcı hem de bir meşruiyet alanı olarak hizmet eder.

Milliyetçiliklerin yükseldiği akabinde ulus devletlerin kurulduğu XIX. yüzyılda, ulus devletlerin kurumsallaşmalarıyla beraber tarih de bir disiplin olarak yeniden doğar. Ulus devletler ve bu devletlerin temelini oluşturan ideoloji olan milliyetçiliği meşru bir zemine oturtacak aygıt olarak tarihe ihtiyaç duymuştur (Aydın, 1997: 80).

Anthony Smith'e göre romantik tarih anlayışının ihtiyaç alanı, farklı kimliklerin bir arada bulunduğu bölgelerde tarih ve toprak etrafında, bu farklı kimlikleri tek bir ulusa dönüştürüp, aidiyet duygusu vererek bütünleşmenin sağlanması gerektiği zamanlarda ortaya çıkar (Smith, 2002: 255-265).

Bu açıdan bakıldığında XIX. yüzyıl milliyetçiliğinin gelişimine katkı sağlayan en önemli araç romantik tarih anlayışı olmuştur. Ulusların inşasında; geçmiş zaferler hatırlatılarak ulusal birliklerin oluşumu sağlanmış, ulusal tarih kahramanlar vasıtasıyla parlatılmıştır (Şimşek ve Satan, 2011: 18).

Romantik tarih anlayışı, pozitivist tarih anlayışını geçmişin tam manasıyla açıklanamayacağını, doğa bilimlerinde olduğu gibi yinelenebilir bir ortamın mümkün olmadığını ve nesnel bilgiye ulaşmanın mümkün olmaması iddiası ile eleştirmiştir.

Romantik tarih anlayışı, bilimsel bir sistematik yerine tarihe yöneltmiş estetik coşkunun hakim olduğu bir alan olarak kabul edilmiştir (Özlem, 2010: 136-139).

Nesnel bilginin tarihte mümkün olmadığını savunan romantik tarih yazımının en önemli temsilcisi Herder'dir (Aysevener,1994: 26).

Sanayi devrimi ve aydınlanma çağının birer mirası olarak kalan bireysellik, insana yönelik ve romantizm Herder'in tarih anlayışında ön plana çıkar. Onun düşünce yapısına göre insanı anlamak tarihi anlamak demektir. Çağlar veya uluslar kendi koşullarına göre değerlendirilmelidir. Ona göre ulusun içinde bulunduğu iklimsel veya coğrafi koşullar dikkate alınarak yazılan tarih gerçek hedefine ulaşabilir. Herder toplumun ve dönemin tarihini anlamak için önce coğrafya ve iklim şartlarına bakar, sonra insanı anlamaya çalışır ve tarihini anlamlandırmaya girişir. Herder'in tarih anlayışına göre bunlar da yeterli değildir. Materyalist bir tarih Herder'in bakış açısına terstir. Ona göre ulusun tarihi beşeri çevre ve insan ruhunun oluşturduğu karşılıklı bir etkileşimin ürünüdür (Walhs, 2006: 72)

Herder ulusların gelişimini ve tarihi canlı bir organizmaya benzetir. Organizmanın gençlik, olgunluk yaşlılık dönemleri varsa tarihte ve ulusta da yükseliş, düşüş ve çöküşler vardır. Belli dinamikler toplumların yükselmesinde ve yıkılmasında etkilidir (Özlem, 2010: 81).

Kültür kavramını terim olarak ele alan ilk düşünür Herder'dir. Kültürel olguları insanlığın zihinsel tarihinin temeli ile ilişkilendirir (Özlem, 2000: 145-146).

Herder'e göre dil, kültürün korunmasında aktarılmasında önemli bir aktör ve toplumu milletleştiren en önemli unsurdur. Toplumun hafızası ve kökünü temsil eder (Acar, 2008: 289-290).

Dil, kültür ve coğrafya temelli Herder'in tarih ve milliyetçilik anlayışı Alman siyasi birliğinin oluşumuna katkı sağlarken bazı toplumların da uluslaşma hareketlerine örnek olmuştur.

Dil ve kültür konusunda Fichte'de Herder ile aynı fikirdedir. Fichte'ye göre ulusal dil zenginleşip yabancı dillerin boyunduruğundan kurtuldukça toplumun yaşam süresi artar. Fichte aynı zaman da dilin gücünün eğitim ile tamamlanması gerektiğini savunur. Fichte'nin milliyetçiliğini güçlendiren temel argüman İhtilalin

anavatanı ve bireysel özgürlüğün var olduğu tek ülke Fransa'nın lideri Napoleon'un keyfi tutumlarla Prusya'ya saldırmasıdır. Bu savaşa kadar mutlak özgürlüğün yayılımını Fransa'nın öncülüğünde beklerken bu olaydan sonra Fichte özgürlüğü Prusya'nın gerçekleştireceğine inanarak Alman milliyetçiliğini savunacaktır. Fichte'ye göre vatanseverlik önemli bir unsurdur. Toplum millet olma yolunda vatanseverlik ülküsü çerçevesinde eğitilmelidir. Fichte uluslaşma ülküsünde eğitimde ulusal korkulara da yer verilmesinden yanadır ve milletin kurtuluşunu gene milletin kendi enerjisine bağlar. Fichte milliyetçiliği, milletin ruhsal canlanmasını ve yeniden şahlanmasını içerir. Dışlayıcı değildir çünkü ırksal bir ayrıma yol açmaz, onun milliyetçiliği yalnızca bireyin özgürlüğüne inananlar ve inanmayanlar ile vatanı sevenler ve sevmeyenler şeklinde bir ayrımı kabul edebilir. Irk ve dil olarak kültürel ortaklık salt millet olmaya yetmez özgürlük ülküsü esas bağlayıcı etkidir (Yıldırım, 2011 :122-151).

Schiller de insan merkezlidir ve ahlak, din, bilimi aynı potada eritir. Özgürlüğü ahlak ve dinin sorumluluğu altında bilimin de neden sonuç sorgulaması çerçevesinde açıklar. Ahlak ona göre toplumsal yaşamı güvenilir kılar (Durmaz, 2018: 175-189)

Tarihin; ulus devletlerin oluşumuna zemin hazırlamasına yönelik faaliyetinde Avrupa'da ortaya çıkan romantik akımın temsilcisi olan bu düşünürler milliyetçilik ideolojisi ve meşruiyet gücünün farkındadır.

XIX. yüzyılın genel yapısı Osmanlı'yı her yönden etkilediği gibi tarihçiliğini de etkilemiştir. Osmanlı tarihçiliği geleneksel (dinsel) tarih yazımdan tam anlamıyla kopamasa da modern tarihçilik yolunda bir ilerleme kaydettiği açıktır. Tanzimat sonrası Batı dillerinin öğrenimi, tercüme faaliyetleri ile yeni edebi türlerin öğrenilmesi Osmanlı tarihçiliğini etkileyen önemli unsurlardır (Uzundal,2013: 109).

XIX. yüzyıl tarih yazıcılığının Osmanlı'ya Avrupa'nın etkisiyle birlikte yeni metotlar gelmiş ancak tek bir akımın izini taşımamış ağırlıklı olarak romantik ve pragmatik yazım biçimi hakim olmuştur (Ersanlı, 2003: 51-58).

Tarih alanındaki modern anlayışın XIX. yüzyıldaki gelişimi Avrupa'da ortaya çıkan ideolojilerden ilham alınarak yazılan kitaplarla tamamlanmıştır. 1860 sonrası Osmanlı'sının bazı aydınları devletin gidişatındaki bozulmaların ancak Osmanlı

milliyetçiliğinin tesisi ile mümkün olacağı fikrindedirler. Tam anlamıyla bir Osmanlı milleti oluşturmak XIX. yüzyıl tarihçiliğini büyük oranda etkilemiştir. Hırpalanan devlete yeni bir ruh vermek, toplumu çağdaş düşünceye uygun şekillendirmek ana fikirdir. Milliyetperverlik ve vatanseverlik olguları hakimdir (Hayta ve Ünal, 2013: 148).

Tanzimat düşüncesi Osmanlı'nın yapısal örgütlenmesine getirdiği modernleşme gibi tarih anlayışına da çeşitli gelişmeler getirmiştir. Hak ve eşitlik anlayışının gelişmesi, tebaanın eşitliğinin kanunlar nezdinde güvenceye alınması, eğitimin kurumsallaşması gibi gelişmeler sonrası tarihin de dinsel bakış açısından çıkartılıp hanedan tarih anlayışına geçilmiştir. Osmanlı hanedanının hakimiyetinde ve himayesinde etnik köken ve dini mezhep farkı gözetmeksizin yaratılan Osmanlı milleti düşüncesi hanedan tarihinin temeli olmuştur (Karal, 1977: 255-256).

XIX. yüzyıl Osmanlı'sı hanedan tarih anlayışı ile tarih yazımı ön plana çıkmıştır. Bu tarih yazımının gelişmesini etkileyen en önemli faktör batılılaşma çabalarıdır. (Arıkan, 1984)

Batılılaşma çalışmalarına bağlı olarak tarih yazımı da geliştiği açıktır. II. Abdülhamit Döneminde yönetimin geliştirilmesi amacıyla bilimsel eğitime ağırlık verilmeye çalışılmıştır. Maliye, tıp, hukuk, güzel sanatlar, mühendislik, ticaret, veterinerlik gibi alanlarda meslek okulları ve yüksek okullar açılmış, ilk ve ortaöğretim kurumları yaygınlaştırılmış, kütüphaneler kurulmuştur. Fransız kaynaklardan edebi ve tarihi çeviriler yapılması önemli bir adımdır (Koçak, :7).

XIX. yüzyılda Osmanlı hanedana dayalı tarih yorumu ve milliyetçi anlayışların yanı sıra yabancı diller öğrenerek batıdaki tarih çalışmalarını takip eden, Türkçe çevirilerini gerçekleştirerek bilimsel tarih çalışmalarına zemin oluşturan örneklerde yok değildir. Keza bu yüzyılda yerli ve yabancı kaynakları tetkik edip, eleştiren ve konuları sebep sonuç ilişkisi içerisinde irdeleyen ve tarihe yardımcı bilimlerini de kullanarak ortaya çıkarılan çalışmalar da mevcuttur (Hayta-Ünal, 2013: 153).

Ahmet Cevdet Paşa bu tarz bir yol izleyerek Osmanlı'da bilimsel tarihi başlatan, XIX. yüzyılın önemli tarihçilerinden biri, aynı zamanda önemli bir Tanzimat bürokratıdır.

Ahmet Cevdet Paşa tarihini yazarken, Fransızcaya hakim olduğundan Fransız kaynaklarına ulaşmış ve kullanmış, arşiv belgelerinden yararlanmıştır (Göyünç, 1977: 243)

Ahmet Cevdet Paşa ayrıca tercüme eserlerden, devrinin veka-i namelerinden ve hatıratlardan yararlanmıştır (Yinanç, 1940: 4)

Ahmet Cevdet Paşa, Osmanlı tarihçileri içerisinde İbn-i Haldun'a en yakın isimlerdendir. Ahmet Cevdet Paşa Osmanlı Devleti'nin en buhranlı döneminde yaşamış, yaşadığı çağı anlamaya çalışmış ve Osmanlı'nın yıkılışına engel olmak istemiştir. Ahmet Cevdet Paşa için tarih "*hali aydınlatan mazidir*" (Şirin, 2002: 559).

Ahmet Cevdet Paşa'nın zihin dünyasını geliştiren İbn-i Haldun, İbn-i Teymiyye ve Zehebi gibi İslam alimlerinin yanında, Michelet, Taine, Hammer, Buckle, Macaulay ve Montesque gibi Avrupalı düşünürlerin de yeri büyüktür. İbn-i Haldun gibi buhran çağı düşünürü olan Ahmet Cevdet Paşa, medeniyet, devlet ve umran kavramlarında İbn-i Haldun'dan etkilenmiştir. Ancak İbn-i Haldun'un beş tavrı nazariyesinin son safhasını kabul etmemiş, devletlerin yeterli ıslahı yerine getirdiği takdirde yıkılmayacağını savunarak İbn-i Haldun'dan ayrılmıştır böylelikle Ahmet Cevdet Paşa'nın tarihte mutlak determinizme inanmadığı anlaşılır (Uzundal, 2013: 115).

Ahmet Cevdet Paşa'nın devlete yüklediği sorumluluk hakların yerine getirilmesi ve ülkenin savunulmasıdır. Ona göre devlet sosyal bir alet ama işlevi olan bir aygıttır (Bolay,2002: 935).

Şehabettin Tekindağ, Ahmet Cevdet Paşa'nın çalışmaları, faaliyetleri ve izlediği metotla XIX. yüzyıl Osmanlı tarih yazıcılığına damgasını vurduğu kanaatindedir. Ahmet Cevdet Paşa'dan sonra Ahmet Lütfi Efendi'de aynı yolu izlemek istese de Takvim-i Vekayi'i örnek almıştır. Ancak Ahmet Lütfi Efendi'nin Fezleke-i Tarih-i Osmani adlı çalışması kısa bir eser olsa da Avrupalı tarzda verilen ilk eser olması bakımından önemlidir. Fransa'da uzun yıllar sefirlik yapması bu konuda etkilidir. Eserinde Osmanlı Devleti'ni kuruluş, yükseliş, genişleme ve gerileme dönemlerini ele aldığı gibi, teşkilat ve fikir hayatından da bahsetmiştir. Bu eser örnek niteliğindedir. Ahmet Mithat'ta Ahmet Lütfi Efendi'yi takip etmiş bu manada ondan etkilenmiştir (Tekindağ, 1971: 661-662).

Hilmi Ziya Ülken, Ahmet Mithat'ı Tanzimat ile beraber Osmanlı topraklarına ve Osmanlı zihnine girmeye başlayan Batı kültürünü halka anlatan ve okumaya ilgi çekmeye çalışan, eserlerinde halka çağdaş fikirler aşlamayı amaç edinen bir aydın şeklinde tanımlar. Bu sebeplerden dolayı Tanzimat düşünürlerinden ve Yeni Osmanlılardan ayrıldığına dikkat çeker. Çünkü Ahmet Mithat'a kadar yalnızca Batı'nın siyasi bakış açıları ile ilgilenilirken Ahmet Mithat ile beraber bu durum derinlik kazanmıştır (Ülken, 1979: 110-111). Ahmet Mithat'ın bu durumunu Carter V. Findley, batı ile etkileşim içerisinde olmasına dayandırmıştır (Findley, 1999: XI).

Ahmet Mithat'ın batı ile etkileşimi doğrudan ve yalnızca çeviri yapmakla yetinmeyip, tüm bilgileri toplumun içselleştirmesini sağlamaya çalışmasından dolayıdır. Avrupa'nın bilgi ve medeniyetine Osmanlı'yı götürerek değil, bu bilgi medeniyet ve terakkiyi Osmanlı'ya getirmeye çabalamıştır. Ahmet Mithat'ın uzlaşmaz zıtlıklar üzerinde bile çalışması Osmanlı toplumu ve kültürü adına umudunu kaybetmediğinin resmidir (Öztürk, 2013:325-326).

Ahmet Mithat modern bir Osmanlı hedeflerken, kendi değerlerinin de farkında olan bir aydındır. Osmanlı'nın siyasi, sosyolojik, teknolojik ve akademik sorunlarından dolayı tek bir ideolojiyi savunmamış o esnada kendi ideallerine ve devletin gelişimine uygun ideolojileri de benimsemiştir. Bu açıdan Ahmet Mithat pragmatist bir ahlakla hareket ettiği söylenebilir (Ak, 2006 :267).

Ahmet Mithat'ın pragmatist tutumuna yeni insan profili yaratma çabası açısından bakılabilir. Ahmet Mithat Avrupa aydınlanmasının insana, bireye doğru yol aldığını farkındadır. Ahmet Mithat'ın “yeni insanı” batıdaki gelişmeleri tam manasıyla takip etmiş ve bu gelişmeleri Osmanlı evladı kimliğini kaybetmeden kendi değerleri ile harmanlayıp benimsemiş olmalıdır. Bu “yeni insan” hak ve özgürlüklerinin farkında olduğu kadar sorumluluklarının da farkındadır.

Ahmet Mithat'ın “yeni insan” yaklaşımının prototipleri romanlarında hayat bulur. Ahmet Mithat'ın yeni Osmanlı erkeği Jön Türk romanında Nurullah, Arnavutlar Solyotlar romanında Rüstem, Felatun Bey ve Rakım Efendi romanında Rakım Efendi'dir. Ahmet Mithat'ın yeni Osmanlı kadını ise daha detaylıdır ve kadın üzerinde daha fazla durur. Çünkü Ahmet Mithat'a göre kadın vatandır. Dürdane Hanım romanında Dürdane Hanım'ın fen merakı, Jön Türk romanında Ahdiye'nin

eğitimi, Yeniçeriler romanında Ayşe Dudu'nun namusu, Arnavutlar Solyotlar romanında Eftimi'nin sadakati ve fedakarlığı gibi özellikler ile donattığı karakterler bu vatanın kurtuluşunu sağlayacak önemli meziyetleri bünyesinde barındırır. Ahmet Mithat'a göre Osmanlı'nın gelişimi ve kurtuluşu ancak bu şekilde inşa edilen "yeni insan" ile mümkündür.

Jön Türk romanında Dilşinas Hanım Osmanlı taassubunu simgelerken iyi eğitim alan kızı Ahdiye ise doğru Batılılaşmayı başarmış Osmanlı'ya ait bir figürdür.

Ahdiye; Ahmet Mithat'ın yaratmak istediğı Osmanlı'dır.

Adeta bir yazı makinesi olan Ahmet Mithat'ın altmış adet romanından on tanesi konusunu doğrudan ya da dolaylı olarak tarihten alır. Bunlar ;

1-Yeniçeriler, İstanbul 1288 (1871).

2-Dünya'ya İkinci Geliş – Yahut İstanbul'da Neler Olmuş 1291 (1874).

3-Süleyman Musli, İstanbul 1294 (1877).

4-Acaib-i Alem, İstanbul 1299 (1882).

5- Cellat, İstanbul 1301 (1884).

6-Arnavutlar Solyotlar, İstanbul 1305 (1888).

7-Ahmet Metin ve Şirzat yahut Roman İçinde Roman, İstanbul 1309 (1892).

8-Gönüllü, İstanbul 1313 (1896).

9-Mesail-i Muğlaka, İstanbul 1316 (1899).

10-Jön Türk, İstanbul 1326 (1910).

Ahmet Mithat bu kurgu metinlerini; tarihsel bir zaman dilimi içerisinde geçtiğini ya tarihlerini vererek ya da konusunun tarihten alındığını belirterek başlatır. Örneğin Jön Türk romanı 1897 - 1908 seneleri arasında geçerken Yeniçeriler romanı 1787-1792 arasındaki Osmanlı Rus savaşı sürecinde Osmanlı ordusunun vaziyetini ele alır, Dünyaya İkinci Geliş - Yahut İstanbul'da neler olmuş romanında III. Selim'in tahttan indiğı II. Mahmut'un tahta çıktığı, Yeniçeriler ile Nizam-ı

Cedidciler arasında çatışmaların geçtiği İstanbul'da ki yaşamı irdeler , Arnavutlar Solyotlar romanında 1770 Yunan isyanı ile başlayan 1778 Tepedelenli Ali Paşa'nın valiliğini 1792' de Solyot liderinin Ali Paşa'yı bozguna uğratması, Osmanlı idaresindeki iki kavmin mücadelesini dile getirir. Süleyman Musli romanında ise XIII. yüzyılda Ehl-i Salib'e karşı Müslüman dünyayı anlatır.

Osmanlı'nın Tanzimat dönemine rastlayan milliyetçi gelişmelerle beraber tarih yazımında ki gelişim Ahmet Mithat tarafından da takip edilmiş pek çok eseri Osmanlılık fikri eşliğinde kaleme almıştır (Taştan, 2010: 606). Tarihsel kurgu metinlerinin büyük bir kısmını Osmanlılık ideolojisi etrafında kuran Ahmet Mithat gücünü; yüzyıllardır kardeşçe bir ve beraber dostluk ve sevgi içerisinde bir arada yaşayan toplumun bağlarının zayıflamasını engellemek, ayrılıklara engel olmak gayesinden almıştır.

Ahmet Mithat yarattığı kahramanların marifetleri çerçevesinde 'dün yaptın, bugün de yapabilirsin!' mesajını vermek edindiği başlıca görevlerden biridir. Bu görevinin yanı sıra kahramanın birleştirici ve bütünleştirici etkisi de kahramana yüklenen önemli misyonlardandır. Çünkü kurgularını tarihin üzerinden yapmasının hedefleri vardır. Bu hedeflerin başında, toplumun motivasyonunu sağlamak ve yıkılan özgüvenini tazelemektir. Dolayısıyla çöküş dönemlerinde veya bir varlık krizi esnasında tarihe daha çok ihtiyaç duyulmaktadır.

Ahmet Mithat'ın kurgu metinlerinde çoğu Tanzimat romanında olduğu gibi konaklar büyük yer tutar. Ahmet Mithat'ın romanlarında geçen konaklar devletin temsilidir ve bu konaklarda Rum, Arnavut, Ermeni, Arap unsurlar "ittihad-i kalb" ile birbirlerine bağlıdır. Bu unsurları kendi milliyetçilik anlayışı gereği Osmanlı'yı oluşturan temel bileşenler olarak görür ve görülmesi gerektiğini savunur. Bazı kurgu metinlerini ise Batı'nın değerlerini hazmetmiş, Osmanlı kültürüne ve yaşayışına adapte etmiş başarılı gelişim sağlamış karakterler ile tam tersi karakterler arasında bir bağlantı kurarak yanlış batılılaşmaya engel olmaya çalışmıştır.

Ahmet Mithat'ın tarihten beslenen kurgu çalışmalarının yanı sıra yedi adet de tarih incelemesi bulunmaktadır. Bunlar ;

1-Kainat (15 Kitap), İstanbul 1288-1298 (1871-1881)

2-Üss-i İnkılab II Cilt, İstanbul 1294-1295 (1876-1877)

3-Zübdet-ül Hakayık, İstanbul 1295 (1877)

4-Mufassal III Cilt, İstanbul (1885-1887)

5-Edvar-ı Askeriye, İstanbul 1308 (1890)

6-Tarih-i Umumi II Cilt, İstanbul 1328 (1910)

7-Tarih-i Edyan, İstanbul 1329 (1911)

Ahmet Mithat devrinin önemli tarihçilerinden Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye'nin bir dönem hocalığını yapmıştır. Hatta Fatma Aliye Hanım ile Ahmet Mithat'ın münasebetleri o kadar yakındır ki “Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrire-i Osmaniye'nin Neşeti” adlı kitabında aralarında Ahmet Cevdet Paşa'nın da onayıyla bir manevi baba-kız sözleşmesi bulunduğu bildirilmektedir (Ahmet Mithat, 2016: 15). Bu sebeple Ahmet Mithat'ın Ahmet Cevdet Paşa'dan ilham alabilme veya danışma şansı yüksektir.

Keza Ahmet Mithat Mufassal adlı tarih çalışması sırasında Ahmet Cevdet Paşa'dan yardım talep ettiği mektup Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrakı 36/96,1 numaralı belgede mevcuttur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrakı 37/50,1-17 numaralı belgelerde ise Ahmet Cevdet Paşa'nın bizzat Ahmet Mithat'ın telif etmekte olduğu Tarih-i Ulum adlı çalışmasında bulunan eksiklikleri izah etmiş, yeterli bilginin olmadığı yerlere şerh düşmüş ve eser hakkındaki fikrini beyan etmiştir.

Ahmet Cevdet Paşa ile Ahmet Mithat'ın tarihçiliği birbiri ile Osmanlıcılık ideolojisinin hakimiyeti ve belgelerin kullanımı açısından benzese de Ahmet Mithat tarihçiliği yoğun romantik milliyetçi unsurlar ve objektiflikten uzaklıklarla bezelidir. Ahmet Mithat ve belge kullanımı çağdaşı olan Namık Kemal açısından da takdir edilmiş ancak Namık Kemal, Ahmet Mithat'ın taraflı yazarlığı ve ideolojisi çerçevesinde belgeleri kullanmasından rahatsızdır. Namık Kemal'in Menemenli Rıfat Bey'e gönderdiği mektupta “...*Mithat'ın ilavâtına ehemmiyet vermek lazım değil. Evrak-ı resmiye'ye hasr-ı nazar et* (Tansel, 1969: 147)” şeklindeki ifadesinden bu durumu anlayabiliriz.

Ahmet Mithat'ın Kırım muharebesinden II. Abdülhamit'in iktidarının birinci senesine kadar olan süreyi değerlendirdiği Üss-i İnkılap ile '93 Harbi'nin harbin çıkışı, gelişimi ve sonuçlarını diplomatik belgelerle ele aldığı Zübdetü'l Hakayık adlı eseri Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından objektiflikten yoksunluk, ideolojisinin tarihe yansması ve iktidarın tarihe müdahalesi açısından eleştirilmiştir.

XIX. yüzyılın modern tarihçiliğinin Osmanlı'ya yeni yeni girdiği süre zarfında Ahmet Mithat'ın pragmatist tutumu romantik tarih yazım anlayışı ile tarih çalışmalarında kendisini göstermiştir.

Tarihin tanımı ve faydası üzerine zaman içinde pek çok yargıya varılmıştır. Bu yargılar arasında en çok dikkati çeken alan 'menfaat' ve 'meşruiyet' terimleri arasına sıkışan kısımdır. Tarih geçmişin yansması olarak kabul edildiğinde bu yansmanın tarihçilere ya da iktidara çarparak kırılması ihtimalini göz önünde bulundurmamak elzem bir hakikattir. Bu hakikat çerçevesinde tarihi meseleler ele alındığında hakikat ile yazılış amacı arasında büyük farklar ortaya çıkmaktadır. Yazarın ideolojik bakış açısından çocukluk travmalarına kadar her beşeri faktör tarihsel olayları ele almasını etkilemektedir. Bu etkiler bilinçli bir şekilde bir amaca hizmet doğrultusunda kullanıldığında 'amaçsallaştırılmış tarih' olan ideolojik tarih ve pragmatik tarih eserleri ortaya çıkar. Bu eksende Ahmet Mithat'ın tarihçiliğini etkileyen beşeri faktörler veya travmalar olarak iki önemli noktayı ele alabiliriz.

Ahmet Mithat'ın yaşamındaki bu iki kırılma noktası şu şekilde izah edilebilir. Birincisi sürgün (1873) öyküsüdür, ikincisi 1888 yılında İsveç'te toplanan Müşteşrikler Kongrelerine gözlemci olarak gönderilmesidir. Bu kongreye katıldıktan sonra ulum ve fen meselesine daha çok yönelmiş, yeni insan profilini zihninde tam manasıyla yaratmıştır. Sürgün öyküsünden sonra ise İktidar ile ters düşme ve muhalif olma durumunda yaşayacağı olasılıkların benliğine işlenmiş olduğu çıkarımı yapılabilir. 1873 yılında Rodos'a sürgün edilmiş, hayatının üç sene iki aylık bir süresini sürgünde geçirmiş, bu sırada Menfa adlı yaşam öyküsünü de kaleme almıştır. Ancak Sultan Abdülaziz tahttan indirildikten sonra ile af edilmiş ve İstanbul'a dönmüştür. Döndükten sonra saray ile yakın ilişkiler içerisinde olmuş sürgün hayatı onun için bir dönüm noktası olmuştur. 1876 yılı ki bu tarih af edildiği döneme denk gelir hemen Üss-i İnkılap gibi büyük tartışmalar yaratan eserini kaleme almıştır. Ahmet Mithat sürgün dönüşü iktidarın yani Sultan II. Abdülhamit'in

politikalarının karşısında durmamış olması kendisi için bir ayrıcalık oluşturmuş ve böylelikle yazım hayatı aksamamış, kendi ideolojisi çerçevesinde devletine ve toplumuna hizmet etmiştir.

Ahmet Mithat'ın Sürgün dönüşü faaliyetlerini Cevdet Kudret; Sultan II. Abdülhamit'in gözüne girme dönemi olarak nitelendirmiştir. Bu faaliyetlerin başında İttihat Gazetesini çıkarması gelmiştir. Bu sayede Takvim-i Vekayi ve Matbaa-i Amire müdürlüklerinde bulunduğunu dile getirir (Kudret, 1962: 9).

Sultan II. Abdülhamit'in politikalarına karşı olmadığı ve iktidarın direktifleri ile çalışmalarının yönünü belirlediği, iktidar ile yakın ilişkiler içerisinde olduğu;

Üss-i İnkılap adlı eserinin ikinci cildini hazırladığı sırada 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine yarım bırakıp, akabinde iktidarın kabahatinin olmadığını dile getirme ihtiyacı hissettiği Zübdetü'l Hakayık'ı yazması,

Ahmet Mithat'ın imtiyaz sahibi olduğu Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nde Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrakı 4/59 numaralı belgede mevcut olduğu üzere üzerine eğilmesi gereken konunun muhtıra şeklinde iktidar tarafından bildirilmesi,

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Journaller 23/128 (Ek.1) numaralı belgede mevcut olan Ahmet Mithat'ın damadı Muallim Naci'nin vefatı üzerine Sultan II. Abdülhamit'in gösterdiği ilgiye dair şükranlarını sunduğu mektup,

Keza Ahmet Mithat Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde 13 Nisan 1893 miladi tarihli "Bir Ziya-ı Azim" başlıklı damadı Muallim Naci'nin vefatına dair kaleme aldığı yazısında cenaze töreninden detaylı bir şekilde bahseder. Cenaze alayına, meşayih-i kiram, hadme-i hassa-i şahane, bir bölük asker, polis, komiser ve jandarma efradı, belediye memuru, merhumun akrabaları hazır bulunmuştur. Cenaze namazı Ayasofya Cami-i Şerifi'nde kılınmıştır. Bir grup kalabalığında Sultan Mahmut Han Türbe-i şerifinde mağfireti için dua ettiğinden bahseder. Ayrıca cenaze alayına katılan başlıca zevatı da ismi ile anmıştır. Bunlar; Devvar-ı Devlet-i Muhakemat Daire-i Aliyesi Sihatli Necib Beyefendi Hazretleri, Fazıl-ı şehr-i faziletli Hoca İsmail Efendi Hazretleri, Merhum Hoca Nasuhi Efendizade Faziletli Mustafa Asım

Efendi Hazretleri, Meclis-i Kebir-i Ma'arif a'zasından Sa'adetli Aziz Beyefendi Hazretleri, Matbu'at-ı Dahiliye Ma'arifnamesi Sa'adetli Hıfzı Beyefendi, Beyrut Vilayeti defterdarı İzzetli Enver Efendi, Matba'a-ı Amire ruz-namecisi İzzetli Hüsnü Ferid Efendi, Evkaf-ı Hümayun adliye ve maliyye ve şura-yı devlet da'ire-i celileleri bazı Mahur Bin Kiramı, Fatih Der-sa'adetleri ve zevat-ı saire, şairler ve muharrirler'dir (Ahmet Mithat, Tercüman-ı Hakikat, 13 Nisan 1893).

Damadı Muallim Naci'nin cenaze törenine devlet kanadından bu denli ilgi ve alaka gösteriliyor olması muallim Naci'nin şair ve yazar olarak kıymetli bir zat olmasının yanında kayınpederi Ahmet Mithat'ın devlet ile ve iktidarda bulunan Sultan II. Abdülhamit ile yakın olan ilişkilerinin ve Saray tarafından sevilmesinin de etkisi büyüktür çıkarımı yapılabilir zaten bu ilgi ve alakaya binaen bizzat Sultan II. Abdülhamit'e teşekkür mektubu kaleme almış olmasından bellidir.

Ahmet Mithat'ın Tercüman-ı Hakikat Gazetesini çıkarırken Sultan II. Abdülhamit'in mali yardımda bulunması (Kudret, 1962: 10).

Bu mali yardım konusu Ahmet Mithat'ın torunu Dr. Aydın Uluyazman tarafından da aktarılan bir hatırayla desteklenmektedir. Bu hatıralarda Ahmet Mithat'ın Tercüman-ı Hakikat Gazetesini çıkardığı sırada gazetenin yaşadığı mali sıkıntı sebebiyle Sultan II. Abdülhamit'in yardımda bulunduğu geçmektedir. Sultan II. Abdülhamit, Ahmet Mithat'a bir ihsanda bulunmak ister bunun üzerine Ahmet Mithat'ta gazetenin zor durumda olduğunu dile getirerek ihsanı gazetesinin yayım yaşamını devam ettirmek amacıyla kabul eder (Uluyazman :609). Tanpınar'a göre ise Tercüman-ı Hakikat saraydan her ay nakdi yardım görmektedir (Tanpınar, 1988: 454).

Ayrıca Ahmet Mithat, Abdülaziz dönemi uygulamalarına "istibdad" diyerek ateş püskürürken II. Abdülhamit dönemi "sansür" ve baskı uygulamalarına daha ılımlı yaklaşmıştır.

Muktedir ile müellif ilişkisinin eserlere yansması ve iktidarın müdahalesi dönemin hükümdarı Sultan II. Abdülhamit ile Ahmet Mithat örneğinden hareketle verilmiştir. Yukarıda bahsi geçen tespitler Sultan II. Abdülhamit ile Ahmet Mithat'ın yakın ilişki içerisinde oldukları çıkarımına götürmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİH VE İDEOLOJİ

*“Aslanlar kendi tarihçilerine sahip olana kadar, avcılık öyküleri
avcılarını yüceltmeye devam edecektir.”
Afrika Atasözü*

*“Düşmanınıza saldırabilirsiniz, doğru mu yanlış mı yaptığınızı
düşünmeniz gerekmez;
Er ya da geç yargıçlarınız sizi haklı çıkarmak için en iyi gerekçeleri bulacaktır
nasılsa.”
Niccolo Machiavelli, Prens*

1.1. TARİH VE İDEOLOJİ İLİŞKİSİ

1.1.1. İdeoloji Kavramı

Türk Dil Kurumu'nun Genel Türkçe Sözlüğü ve İktisat Terimleri Sözlüğündeki tanımlamasına göre ideoloji; oluşturulan siyasi ve toplumsal öğretiler çerçevesinde gaye olarak da benimsenebilen grup, parti ya da hükümetin davranışlarına yön veren politik, hukuki, dini ve felsefi düşünceler bütünüdür (Doğan, 2013: 535).

İdeoloji dar ve geniş kapsamlı olmak üzere ikiye ayrılır. Geniş kapsamlı anlamı, insan ve toplumun insan toplum ve evrene yönelik bilişsel ve ahlaksal inanç sistemlerinin bütünüdür. Dar anlamıyla ise ideoloji; bir düşünce sistemini veya davranış biçimini haklı çıkarmak ya da bu düşünce sistemleri ve davranış biçimlerini etkileyen inanç ve tutumlardır (Ergil, 2015: 69).

İdeolojiler XIX. yüzyıldan itibaren varlığını hissettirir. Bu yüzyıldan itibaren toplumsal dönüşümler ideolojilerin ışığında gerçekleşmiştir. İdeolojilerin yayılmasıyla, eski doğruların, inançların, değerlerin, davranış çeşitlerinin yerine yeni doğrular / gerçekler sisteminin, yeni değerler diziliminin, yeni inanç ve davranış kalıplarının yeni semboller ile dönüşüm ve değişim ideologların ve ideolojilerin isteği doğrultusunda sağlanır (Örs, 2008: 37-38)

İdeoloji kavramı seçkin bir söylemden toplumsal bir söyleme ve gündelik hayata politikacılar tarafından geçirilmiştir. İdeoloji terimi elitisttir. Aydınlanma

Dönemi'nin de etkisiyle rasyonel ve daha objektif bir misyona sahipken zamanla irrasyonel ve fazla sübjektif bir kavram haline gelmiştir. Bu yüzden ideolojinin başlangıç ile günümüzdeki tanımlamaları ve ideoloji yorumlamaları kişi, grup ve kültüre göre farklılıklar gösteren bir yapı içerisinde. Foucault ideolojinin modern dönemde bu kadar farklı tanım ve yorumlamalara yorum bilimi olan hermeneutikle açıklanabileceğini düşünür. İdeoloji kavramı bu durumdan dolayı iki kategoride incelenmeye sebep olmuştur. Bunlar “olumlu-olumsuz”, “yumuşak-sert”, “zorlayıcı-ikna edici” şeklinde ideoloji tipleridir (Orçan, 2008: 126)

İdeoloji teriminin ilk kez Fransız düşünür Antoine Destutt de Tracy, Georges Cabanis ve arkadaşları tarafından ortaya çıkarıldığı bilinmektedir*. Oluş kavramından yola çıkarak Aydınlanma Felsefesi uyarınca fikirlerin (ideo) oluşuna ilişkin teori (-loji) olarak ideoloji terimini oluşturmuşlardır (Althusser, 2014: 97).

Destutt de Tracy ideolojinin temelini; “*Felsefenin yerine geçecek olan bu yeni ilmin konusu düşünceler ve düşüncelerin kaynaklarıdır* (Meriç, 2002: 37)” şeklinde açıklamıştır. Tracy bu anlamının yanında başka anlamlarda da kullansa da kelimeye yüklediği ortak anlam düşünme bilimidir (Mardin, 1997: 22).

Georges Cabanis ise ideolojiyi “*Siyasi ve toplumsal bir doktrin meydana getiren ve bir hükümetin, bir partinin veya bir sosyal sınıfın hareketlerine yön veren düşünce ve görüşler sistemi* (Meydan Larousse, C.6, 1971:389).” olarak açıklamıştır. XIX. yüzyıldan itibaren ideoloji bir düşünceler öğretisi ve genellikle mantık, ontoloji, psikoloji ve bilgi teorisi ile etkileşim içerisinde farklı fikirlerin oluşum ve gelişim bilimi olarak anlaşılmıştır (Topakkaya, 2007: 167).

Terry Eagleton ideolojiye pek çok farklı tanım getirmiştir (Eagleton, 2005: 17-30). Bu tanımlar en temelde özne ile nesne arasındaki ilişkide, özne açısından bir anlamlar sistemi inşa etme ve yerleştirme sorunu olduğu söylenebilir (Çeğin-Arlı, 2004:50).

Karl Mannheim, ideoloji kavramının temelini Bacon'un idollarını içeren (idola tribus, idola specus, idola fori, idola theatri) ön sezi, put ve ön yargı

* Destutt de Tracy ideoloji kavramını ilk kez 1796'da verdiği bir konferansta kullanmıştır. De Tracy Condillac'ı ideoloji kavramının kurucusu ve J. Lock'u da onun öncülü olarak kabul eder (Topakkaya, 2007: 165). Ancak kimi kaynaklarda ideoloji kavramının ilk kez 1797 yılında yazmış olduğu *Elements de l'ideologie* adlı kitabında kullandığı geçmektedir (Rude, 2009: 15).

anlamalarını taşıyan genel olarak ise gerçeğe götüren yolda hedefe varışı, gerçek bilgiye ve idrake ulaşımı zorlaştıran yanılsama kaynaklarına dayandırır (Mannheim, 2002: 88-89).

Alman düşünür Karl Marx ideolojiyi hem bir yanılsama hem de bir sosyal sınıfın fikirsel donanımı olarak tanımlar. Ona göre de ideoloji yönetici erkin düşüncelerinin toplumda tabii ve normal olarak görülmesine yardımcı olan bir kavramdır (Gürçınar, 2015: 450). Marx'a göre çoğu ideolojinin ana kaynağı tarihtir. İdeolojiler tarihi bozarak yeniden var ettiği tarihi aktaran hayal ve aldatmacalardır. (Marx ve Engels, 2004: 79). Ancak Marx tüm ideolojilerin de tamamen yanıltıcı ve hayal ürünü olduğunu düşünmeyi yanıltıcı bulur (Marx ve Engels, 2004: 67-94).

Michal Foucault'ya göre ideoloji hakikatin karşısına sahtesini inşa etmek demektir (Akay, 2004: 13).

Ernesto Laclau ideolojiyi devletin bir aygıtı olarak tanımlar. Ona göre ideoloji, devlet sistemini üreten ve devamlılığını sağlayan, toplumsal hayatı idame ettiren, birlik ve beraberliği sağlamak için yaratılmış bir araçtır (Laclau, 1998: 72-73).

Louis Althusser, ideolojiyi toplumun dönüştürülmesinde etkili, istendik şekilde bireylerin yönlendirilmesini sağlayan fikirler ve ilişkiler ağının oluşturulduğu tasarım sistemi olarak tanımlar (Althusser, 2014:47).

Althusser'e göre de bir tasarım olarak hayal güçlerinin ürünü olan ideoloji kavramı bir noktada Marx'tan ayrılır. Marx ideolojiyi gerçeklikten kopuk tasarlarlarken, Althusser ideolojiyi gerçekliğin algılanış biçimi olarak görmektedir (Althusser, 2014: 51-56).

Şerif Mardin ideoloji kavramının üç farklı tanım ile anlaşıldığını dile getirir. İlki gerçek ve sapma meselesidir. Var olan bilginin, içinden geçtiği ortamlarca saptırıldığı ve bu bilginin insanlarda yanlış imge ve izlenimler yaratması, yani yaratılan yeni gerçeğin esas gerçeği perdelemesidir. İkincisi sapmaların ortadan kaldırılabilecek yöntemlerin var olduğu düşüncesidir. Üçüncüsü Napolyon'un bakış açısıyla aydınların ya da ideologların gerçeklerden çok uzak bir şekilde kendi yarattıkları rüya aleminde yaşadıklarıdır (Mardin,1997: 25).

Ancak ideoloji konusunda uzlaşma sağlanmış ve net bir bakış açısı ile oluşturulmuş bir tanım söz konusu değildir. Hatta zıt anlamlandırmaların hakim olduğu bir terminoloji vardır demek mümkündür (Duman, 2006: 166)

Bu tezat durum iki ayrı düşünce biçimine hakim gelenekten kaynaklanmaktadır. Hegel, Marx, Lukacs ve bazı Marksist düşünürlerin ideolojiyi yanılısma, çarpıtma gibi kavramlarla değerlendirirken sosyolojik ve psikolojik bakış açısına sahip olan John T. Jost ve C. M. Federico ideolojinin toplumsal düzeydeki işlevine dikkat çeker (Macit, 2016: 30).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere, ideoloji bir düşünce sistemini tanımlamakta ve toplumun sistematik bir biçimde örgütlenmesini sağlamaktadır. Yaşamın her anında ve her alanında ideolojilerin etkin ve yönlendirici bir role sahip olduğu söylenebilir (McLellan, 1999: 46).

İktidar-güç ve düşünce, gücün düşünceye tahakkümü, gücün meşrulaştırılması ve düşüncenin manipülasyonu olarak da ideolojinin işlevleri çeşitlendirilebilir.

İdeolojinin bu işlevleri gerçekliğin bozulması ve değiştirilmesi sonucu yöneten ile yönetilenler arasında yönetenlerin kendi lehine olacak şekilde bilgiyi yeniden inşa sürecini içerir. Bu inşa meşrulaştırma, çarpıtma, birleştirme, doğallaştırma ve parçalama aşamalarına sahiptir. Meşrulaştırma (haklılaştırma); rasyonel düşüncenin hakimiyeti sağlanarak var olan yapı ve ilişkilerin haklı görünmesidir. Tekil öneme sahip bilgi genelleştirilir evrenselleştirilir böylelikle kabul görmesi sağlanır. Meşrulaştırma sürecinde savunuculara ve yeni anlatıların üretilmesine ihtiyaç duyulur (Bağçe, 2013: 119).

Milli tarih şuuru ile meşrulaştırma mekanizmalarını devreye sokmak milliyetçi politikacılar, fikir adamları ve sanatçılar tarafından görev kabul edilir. Çünkü topluma yüklenen misyonları inandırmak, örneğin bir topluluğu millet haline getirmeden önce o topluluğu millet olduklarına inandırmak gerekmektedir. Bir ifade ne kadar geçmişe uzanıyorsa doğruluğu ve gerçekliği o derece güçlüdür düşüncesi meşrulaşmayı güçlendiren etkenlerdendir. Geçmişe dayanan ve yıllardan beri süregelen davranış ya da düşünce kalıplarına karşı büyük güven duyulur. Eskiliğin subjektif tarih açısından önemi gelenek, inanç, töre gibi toplumsal birliktelik içeren bağlar meşruluğunu eskiliklerinden alır (Güngör, 1999: 79-80).

Çarpıtma; var olan ilişkiler saklanır. Birleştirme; sembolik standartlaştırma yolu ile hitap edilen toplumu veya kitleyi aynı istek, ülkü ve gaye etrafına toplayarak aynı ihtiyaçlara aynı haklar ve imkanlar çerçevesinde sahip olunduğu vurgulanır. Doğallaştırma (şeyleştirme); geçici durumların zaman ve tarih dışı olduğu düşüncesi ileri sürülür ve o durum sağlamlaştırılır. Parçalama ise bir bütünün varlığını inşa edebilmek için karşısına bir öteki ve düşman yerleştirilir. “Biz” mefhumuna karşı “onlar” vardır ve bu durum bütünün oluşmasını sağlamayı oluşturacak bir etkidir. İktidarında meşruiyetini güçlendirir (Bağçe, 2013: 119).

Örnek olarak ilahi dinlerin kendi varlıklarını, hitap ettikleri toplumda sağlama almak ve meşruiyetlerini güçlendirmek için yarattıkları öteki kendi cemiyeti dışında kalan unsurlardır. XIX. yüzyılda dinin ötekisi siyasi ötekiye doğru evrilmiştir (Karpas, 2011: 27).

İdeolojilerin en büyük işlevi toplumu ve toplumsal yapıları yeni baştan oluşturulup inşa edilmesidir (Eagleton, 2005: 13). “*İdeoloji bir üst yapı kurumudur. Hakim sınıfların hakimiyet ve sömürülerini meşrulaştırma fonksiyonunu icra eder. İstihsal vasıtalarını ellerinde tutan kapitalistler; din, hukuk, ahlak, ve siyaset gibi kurumlarla düzenin disiplinini sağlamlaştırır ideoloji ile de bu düzeni haklı ve meşru göstererek kabul edilebilir hale getirir* (Çalık, 1993: 142).”

İdeolojilerin en mühim siyasi özelliği toplumsalı kendi gerçekliği çerçevesinde değiştirmesidir. Ancak her ne kadar değiştirme eğilimine ve misyonuna sahipse de içerisinde bulunduğu toplumsal gerçekliklerden de tamamen kendisini soyutlayamaz. Çünkü her siyasi ideoloji ve ideolog, iktidardan/ muktedirden ya da milli iradeden bağımsız değildir. İdeoloji var olan toplumsal gerçekliğe hükmetme ve biçimlendirme eğilimdedir (Mannheim, 2002: 107).

İdeolojilerin şekillendirici ve inşa edici yanı açıktır. Amaçların empoze edilmesinde önemli bir araç olarak karşımıza çıkar. Sosyal birer varlık olan toplumların tek tip kimliklere büründürülmesi, istedik şekilde biçimlendirilmesi, iktidar sahibinin gücünü artırıp meşruiyetini kazanmasını sağlar.

İdeolojilerin etkileri her zaman direkt olarak hissedilmez. Ancak bilinç altına yerleşir, insanların ve milletlerin davranış biçimlerine sirayet eder (Yeğenoğlu, 2005: 107). İdeolojik hareketlerin işlevi bireylere, hakim olan değerler ve kuralların

benimsetilerek kurulan sisteme dahil olmaları ya da yeni bir sistem kurulması gerekiyorsa kurmaları empoze edilir (Kazancı, 2012: 67).

Toplumun bilinçaltı çoğu duygusal, bir bölümü ise içgüdüsel kültürel özellikler barındırır. Bunalım dönemlerinde ise bu özellikler kontrolsüzdür. Ortaya çıkan yeni gereksinme ve ihtiyaçlar ile tekrar dirilir/dirilitir. İdeolojiler simgeler sistemidir. Her ideolojinin de özel bir iletişim ağı vardır. Bu iletişim ağı içerisinde olanlar ile olmayanlar arasında bütünleşme ve ayrışma gerçekleşir (Ergil, 2015: 89-90).

Şerif Mardin simgesel sosyolojiyi açıklarken işaret ve simge arasındaki farklardan yola çıkmıştır. İşaret toplum içerisinde kullanılan nötr anlam içeren, duygu ve ideolojik hareket içermeyen bir soyutlaştırmadır. Örneğin kırmızı trafik ışığı bir işaretken, kızıl ihtilal bayrağı bir simgedir. Çünkü trafik ışığı herhangi bir duygu veya çağrışıma hizmet etmezken, bayrak pek çok karışık ve uzantılı çağrışımlara ve sonucunda duygu oluşumuna sebebiyet verir. *“Belirli bir toplumun yapısal şeklini devam ettirmeyi sağlayan unsur, bu toplulukta yaşayan herkesin başında taşıdığı bu gibi simgelerden oluşan dağarcıktır.”* Simgeler nesilden nesile topluluğun üyelerine aynı toplumsal tepkimeyi vermelerini sağlar. Bu simgeleştirme süreci Condillac’ın insanların algılarını oluşturma da etkili olan faktörlerin dış etkenler değil simgeleştirme sonucunda oluştuğunu savunur. İnsanların simgeler vesilesiyle oluşturdukları toplumsal iletişimi derin boyutta inceleyen sembolik etkileşimciler adıyla da anılan düşünür grubu G.H Mead, Ernst Cassirer, Jean Piaget’tir. Bu düşünürler Condillac ile aynı fikirdelerdir (Mardin, 1997: 85-88).

Mannheim’da ideoloji ve sembollerin ilişkisi üzerinde durur. İdeologlar tarafından kurulan yeni dünyanın meşrulaştırılmasında sembollerin kitleleri harekete geçirme ve toplumu motive etme gücü yardımcı araçlar olarak kullanılır. Mannheim’ın sembolizmine giden yol öncelikle kolektif amacın ortaya koyulması ile başlar. Bu aşamada bireysel amaçlar yerine kolektif amaçlar ön plandadır. Kolektif amaç kişilerin hayalleri ve gayeleri haline getirilir. Bu hayaller ve gayeler uğruna teşkilatlanma gerçekleşir ve semboller altında toplanılarak ideologların çizdiği çerçeveler bu sembollerle somutlaştırılmış olur (Mannheim, 2002: 288).

İdeolojilerin tahakkümünü toplumların bilinç altına yerleştirme operasyonu ise maruz bırakma metoduyla gerçekleşmektedir. Hedef ne kadar çok iletilirse amaç o kadar kolay gerçekleşir. Günümüzde bu iletiler görsel basın ve sosyal medya ile sağlanırken, yazılı basının, roman tiyatro afiş gibi unsurların propaganda da önemi büyüktür. İleti ne kadar kalabalığa hitap ederse amaç o derece hızlı hasıl olup şekillendirme ve inşa o derece hızlı sağlanır.

Bireyler etkili propaganda ve bilinçli kahraman empozisi ile kendi kişilik özelliklerini kaybederek, bu kişilik özelliğini kaybettiren operatöre tam itaat gösterebilir ve kendi kişilik özelliklerinin tam aksi davranışlar sergileyebilir. Bir süre faal bir kitlenin içerisinde bulunan kişi, bu kitleden yayılan enerji ve telkinlerle o kitleye aitmişçesine davranış sergileyebilir. Bu tıpkı hipnoza benzer. Çünkü uyutan (hypnotiseur) ve uyutulan (Fascinaton) mevcuttur. Uyutulan kişinin bilinçli faaliyetleri felce uğrar, uyutucunun etkisi ve idaresi altına girer. Hisleri ve düşünceleri uyutucunun belirlediği şekilde biçim alır ve istedik şekilde inşa edilir (Le Bon, 2009: 21-22).

Bu inşa ideologların tahakkümü ile gerçekleşen kültürel ve sosyal değişimleri içerir. Mümtaz Turhan bu değişimlerin dolaylı ya da doğrudan şekilde sürekli maruz kalınarak gerçekleşmesini şu şekilde açıklamıştır. Kültürlerin değişen şartlara ayak uyduramadığı zamanlarda, kendi kültür dairesi içerisinde fert ve grupların ihtiyaçlarını karşılayamadığı anlarda kendisinden daha yüksek gibi görünen yabancı bir kültürle temas kurulması cemiyetin içerisinde var olan eksikliklerin görünür hale gelmesini sağlar bu durum toplumda huzursuzluk yaratır. Eğer kendilerinden yüksek gördükleri yabancı kültür/medeniyet ile doğrudan ya da dolaylı bir şekilde maruz kalınma gibi bir durum söz konusu olursa var olan kültürde esaslı değişmeler gerçekleşir (Turhan, 1972: 56). Turhan'a göre maruz kalınan yüksek kültürün etkileri zamanla benimsenerek kültürel değişme sağlanır.

Erol Güngör'e göre ise herhangi bir ideolojiye veya kültüre ne kadar maruz kalınırsa kalınsın tamamıyla benimsenemez. Çünkü kültür değişimi seçici bir olaydır. Bir kültür, başka bir kültürü yoğun şekilde kendi değerlerine maruz bıraksa bile o kültür bu veri akışını otomatik bir sıraya bağlı olarak değil, ihtiyacına göre seçerek alır (Güngör, 1999: 16).

Keza sadece basın yayın organları değil, sosyal bilim dalları da ideolojinin vazgeçilmez argümanlarındandır. Tarih ise var olan geçmişin çeşitli ideolojiler ile manipüle edilmeye, tarafgirlik içermeye ve yeniden inşa etmeye en müsait alanlardandır. Tarih yazımı ideolojilerin ışığı altında çeşitli hedefler için yazıldığında, tarih yazarının elinden tarihe dair bir metin değil, bir iktidar propagandası bir meşruiyet aracı veya ideolojik bir aygıt ortaya çıkar.

Bu tezde ele alınan dönem itibariyle Avrupa’da hakim olan ideoloji Milliyetçilik başta olmak üzere Liberalizm ve Kapitalizmdir. Osmanlı Devleti’nde bu ideolojiler yoğunluklu olarak Milliyetçilik üzerinden kendisini ifade etmiştir. Bu ideolojilerin yansıması dönemin önemli mütefekkirlerinden Ahmet Mithat ve bazı tarih eserleri üzerinden irdelenmiştir. Avrupa’da hakim olan Milliyetçilik ideolojisinin Ahmet Mithat tarafından algılanışı, devletin imparatorluk karakterli mirasını ve bekasını korumak için Osmanlı Milliyetçiliğini inşa ederken bu ideolojisini tarih konulu romanları, tiyatroları ve tarih eserlerinde ki izler üzerinden tarihin ideolojik kullanımı incelenmiştir.

1.1.2. Tarihin Amaçsallaştırılması : İdeolojik Kullanım

Bir tarih metni oluşturmada pek çok faktör etkilidir. Devletin resmi politikası ve dünyadaki siyasi konjonktür de pek çok faktör gibi tarih yazımı üzerinde belirleyici unsurlardır. Tarih devlet varlığının ontolojik bakımdan kriz yaşadığı süreçlerde sığınılan en güvenli limanlardan biridir.

Erol Güngör’ün Karl Mannheim’ın *Essays in Sociology and Social Psychology* adlı kitabından aktarımına göre “*İnsan, Cemiyetin sosyal ve tarihi yapısı hakkındaki en vazih görüşe ya o cemiyet yükselirken, ya da düşerken ulaşır* (Güngör, 1999: 59).”

Devletli toplumların kuruluş, düşüş veya yükseliş zamanları tarihçiye en çok ihtiyaç duyduğu zamanlardandır (Şirin, 1998: 13). Her ne kadar tarihçiler ve sosyologlar bu ihtiyacın bugünü anlamak için geçmişe bakılması gerektiği savını ön plana çıkarsalar da çoğu zaman tarihe gösterilen ilgi bu ilmi endişelerin dışında, sosyal ve kültürel değişimlerin yarattığı sıkıntılı süre içerisinde yeni cemiyet tipinin inşası için gerekli malzemelerin bulunduğu alan olarak kullanılmak istenir. Toplumlar o anki yaşanılan sıkıntılardan çıkış yolunu tarihe, geçmişe sığınarak bulmak isterler (Güngör, 1999: 59).

Çünkü tarihçi kurulan bir devleti ve sosyal düzeni meşru bir zemine sağlam şekilde oturtma yetisine sahiptir. Bu yetiyi Nietzsche şu şekilde açıklamıştır : “*Her zaman geçmişteki büyük olana bakıp bu bakışla güçlenen birileri çıkacaktır* (Nietzsche,2011: 49)”. Bu birileri yeni düzenin yeni iktidarın sahipleridir. Her zaman geçmişe bakıp güçlenmek ile iktidar kurulmaz devrim ile gelen iktidarlar ise geçmişin putlarını yıkarak kendilerine yer açmak zorundadırlar. Bu durumlarda da tarih başvuru en önemli kaynaktır.

Tarih yükseliş zamanlarında başarıların dilden dile aktarılmasını sağlayan önemli bir propaganda aygıtıdır. Düşüş dönemlerinde ise başarısızlıkların üstünü örtecek, geçmişteki başarıları hatırlatıp toplumun moralini düzeltip, toparlanması için güç verecek ve nihai sonu engellemeye çalışacak metotlar geliştirecek bir görev ile donatılmıştır. Ona bu görevi zorunlu kılan siyasi erk yani iktidardır. Tarihçi bu durumlarda iktidarın koltuk değneği sayılabilir. İbrahim Kafesoğlu’da bu tarz tarihçiliğin sebebinin bu duruma bağlamıştır: “*Bunalımlı dönemlerde toplumun psikolojik yönden zinde tutulmasında bu tarz tarihçiliğe ihtiyaç vardır* (Kafesoğlu, 1963: 5).”

Devletin toplum ve birey inşasında en önemli araçlardan biri de ideolojidir. İdeoloji siyasal gücün tanımladığı amaçlar etrafında topluma bir üst kimlik verilmesini sağlar. (Poulantzas, 1992: 40).

Toplum içerisindeki dil, tarih, gelenek, görenek ve anane gibi kültür öğeleri etkili propaganda ile yücelterek oluşturulmak istenen kimlik etrafında kenetlenilmesini sağlar (Karpat, 2011: 11).

Geçmişin konjonktürel inşasında tarih yeniden yorumlanır. Tarihin ikili bir işlevi vardır. İlki toplumun zaman ve mekan konumlandırmasını yapmak, ikinci olarak ise gelecek için ahlaki tasarılar şekillendirmektir. Tarih o anda ideolojik bir araca dönüşür. Millet idealleştirilen bir geçmiş ile tanımlanırken, birlik ve bütünlük gerçekleşmiş, geçmiş baz alınarak oluşturulan milletin yükselişi sağlanmıştır (Taştan, 2017: 137).

Tarih inşasında ideologlar aklın sınırlarını içerisinde kalmaktan pek hoşlanmaz, aracın/anlatının/kahramanın tanrılaşmasını haklı çıkaracak her yolu mübah sayar. Her şey mitolojik bir doğrunun saygınlığını kazanabilir, hızlıca bir sahte ilah olabilir (Shayagen, 2010: 160).

İdeolojiler ve iktidarlar üst kimlik tasarımı yaparken tarihi özellikle kullanırlar. Tarihi İktidarın hizmetkarı olduğunda, ideolojilerin savunucusu olmuş demektir. Amaçsallaştırılmış olan tarihin amacı artık iktidarı kurmak ve korumaktır. Ayrıca toplumu dizayn ederek makbul ve meşru bir kimlik oluşturmaktır.

Sübjektif manada tarih ve tarih şuuru toplumların millet olmasını sağlayan önemli etkenlerdendir. Bir topluluk çok uzun bir geçmişe, ortak bir tarihe sahip olmasalar bile, içerisinde buldukları topluluğu diğer üyeleriyle ortak bir geçmişe, tarihe sahip olduklarını düşünebilirler. Ancak ortak tarihe sahip olmalarına rağmen bazı gruplar ise kendilerini birbirlerine ait görmeyebilirler. Güngör'e göre millet-tarih ilişkisi, tarih şuuru burada kendisini gösteriyor. Tarih şuuru, toplumun fertlerinin kendi geçmişleri hakkındaki görüşleridir. Bu görüş ve düşünceler bazen gerçek tarih ile birebir örtüşmeyebilir. Ancak hakiki bir tarihsel ortaklığa sahip olunmamasına rağmen milli bir şuur ile milletin ya da toplumun birbirine kenetlenmesidir Bu tarih şuuru ortak tarihten, eskiye dayanan bağlardan daha önemli bir işleve sahiptir (Güngör 1999: 79).

Bir nevi tarihin birleştiriciliğine inanmak ve güvenmek tarihsel gerçeklerden daha önemli olması durumudur. Bauer'in "kader topluluğu" olarak tanımladığı kuram ile Güngör'ün "tarih şuuru" kapsamında açıkladığı düşünce birbiriyle özdeşleştirebilir ya da "tarih şuuru" düşüncesinin kuramsal temelini "kader Topluluğu" oluşturuyor gibi bir fikir öne sürülebilir.

Hilmi Ziya Ülken ise tarihi bir başka şekilde amaçlandırmıştır. Ona göre tarihin amacı geleceği ve insani birliği kurmak şeklinde nihayet bulmalıdır. Hakiki idealist kuvvetini geçmişten, tarihten ve vatanının ruhundan alırken çabasını geleceğe yönlendirmelidir. Geleceğin inşasında tarih bu çeşit bir araçtır. *"Tarihin incelenmesinde amaç: vatanın derinliğinden insani ruhu çıkarmaktır. Halkın incelenmesinde hedef, kütlenin kör kuvveti içinde ruhun hakiki kudretini bulmaktır* (Ülken, 1998: 88).

Aydınlanma Çağı ile beraber tarihe bu görevler eklenmiştir. Tarihin gai (amaçlı) bir yorum ile kullanılmasının sebebi toplum/kimlik inşa etmek ve inşa edilen toplumun geleceğinin programlanmasıdır (Ortaylı, 2010:6).

Tarihin meşrulaştırıcı kabiliyeti kimlik yaratımı için vazgeçilemez bir kolaylıktır. Bu kolaylığın ihtiyaç ve iktidar ilişkisinden doğduğu açıktır. İdeoloji,

tarih ve kuram arasında salt bir çıkar ilişkisi vardır (Jenkins, 1997: 31). Bu tarz yazım biçimi ideolojik olduğu kadar pragmatiktir.

Pragmatik tarihin temel amacı büyüklük idealinin aşılmasıdır. Büyük ve kahramanlarla dolu bir tarihe sahip toplumun, büyük düşünmesi ve büyük davranması gerektiği kanısına vardırılır (Şirin, 2011: 106). Nietzsche anıtsal tarih olarak ele aldığı bu yazımın faydasını şu şekilde açıklar. Bu büyüklük zamanında var olduğuna, var olabildiğine göre yeniden ve tekrar var olabilir. Böylelikle tekrar yaratma evresinde kendisinde güç bularak heveslenir ve cesaretlenir. Geleceğe yönelik içindeki kuşkuyu bu düşünce yok eder (Nietzsche,2011: 50).

Pragmatizm mevzu bahis olduğunda iktidarın dolayısıyla ideolojilerin meseleye dahil olmaması imkansızdır.

Bir metnin inşasını engelleyen, veya sadece bazı şeylerin söylenmesine müsaade eden yalnız olarak iktidardır. Bu nedenden ötürü hakikat onu doğru kılacak birilerine bağlıdır, doğru olması ya da olmaması mühim değildir (Jenkins, 1997:43).

İdeolojik tarih iktidardaki siyasi düşünce ve gücün dikte ettiği kadar bireysel olarak tarihçinin de sahip olduğu dünya görüşü ve siyasi eğilimleri çerçevesinde kasti olarak metnini inşa etmesi ve elindeki verileri kendi siyasi düşüncesi ışığında belli bir amaç dahilinde gerçeklikten uzak bir şekilde oluşturmasıdır (Arkon, 1994: 52).

Fransız yazar ve romancı Romain Rolland tarihçinin tarafgirliğini şu şekilde açıklar, tarihi bir tarla olarak gören Rolland, tarihçiyi o tarlayı ekmek üzere giden çiftçiye benzetir. Çiftçinin cebindeki tohumlar ise kendi dünya görüşü ve felsefesidir. Ya da tarlaya ürün toplamaya giden çiftçinin yalnız kendine uygun olan materyalleri toplayarak kendi varlık anlayışına göre bir tarih ve toplum felsefesi inşa eder (Özşahin, 2005: 22).

Tosh (1997) bu bağlamda tarihin tanımını yeniden yapar. Ona göre tarih ve tarih yorumu ahlaki ve siyasi tutumların şekillendirdiği değer yargılarıyla alakalı bir konudan ibarettir.

İdeolojiler ve pragmatizmin bu kadar iç içe girdiği bir bilim dalı için şu benzetmeyi yapmanın bir sakıncası olamaz : “*Tarih siyasilerin savaş meydanıdır* (Tosh, 1997:11).”

1.1.3. Üretilen Tarihin Faydası Üzerine

Çeşitli amaçlar etrafında şekillendirilen tarih, geçmişin aydınlatılmasında bir fayda sağladığını söylemek tartışılır bir meseledir. Ancak bu tarz tarih yazımında olanın olduğu gibi tüm hakikatleri ile gün yüzüne çıkarmak gibi bir amacında olduğunu söylemek mümkün değildir.

Üretilen tarihin tek faydası üreten hakim ideolojiye olduğu söylenebilir. Bu ideoloji toplumu ne yönde inşa etmek isterse, tarihi de o şekilde üretmek zorundadır. Doğruluk ya da gerçeklik sorunsalı üzerinde durulmaz. Günün, anın istenilen şekilde kurulması, iktidarın ise meşruiyetinin sağlanmasına hizmet eder.

Üretilen tarih zaman zaman yıkılmak üzere olan bir devlete güç aşılar, zaman zaman yorulan topluma hedef koyar, zaman zaman da yeni kurulan devlete zemin oluşturur.

Her koşulda toplum ile alakalıdır üretilen tarih, toplumun canlı kalmasını ve işe yarar olmasını, uyumasını ya da çizilen bir sabaha uyanmasını sağlar.

Tarihin üretilmesinden sorumlu baş aktörün de yalnızca hakim olan iktidar olarak da bakılmamalıdır. Aydınların ya da tarihçilerin kendi yaratmak istedikleri dünyanın temelini aradığı bir yer olarak da görülebilir tarih. Tarihçinin zihni dünyası ve oluşturduğu parametreleri, çocukluk travmaları, siyasi travmaları ile beraber ideolojik dünyası meseleleri yanlı ele almasına sebep olduğu kadar, yeni baştan bir tarih üretmesi de rastlanılmayan problemlerden değildir.

Tarih salt bir övgü veya yerginin kullanıldığı bir hesaplaşma ya da yüceltme sahası olarak da görülmektedir. Tarihsel kişiliklerin parlamasının ya da söndürülmesini sağlayan bir mecra olarak da görülmektedir Tarih.

Falih Rıfki Atay Zeytindağı adlı eserinde Cemal Paşa'yı zaaflarıyla ve meziyetleriyle gerçek bir insan şeklinde tasvir etmesi onun seciyesizlikle itham edilmesine sebep olmuştur. Bu ithamların sebebini Atay, hür fikir eğitimi almamalarına ve tarihe bakış açılarının kulluk ahlakına dayandığından ötürü olduğuna dayandırmıştır. Böyle bir bakış açısında tarih diye yazılan ürünler ve hakikatin birbirinden uzak kavramlar olduğu aşıkardır. Ona göre Osmanlı tarihi de bu sebeple yalan alemi olarak dizayn edilmiştir (Atay, 2012: 11).

Üretilen tarih gerçekliğe, bilime hizmet etmemektedir ancak pek çok sosyal mobilizasyon aracından daha kuvvetli şekilde merak uyandırıp ilgi çekmektedir. Temel hedefte zaten yukarıda belirtildiği gibi çok büyük kalabalıklara ulaşım, bilince olmasa da bilinçaltına sirayet etmektir. Hızlıca “hakikatler” arasında kendine yer edinip inandırıcılığın sağlanmasıdır.

1.2. OSMANLI’DA TARİH VE İDEOLOJİ

1.2.1. İktidar ve Tarih: Osmanlı’da Tarihin Dönüşümü

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat dönemiyle beraber gerçekleşen sosyal, siyasi, iktisadi ve bürokratik dönüşümlerin yanı sıra topluma ve tarihe bakış açısında da oldukça farklılaşma söz konusudur. Tebaadan vatandaşa doğru gelişen süreçte birey ön plana çıkmıştır. Bu bir nevi tarih yazımı açısından efsaneler dönemi diyebileceğimiz XIII. ve XIX yüzyıllar arasında kaybolan bireyin görünür hale gelmesi olarak da nitelenebilir.

Artık ön planda İslam tarihi temelli tarih anlatımı yerine hanedan ile birlikte devleti oluşturan vatandaşların ve ülkenin bütünlüğüne müdahale edebilecek kuvvetteki yabancı devletlerin memnuniyeti vardır. Çünkü bu memnuniyet devletin, dolayısıyla da iktidarı elinde bulunduran hanedanın devamlılığını sağlayacak güçtedir.

Tanzimat ve Islahat hareketleri ile devlet, hak ve özgürlükleri geliştirip, modernleşme/Batılılaşma atılımları ile varlığını korumayı amaçlarken bunu sağlam bir şekilde temellendirerek güvence altına almak istemiştir.

Bu güvence; tamamı bürokrasiden oluşan, tüm yetkileri tekelinde bulunduran idare kadrosu etrafında dönen düzen yerine daha geniş bir yelpazeli insan temelli alt yapıdır (Karpaz, 2017: 52). İnsan temelli devlet faktörü devletin bekası açısından artık önemli bir figürdür. Devletin sürekliliğini ya da güvenliğini sağlamak insanları o devlet etrafında birleştirerek mümkündür. Bu da milli bir kimlik inşa etmek demektir. Milli kimliği inşa ederken kullanılacak en önemli araç tarihtir.

1.2.2. Kimlik İnşa Sürecindeki Osmanlı’da Tarihin Rolü

Kimlik, fertlerin bir araya gelip toplumu oluşturdukları ortak payda olarak tanımlanabilir. Bundan dolayı toplumun sınıflandırılmasında yönetici erkin

kullandığı en önemli araç olarak da kabul edilebilir (Asiliskender, 2006: 204). Milli kimlik işlevseldir. Milli kimliğin en önemli görevi meşruiyet zemini oluşturmaktır. Toplumsal düzenin oluşturulması ve dayanışma sağlanması konusunda temel müracaat noktasıdır (Smith, 1994: 35). Dolayısıyla ortak geçmişi olan farklı topluluklara, aynı ortak geçmişe sahip oldukları, aynı ekonomik çarkın dişlileri oldukları, örf, adet, anelerin ortak olduğunu hatırlatacak çalışmalar yapılarak ve yeni ortaklıklar ekleyerek milli bir kimlik inşa etmek Osmanlı Devleti gibi kozmopolit bir devletin varlığı için elzemdir.

XVIII. yüzyılda aydınlanma felsefesinin gücüyle akıl ve insan odaklı ortaya çıkan modernitenin bir ürünü olan ulus – devlet kavramı XVIII. yüzyıl sonrası iyice kabul görmeye başlamıştır. Ulus-devlet ve modernite özneye özgürlük fikrini aşılır ve özneyi aktif figür haline getirip güçlendirir. Felsefi ve siyasi düşüncenin merkeze özneyi alarak öznenin anlam bulmasını sağlar. Bu fikirler XVIII. ve XIX. yüzyıl buluşlarıyla da desteklenerek önemli bir boyut kazanmıştır. Bu fikrin oluşmasını sağlayan ve destekleyen unsurlar şu şekilde sınıflandırılabilir, Aydınlanma Çağı düşünsel temasını, Fransız İhtilali politik alt yapısını ve Sanayi Devrimi de ekonomik gücünü oluşturmuştur (Şıvgın, 2009: 40).

Amerikan ve Fransız devrimleri ile yayılan kavramlara dünyayı yakından ilgilendiren uluslararası nitelikteki gücü sebebiyle kayıtsız kalmak mümkün değildir. Osmanlı Devleti de kayıtsız kalmaz ve yayılan bu kavramları kendine göre tanımlayarak kabul eder. Çünkü tamamıyla kabul etmesi kendini feshetmesi demektir. Zira bu kavramların başlıcalarından biri olan, bünyesinde pek çok ırk ve dinden milleti barındıran imparatorluk karakterli Osmanlı Devleti’ni en olumsuz etkileyecek şüphesiz milliyetçiliktir. Milliyetçilik düşüncesi ile milli devletler ortaya çıkmış, uluslar bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamıştır. Osmanlı da ulusların bağımsızlığı düşüncesinden etkilenmemek için milli kimlik inşa sürecini Osmanlılık fikri üzerinden gerçekleştirmiştir. Böylelikle bünyesinde yer alan pek çok din, mezhep ve ırktan toplumlar tek bir üst kimlikte birleşmiş olacak ve devletin bölünme riski kalmayacaktır.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen Amerikan ve Fransız devrimleri ile beraber ortaya çıkan modern millet kavramı tarih yazımında yeni bir süreci başlatmıştır. XIX. yüzyılda Avrupa’da artık tarih yazımı dönemin toplumsal ve siyasal bakış açısına göre şekillenmiş bu şekillenmeyi de milli devletlerin doğuşu

tetiklemiştir. Tarih yazımında milliyetçilik meselesi yeni kurulan milli devletlerin ideolojik birer aracı haline gelmiştir. (Hayta ve Ünal, 2013: 246).

Fransız İhtilali'nin milliyetçilik ilkesi XIX. yüzyıl Fransız tarih yazımını yoğun etkisi altına almıştır. Bu yüzyıl başlarında Herder, Ranke, Michalet, Treitschke ve Groce gibi tarihçiler Avrupalı devletlerin karakteristik özelliklerini çözme adına çalışmalar gerçekleştirmiştir. Böylelikle tarih yazıcılığının tarihi "Historiografi" şeklinde gelişip müstakil bir disiplin olmuştur. Osmanlı Devleti'nde de bu yüzyılın sonlarına doğru milliyetçi hareketlerle beraber çağdaş tarih yazımı gelişmiştir (Koçak: 1).

Milliyetçilik kavramının yaygınlaşması tarihin de millileşmesini gerektirmiştir. Bu tarz tarih objektiflikten ve gerçeklikten uzak efsanelerden ve yüceltici düşünceler ağıyla örülerek meydana getirilir. Bu haliyle tarih insanları topluluk haline getirip millet kavramı etrafında bütünleştirerek bir bütün olduklarına inandırmanın, birlik ve beraberliği artırmanın en önemli aracıdır. Sosyal nizamın meşru ve haklı bir şekilde empoze edilmesini sağlar. Tarihçilik kimliğinin ideolog olarak vücut bulduğu bu durumlarda tarihçi, salt gerçeklerle ve aklın sınırlarının dahilinde metin kurmayı kabul etmez, amacına hizmet edecek her şeyi kullanmayı görev bilir. Ulusun inşasını gerçekleştirmede büyük ve işlevsel bir yükü omuzlayan tarihçilik bu süreçte tutarlı sürekli ve efsanevi olmaya çalışır. Dolayısıyla bu yazım senaryovari ve pragmatiktir. Tutarlı ve süreklidir ancak inşa etmek istediği savın dışındaki olayları ve örnekleri göz ardı eder. Çünkü amaç gerçeklerden örülü, bilimsel metotlarla açığa çıkarılmış bir tarih yazmak değil milli bilinç aşılamdır. Devlet aygıtının manipüle edilen kitleler üzerinde meşruiyetini oluşturması esas meseledir (Tol, 2012:31)

Bu dönemin tarih yazımı Peter Burke (2014) tarafından "büyük adamların, şeflerin, monarkların, patriyarkların ve kralların yaptıkları büyük işlerin resmi geçidi" şeklinde ifade edilir.

Millileşme projesi kapsamında bazı kavramlara da imgesel anlamlar yüklenmiştir. Örneğin "vatan" kelimesi XIX. yüzyılın başlarında kişinin doğduğu yer anlamındayken milliyetçiliğin yükselmesiyle beraber uğruna can verilecek derecede bağlılık duyulan, ulusal bir gurur kaynağı şeklini almıştır (Görücü, 2009: 42).

Yeniden inşa edilecek olan "millet" in, tarihinin de yeniden yazılması gerekmektedir. Gerek resmi tarih, gerek eğitim müfredatı tamamıyla bu düşünce

çerçevesinde ideolojik etkiler ile hazırlanmıştır. Yazılan tarihin, verilen eğitimin yanı sıra sosyal mobilizasyon araçları da çoğunlukla bu yeni fikrin hizmetkârları olmuşlardır. Toplumun her kesimine ulaşacak yol bu fikirlerle inşa edilmiştir. Tiyatro, roman, öykü ve köşe yazıları topluma ulaşacak en kısa yol olarak kullanılmış, bu minvalde aynı amaca hizmet doğrultusunda yazılıp neşredilmiştir.

XIX. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti bünyesinde barınan topluluklar kendi kimlik, kültür ve dinsel özerkliğe ve yönetsel kabiliyete mensuplardır. 1830'lara kadar Osmanlı Milleti kavramı bulunmamaktadır. 1860'lı yıllarda vatandaşlık kanunu çıkana kadar vatandaşlık kavramı da söz konusu değildir. Osmanlı Devleti'nin toplumsal örgütlenme biçimi dini cemaatlerde göredir. Osmanlı Devleti'nde kimlikler devletin üyesi, devletin birer ferdi olmaktan ileri gelmemekteydi (Karpaz, 2011: 184).

XIX. yüzyıl itibariyle aşamalı olarak dini cemaatlere dayanan toplumsal yapı, Avrupa'dan gelen akımlar ile çatırdamaya başlayınca Osmanlı Devleti de gelişen ve değişen dünya şartlarına uygun bir kimlik tanımı geliştirmeye çalışmıştır. Dinler etrafında öbeleşen toplum vatan toprağı etrafında kenetlenilmek istenmiştir

“Millet hayatında mevcut bulunan bir inanç veya pratiğe ortak geçmişe dayandırılması, o inanç ve pratiğe ortak olarak sahip bulunan kimseleri birbirine iyice kenetleyecek, aralarında akrabalığa benzer bir kaynak birliği yaratacaktır (Güngör 1999: 80).” Güngör'ün bu tanımından yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin de bir ortaklık olarak tasarladığı en eski ve her kesimi kapsayacak kavram vatandır.

Osmanlılık ve kimlik kavramının edebiyatımızdaki ve aydın kesimdeki tezahürü vatan ve toprak sevgisi olarak karşımıza çıkar. Vatanperverlik Osmanlıların en gözde erdemi şeklinde tanımlanır ve bu minvalde eserler kaleme alınır. Namık Kemal'in *Vatan yahut Silistresi* de vatanseverliğin en iyi ifadelerinden biridir (Taştan, 2017: 46). Namık Kemal vatan* toprağını incelerken, Ahmet Mithat da vatan toprağı üzerinde hoşgörü ve ittihad-i kalb ile yaşayan topluluklardan beslenerek eserlerini oluşturur. Dönemin önemli edebi ve siyasi şahsiyetlerinden Ziya Paşa da bu fikrin öncülüğünü üstlenenlerden olmuştur. İbrahim Şinasi, Agah Efendi, Ali Suavi gibi isimler Osmanlı'nın kurtuluşunu bu düşünce olduğunu kabul edenlerdir.

* Namık Kemal'in “Hubbül vatan mine'l iman” adlı makalesi Türk edebiyatında vatan sevgisini ilk ele alan ve en geniş şekilde inceleyen bir makaledir. Ona göre vatan Osmanlılık idealinin gelişmesini ve yaşamasını sağlayan en önemli unsurdur (Uçman, 2014: 118).

Ahmet Mithat'ın damadı Muallim Naci de kalemiyle Osmanlılık fikrini içselleştiren edebiyatçılarımızdandır. “*Gazi Ertuğrul Manzumesi*” Tanzimat döneminde bir Osmanlılık ideolojisi kapsamında yayılan tarihi şahsiyetleri konu alan eserler vücuda getirme fikrinin en güzel örneklerindedir. Keza Abdülhak Hâmid de “*Merkad-ı Fatih'i Ziyaret*” ve “*Kabr-i Selîm-Evvel'i Ziyâret*” şiirlerinde büyük sultanlar nezdinde Osmanlı'nın şahlandığı yıllara bir nazire yapar.

XIX. yüzyıl itibariyle milliyetçiliğin Osmanlı'daki tezahürü zaruri olarak Osmanlılık şeklinde olduğu açıktır. Bu tezahürde Namık Kemal'in de etkisi büyüktür. Osmanlı Devleti'nin kurtarılmasını ve yükseltilmesini sağlayacak yegane çarenin Osmanlı patriyotluğu olduğu düşüncesindedir. Ancak Türk, Arap, Arnavut, Ulah ve Rum, Müslüman, Gregoryen, Katolik ve Yahudi'den oluşan Osmanlı toplumunda bu ideal sosyal, kültürel ve edebi tüm çabalara rağmen suni bir düşünce olarak kalmıştır. 1877-78 Osmanlı Rus savaşıyla da Osmanlı'nın Rumeli topraklarında küçülmesi Rum ve diğer ahali birliği yerine Arap ve Müslüman olma unsurunun ön plan çıkarılmasına neden oldu. Milliyetçiliğin artık Osmanlı'daki tezahürü İslamcılık şeklini almış ancak bu idealde istenilen kimliğin oluşmasını sağlayamamıştır (Mardin, 1991: 95).

II. Meşrutiyet ile beraber sosyal ve kültürel hayattaki değişim gibi tarih yazım metotlarında da gelişme görülür. Türkçülük fikrinin köklenmesiyle beraber, bu fikrin teşkilatlanması ve faaliyetlerinin artmasıyla “milli tarih anlayışı” bu dönemde daha da güçlenir (Köken, 2002: 13).

Türkçülük, millet ve milliyet kavramları, II. Meşrutiyet döneminde yükselmeye başlamış ve bu ivme artarak devam etmiştir (Koçak: 11).

Tarih gerek Osmanlı devletinde gerekse de Avrupa'da siyasi bir amaç güdülerek inşa edilmiş, kimlik oluşturmada aktif araç olarak seçilmiştir. Bu dönem Dawson tarafından şu şekilde tanımlanıp eleştirilir. “*Tarihçilerimiz genelde tek yanlı milliyetçi bir bakış açısıyla yola çıkarlar; gerçeğin sadece çok az insan tarafından fark edilmesinin suçlusu onlardır. XIX. Yüzyıldaki bazı tarihçiler aynı zamanda milli kültürün havarisidiler, tarih kitapları da çoğu kere dar görüşlü milliyetçi propagandanın elkitabıdır. XIX. Yüzyıl boyunca bu düşünürler halkın şuuruna girdi ve umumun tarih anlayışını tayin etti. Bunlar üniversiteden okullara sızdılar ve bilim adamı da bunları gazetecilere ve romancılara nakletti. Bunun sonucunda da her millet kendi içinde birlik oluşturduğunu iddia ederek sahip olmadığı halde kendine*

yeterlilik göstermektedir. I. Dünya Savaşı ise bu yanlışlığın intikamcısı oldu (Görgün, 2000: 107-108).”

1.2.2.1. Formal Eğitimin İçerisinde Tarih Bilinci ve Kullanımı

Belirli bir program çerçevesinde yaygın eğitimin kaliteli bir toplum ve uzun ömürlü bir devlet için en temel öğelerden biri olduğu açıktır. Bunun yanı sıra eğitim iktidarın belirlemiş olduğu hedeflerin empozesinde de birer araç olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla siyasi müdahaleli eğitim birer değerler propagandasına yer yer de manipülasyona, doğal olarak da ideolojik anlatımlara sebebiyet verir.

XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl başı Fransa’ında, modern Fransız millet kimliği tanımı, var olan merkezi hükümet gücü ve resmi devlet yaklaşımı ile tanımlanmış ve topluma eğitim yolu ile empoze edilmiştir (Karpaz, 2011: 11).

Derin siyasi, askeri ve ekonomik buhranların yanında epistemolojik bir kargaşada yaşayan Osmanlı, XIX. yüzyıl itibariyle eğitimi bir düzene sokmayı ve propaganda gücünden faydalanmayı amaçlamıştır.

Son dönem Osmanlı’sının tek bir eğitim örgütlenmesi yerine üç farklı eğitim örgütlenmesi mevcuttur. Bu örgütlenmeler; mahalle mektepleri ve medreseler, Tanzimat okulları ve yabancı dilde eğitim yapan azınlık okulları veya kolejlerdir. Eğitimin üç ana farklı akıma göre yapılması devlet içinde de üç farklı kesimin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu farklılıkla ve böyle bir eğitim sisteminin ortak bir kimlik veya ortak bir milli duygu etrafında birleşmesi mümkün değildir (Özkalp, 2008: 185).

Osmanlı Devleti Tanzimat ile beraber eğitimde• yenileşmeye duyulan ihtiyacın farkına varmış ve önemini anlamıştır. Yetersiz ve bazen de tutarsız olsa da bazı girişimleri hayata geçirmişlerdir. Tanzimat döneminde eğitim bilimleri ile ilgili çok sayıda kitap yazılmıştır. (Akyüz, 2013:193).

II. Abdülhamit döneminde yaygın eğitim hızlandırılmış, tarih ve coğrafya gibi dersler ile milli kimlik inşa sürecine girilmiş, II. Meşrutiyet ile de İttihat ve

• Osmanlı Devleti Tanzimat döneminde eğitim ve tarih eğitimi için ayrıntılı bilgi için bkz: Türk, İbrahim Caner (2017). “Tanzimat Dönemi Tarih Eğitimi”, Türkiye’de Tarih Eğitimi (Ed: Ahmet Şimşek), Pegem Akademi, Ankara, ss.9-29.

Terakki Cemiyeti toplumda birlik ve beraberliği sağlamak adına eğitim alanında çeşitli adımlar atmıştır (Akıncı, 2014: 21). Milli bilinci eğitim yoluyla hızlı ve istendik biçimde geliştirmek isteyen iktidar, tarihe yönelmiştir.

Okullarda okutulmak amacıyla yazılan tarih eserlerinin en önemli amacı yeni nesillere moral vermek ve ideal insan - ideal toplum yaratımını kolaylaştırmaktır (şirin, 1998: 13)

1846 yılında kurulan Meclis-i Maarif-i Umumiye'ye bağlı icra organı olan Mekatib-i Umumiye Nezareti'nin kurucusu Tarihçi Esat Efendi'dir. 1857 yılında kurulan Maarif-i Umumiye Nezareti müsteşarı tarihçi Hayrullah Efendi'dir. Dolayısıyla eğitim hareketleriyle, tarih çalışmalarındaki gelişimin eş zamanlı bir şekilde ivme kazanması şaşırtmaz. (Kodaman, 1991: 12-16). 1851'de kurulan Encümen-i Daniş'te eğitimin yaygınlaştırılmasının yanında tercüme eserler ile Avrupa'dan okullara bilgi akışını sağlamayı görev edinmiştir. Edebiyat ve Tarih ve Dil alanında çalışmalar yapmıştır.

Tarih yazıcılığının gelişimi de bu yenileşme ve milli kimlik oluşturma siyasetine bağlı olarak geliştirilmiştir. Öncelikle II. Abdülhamit'in iktidarında bilginin gücü ciddi anlamda ele alınmıştır. Maliye, hukuk, güzel sanatlar, ticaret, mühendislik ve veterinerlik alanlarında meslek okulları ve yüksek okullar, yeni tıbbiye okulları açılmış, ilköğretim ile ortaöğretim kurumları yaygınlaştırılmıştır. Okul programlarında tarih müstakil bir biçimde ayrıca yer verilmiş, pragmatik tarih politikacıların ve eğitimcilerin yetiştirilmesinde başat bir araç olarak kullanılmıştır (Koçak: 7).

Avrupa'ya paralel olarak Osmanlı Devleti'nde de tarih bilimi ve tarih eğitimi Tanzimat'ın getirdiği modernleşme atılımlarının eğitim yoluyla siyasi bir terbiyenin sağlanması amacı da güdülmüş büyük önem atfedilmiştir (Türk, 2013: 50).

Tüm bu eğitim atılımları yanında tarihe verilen önem artarak devam etmiştir. Bu ilgi de tarihin siyasileşmesine neden olmuştur. Tanzimat döneminden itibaren tarih yazımı ve öğretimi ideolojik bir çerçevede inşa edilmiştir (Başaran Alpagun, C.8 1999: 263).

1.2.2.2. İnfomal Eğitimin İçerisinde Tarih Bilinci ve Kullanımı

Tanzimat dönemiyle beraber, resmi eğitim kurumlarının yanında yeni ve çeşitli kurumlar ve akımlarda oluşturulmuş, bilinçli halk için eğitim çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Örgün eğitim ile okuma yazma oranında yakalanan artıştan dolayı daha dikkatli bir toplum olduğundan iç ve dış olaylara ilgi duymuşlardır. Bu durum da yazılı basın ve edebiyatın gelişmesine neden olmuştur.

Tanzimat döneminin en önemli atılımlarından biri de kültürel amaçla bazı teşkilatlar ile beraber halk kütüphanelerinin kurulmasıdır. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, kültürel alanda kurumsallaşma çabalarına paralel bir şekilde Fransız kaynaklarından edebî ve tarihi çeviriler yapılmıştır (Koçak: 7).

Halkı birinci elden bilgilendirmek, dış ülkelerin kışkırtmalarına engel olmak, yayılan asılsız söylentilerin gerçekliğinin olmadığını bildirmek ve halkın zamanında bilgilendirilmesi için bir nevi iç ve dış işlerde şeffaflaşma adına gazete, dergi, karikatür dergileri, çocuk dergileri ve kitaplar yayınlamaya başlamıştır*. Devletin resmi yayın organı olarak Takvim-i Vekayi çıkarılmıştır. Ayrıca Takvim-i Vekayi Türkçe'nin dışında Fransızca, Rumca, Ermenice, Arapça ve Farsça nüshalar şeklinde basılmıştır. 1860 yılında kurulan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye halkın eğitilmesi adına çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Önde gelen hizmetleri şu şekildedir: Halka Fransızca, İngilizce ve Rumca gibi yabancı dilleri öğretmenin yanında Hukuk ve İktisat dersleri verilmiş, Mecmua-i Fünun isimli bilimsel dergi yayınlamış, Cemiyet Kıraathane* açarak bünyesinde de pek çok yerli ve yabancı gazete/kitap bulundurarak halkın dünya ile bağı kolayca kurulmuştur. Bugünkü Darüşşafaka'da halk eğitim gönüllülerinin çabaları sonucu 1863'de kurulan Cemiyet-i Tedrisiye girişimleri ile kurulmuştur. Cemiyet-i Tedrisiye de Müslümanların gayr-i Müslümlerden eğitim

* Süreli yayınlar üzerinden eğitime dair ayrıntılı bilgi için bkz: Türk, İbrahim Caner (2014), Osmanlı Devleti Süreli Yayınlarında Maarif, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul.

* Cemiyetin kurduğu kıraathane'nin amacı şu şekilde açıklanmıştır: *"İlim ve bilgiler yalnızca okullarda kazanılmaz. Bunların halk arasında yayılması çeşitli araçlarla, yollarla olur. Kitaplar, gazeteler gibi. Fakat herkes tüm kitapları ve gazeteleri alamaz. Ya da almak istemez. İstanbul atalarımızın eseri olan çok zengin nefis kütüphaneler varsa gazete okumak için bir yer ve yabancı dilde kitapların bulunduğu halka açık bir kütüphane yoktur. Şimdi cemiyet çiçek pazarındaki merkezinde bir kıraathane açmıştır. Kıraathane Salı dışında her gün 3'ten 11'e kadar sekiz saat açık kalacaktır. Kıraathaneye üye olmak isteyenler ayda 5 kuruştan yılda 60 kuruş ödeyecektir. Üyelik için ırk ve din ayrımı yapılmayacak iyi ahlaklı olmak şartı aranacaktır. Öğrencilerden para alınmayacaktır. Kıraathanede şimdilik 7 Türkçe, 10 Fransızca, 5 İngilizce, 4 Ermenice, 3 Rumca gazete bulundurulmaktadır. Kahire tahrir pariste çıkan başka gazetelerde ısmarlanmıştır"* (Akyüz, 2013: 196).

açısından geri kaldıklarını fark eden bir grup hayırsever tarafından Müslüman çocukları eğitmek amacıyla toplanmıştır. Namık Kemal de burada imla okutmuştur (Akyüz, 2013: 196).

Bu dönemin başlıca üzerinde durduğu konu halkın bilgilendirilmesi ve eğitilmesidir. Bu gazete, dergi kıraathane ve cemiyetlerin yanı sıra edebiyat dünyasının da amacı artık halkın eğitilmesidir. Edebiyatçılar roman, hikaye, tiyatro topluma ulaşılabilen her mecradan halka ulaşabilme gayesinde idiler.

Özellikle tarihten beslenen Ahmet Mithat, Osmanlı'nın kozmopolit dünyasını eserlerinde dikkatle vurgulayarak milliyetçi ayrılıklara engel olmayı hedeflemiştir. Farklı dil, din ve ırktan insanların oluşturduğu "Osmanlı toplumu" fikrini empoze ile eserler kaleme alırken tarihten ve güncel örneklerle olayları örmüştür. Eserlerde Osmanlı toplumu her rengeyle çizilirken vatan sevgisi, devlet bekası, padişahların hayatlarından ve başarılarından örnekler, muzaffer olunan savaşlar üzerinde de durularak içinde bulunan buhran sürecini aşma gücüne muktedir bir toplum bulunduğu hatırlatılmak istenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AHMET MİTHAT VE HAYATI

“Şimdiye kadar vatanınızı siperler inşasıyla mı müdafaa ettiniz?

Size lazım gelen asıl şey ittihad-ı kalbtir”

Ahmet Mithat, 2017: 275

2.1. AHMET MİTHAT’IN HAYATI

Ahmet Mithat, Rus işgali üzerine 1829’da Kafkasya’yı terk etmeye mecbur kalmış bir anne* ile Anadolu’dan gelip İstanbul’a yerleşmiş bir babanın oğlu olarak Tophane semtinde 1844 yılında dünyaya geldi (Okay, 1989: 100).

Hentüz 6-7 yaşlarındayken, geniş ailesinin geçim zorluğundan dolayı, babası onu Mısır Çarşısı’nda bir aktar dükkanına çırak olarak verir (Okay, 2002: 131). Ancak bu konu ihtilaflıdır. Ceylan Pınar De Rosay, Ahmet Mithat’ın Eserlerinde Batılılaşma adlı yüksek lisans tezinde Ahmet Mithat’ın hayatının bu evresinin 3 farklı şekilde anlatıldığını gözler önüne sermektedir.

Ahmet, ilk eğitimine çalıştığı yerde, dükkan komşusu Hacı İbrahim’den, kendisine dükkanında yardım etmesi karşılığında Kur’an ve okuma yazma dersleri olarak başladı. Ardından Galata’da bir Frenk’ten yine dükkanını sabah akşam

*Ahmet Mithat, annesinin bu serüvenini ve bölgenin yüreğindeki yerini Kafkas romanının mukaddimesinde şöyle verir: “Kafkas kıyamının bu defa yüreğimde uyandırmış olduğu hissiyattan ne kadarını tasvir edebilmek mümkün olur? Ol yürekteki hissiyattan ki oraya ilk defa olarak kebed-i maderden vücut etmiş olan kan, bir çerkez kanı olduğu gibi onu teksir ve vücudumu teşkile medar-ı evvel olan süt dahi yine bir çerkez südür. Coğrafya ile iştilal etmemiş olanlar miyanında pek çok adamlar bulunabilir kişi Kafkas namını bu aralık zuhur eden vukuat üzerine işitebilmişlerdir. Fakat ben daha coğrafya ismini işitememiş olduğum zamanda Kafkas namını işitemiştim. Hem biliyor musunuz kimden işittim? Anamdan! Ol anacığımın ki, evvelki muharebede Moskof gelip de Anapa’yı falanı zapt eylediği zaman dört yaşında bir çocuğu elinde ve diğer ciğerparesi rahminde olarak ağlaya ağlaya enva-ı mihen ü meşakkla çıkmış ve Sinop’a can atmıştır. Yemin ederim ki daha içinde büyümüş olduğum İstanbul şehrinin kendi mahallemizden maada hiçbir yerini bilmezken validemin takrir ve tefhimi üzerine Kafkas’ın Adige kısmından validemin mensup olduğu mahallerin ahval-i coğrafyasına dair pek çok malumatı validem bana vatanından bir yadigar olmak üzere hediye eylemişti (Ahmet Mithat, 2000a: 5). Kafkas romanının yarım kalması hakkında ise Tercüman-ı Hakikat Gazetesinin 9 Temmuz 1879 tarihli “Güzel Tekdir” başlıklı yazısında “Çerkez kanını tahrik etmesi üzerine suyu çekilmiş değirmen gibi yarım bıraktığımız Kafkas nam-ı hikaye” şeklinde bahseder.

süpürme karşılığında Fransızca öğrendi. Mısır Çarşısı'nda çalıştığı sırada Bulgaristan Umumi Valisi olan Mithat Paşa'nın muhafız bölümünde jandarma olan büyük abisi Hafız Ali Paşa ile mektuplaşırken, mektupları okuyan memurların kardeşinin çok güzel yazılar yazdığını söylemeleri ve yanına aldırması konusunda tavsiyelerde bulunmaları üzerine abisi Ahmet'i yanına aldırdı. Ağabeyinin Ahmet'i, Mithat Paşa'ya anlatıp yardım etmesini istemesiyle Mithat Paşa kendisini Mektup kalemine çırak olarak işe başlattı. Böylece Osmanlı Devleti'ndeki Batıya açılan ilk eğitim kurumlarından Rüştîye'ye başlamış oldu ve dört yıllık okulu iki yılda 1864 yılında birinci olarak bitirdi (De Rosay, 2006: 26). Bu durum Orhan Okay'a göre üç yıldır.

Mithat Paşa yazarın çalışkanlığını ve yazılarını beğenmiş; görevde kaldığı sürece kendisini korumuş; ayrıca, o zamana kadar sadece Ahmet olan adına kendi adını eklemiştir ki bundan sonra yazarımız Ahmet Mithat adıyla anılmıştır (Kudret, 1962: 8). Mithat Paşa, Ahmet Mithat'taki düşünsel istidadı görünce kendisine şu tavsiyede bulunur : *“Oğlum Mithat Efendi! Seni bir baba şefkati ile seven ben artık yıldızı sönmüş bir bedbahtım ve istikbalim bir uçurumun kenarındadır. Emelime nail olmadan gözlerimi kapayacağım. Bu millet cahildir. Vatandaşlara maarif tohumu aşılama içi eli kalem tutanlara ihtiyaç vardır. Sende bu istidadı fazlasıyla görüyorum. Binaenaleyh sana bu yolda yürümeyi vasiyet ediyorum. Ömrünün sonuna kadar neşir ve tamim-maarife çalışacaksın. Bu yolda yürürken birçok tehlikelere maruz kalacaksın*. Fakat korkmayacaksın, usanmayacaksın. İzzet-i nefsinin değil, hayatını bile bu yolda feda edeceksin. İşte bu sayededir ki vatan cehaletten ve binnetice millet esaretten kurtulacaktır (Uç, 2000: 25-26).”*

* Keza Mithat Paşa'nın öngördüğü gibi de oldu; Ahmet Mithat, 1873 yılında Genç Osmanlı hareketine mensup fikir adamlarının içinde bulunduğu bir gemiyle Rodos'a sürgün'e gönderildi. Nefy sebebi olarak da “şiddetli lisan” gösterilir. Tanpınar'a göre de sürgünün esas sebebi olarak, İbret'in 3 Nisan nüshasında matbuat nizamını tenkit eden ve içinde millet-i metbua sözü geçen çok şiddetli bir yazısıdır. Ebüzziya Tevfik'de yeni Osmanlılar Tarihi'nde söz konusu ifadenin yersiz kullanılarak *Vatan yahut Silistre* temsilinin yarattığı havada sürgünü hızlandırdığını ifade etmiştir. Ahmet Mithat Efendi Menfa'da arkadaş kurbanı olduğunu ileri sürerek Genç Osmanlılar hareketiyle bir ilgisi bulunmadığını ve ülkenin kalkınması ve gelişmesi için iyi niyetini yansıttığını iddia eder. Dağarcık'ta yayımladığı bilimsel yazıların yanlış anlaşıldığını ve kendisine iftira atıldığını söyler (Korkmaz, 2010: 72). Mithat Paşa'nın telkinine uyar ve başlarda çok sıkıntılı günler geçirmesine rağmen boş durmaz. 38 ay süren sürgün adasında, Kırk Ambar'ın otuz nüshasını neşreder ve Hasan Mellah, Hasan Mellah Zeyl, Hüseyin Fellah, Felatun Bey İle Rakım Efendi, Dünyaya İkinci Geliş, Açıkbaş, Ahz-i Sar, Hokkabaz Kitabı, Karı Koca Masalı gibi eserlerle Letaif-i Rivayet serisinden birkaç eseri ve Kainat adı altında başladığı umumi tarih serisinden mukaddeme ile İngiltere, Danimarka, İsveç, Norveç, Rusya, Fransa, Belçika, Felemenk ve Almanya tarihlerini çıkarır. Paris'te bir Türk romanını forma forma neşre başlar (Coşkun, 2006: 18). Üç yıl devam eden sürgün devresinde Rodos'ta çocuklar için “Medrese-i Süleymaniyye”yi kurup ders vermiştir (Okay, 1989: 101). Son romanı olan Jön Türk'de Nurullah karakterini ruhuna, zihnine Rodos sürgünü esnasında kattığı büyük oranda hissedilir.

Mithat Paşa'nın, hayatında ki bu denli etkisini Menfa'da şöyle dile getirmektedir: *“Benim istikbalimden ümidvar olan ve fakat bu ümidi bikülliyeye meçhul bulunan zat-ı alikadr ki el yevm Şura-yı devlet reisi übhetü, devletlü Mithat Paşa hazretleri olup, vatanın terakkiyat-ı saadeti kendilerinden me'mul ve muntazır olan zevat-ı kiramın birincilerindir (Ahmet Mithat, 2002: 17).”*

Ahmet Mithat'ın Doğu ve Batıyla tanışması da Mithat Paşa vesilesiyle gerçekleşir. Şura-yı Devlet Reisi olan Mithat Paşa Bağdat valiliğine tayin olunur. Ahmet Mithat'ta onunla gitmek ister ve bu isteği Mithat Paşa kabul eder. Yolculuğu esnasında, Avrupa'da uzun süre yaşayarak Batı'nın fen, edebiyat ve felsefesinde fazlasıyla derinleşmiş, aynı zamanda ressam olan Osman Hamdi Bey'in kendisi için Avrupa'dan sipariş ettiği kitaplar ve onun konuşmalarıyla Batı'yı tanımaya başlar. Onun yüzünü Batı'ya döndüren ve İslami bilgilerini genişleten ikinci kişi, Bağdat Müftülüğü de yapmış olan Muhammed feyzi ez-Zühafi'dir. Ama ondaki asıl öğrenme hırsına yön veren kişi mükemmel Arapça, Farsça, İngilizce, İbranice, Hintçe bilen Muhammed bakır Can Muattar adındaki kişidir (Coşkun, 2006: 18).

Ahmet Mithat, İstanbul'a döndükten sonra Ceride-i Askeriye ve Basiret gazetelerinde çalışır. Aynı zamanda kendi evinde kurduğu baskı makinesiyle, bütün aileyi toplayarak kendi kitaplarını basmaya başlar. Daha sonra da matbaasını, Eminönü Asmaaltı'nda Camlı Han'da kiraladığı bir odaya taşır. Kendisine ait olan ve ilk sayıda kapatılan Devir ve on üçüncü sayıda kapatılan Bedir gazeteleriyle Dağarcık Dergisini burada çıkarır (Okay, 2002: 18). Ahmet Mithat'ın Müteşebbis ruhu, onu iki yıl içinde İstanbul'da matbaacılık ve gazetecilikte iyi paralar kazanan biri haline getirecektir. Carter V. Findley (1999)'e göre, Ahmet Mithat, “Osmanlı matbuat kapitalizminin simgesi” olup çıkmıştır (Korkmaz, 2010: 71).

1876'dan 1908'e kadar, Ahmet Mithat'ın bahtının döndüğü ve öneminin arttığı bir dönemdir. Sürgünden döner dönmez, Abdülhamit'in cülusuna tanık olur ve cephe seçecek, Tanpınar'ın (1988) deyiimiyle “yeni devrin sözcüsü” olur (Korkmaz, 2010: 74).

Ahmet Mithat Tercüman-ı Hakikat'ı çıkarırken birçok görevde de bulunmuştur. 1899'da Stockholm'de Müsteşrikler Kongresinde* Osmanlı Devleti'ni temsil edip; yerli ve yabancı çeşitli liyakat madalya ve nişanlar almıştır. Karantina Başkatipliği, Meclis-i Umur-i Sıhhiye ikinci başkanlığı görevlerinde bulunduktan sonra "Bala" rütbesine yükseltilerek "Atufetli" ünvanını almıştır (Yiğit, 2006: 7).

II. Meşrutiyet döneminde yaş haddi gereğince emekliye ayrılır. Yazıları eskisi gibi rağbet görmediği için yazarlık hayatından çekilmiş; bakanlar kurulunun özel bir kararıyla Dar'ül fünun'da Genel Tarih, Felsefe Tarihi; Dar'ül Muallimat'ta Tarih ve Eğitim Bilimleri dersleri; Medreset'ül Vaizin'de Dinler Tarihi dersleri vermiş, ayrıca Dar'üşşafaka'da parasız olarak öğretmenlik yapmış, 28 Aralık 1912 tarihinde bu okulda nöbetçi olduğu bir sırada kalp durmasından vefat etmiştir (Kudret, 1986: 213). 1912'ye kadar süren yaşamıyla Ahmet Mithat, "Kırk beygir gücünde yazı makinası" olarak tanınır. Çöküşe giden bir ülkeden yeni vücuda gelen cumhuriyete kadar memleketin düşünsel yaşamına damga vurmuştur. Namık Kemal başta olmak üzere pek çok aydın ile arkadaşlık etmiş, tartışmalara girmiştir. Türk yazın ve düşünce hayatına etkisi büyük olmuştur.

2.2. AHMET MİTHAT'IN İDEOLOJİK VE EDEBİ KONUMU

Ahmet Mithat'ın tahsilinde, modernlik ve muhafazakarlık ilk tahsilinden beri iç içedir. Bir tarafta Arapça Farsça gibi ilimler diğer tarafta matematik, geometri, coğrafya gibi ilimler vardır. İki medeniyet ve iki ayrı dünya arasında bir sentezin ilk tohumlarını daha ilk dönemlerinde fikir dünyasına alır (Uç, 2000: 20). Neredeyse bütün eserlerini yazarken bu durumun topluma etkisinden beslenmiştir.

O, Osmanlının özünü korumak, Osmanlı insanının modern hayatla kendi hayatını bağdaştırma yollarını göstermek için uğraşmıştır. Osmanlıların, "Osmanlılığı", geleneklerini ve inançlarını kaybetmeden modernleşmesinin yollarını bulmak, halkı geleceğe hazırlamak, Ahmet Mithat'ın kafasını meşgul eden en önemli sorunlardandır (Bolay, 2002: 929). Halkı geleceğe hazırlarken elindeki zanaatı olan becerisini konuşturmuştur. Bu yüzden oğlu Kamil Yazgıç (1940) Ahmet Mithat'ın yazın amacı hakkında şunları dile getirmiştir: "*Onun edebi bir şeyler*

*Ahmet Mithat Kongrede, çoğunlukla Osmanlılar ve Müslümanlar hakkında bilinenleri düzeltmekle uğraşıyordu (Korkmaz, 2010: 78).

yazmak gibi bir kaygısı yoktu. Ahmet Mithat'ın amacı çoğunluğa hitap etmek, onların dertlerine tercüman olmaya çalışmaktı (Yazgıç, 1940: 24)."

O gazetesi sayesinde politikanın neredeyse yasaklandığı bir dönemde halkı eğitmeye devam etmiştir. "Ansiklopedist bir yazar" olan Ahmet Mithat, gazetesinde her türlü bilgiye yer vermeyi ve toplumun bütün kesimlerine seslenmeyi ilke edinmiştir. Hilmi Ziya Ülken (1966), onun için Türkiye'nin en büyük "publiciste"i ifadesini kullanır (Korkmaz, 2010: 76). Onun anlatacağı insandır ve karşısındakinin anlamasını hedeflemektedir (Enginün, 2013: 71). Osmanlı'nın batılılaşma ve modernleşme çabaları gösterdiği bir dönemde eserler sunan Ahmet Mithat, genellikle romanlarında öğretici bilgiler sunmaktadır. Bunu toplumu bilinçlendirme ve bilgi aktarma adına yapmaktadır (Özkuk, 2015: 125).

Ahmet Mithat okuyucularının eğlenirken bilgi edinmesini istemiş ve eserlerini bu amaç doğrultusunda kaleme almıştır. Eserlerinde "malumat-füruşluğu" ile ön plana çıkan yazar, edebiyatın "yararlı olma" işlevini de kendisine göre farklı ele almıştır. Ona göre edebiyatın yararlılığı – dönemin şartlarını da göz önünde bulundurduğumuzda- bilgi, zevk ve ahlak nokta-i nazarından değerlendirilmelidir. Nitekim onun hemen hemen bütün eserlerinde bilgi, eğlence ve ahlak bir arada bulunur. Bu açıdan tiyatrolarına baktığımızda Ahmet Mithat'ın okuyucularına iyi vakit geçirtirken, onlara tarih, coğrafya ile birlikte eserinde de ele aldığı toplumun kültür değerleri hakkında da bilgi verdiğini görürüz. Bunun yanı sıra ahlaki yönü kuvvetli olan yazar, sosyal hayattaki yanlışlıkların sonuçlarının nelere mal olacağını göstermeye çalışmıştır. Toplumun eğitimi konusunda roman ile tiyatro arasında bir karşılaştırma yapan Ahmet Mithat, Türk okuyucusunun okuma-yazma bilmemesini ve tiyatronun kalabalık bir seyirci topluluğuna hitap etme özelliğini dikkate alarak tiyatroyu, eğitim için gerekli ve önemli bir vasıta saymıştır (Durgun, 2008: 145).

Bu durum edebi açıdan eleştiri olsa da kültüre ve Osmanlı insanının gelişmesine verdiği katkı su götürmez bir gerçek olarak karşımıza çıkar. Sabri Esat Siyavuşgil'de (1997) bu meyanda bir tahlilde bulunmuştur: "Battal Gazi, Aşık Garip tarzı eserlerin dışında okur yazar olmayan toplumun, kültür ihtiyacını gidermiş olsa da yazar yazılarını halkın seviyesine indirgeme alışkanlığı nedeniyle, ortaya koyduğu eserle, hemen hiçbir alanda sahasının müstakil eseri olamamıştır. Yani bir anlamda,

“vulgarize olması” ve halkı eğitmek için aceleci davranması, sahasında orijinal eserler bırakmasına engel olmuştur (Özarlan, 2011: 10).”

Toplumunu eğitime çabası içinde olan yazarın özellikle ahlaka ve milli değerlere yer vermesi anlamlıdır. Çünkü Batı medeniyetini yeni tanımaya başlayan Osmanlı toplumunun, kendi değer yargılarını, örf ve adetlerini kaybetmesini istemeyen yazar, her fırsatta bu konulara değinerek halkı bilinçlendirmeye, geliştirmeye çalışmıştır (Durgun, 2008: 165).

Ahmet Mithat, 1889’da hareket ettiği Avrupa’da 71 gün kalır. Bu 71 gün, onun kitabı Avrupa bilgisini, tahkiki bilgiye dönüştürür. Ahmet Mithat’a göre de Avrupa’yı ziyaret “hayalilikten hakikiliğe intikal” olmuştur (Korkmaz, 2010: 77).

1898 yılında kaleme aldığı Mesail-i Muğlaka adlı romanında Abdullah Nahifi üzerinden Doğu’nun ve Batı’nın ahlaki değerlerini verirken Jön Türk adlı romanında Nurullah’a, Hasan Fellah Yahut Sır İçinde Esrar Romanında Seyyidi Osman’ın oğlu Hasan’a, Felatun Bey ve Rakım Efendi Romanında ise Rakım Efendi’ye bu misyonu yüklemiş ve ideal Osmanlı gencini betimlemiştir. Ancak Mesail-i Muğlaka adlı yapıtı mekan bakımından farklıdır. Hukuk eğitimi için Avrupa’ya giden bir Osmanlı gencinin başından geçen maceralar anlatılmıştır.

Abdullah Nahifi’nin Paris’e eğitim için gitmesi Avrupa’nın ilminin gelişmişliği ve pozitif bilimlerde aramızdaki farkın büyük bir açık oluşturmasını, Abdullah Nahifi’nin de orada bir genç Osmanlı olarak, kuvvetli ahlakıyla dikkatleri üzerine çekmesi, açık fikirli olması ve diğer özellikleri ile Oryantalist literatürde bazı misallerin “Doğu”yu hakkaniyetli biçimde ele almadığının bir temsilidir denilebilir. Hristiyan Batının gelişmiş ilmi karşısında, Müslüman Osmanlı dünyasının dolayısıyla Doğunun kültür ve ahlak dairesi üzerine kurulan ideolojik alt metin Abdullah Nahifi üzerinden verilmiştir.

Ayrıca Doğu’ya ilişkin olarak bireyden çok topluluk fikrini destekleyen yaklaşımların desteklendiği ve Müslümanlığın olumlandığı göze çarpar (Aksoy Sheridan, 2009: 138). Farklı kesimden insanların bir arada birbirini tamamlayıp huzur içinde yaşadıkları; tıpkı Felatun Bey ve Rakım Efendi’de (Rakım – Canan – Fedayi) ve Hasan Mellah Yahut Sır İçinde Esrar’da (Esmâ – Arslan çifti– Denizci Hasan –Jülyetta çifti – Alvonzo – Alfons’un İskenderiye’de hep beraber bir konakta

yaşamaları) olduğu gibi imgesel olarak yerleştirilmiştir. Aralarında hiçbir kan veya sosyal bağ olmadan aynı çatı altında yaşayıp, masrafları bölüşme, destek olma, sosyal aktivitelerde bulunma gibi ortak paylaşım alanının yanı sıra sevgi ve sadakat bağı ile birliktelikte bulunma Osmanlı ve tebaasının bir izdüşümü olarak irdelenebilir:

“Michele valide menage’ı bir kendisi bir Rosette ile bir de Abdullah Nahifi’den mürekkeptir. Burada übüvvet, bünüvvet, sıhriyyet, zevciyyet gibi kuyut ve alaka da yoktur (Ahmet Mithat,2003a: 356).”

Ayrıca Ahmet Mithat eserlerinde, Avrupa’nın kadim liyakat - asalet meselesine de vurgu yapar. Osmanlı toplum yapısı ve bürokratik hayatında “soylu”luğun bir önemi olmadığını işini hakkıyla yapan her kesimden insanın her kademeye yükselebildiği “liyakat” ve “adalet” usulüne dayalı bir sistemin olduğu iftiharla belirtilirken Avrupa’da ise asaletin soyluluğun her şeyden önemli olduğu mevzusuna yer verilir.

Ahmet Mithat’a göre Batı medeniyetinin nüfuzu altına giren bir milletin din, dil, tarih, kültür gibi milli değerlerine sahip çıkması gerekir. II. Abdülhamit’in rejim politikasını benimseyen ve Osmanlıcılık ideolojisine yakın duran Ahmet Mithat, bu düşünceden hareketle gerek edebi ve fikri eserlerinde gerekse gazete yazılarında Batı dünyasının bilim ve teknik alandaki gelişmelerini örnek alınmasını isterken ve bunu desteklerken Batı’nın zararlı fikirlerinden ve ahlak değerlerinden uzak kalınmasını tavsiye etmiştir (Durgun, 2008: 162). Ahmet Mithat eserlerinde Avrupalılaştırmanın gereği gibi algılanmamasına dikkat çeker. Çünkü gelişmenin manevi yönü maddi yönünün çok daha önündedir. Yazara göre yapmak, satmak, kazanmak açısından Avrupalılara benzemek zor görülmüş; fakat yapılmış alıp kullanarak bunun rahatlığını yaşamak açısından onların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Oysa Avrupalılar “çalışmak için yaşamak” ile “yaşamak için çalışmak” arasındaki dengeyi kurmaya gayret etmektedir. Yazar Avrupalıları çalışkanlık açısından örnek almamız gerektiğini vurgular. “Avrupalılar kendileri dahi çalışmak için yaşamak ile yaşamak için çalışmak arasını bulmaya gayret ettikleri halde biz çalışmak cihetine yanaşmak istemeyerek yalnız yaşamak cihetine sarılmak azimlerini gösteriyoruz. “yaşamak” denilince de onu yalnız kendi nefsimize tahsis daiyelerine kadar varıyoruz (Albayrak, 2010: 158).” Bu mevzu Mesail-i Muğlaka’da da işlenmiş; Batı’ya ilişkin olarak,

emeğin olumlandığı buna karşılık ahlaksızlığın olumsuzlandığı bir söylem ortaya konulmuştur (Aksoy Sheridan, 2009: 138).

Ahmet Mithat hakkında en kapsamlı çalışmayı yapmış olan Okay'a göre Ahmet Mithat'ın "kurmak istediği denge, kendi düşüncesine göre İslam'ın esaslarına, bunu ırkına ve devletine mahsus bir şekilde uygulamış olan Osmanlı'nın felsefesine aykırı olmamak şartıyla yenileşmek/Avrupalılaşmaktır." Okay'ın ifade etmiş olduğu "Osmanlı felsefesine aykırı olmamak şartıyla yenileşmek" Ahmet Mithat için, aslında kültürün olumsuz yönde değişime uğramadan özellikle teknolojinin toplumsal hayata girmesi, ekonomik alandan girişimciliğin artması, eğitimin sağlıklı ve Avrupa standartlarında yaygınlaşması demektir. Başka bir deyişle, batılılaşma belli kurumlara ve hayatın içindeki belli alanlara sınırlı bir şekilde uygulanmalıydı*. Bu bir yönden de kendisinin "Batılılaşmak"tan ziyade, "Modernleşmek" inancında olduğunun göstergesidir (De Rosay, 2006: 87-88).

Onun temel düşünsel dünyası, nitelikli Osmanlı bireyleri yaratmaya dayanır. Avrupa'yı tanımış, özümsemiş ve Osmanlı kimliğinden ödün vermeden Avrupa ile harmanlanmış bir medeniyet terakkisi hedefiyle çalışmalarını sürdürür.

Ahmet Mithat'a göre en önemli hizmet, din ve devlet için çalışmaktır. Kullanacağı vasıta ne olursa olsun her insan gücünün yettiği ölçüde bu hizmete katılmalıdır. Yazar, bu uğurda kalemle çalışmak ile kılıçla çalışmak arasında hiçbir fark olmadığını ifade eder. Hangi hizmette bulunulursa bulunulsun, onu en güzel şekilde gerçekleştirmek, dinin ve devletin gelişip güçlenmesini destekleyecek, dolayısıyla milletin iyilik ve mutluluğuna katkı sağlayacaktır. Bu amaç doğrultusunda çaba sarf eden kişiler, insanların zihin ve gönüllerinde kalıcı olmayı başarırlar (Albayrak, 2010: 157).

Ahmet Mithat eserlerinde dönemin gerçeklik havasını yakalamış, yaşadığı dönemden kesitler sunmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerine rastlayan hayatını eserlerinde bir şekilde yedirmiştir. Osmanlı coğrafyasının geniş olması, hayatının belli bir bölümü abisinin yanında geçirmesi ve sonra Mithat Paşa'nın yanında

* Ahmet Mithat, Osmanlı İmparatorluğunun çok hızlı bir değişim süresince yaşamış ve bu değişmeyi yapıtlarında yansıtmıştır. Ona kalırsa Batı'nın etkisini ekonomik alanlarda sınırlamak en doğrusudur. Onun batılılaşmaya duyduğu ilgi, Türk entelektüel yaşamının ana odaklarından biri olarak süre gelmiştir (Finn, 1984: 26-32).

alışmasından dolayı çok fazla Őehir görmesini eserlerinde görebilmekteyiz (Özkuk, 2015: 123). Bu durum yazınına olduğu gibi ideolojisine de yansımıŐ ve farklılıklarına rağmen bir bütün Osmanlı'yı gözler önüne sermek istemiştir. Bu bütünlüğün imparatorluğun zenginliği ve asıl varlığı olduğunu vurgulamıştır. Coğrafya ve kimlik açısından eserlerini tasnif edecek olursak, Balkanlar; Arnavutlar ve Solyotlar, Gönüllü, Arap Yarımadası; Süleyman Musli, Akdeniz; Hasan Mellah Yahut Sır İçinde Esrar, Zeyl-i Hasan Mellah Yahut Sır İçinde Esrar, Hüseyin Fellah, Kafkasya; Kafkas, Gürcü Kızı Yahut İntikam, Avrupa; Demir Bey Yahut İnkıŐaf-ı Esrar , Mesail-i Muğlaka olarak belli baŐlılarını sıralayabiliriz.

Ahmet Mithat, devletin bir İslam ve Türk devleti olarak kurulmadığını ele alarak Osmanlılık ideolojisini tarihi zemine yerleŐtirir (Enginün, 2013: 74). Zaten romanlarını da bu ideoloji üzerine kuran Ahmet Mithat, tarih çalışmalarını da bu meyanda oluşturup, fikirlerinin meşruiyetini sağlamak adına metinlerini vücuda getirmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AHMET MİTHAT'IN TARİH VE TARİHÇİ ANLAYIŞI

“Müstakbeli tetebbu için maziye tetebbu”

Tercüman- 1 Hakikat/2 Ağustos 1908 Geçmiş-Gelecek,

Ahmet Mithat

“Bugünü teceddüd eden ahval bir geçmişin netice-i hasilasıdır”

Tercüman- 1 Hakikat/31 Temmuz 1908 Geçmiş-Gelecek,

Ahmet Mithat

3.1. AHMET MİTHAT'IN TARİH ESERLERİ YAZMASINA SEBEP OLAN FİKİRLERİ

3.1.1. Ahmet Mithat'ın Siyasal Konumu

Ahmet Mithat İstanbul'a yerleştikten sonra gazetecilik kimliğiyle dikkatleri üstüne çekmiş, Yeni Osmanlılar ile kurduğu yakın arkadaşlık nedeniyle hükümetin gözünde iyice sivrilmiştir. Fakat yazarı Yeni Osmanlılar'dan biri kabul edebilmek söz konusu değildir. Kendisi gerek Namık Kemal, gerekse Ebuuziyya Tefvik ile eğitimin Osmanlı toplumu için son derece önemli olduğu, Osmanlıcanın sadeleştirilmesinin de bu konunun bir parçası olarak üstünde ısrarla durduğu, Osmanlı idare sisteminden ve Osmanlı'nın geleceğinden son derece kaygı duymak gibi ortak noktalarda buluştuğu ortadadır. Fakat burada var olan sorun o dönem Osmanlı aydını hangi kriterle sorgulamamız gerektiğidir. Ahmet Mithat'ın ilgi alanına giren konular aynı zamanda da Yeni Osmanlılar'ın da üstünde durduğu konulardır. Fakat Yeni Osmanlıları dönemin diğer Osmanlı aydınlarından ayıran nokta, siyasi idare seklinin kısa süre içinde değişmesini ve bunun için gerekli her yolun denenmesini istemeleridir. Oysaki yazarın sürgün dönemin öncesindeki siyasi görüşleri ekonomik ve eğitim alanlarında yoğunlaşmaktadır (De Rosay, 2006: 64).

1876 sonrası siyasal konumu ise şu şekilde yorumlanmıştır :“...*Yeni padişahın tavırlarını açıkça alkışlamış, eski hamisi Mithat Paşa'yı inkar etmiş. Yeni*

Osmanlılar'dan bağı kopmuştur. Yeni Osmanlılar ve daha sonra Jön Türkler meşruti bir rejim kurulmasının temel hedefleri haline getirmiş ve devlette siyasi reformu kaygıların merkezine oturtmuşken, Ahmet Mithat Osmanlı İmparatorluğu'nun sorunun siyasi rejiminden çok, ekonomik açıdan Avrupa'dan geri kalmışlık olduğu kanısındadır ve bu gecikmenin en kısa sürede giderilmesi gerektiğini düşünmektedir (Georgeon, 2006: 144)''

Ahmet Mithat'ın eserleri saray tarafından alkışlanmış veya yazar bilmediğimiz bir şekilde bu kitapların bazılarının yazılmasına teşvik edilmiş de olabilir. Fakat kesin olan bir şey vardır ki, Ahmet Mithat Osmanlı sınırları içinde bir liberal, yönetimle ilişkilerinde kontrollü ve çekingen, Batılı Devletler söz konusu olduğunda ise ekonomik alanda korumacı, kültürel konularda ise bir muhafazakardır. Ahmet Mithat, Osmanlı değerlerinin muhafaza edilmesi konusunda son derece ısrarcı davranmıştır. Fakat yazarımızın gerek romanlarında gerekse diğer eserlerinde Okay'ın da belirttiği gibi fanatik bir Müslüman tavrı olmamıştır. O'nun özellikle İslamiyet'in savunmasını yaptığı eserlerinde amacı; İslamiyet'in medeniyetin, gelişmenin özellikle de bilimin önünde bir engel olmadığını ispatlama çabasıydı (De Rosay, 2006: 83).

Namık Kemal, Ahmet Mithat'ın Mithat Paşa davasındaki tutumundan ötürü örnek olarak tanımlamış ve Saray ile yakın olmasını yadırgamıştır.

Ahmet Mithat'ın Abdülmecit döneminde sürgün cezasına çarptırılması, üretme adına önemli bir dönemi olsa da, ileri ki dönemde onun daha dikkatli yazmasına sebep olmuştur. Keza ceza yerine sansürü bir otokontrol mekanizması olarak gördüğünü bile ifade etmiştir. Bu ihtimamı, zamanla imkana dönüşmüştür. Her ne kadar amacı vatan sevgisinden kaynaklansa da, imparatorluğun kurtulma çaresi olarak Osmanlı'nın yek vücut haline gelmesini benimseyip gerek edebi, gerekse tarih eserlerinde bunu benimseyip, Osmanlılık vurgulu eserler kalem alsada bir zamandan sonra sarayın dolayısıyla iktidarın icraatlarını halka ulaştıran bir araç haline gelmiştir. Bu da zamanla gözden düşmesine ve rağbet görmemesine sebep olmuştur.

Cumhuriyet ideolojisi, 19 yüzyıl yazarları arasından kendisine "edebi baba" olarak siyaseten Ahmet Mithat'ın karşısında olan Namık Kemal'i seçmiştir. Namık

Kemal “vatan”, “hürriyet” gibi kavramları tartışırken, Ahmet Mithat’ın sürekli olarak Osmanlılığı ve İslamiyet’i savunmuştur (Esen, 2014: 17).

İktidar, gücünün ve meşruiyetinin devamı için her zaman halk nezdinde kendini tanıtmak ve kamuoyu oluşturmak zorundadır. O dönem için bunun en önemli araçları edebiyatçılardır. Resmî saray vakanüvisi bulunmasına rağmen, ’93 Harbi’ne dair anlatının Ahmet Mithat tarafından yapılması büyük oranda okuyucusunun fazla olması ve Sarayı müdafaa edebilecek kapasiteye sahip olmasından kaynaklıdır. Böylelikle bu büyük yenilgi, büyük kitlelere Saray’ın istediği şekilde anlatılacaktır. Dolayısıyla kalemlere fikirlerden çok ideolojiler hakimdir.

“Fizikte nasıl enerji temel kavramsa, aynı şekilde sosyal bilimlerde de iktidar temel kavramdır (Russel, 1990: 12).” Tarih hiç, edebiyat ise göreceli olarak iktidardan bağımsız düşünülemez. Dönemi ele alırsak Tarih yapıtlarında ya iktidar ile savaş ya da iktidarın savunusu vardır. Tahakkümün hürriyeti yenecek kudrete sahip olduğu dönemlerde ise bu savaş zor şartlarda sürer.

3.1.1.1. Ahmet Mithat’ın Osmanlılık Tasavvuru

İmparatorluk içerisinde yaşayan farklı etnik ve dinsel grupları tek bir “Osmanlı milleti” olarak kabul eden bu unsurları ortak imparatorluk ideali çerçevesinde birleştirme yaklaşımına Osmanlıcılık denir (Somel, 2003: 88).

İmparatorluk karakteri taşıyan Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan pek çok ırktan ve dinden insanı milliyetçilik akımına kaptırmamak ve bu unsurların devletten kopuşuna engel olmak ayrıca Avrupa baskısından da uzak kalmak için Türk ve İslam nüfuzu üst kimlik olmaktan çıkarıp hakim unsuru hiçbir din ve ırka bağlamadan bir üst kimlik olarak Osmanlılığın vücut bulması dönemin önemli ve kurtarıcı ideolojisidir. Keza bu durum Üss-i İnkılap’ta da şu şekilde desteklenmektedir: *“Osmanlı ne bir İslam ne de bir Türk devleti olarak kurulmuştur (Ahmet Mithat, 2004a: 30).”*

Osmanlılık, Osmanlı İmparatorluğu’nda din ve ırk farklılıklarını aşan ve tüm Osmanlı topluluklarına aynı anda hitap eden ilk ideolojik yaklaşımdır. Osmanlıcılığın düşünsel gelişimine bakacak olursak, XIX. Yüzyılın ilk yarısında otoriter ve yarı dinsel bir anlayış görülür. Bütün insanların Allah indinde eşit

olmasına benzer bir yaklaşımla Müslim ve Gayrimüslim bütün tebaa padişahın mutlak ve adaletli otoritesi karşısında eşittir. Buna karşı meşrutiyetçi yeni Osmanlı muhalefeti, Osmanlılık düşüncesine siyasi katılımcı bir nitelik kazandırır (Akşin Somel, 2003: 115).

Osmanlılık kısa zamanda bir ideolojik değer kazanmış ve kullanılmıştır. Meclisin açılış töreninde bulunan Times Gazetesi muhabirinin Hristiyan olmayan mebusların kendisine gösterilmesini istemesi üzerine, bir Paşa “Bu mebuslar kamilen Osmanlıdır. Artık Müslüman veya Rum, Ermeni değildir.” Demmiştir. Gazetelerde de Osmanlılık teriminin kazanmış olduğu mana üzerine, yazılar çıkmıştır. Vakit Gazetesinde, Osmanlılığın, milletimizin temeli olduğu işaret edildikten sonra, “Osmanlılıktan çıkar isek, bir millete iltihak edemeyiz, ortada kalır isek bizi Osmanlılıktan çıkararak bizden mübeddel olur ki, ünvanı cedidi altında kalınca ne olacağımız meçhul kalır” demektedir. Bu kayıtlar gösteriyor ki, artık “Osmanlı” tabiri etnolojik manada olmasa bile siyasi manada “Millet” manasında kullanılıyordu. Resmi şahısların ve gazetelerin dışında, çeşitli din ve mezheplere mensup olan halkın “Osmanlı Milleti” fikrini ne dereceye benimsemiş oldukları kestirilemez ise de Mebuslar Meclisinin, iki yıl kadar sürmüş olan çalışma devri esnasında bu fikrin önem kazandığını az çok yaygın bir hal aldığını kabul etmek gerekir (Karal, 1995: 497).

Ahmet Mithat’a göre Osmanlılığın içeriği evrensel bir teşkilatlanmayı getiriyordu ve bunca yıl birlik ve beraberlik içerisinde varlığını sürdürmesi de başarısının kanıtı olarak karşımıza çıkıyordu.

“Osmanlı yayılmasını önlemeye çıkan halk da bir kere Osmanlılık ünvanı altında saklı olan medeniyet nimetini ve hürriyeti görünce ve siyasi genel kardeşlik tadını tadınca, dünya saadetinin olsa olsa bundan ibaret olabileceğine inanarak candan ve gönülden Osmanlı olup kalmışlardır (Ahmet Mithat, 2004a: 33).”

Ahmet Mithat, Osmanlı siyasi yapılanması olan, *ittihad-ı kalb* olarak da ifade ettiği Osmanlılığının çıkış nedeni olan dönemin siyasi akımı, milliyetçiliğin temel unsurlarını çürütecek çeşitli tezler de öne sürmüştür. Avrupa’dan gelen bu akımı, kendi başarısız siyasi dünyaları ile örneklendirerek ideal yönetimin Osmanlı’da ki usul olduğunu öne sürmüştür. Tek mesele aynı milliyetten olmaksızın neden aynı milliyete mensup, aynı dili konuşan Almanya’nın yüzlerce yıl iç savaş

yaşadığını ve pek çok parçaya bölündüğünü, Fransa'nın, İtalya'nın ve diğer uluslarında aynı akıbeti neden yaşadıklarını sormuş cevabını da kendi vermiştir. Bu akıbeti neden olarak hukukun ihlal edilmesini, hükümdarın adaletsiz ve otoritesiz olmasını göstermiştir (Ahmet Mithat, 2004b: 120). Böylece devleti devlet yapan unsurun kavmiyet değil hak hukuk ve adalet olduğunu savunmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin can bulmaya başladığı evrede Avrupa'nın siyasi ve içtimai durumunun bu topraklardaki hak, adalet ve kardeşlik rüzgarlarına uzaktan bile bakamayacak derecede cehalet ve vahşet içerisinde olduklarını onların bu durumlarının yalnızca Osmanlılığın medeniyet düzeninin üstünlüğünü yücelttiği savını ileri sürmüştür (Ahmet Mithat, 2004a: 32)

Bu “ideal toplumsal yapının” temelini kanun önünde eşitlik esası ile Osmanlılığı teşkil eden kavimler arasında vergiler ve görevler bakımından hiçbir fark ve ayrıcalık tanınmamasının oluşturduğunu, güvenliğinin ise hukukun üstünlüğü ile kanun garantisinde olduğunu belirtmiştir (Ahmet Mithat, 2004b: 49). Bazı felsefecilerin ise “*umumi bir milliyet*” anlayışını kabul etmemelerini dar dünya görüşlü olmalarına bağlar. Osmanlılığın dünyada ilk defa ortaya koyduğu uluslararası medeni düzenin başarısına yüzlerce yıl farklı dil, din ve ahlaka sahip ahaliyi tek bir kanun altında toplamasını kanıt olarak göstermiştir (Ahmet Mithat, 2004b: 117).

Yüzlerce yıl farklı dil, din ve ahlaka sahip ahalinin tek bir Osmanlı kanunu altında yaşamış olmalarını Osmanlı'nın ortaya koyduğu medeni düzenin bir kanıtıdır. Ahmet Mithat'a göre bu medeni düzen, demokrasi ve yeni hukukun tesisi ile de XIX. yüzyılda yaşadığı sarsıntıyı aşacaktır. Ahmet Mithat'ın Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nin miladi takvime göre 9 Ağustos 1908 tarihli “*Hristiyanların Sadakat-i Osmaniyesi*” adlı yazısında yeni kurulan bakanlar kurulunda “Rum ve Ermeni Osmanlılar” olarak bahsettiği gayr-i Müslim unsurların bulunmasının yarattığı hüsn-i tesiri dile getirmiş yazısını önce liyakatin önemime vurgu yaparak devam ettirmiştir. Kavmiyetin liyakatin önüne geçmemesi temennisinde bulunmuştur. Ancak henüz “ittihad-i Osmani'nin bu derece kuvvetlenmediğinin de farkında olduğunu beyan etmiştir. Daha sonra ise hazırlamakta olduğu “Mufassal” adlı tarih eserinden örnekler sunarak İttihad-i Osmani'nin kadim kökenlerine inmiştir. Osmanlı tarihinde devlete, millete ve hanedana olan hizmetleri ile ün salmış Gayr-i Müslimleri hatırlatmıştır.

İttihad-i Osmani'ye verdiği ilk örnek Gazi Mihal'dir, ikinci örnek ise Gazi Evranos'tur. Bir diğer önemli örnek ise Köstendil hükümdarı Prens Konstantin'dir. Prens Kosntantin kendi soydaşları ve dindaşları tarafında hıyanete teşvik edilse de onun Evranos gibi saffet-i Osmaniye'yi kabul ettiğini ve sadakat-i Osmaniye'den ayrılmadığını Osmanlı sancağı altında yaşayıp, Osmanlı Sancağı için cenk ettiğini hatırlatmıştır. Kara Mürsel ve Baltaoğlu'nun bahriyesinin bir kaç küçük kayıktan ibaret olduğunu ancak Aydınoğulları'nın, Barbaros'un, Kurdoğlu'nun, Oruç Kaptan'ın Osmanlı'ya dahli ile Akdeniz'in beşte üçüne hakim olduğunu dile getirmiştir. Bu tarz örneklerin Osmanlı tarihinde bolca mevcut olduğunu ve bu örnekleri İttihad-i Osmaniye'yi ispat eden deliller olarak kabul eder (Ahmet Mithat, Tercüman-ı Hakikat, 9 Ağustos 1908).

Ayrıca tarihi kişilikler kadar tarihi olaylardan da örnek vermiştir. Karaman Seferi'nin üzerinde duran Ahmet Mithat o savaşta Rumeli Hristiyanları kadar Sırp askerinin bile Osmanlı Ordusunda bulunduğunu, Timur karşısına çıktığında ise Anadolu askerinin düşman safına geçtiği örneğini vermiştir. Anadolu askerinden kastı Türk ve Türkmenlerdir.

Osmanlı, hakimiyeti altındaki bütün dinlere özgürce ibadetlerini yerine getirme ve dinlerini yaşatmayı insani bir görev olarak sayması Osmanlılığın sağladığı önemli eşitliklerdendir. Ahmet Mithat, bu duruma Arnavutlar Solyotlar (2017) romanında da vurgu yapar. Osmanlı'nın kuruluşunun başlangıcından beri adalet ile tüm unsurlara yaklaşılmasına özellikle İstanbul'un fethinden sonra bile Şark Patrikhanesi'nin lağvedilmemesine çağdaş tarihçilerin şaşırıldığını, Osmanlı'nın bir bütün olarak devletin devamlılığını sağlaması için bunu yapıp ahaliyi İslamiyet'e zorlaması gerektiğini savunmuşlar, ahalisinin din, mezhep, dil ve kavmiyet haklarını ihlal etmeden yekpareleşmesini anlamamışlardır. Avrupa'nın Afrika, Amerika ve Avustralya'da yekpareleşmek ve medeniyet götürme adına yaptıklarını da çağdaş tarihçilerin muhakemesine havale etmiştir (Ahmet Mithat, 2017a: 45-46).

Ahmet Mithat Çengi romanını izah ederken : *“Bu kitaptaki hikayemiz sırf Don Kişot romanından ibaret olmayacağından, Osmanlılık ahlak ve davranışları çerçevesinde oluşturacağımız bir Don Kişot'un garabeti yalnız romanımızın baş tarafında yer tutacağından, Cervantes'in eserini tercümeden kendimizi vareste tutabiliriz (Ahmet Mithat, 2012b: 26).”* İfadelerinde bulunmuştur. Bu ifadelerden de

anlaşılacağı üzere Ahmet Mithat'a göre Osmanlılık sadece dinlerin, ırkların özgürce beraber yaşadıkları bir oluşum değildir, bu birliğin ahlak, edep ve kanun birliği olduğu ve bu dairenin dışına çıkıldığında tılsımın bozulacağını ortaya koymuştur. *“Osmanlılık dairesi içine giren halkı, hakkıyla birleştirilmiş bulunmaktan ibaret iken, sonraları her suretle meydana çıkan ve kötü etkileri ve zararlı sonuçları ta bu zamana kadar devam eden hatta şimdiki zorlukları da başımıza açan disiplinsizlik ve düzensizlik sırf kanuna uymamaktan doğmuştur. Öteden beri devletin büyümesine el birliği ile çalışan Osmanlı sınıflarından evvela Müslüman sınıfı, büyümemizin yapısını yaralayacak nice yakışsız hareketlerde bulunmuş ve onlardan sonra da birtakım Hristiyan kısmı fesatlara kalkışmak suretiyle o milli ve siyasi kardeşliğimizi yıkmaya çalışmıştır (Ahmet Mithat, 2004a: 47).”*

Ahmet Mithat, Üss-i İnkılap'ta Osmanlılığın Müdafaası veya Osmanlılık Manifestosu şeklinde ifade edilebilecek açıklama dizisiyle Osmanlılığa açıklık getirmiştir. Bunları Avrupalı tarihçilerin iddialarına cevap niteliği şeklinde kaleme almıştır. Avrupalı tarihçilerin, algıları yönetmeye çalışmasını kin ve garazlarına bağlayıp, kötü niyetle kaleme aldıkları tarihlerinin de, tarihçilerin muhakemesini olumsuz etkilediğini savunmuştur. Osmanlı'nın geçmişinden Türklüğe, Osmanlılığa, İslama ve hatta dünyaya yalnızca övünç malzemesi çıkabileceğini çeşitli örneklerle ispatlamaya girişmiştir. Bu örneklerden bazıları şunlardır; küçük bir beylik iken kısa sürede büyük bir devlete dönüşümü ve bu oluşum içerisinde yaşayan veya bir şekilde sığınan milletlerin bu siyasi kardeşlik durumundan hoşnut bir şekilde yaşamaları, idaresi altına aldığı ahalinin efradını koruyup kollaması, görevde liyakat sistemini benimseyip ırkına bakılmadan kabiliyeti ile devlet kademelerinde yükselebildiklerini, Kosova Savaşı'nda Haçlıların Osmanlı üzerine saldırdıklarında Köstendil hakimi Prens Konstantin'in Sultan Murat'a destek olmasını, Ankara Savaşı'nda Anadolu'da siyasi ve askeri birliğin dağılmasına rağmen Rumeli'de Hristiyan askerlerin dağılmadığını ve direndiği yönünde örneklerle Osmanlı'nın ideal bir yönetim şekli ile yönetildiğini bünyesinde barınan tüm unsurlarında bunu bu hareketlerle tasdik ettiğini dile getirmiştir (Ahmet Mithat, 2004a: 34).

Arnavutlar Solyotlar'da geçen sıklıkla kullandığı bazı anahtar kelimelerin tahlili ile Ahmet Mithat'ın Osmanlılığa yüklediği anlamı ve Osmanlı'yı parçalanmanın eşiğine getiren sebepleri anlayabiliriz.

Ahmet Mithat'ın Osmanlılık tasavvuru milletleri Osmanlı'nın merhametli gölgesinde gönül birliği ile ebedi rahatlık içinde yaşatmaktır. Bu durum kullandığı ifade biçimlerine de sıkça sirayet etmiş, ideolojisini işlediği konularla beraber seçtiği kelimelere dahi yansıtmıştır. Ahmet Mithat'ın zihninin ve Osmanlı'ya bakışının anahtar kelimeleri aşağıda verilmiştir.

Hüsn-i muaşeret : Hoş geçinme,

Ahsen-i itilaf : en güzel şekilde anlaşma,

İttihad-ı kalb : gönül birliği,

Eşvak ve merahim-i raiye – pervesti : şefkatli ve merhametli yönetimi,

Saye-i re'fet-i Osmaniye : Osmanlı'nın merhametli gölgesi.

Rahat-ı kadime : Ezeli rahatlık.

Ona göre bu “ideal” yönetimin bozulmasının iç sebepleri olduğu gibi dış sebepleri olduğuna emindir. İç sebepler bir şekilde tolere edilebilir ancak dış sebeplerin dolayısıyla düşman devletlerin kadim emelleri doğrultusunda onlarla savaşmak zordur.

Tahrikat-ı hariciye : dış kışkırtıcı,

Muharrik : kışkırtıcı,

Müşevvik : kışkırtıcı,

Müfsit : bozguncu,

Teşvikat –ı ecnebiye : yabancı kışkırtması,

Teşvikat : kışkırtma,

Tahrikat-ı Şimaliye : Kuzey kışkırtmacıları.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı siyasi kardeşliği yalnızca dış tehditlerin ektiği nifak tohumları sayesinde bozulabilme gösterebilir. Bu planlı yaklaşımlar olmasa Osmanlı'nın şefkatli kanatları altında yaşayan farklı dillere ve dinlere sahip topluluklar sonsuza kadar “mutluluk içinde” ve “bir bütün” şeklinde yaşayabilirdi.

3.1.2. Ahmet Mithat'ın Sosyal Konumu

3.1.2.1. Ahmet Mithat'ın Hürriyet Tasavvuru

Ahmet Mithat'ın Hürriyet tasavvurunu birkaç başlık altında irdelemek münasip olacaktır. Basına hürriyet, kadına hürriyet, eğitime hürriyet, siyasete hürriyet şeklinde kalem kalem alt başlıklar halinde irdelendiğinde ancak hakikate ulaşılabilir. Ahmet Mithat'ın “hürriyeti” ne kadar hürlik içerir bu ana sorunsalımızdır.

Ahmet Mithat batılılaşma olgusuna olduğu gibi, hürriyet kavramına da temkinli yaklaştığı eserlerinde karşımıza çıkmaktadır.

“Denetimli özgürlük” Ahmet Mithat'a has bir hürriyet çeşidi olup, pek çok eserinde olduğu gibi Çengi adlı romanında bu durumu takip edebiliriz. Kız evladı için eğitim vazgeçilmez bir koruma metodu olarak gösterilse de cinsiyet ayrımı yapılmadan, tamamen özgür bırakmanın felaket ile sonuçlanacağı örneklerle somutlaştırmıştır. Bu somutlaştırmalar toplumun çekirdeği aileden başlayarak, toplumu yöneten erke kadar uzanmaktadır. Bu özgürlük anlayışına göre babanın / annenin evladı gözetimi, padişahın kullarını gözetimine doğru genişletilebilir. Çengi adlı romanında Melek'in, babası Canberd Bey tarafından dış dünyadan izole bir şekilde evladını tüm kötülüklerden koruma çabası ile Sümbül Hanım'ın oğlu Cemal Bey'i 'denetimli' bir şekilde dış dünyaya atıp, kötü duruma düşürmesi ve onu terbiye etmesi (istendik davranış sergileme) tamamıyla Ahmet Mithat'ın “özgürlük” fikrine bakış açısını yansıtmaktadır. Ahmet Mithat'ın Jön Türk adlı romanında da tıpkı batılılaşmaya olduğu gibi özgürlüğe de bakış açısı şöyle verilmiştir:

“Hürriyet bir dereceye kadar, bir bakıma göre, ondan istifadeyi bilenlere kıyasla pek yararlı, kutsal bir nimet olmakla beraber, diğer açıdan ve özellikle ondan istifadeyi bilmeyenlere kıyasla ne kadar tehlikeli bir nimet olduğu. (Ahmet Mithat, 2010: 61)”

Ahmet Mithat'ın hürriyete sahip olmak için kanunlara uyulması gerektiğinin üzerinde durması, devlet idaresine karşı tepkilerin arttığı bir dönemde onun II. Abdülhamit'e olan bağlılığını gösterir. Ayrıca Batı'dan gelen Felsefi akımların Osmanlı gençleri arasında yayılması ve bu fikirlerin toplumsal değerlere olan bağlarda zayıflamaya yol açması onun bu konu üzerinde önemle durmasında etkilidir. Yazar, okurlarına; eğer kayıtsız bir hürriyet istiyorsanız, sahip olduğunuz

bir çok şeyi terk etmelisiniz demektedir. Çünkü dizginsiz hürriyet devletin bekasını tehlikeye sokar (Coşkun, 2006: 130).

Onu asıl ilgilendiren istibdat yıllarının baskısından çok, hürriyetin, hayatın bireysel tarafındaki algılanma ve yaşama biçimidir. Yazar, hürriyet kavramı karşısında tedirgindir ve yol açabileceği tehlikeleri işaret etmektedir (Argunşah, 2013: 4). Ahmet Mithat'a göre hürriyet bir nimettir ve şükür sebebidir. Ancak Hürriyetin İslam ve Osmanlılığa uygun yaşanması icap etmektedir:

“Ceylan bu nimetin, fırsatın, binde, on binde, hatta memleketimizce yüz binde bir kıza nasip olamayacak olan bu serbestliğin kıymetini bilerek onun sonucunu alınca yazılanı, İslam'a, Osmanlılığa yakışan bir şekilde bekleyeceğine (Ahmet Mithat, 2010: 125).”

Ahmet Mithat kadın eğitiminin toplumu dönüştürme konusundaki etkisinin fark etmiştir. Kadınların toplumun değerleriyle çelişmeyen bir eğitim alması gerektiğini söylemeye çalışır. İslam'ın kadınlara gerekli hakları verdiğine inanan yazar, değişimin bu kurallar içinde olmasını tavsiye eder. Osmanlı kadınları biraz okuyup yazabilmeli, biraz Fransızca bilmeli, ancak daha çok evini idare edebilecek çocukları iyi yetiştirecek bilginin sahibi olmalıdır (Argunşah, 2013: 1). Müslüman kızların eğitim alması önemli bir şart hâline gelir. Ancak alınan eğitimin sadece modern yanının olması hoş karşılanmaz. O yüzden Jön Türk romanında aydın tipinin temsilcisi Nurullah, eğitime ve kültür seviyesine hayran olduğu Ceylan'la değil de modern eğitimle geleneksel eğitimi birlikte almış olan Ahdiye'yle evlenmeyi tercih eder. Üstelik kadının eğitilmiş oluşu sadece kocasıyla uyumlu olması için değil, çocuklarını da en iyi şekilde yetiştirebilmesi için de gerekli görülür (Öztürk, 2017: 64).

Jön Türk romanında kadın bahisleri dolayısıyla Avrupa/Hıristiyan kadınıyla Osmanlı/İslam kadını bir kez daha karşılaştırma fırsatını kullanan yazar, aslında bununla sadece Batı dünyasına yönelik bir savunma yapmış olmaz. Aynı zamanda Osmanlı kadınlarının hak arayışları üzerinde bir 'otokritik' başlatmalarını sağlamak ve tabii kendince sınırlar koymak ister (Argunşah, 2013: 6).

Batıya olan hayranlık ve bir an önce ona dâhil olma arzusuyla çocukların bir kısmı, eğitimci bile olmayan mürebbiyeler eline bırakılması, kendi kültürüne yabancı

bir neslin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Üstelik bu çocuklar az çok öğrendikleri bu yabancı kültüre rağmen yerli bir hayatın içinde yaşamayı sürdürdüklerinden çetin bir teori-pratik uyumsuzluğuyla karşılaşmış, toplumla ciddi bir çatışmaya girmiş ve onun tarafından da dışlanmışlardır. Oysa Ahmet Mithat yerli olandan yanadır ve artık devlet eliyle sürdürülen düzenli bir eğitime geçiş yapmış olan Osmanlı'da, bu eğitimin faydasını ve kadınlar için de zorunlu hale getirilmesinin ne kadar mühim olduğunu vurgulamak istemektedir (Argunşah, 2013: 9). Ahmet Mithat'a göre kadın hürriyeti önemlidir. Çünkü o evladın annesi olduğu kadar, toplumun da anasıdır. Toplumun gelişmesinin eğitilmiş kadınlar sayesinde gerçekleşeceği düşüncesindedir. Ancak kadın her şeyden evvel namustur. Osmanlı kadını, Avrupalı kadınlar kadar eğitilmiş, kültürlü olmalıdır ancak bir Osmanlı ve Müslüman kimliğiyle edebine sahip çıkmalı ve toplumsal normların kadına biçtiği rolün dışına çıkmamalıdır:

“Derken ezan ile beraber yanında genç bir kız olduğu halde ihtiyarca bir kadın geldi:

-Aman kayıkçı bizi Bahçekapısına geçir.

-Bu vakte kadar nerede kaldınız? Kadın kısmının bu vakit sokakta işi ne? (Ahmet Mithat, 1942: 33).”

Batılılar, Müslüman kadınların, sosyal hayattan uzak olmasını, ev hanımı statüsünde olmasını ve kadına değer verilmeyişini, kadınların hürriyetinin kısıtlanması anlamında yorumlamaktadırlar. Halbuki Ahmet Mithat'a göre tam aksine bu, kadına daha fazla değer verildiğinden, koruma altına alınması fikrinden kaynaklanmaktadır. Ahmet Mithat, İslam'ın izin verdiği ölçüler içerisinde kadının yeterince hürriyete sahip olabileceğine ve sosyal hayata katılmasının, yine İslami sınırlar içerisinde mümkün ve yeterli olacağını kafî görmektedir (Karaca, 2010: 76).

Ahmet Mithat, dönemin koşulları sebebiyle siyasi ve sosyal hayatta “denetimli hürriyet”i savunsa da, bilim için “tam zamanlı hürriyet”i esas alır :

“Bir adamın fikirleri dürüst olur, gözü gönü bilimle aydınlanır da hürriyeti sevmemesi mümkün olur mu? (Ahmet Mithat, 2010: 69).”

Kadın hürriyetinde ki gibi siyasi hürriyete de “kısmi zamanlı” hürriyet olarak bakar Ahmet Mithat.

Rejim değişikliğini benimsemeyen* Ahmet Mithat, hürriyetin sınırlı olmasından yanadır. Aslında burada insan için sınırsız bir hürriyetin düşünölemeyeceğini söylemek istemektedir. Bundan mütevellit sınırsız ve kontrolö olmayan bir hürriyet düşünöcesinin devlete ve halka zarar verebileceği endişesini taşımaktadır (Ölken, 2017: 123).

Hürriyet meselesi birçok siyasi ve felsefi doktrinlerin esasını teşkil eder. Bununla beraber Ahmet Mithat'da hürriyet fikri, herhangi bir felsefi sistemin mahsulö değildir. Umumiyetle Tanzimat'tan beri dilimize girmiş olan bu kavramın günlük hayatta, kimseye bağlı olmamak gibi ferdi bir manada kullanıldığını görürüz. Tabi bunun da Genç Osmanlıların fikirlerine, hele faaliyetlerine hiç iştirak etmeyen Ahmet Mithat'ın Abdölaziz ve Abdölhamit devirlerinin müsaadesi nispetinde serdettiği fikirler olduğunu gözden uzak tutmamak lazımdır (Okay, 1991: 272). 1897'de Fatma Aliye'ye yazdığı bir mektupta basın hürriyetine ve sansüre bakış açısını gösterir niteliktedir : *“Herkes sansürün vücudundan şikayet eylediği halde ben müteşekkirim. Sebebi ise rıza-yı hümayuna mugayir olan şeyleri sansürler elbette benden ala bileceklerinden rıza-yı istihsal der iken gazabı isticlab etmiş olmak tehlikesine mukabil sansür bize siperdir* (Ahmet Mithat, 2011: 376).”

Ahmet Mithat, bu tarihte sansürü hoş görmesine ve şükür sebebi saymasına rağmen, Abdölhamit öncesi devre için aynı konuda ağır eleştirilerde bulunmaktadır :

“Devlet, fikirleri yatıştırmak için pek münasebetsiz bir tedbir olmak üzere, gazeteleri kapatmış ve geri kalanlarına Girit'e dair tek harf yazmamaları şiddetle emretmiştir (Ahmet Mithat, 2004a: 122.)”

1866-1869 tarihlerinde Abdölaziz döneminde meydana gelen Girit isyanında güdülen sansür politikasını II. Abdölhamit'in saltanatının başlarında, aldandığı meşrutiyet ve hürriyet rüzgarları sebebiyle hiç olumlu karşılamamıştır. Bu rüzgarlar tam tersine döndüğün de Ahmet Mithat'ı etkilemiştir:

* Namık Kemal, özgürlük, eşitlik ve vatan gibi siyasi fikirleri aşlamak için kalem kullanıyordu. Ahmet Mithat ise romancılığını ve aynı zamanda gazeteciliğini eğitim yolunda kullanırken halkı, Namık Kemal gibi siyasal amaçlarla kullanmamıştır. Çünkü ilerlemek için halkın genel kültür seviyesinin yükselmesinin şart olduğuna inanıyordu (Karaca, 2010: 81). Dolayısıyla halkı eğitmeden rejim değişikliğine sıcak bakamıyordu.

“Hürriyetçi halife, adaletli padişah Gazi Sultan Abdülhamit II. Efendimiz Hazretleri devlet kanunları için esas bir metin olmak ve hükümlerinin sayesinde milleti gerçekten hürriyet ve eşitlik nimeti ile diriltmek ve güçlendirmek niyetiyle bir kanun-u esasi bağışlamışlardır. İşte bu kanunla bizim için yine ilk düzenimiz yönüne doğru köklü bir değişme, inkılap ve yenilik temelini atmışlardır (Ahmet Mithat, 2004a: 48.)”

Ahmet Mithat kanunun ve hanedanın üstünlüğü çerçevesinde Meclis çatısı altında istişareye ve fikir mütalaalarına sıcak bakıyordu.

“Allah! Allah! Beni içinizden (meclisten) çıkarmaya ne hacet! Buraya toplamaktan maksat eğer istişareyse herkes mütalaasını söyleyecek değil midir? (Ahmet Mithat, 2017a: 60).”

Abdülaziz dönemi uygulamalarına “istibdad” diyerek ateş püsküren Ahmet Mithat’ın II. Abdülhamit dönemi “sansür” ve baskı uygulamalarına daha ılımlı yaklaşmıştır. Bunun sebebi Esen (2014) ’e göre Abdülaziz döneminde yazdıklarından dolayı üç yılını sürgünde geçirmiş biri olarak aynı gazabı gösterebilecek Abdülhamit korkusudur.

“Abdülaziz döneminde İnsanların fikirlerine ve dillerine hürriyet vermek adeta imkansız görülmüştür. Hele büyüklenmeyi ve istibdadı son dereceye yaklaşarak herkesin kendisine kulluk etmesi emelinde bulunan bir padişah zamanında hürriyet sözünü anmak büyük suçlardan sayılmasıyla mecburen o yoldan dönülerek baskı yolu tercih buyrulmuştur (Ahmet Mithat, 2004a: 161).”

Ahmet Mithat’ın Dağarcık’da yayınlanan *“Hürriyetin Mahiyeti Hakkında Hükemanın Hulâsa-i Efkârı”* adlı yazısında Hasan Karaca (2010)’nın aktarmasına göre ilk defa hürriyet kavramını siyasi düşünce dışında felsefî kavram olarak kullanmıştır. Hürriyet konusunda gazetelerde çıkan yazıların verdikleri bilgilerin, bilime uygun olmadığını ileri sürmektedir. Çünkü bu konuda yazarlar psikoloji ve fizyoloji ilimlerinden faydalanmadıkları gibi filozofların düşüncelerini de hiçe sayarak, “hürriyet”in tanımını yapmaya kalkışarak bu tanımlar üzerinde bir takım kanunlar ve kurallar ortaya koymaya çalışmışlardır. Hâlbuki hürriyet gibi büyük bir meselede, başlıca ve önemli fikirler bir araya getirmeden ve üzerinde iyice düşünülmeden sadece bir filozofun düşüncesi üzerine fikirlerin ileri sürülmesinin halka hiç bir şekilde faydası olmayacaktır. Bununla birlikte bir gazete hürriyeti,

sınırsız hürriyet olarak tanımlar. Eğer böyle ise ölümlü dünyada insan için hürriyet gereksizdir ve lüzumsuzdur. Diğer bir gazete, hürriyeti o kadar kayıpla sınırlandırır ki, hürriyetin altında büyük bir esaret ortaya çıkar ve hürriyet severleri ümitsizliğe düşürür. Bazısı bir hürriyet kaidesine göre Paris'te Commune hürriyet taraftarlarını kötüler ve bazıları da onları son derece över. Simdi bu kadar ihtilafli bir meselenin arasında hürriyetin ismini daha henüz duymamış olan ya da daha yeni duyulmaya başlamış bir milletin hali ne olur Ahmet Mithat, o dönemin hürriyete bakış açısını verdikten sonra hürriyetin su tanımlarını yer verir:

- Hürriyet, bir insanın kendisine sahip olmasıdır.
- Hürriyet kendisine sahip olan insanın her konuda istediği gibi düşünmesidir.
- Hürriyet, insanın düşündüğü mesele üzerinde istediği gibi karar vermesidir.
- Hürriyet, insanın bir mesele üzerine karar verip, o meseleyi istediği gibi yerine getirmesidir.
- Hürriyet kendisine sahip olup da her mesele üzerine istediği gibi düşünerek ve bir maddeyi istediği gibi kararlaştırarak, istediği gibi yapan insanın sonradan yapmış olduğu isin iyiliği ve kötülüğü hakkında istediği gibi akıl yürütmesidir (Karaca, 2010: 78).

Ahmet Mithat, eserlerinde “insanın hürriyeti” fikrini bütün değerlerin üzerinde tutmuş ve bunun önemine dikkat çekmiştir (Özdemir-Göçen, 2014: 237).

“Yozefino : Ay! Bin Beşyüz lirayı yine Canan'a mı vereceksin?

Rakım: Ya kendi cebime mi koyacağım? Sen beni o kadar aç gözlü, o kadar gaddar mı zannedersin? Ben bir adamın özgürlüğünün bedeli olan parayı nasıl yiyebilirim?(Ahmet Mithat, 2012a: 78)”

Tanzimat sonrası Türk Edebiyatının dikkat çeken kavramlarından biri olan “hürriyet”, çoğu eserinde kölelik cariyelik teması üzerinden verilmiştir.

“Bu kızın değeri var mı yok mu diye sormuyorum. Satılan şey bunun hürriyetidir. Hürriyetin cihanlar cihanlara degeceğini teslim ederim (Ahmet Mithat, 2012a: 28).”

Hülasa olarak Ahmet Mithat'ın hürriyet anlayışı cesaret içeren değil temkinli bir hürriyet tasavvuru olarak karşımıza çıkar. İnsan haklarından ödün vermeksizin

ama fazla da “hürriyet çığırtkanı” olmadan, “kısmi zamanlı hürriyetperver” olarak kabul edilebilir.

Keza bu anlayışı ve ifade edişi ideolojisi ile de örtüşür biçimdedir. Zira Osmanlı son döneminde yaşamış olan yazarımız, gerek fikri yazılarında, gerekse kurgu eserlerinde, ayırıştırılmayan, ayırışan unsurları birbirine yakınlaştırmaya çalışan bir üslup ve amaç ile kalemini oynatmış, dağılmak üzere olan imparatorluğu böyle bir arada tutabilme hedefinde olmuştur. Hürriyet meselesinin de son derece siyasi söylem olarak karşımıza çıktığı, Saray’ın iç ve dış pek çok mesele ile uğraştığı bir dönemde bu konuda devletin ve saltanatın sıhhati için daha ılımlı söylemler geliştirdiği açıktır.

3.1.2.2. Ahmet Mithat’ın Medeniyet Tasavvuru

Osmanlı Aydınlarının XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ile sürekli bir ilişki içerisinde oldukları görülür. Kendi kültürüne, diline ve edebiyatına soğuk ama Avrupa, özellikle Fransız, kültür ve medeniyetine hayran olarak yetişen birçok okumuş aydın*, kendi medeniyetindeki gerilemenin sebeplerini sorgulamak yerine, Batı’dan gelen her şeyin kusursuz olduğu düşüncesine kapılarak kendi öz benliğine yabancı hale gelir. Bu dönemde, kültür unsurları denen adet, örf ve geleneklerin, biraz da elit kesimin etkisiyle, artarak değişimleri sonucunda, Osmanlı’daki toplumsal yapının bozulmaya, sosyal hayatın Batı yönünde değişmeye başladığı görülür. Kendi dilini, inancını, genel olarak, alışkanlıklarını bir kenara itip batılı değerleri taklit etmeleriyle yozlaşma başlar. Bunu gören Ahmet Mithat başta olmak üzere, bazı yazarlar da yazdıkları eserleriyle kuru batı hayranlığını, Batı

* Toplumsal yapı ve kültürel değişim biçimleri tarihsel süreç içinde değişiklik gösterir. Osmanlıda, Tanzimat dönemi bu değişikliğin en belirgin yaşandığı zaman dilimidir. Osmanlı’daki modernleşme süreci çoğu kez hızını kaybeder. Batıdaki modernleşme, düşünsel arka alan kültürüne sahip olduğu gibi, pozitif bilimlerdeki sürekli ve kararlı ilerlemelerin sonucu olarak gelişen doğal bir sürece evrilmiştir (Karabulut, 2010: 87). Bizdeki modernleşme süreci, Batı’nın oluşum sürecinden daha farklı gerçekleşmiştir. Batı’daki gibi kendiliğinden ve bağımsız bir gelişimin ürünü olmamıştır. Farklı toplum yapısında ve farklı koşullarda gerçekleşen sürecin ürünü olan bir toplum tipi benimsemiş ve bizde de gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Timur, 1985: 139). Osmanlı’daki aşırı batılılaşma modelinde etkileyici unsur, ulusal değerlere bağlı bir aydın sınıfın Osmanlı’dan beri varlık alanı olarak tarihsel yerini alamayıp kaynaklanmaktadır (Türkdoğan, 2003:4). Eski medeniyet dairesinde yaşayan Osmanlı toplumu, yeni medeniyet dairesine girmeye tarihin realitesi gereği karar vermiş ve Batı (özellikle de Fransa) model alınarak önce askeri kurumlar ve ardından devletin diğer kurumları (eğitim kurumları da dâhil) Batılı tarzda yapılandırılmaya başlanmıştır. Bu geçiş süreci, Tanzimat dönemi aydınlarının “toplumu eğitime” görevini bir sorumluluk olarak görmelerini beraberinde getirmiş ve sosyal hayatta da karşılığını bulmuştur (Özdemir ve Süğümlü, 2014:1066).

medeniyetinin olumsuz yönlerini göstererek, kıyasıya eleştirirler (Solmaz, 2015: 843-844).

“Hristiyanlığın en büyük senedi nakildir. Hikmet ise akıl ile istidlal eder. Vakıa din-i islamın dahi en büyük senedi nakil ise de muvafık-ı akıl olmazsa hikmet-i islamiyemiz nazarında sened olamaz (Ahmet Mithat, 2003b: 269).”

Ahmet Mithat romancılığında konular İslam lehine, Hristiyanlık aleyhinedir. Ancak bu durum bir saldırıdan ziyade bir korumayı içerir. Hristiyanlığa karşı İslamiyet’i korur ve savunur. Romanlarının pek çoğunda ise tipler o dönem romancılığının karakteristik bir özelliği olan Türk, İslam ve Osmanlı düşüncesinin idealize tipleridir.

“Avrupa’da Bir Cevalan” adlı eserinde İngiliz müsteşrikinin beyanatını bildirir. Bir İngiliz’den İslam’ın manasını dinlemek hoşuna gider.

“- Diyanet-i İslamiye hakkında Avrupa uleması nezdinde öteden beri mevcut olan zanlar ve fikirler bilküllüye hilaf-ı vaki olduğuna cümleden ziyade vakıf olanlardan birisi de benim. Terakkiyat-ı hazıra-i medeniyete İslamiyet’in muhalif olması şöyle dursun bilakis İslamiyet terakkiyat-ı mezkureyi tavsiye ve terviçde dahi bulunuyor. Hele maneviyat cihetinde Avrupa’nın vukuf ve malumatı Müslümanların behresine nisbetle hiç nevindendir (Ahmet Mithat, 2015b: 285).”

Ahmet Mithat Çengi romanında “eğlenmeyi de Avrupalılar bilir” şeklinde yeni dönem eğlence anlayışına da karşı çıkmıştır. Avrupalıların kibar balolarının bir medeniyet örneği olmadığını dansı ve eğlenmeyi, insani bir içgüdü ile kendini ifade etme biçimi olarak tanımlamıştır. Hatta kendini medeni olarak addeden Avrupa’ya gelene kadar, ilkel toplumlar bile daha manalı ve kendine has üslup ile eğlendiğinden dem vurarak Avrupa’nın şekillendirmesini manasız bulmuştur. Eğlenmenin Avrupalısı, Doğulusu yoktur. Eğlenme içgüdüsel bir davranıştır, kalıplara sokulmaması gerektiğini savunmuştur. Alt metin olarak da yeni dönem düzeninin dolayısıyla Avrupa kültürünün yüzeysel olduğuna, elimizdekilerin daha ince ve daha özel olduğuna da göz kırpar.

“Dünyanın çeşitli yerlerini şöyle bir gözden geçirecek olursak, adeta hiçbir memleket göremeyiz ki halkı dans etmeyi ve dans sanatını bilmez olsun. Hatta medeniyetten bütün bütün yoksun bulunan vahşilerde bile dansın var olduğunu görürüz.’ Şimdi bu parçadan anlaşılıyor ki dansın vahşilerde olmaması gerektiği

halde onlar arasında bile biliniyor olmasını, her medeni millette dansın var olduğunu kanıtlama düşüncesiyle yazmışım. Ne büyük hata etmişim! Dans aslında göçebelikte de vardır. Medeniyet, göçebeliliğin pek çok güzel ve doğal özelliklerini bozduğu gibi dansı da eski mükemmeliyetine oranla pek aşağı bir dereceye indirmiştir. Eski vahşilerin gözünde dans ibadet derecesinde kutsal görülürdü. Yeni medeniler bunu rezalet derecesinde bir küçümsemeye hor görülen bir uygulamaya indirdiler. Bugün vahşilerin bazı danslarında hala o kadar zor sanatlar görülür ki yerine getirilmesi değil, taklidi bile mümkün değildir. Medenilerin dansı ise buna oranla gezinti sayılır (Ahmet Mithat, 2012b: 140).”

Ahmet Mithat Batı’yı kötülemek veya aleyhinde bir kamuoyu oluşturmak, sırtını batıya dönmek amacıyla bunu yapmamıştır. Onun fikri dünyasında Batı’nın olduğu kadar Doğu’nun da kendince mükemmel yönleri vardır. Ahmet Mithat, Batı kültürünün Osmanlı’ya, dolayısıyla Doğu’ya monte edilmesini kabullenemez ve olumsuzlukları “da” var ve bunun alternatifi “biz” de demek istemiştir. Amacı bir sentez oluşturup doğru batılılaşmayı sağlamaktır. Orhan Okay’da (1975) bu konu hakkına şöyle demiştir : *“Ahmet Mithat ne mutlak bir batı hayranı, ne de mutaassıp bir doğu müdafiidir. Her iki medeniyetin iyi ve kötü taraflarını tenkid süzgecinden geçirerek yeni bir sentez getirmektedir (Okay,1975:424).”* Ahmet Mithat, bütün yazı hayatı boyunca yanlış ve aşırı batılılaşmaya- alafıngalığa karşı Osmanlı-Müslüman kalarak doğru batılılaşmanın üzerinde ısrarla durmuş, Doğu Batı sentezini esas alan yeni bir medeniyet izinden gitmiştir. Türk yazın hayatı, Ahmet Mithat’ın izinde doğru Batılılaşmanın arayışı içinde olmuş ve olmaktadır (Şirin, 2008: 132).

Doğru Batılılaşmanın ve çökmekte olan devletin kurtarma reçetesini “Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanında Fas Devleti üzerinden Molla Seyyidi Muhammed aracılığıyla okuyucularına şöyle sunar:

“1757 yılında Molla Seyyidi Muhammed, Fas tahtına geçince Seyyidi Osman’ı müsteşar olarak kendi hizmetine aldı. Alabildiğine çökmüş olan vatanın ilerlemesinin Avrupa kanun ve nizamlarına uyulmakla mı, yoksa daha başka çarelerle mi elde edileceğini araştırmasını ve bulduğu neticeleri tatbik etmesini ondan istedi. Seyyidi Osman böyle bir vazifeyi cana minnet bilerek işe koyuldu. Bütün Avrupa kanunlarını İspanya’dan getirttiği mütercimlere tercüme ettirdi. İçlerinden kendi memleketi için uygun olanlarını seçerek tatbik etti. Böylece Molla

Seyyidi Muhammed devrinin, Fas tarihinin parlak bir devri olmasına büyük ölçüde yardım etti (Ahmet Mithat, 1977: 102)."

"Paris'te Bir Türk" adlı eserinde ise Nasuh ile Cartrisse, Kaliksberg ve Gardiyanski arasındaki muhabbetinde Osmanlı Medeniyeti ile Batı Medeniyeti karşılaştırılır. Nasuh bu konuda şöyle der:

"Öyle bir benlik davasında da değilim. Bu mesele iki cihete münkasim olur. Bir ciheti Türklerin eski medeniyetlerinden pek çok şeyleri kaybetmiş olmalarıdır. Diğer ciheti ise yeniden bazı şeyler kazanmış bulunmalarıdır. İşte ben dahi edeceğim bahsi bu iki cihete bina ederek idare eylerim (Ahmet Mithat, 2003b: 119)."

Monsieur Autrans'ın seyahatnamesinde Türklerin medeniyetten nasiplerini almadıkları yazmaktadır. Bu yazılanların gerçeği yansıtmadığını, aksine Türklerin insani değerlere saygılı ve bu konuda kendine has üslupları olan bir millet olduklarını ifade eder. Hasan Mellah yahud Sır İçinde Esrar'da da Türk ve Müslümanların kendine has üsluplarından dinlere karşı hoşgörü ve saygı konusunda şu örneği verir.

"Hasan – Biz Müslüman olduğumuz için Tevrat'ı okuyup öğrenmeye mecburuz (Ahmet Mithat, 1977: 127)."

Acayib-i Alem'inde de Osmanlı hoşgörüsünü, Osmanlı coğrafyasına seyahat eden İngiliz bir bayan ağzından açıklamıştır.

"Bayan Miss: Halbuk-i Memalik-i Osmaniye'yi seyahat eyledim. Türkleri bir millet-i hakime olarak görmediğim gibi Türklerden gayrısını da birer millet-i mazlume olarak görmedim (Ahmet Mithat, 2000b: 106)."

Romanlarda; otorite, merhamet, eğitim, ahlak gibi ev içinden doğup toplumsal yapıya dağılan değerlerin önemini göstermek ve korumak için kahramanlardan, en azından birisinin Batılı değerlere sarılıp kötü durumlara düştüğü gösterilir. Doğu ve Batı arasında kalan yeni neslin kimlik arayışından söz edilirken, yanlış batılılaşma, kadının durumu ve mirasyedilik gibi toplumu etkileyen diğer önemli sosyal olaylar da işlenir. Yazarlar, din, dil, ırk yönünden farklı unsurlardan oluşan toplumun kültür anlayışlarını, ekonomik, siyasi ve sosyal yansımalarını romanlarında verirler. Azınlıklardan söz edilerek toplumdaki farklı köklerdeki insanların varlığı da gösterilir (Solmaz, 2015: 844).

Üss-i İnkılap'ta da, farklı din ve görüşlerin Osmanlı'nın medeniyetini geliştiren unsurlar olarak kabul edildiğini dile getirir.

“Öyle bir inançtayız ki bir halkın fikirleri ne kadar açılrsa bundan devlet için hiçbir mahsur meydana gelmediği gibi her yönden ve her yüzden faydalar da hasıl olur diye inanmışız (Ahmet Mithat, 2004b: 114).”

Osmanlı, toplumsal ve siyasal alanda eşitlikçi bir yapıyı benimsediğini, din ve mezhep farkı tanımadan sosyal yapısını şekillendirdiğini pek çok metninde belirtme ihtiyacı hisseden Ahmet Mithat, Üss-i İnkılap'ta bu durumun “teamül”lerden “kanun” güvencesine geçtiğini, bu reformların ise malumun ilanı olduğuna dair fikrini beyan eder.

“Reşit Paşa gibi yeni siyaset biliminde çok ileri olan adamları hakkında görevlendirerek, ıslahat fermanları ve hattı hümayunlar yayınlamış, Osmanlı Devleti'nin kuruluş temeli olan ve hangi din ve mezhepte olursa olsun ve hangi milliyet ve kavmiyete mensup bulunursa bulunsun, Osmanlı sancağına bağlı bütün sınıfların tek parça bir siyasi milliyete mensup ve adli hukukuna vs eşit olarak pay sahibi olmaktan ibaret bulunan eşitliğini ilam etmiştir (Ahmet Mithat,2004a: 46).”

Türk toplumunda yüzyıllardır devam eden Batılılaşma evreleri, Türklerin bakış açısını değiştirmeye başlar. Türk toplumunda meydana gelen kültürel değişim, toplumu kuşatan tüm değerleri etkiler. XIX. yüzyıla gelindiğinde Batı medeniyetinin özellikle ilim ve teknikte Osmanlıdan ileri olduğu fikri, dönemin yazarlarını, bilhassa Ahmet Mithat'ı harekete geçirir. Yazar din, ahlak, hususlarında taviz vermeden Osmanlı'nın en önemli değerlerini Batı medeniyetine karşı savunur. Yapılacak şey bellidir ona göre; Avrupa'nın bilim ve tekniği alınacak, ama aile yapımızdan dinimizden, ahlakımızdan taviz vermeyeceğiz (Karabulut, 2010: 80). Ahmet Mithat yazınında Batı'nın ilerlemiş Doğu'nun ise geri kalmış olduğuna dair kanaatin oluşmasında Fransız İhtilali'nin yüzüncü yılında Paris'te yapılan Evrensel Sergi'nin de etkisi olduğu açıktır. Osmanlı bürokrat ve aydınları gibi Ahmet Mithat da sergiden büyülenerek ayrılmıştır. Sergiyi düzenleyenlerin amacı da aslında budur (Şirin, 2017: 197).

“Avrupa'da beni gerçekten meftun ve mütehayyir eyleyen şey terakkiyat-ı maddiyeden ibaret olup da asıl hayran olmağa şayan olan ciheti makinelerden ibarettir (Ahmet Mithat,2015b: 657).”

Ahmet Mithat, Avrupalıların aile yapısının, Osmanlı aile yapısına ve değerlerine uymadığını her fırsatta bir alt metin olarak vermektedir.

“Hasan bu vali ailesine akıl erdirememişti. Bir Fransız olsaydı belki burada geçirdiği zamanı nimet sayardı. Fakat o, İspanyol terbiyesi ile yetişmiş, Arap ve Müslüman olduğu için böyle laubali topluluklardan zevk alamazdı (Ahmet Mithat, 1977: 129).”

Osmanlılığın ve Müslümanlığın yegane üstün kısmı ahlaki tutum ve davranışlar olarak kabul etmiş. Avrupa'nın da en düşük özelliğinin böyle manevi değerlerinin olmadığından dolayı onların kültürünü değil ilim ve fennini almanın uygun olduğunu savunmaktadır.

Avrupa medeniyeti ve bilimini transfer etme çabası bu bağlamda kendiliğinden oluşmuş bir durumdan çok Avrupa'nın askeri, ekonomik ve epistemik dayatmasından ve meydan okumasından kaynaklanmıştır. Avrupa'nın şiddetini arttıran askeri ve teknik baskısı, Osmanlı kültüründe epistemik ve ontolojik alanına yönelik tahripkar tutumu, ilerlemeci ve evrimci tarih anlayışına dayanarak kendini ileri, diğer kültürleri ise geri kalmış ilkel kültürler olarak kodlaması, bunlara mukabil Osmanlı yönetici elitlerinin bu argümanlar çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin ve toplumunun Avrupa'dan geri kaldığını zımnen kabullenmesi yeni bir imgenin oluşumuna yol açmıştır. Varılan bu tartışmalı sonuç da, Osmanlı Devleti'nin yaşayabilmesi için Avrupa kültürünün kabul edilmesi gerektiğini dayatmıştır (Şirin, 2017: 196).

“Farz edelim ki Amerika'nın ne olduğunu öğrenmek için coğrafya kitaplarını açtınız. Eğer bunlar Türkçe kitaplar olacaklarsa acırız zahmetinize! Beş kıt'a-i arzîyyenin beşinden dahi bahis olmak üzere henüz beş yüz sahifelik bir coğrafya kitabınız bulunmadığından elde bulunan coğrafya kitaplarımız ise Amerika denilen kıt'anın başlıca kaç devlete münkasim olduğu ve ne kadar dağı, deresi, inişi, yokuşu bulunduğunu bile layıkıyla haber veremezler. Zira tek mil Amerika'ya dair olan mevadd-ı mündericeleri yirmi sahifeye varmış bir coğrafya kitabımız olduğunu biz bilemiyoruz. Yirmi sahifelik tarifât ile Amerika'nın ne demek olduğu anlaşılabilir mi? (Ahmet Mithat, 2000c: 4).”

Ahmet Mithat eğitimde “Batılı” ve “Doğulu” yaklaşımların ne denli farklı olduğunu sık sık dile getirir (Esen, 2014: 152). Osmanlı eğitiminin asrı yakalayamadığını batıl inançlar temalı Çengi romanında gösterir. Saliha Molla'nın

evi, Osmanlı dünyası olarak okunduğunda, bu evde bulunan eserler Osmanlı eğitim ve kültür dünyasını kapsar.

“Ne var ki çocuğun eline geçen kitaplar Hamzaname, Binbir Gece, Aziz Efendi'nin kuruntuları ve Ebu Ali Sina gibi sihir, simya bilimi, cin ve peri hikayeleri anlatan kitaplardı. Bunlar Daniş Çelebi beyimizin kuruntu ve inançlarına güç vermekten geri kalmıyordu (Ahmet Mithat,2012b: 21).”

Reform çağına girmeden Osmanlı'nın toparlanmasının mümkün olmadığını, asra ve medeniyete sığmayan uygulamaların hızlıca terk edilmesi gerektiğini sıkça belirtir. Akl-ı selim hükümdarların da bunu tatbik hazır, var güçleri ile çalıştıklarını, Abdülmecid dönemi reformlarından başlayarak Üss-i İnkılap'ta izah eder.

“Abdülmejid Han Hazretleri'nin pek büyük gayretlerle tamamlamaya çalıştığı mülki ıslahat, taşra meclislerinin bir takım zorba aşiretlerden ve ağalardan temizlenmesi ve valilerin evvelki haksızlıklarının önlenmesi, angarya ve işkence gibi medeniyete yakışmayan işlerin kaldırılması, miri vergilerin oldukça hakkaniyetle tarh ve tevzii, postaların ve telgraf hatlarının düzenlenip çoğaltılması, işlerin başlıca şubeleri için kanunlar çıkarılması gibi icraat o zaman cidden ve gerçekten diriltecek hususlardandı (Ahmet Mithat, 2004a: 72).”

Bu reform arzusunun ise Avrupa tarafından dikte edilmesi, özellikle “alafranga yaşam”ın ilmi gelişmelerden çok daha hızlı memlekete gelmesi, Osmanlı dünyasının modernleşmesinin handikapı olarak karşımıza çıkar.

“Türk edebiyatında Türk yaşamının bir uzantısı olarak prestij unsuru olarak homo-economicus'un ürettiği ürünleri tüketen tüketici tipinin metnin merkezinde olduğu gözden kaçmaz (Şirin, 2017: 193).”

Avrupa Osmanlı'nın gerçekten gelişmesini isteyerek mi bu diktelerde bulunuyordu yoksa kendi hayatını modern olarak sunup modernleşmek için böyle yaşamının lazım geldiğini mi buyuruyordu? İbrahim Şirin bu konu hakkında şu yorumda bulunur : *“Müslüman dünyanın Batıyı maddi kültür unsurları çerçevesinde algılayıp, aşırı batılılaşması olarak görülmüştür. Oysa bu sendromda Avrupa kapitalizminin ekonomik ve psikolojik baskısı, simgesel şiddeti göz ardı edilmektedir. Sorun sadece Batı medeniyetini yüzeysel anlayıp, taklit etme sorunu değildir. Dünyanın medenileştirilmesi gerçekte burjuvanın ürettiği malların satılması için dünyanın ehlileştirilmesidir. Homo economicus, mallarını bütün dünyada satacak*

ortamı yarattı. Onun yarattığı bu homojen dünya, her yerin birbirine benzediği, tek boyutlu insanların aynılaştığı, insanların tükettikçe var olduğu bir dünyadır (Şirin, 2008: 131).”

Batı dünyasının ürünlerini tüketmemek de hem “medeni daire”nin dışında olmakla itham edilmeye, hem de toplumda bir aşağılık kompleksi oluşmasına neden oldu. “Tüketimin manipüle edilmesinde Medeniyet/Modernlik gibi kavramların evrensel ya da bilimsel nosyonlar olarak teorileşirilip gelenekselleştirilmesiyle tüketim kültürü meydana getirerek, dünyanın homojenleştirilmesi isteniyordu (Şirin, 2013, 163).” Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar’da güzeller güzeli esma için yapılan müsabakayı, üstün akıl ürünü meziyetlere sahip bir Fransız gemisinden geldiğini gören halkın tepkileri içinde bulunduğu kompleksi dile getirmek adına önemli örnektir.

“Murat Bey’in dünya güzeli evlatlığının bir Hristiyan eline esir düştüğü haberi şehre yayılınca kıza acımayan kalmadı. Herkes “canım zaten böyle hünerler Müslüman’da ne gezer? Böyle şeyler Hristiyanlara mahsustur Hristiyanlara! Avrupa akli derler” sözlerini tekrar ediyordu (Ahmet Mithat, 1977: 194).”

Esas olarak, Osmanlı İmparatorluğu, bir orta çağ zihniyeti ve ekonomisiyle fakat hiçbir orta çağ devletinin hiçbir zaman taşımak zorunda kalmadığı bir bürokrasi ve devamlı ordunun ek yüküyle bir ortaçağ devleti olarak kaldı veya orta çağ devletine döndü. Hızla modernleşen bir devletler dünyasında pek az yaşama şansı vardı (Levis, 1982: 27). Osmanlı Devleti var olma mücadelesi içerisindeyken, Osmanlı Aydını da epistemolojik bir sancı içerisinde yeni dünya medeniyetini kendine tatbik etmeye çalışırken, Ahmet Mithat var olan medeniyeti güncelleme amacındaydı.

Bu güncelleme fikri Ahmet Mithat’ın Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde miladi tarihe göre 17 Ağustos 1908 tarihli “Hayrat-ı Müstakbele” başlıklı yazısında şu şekilde açıklanmıştır. Vakti zamanında yapılan hayratlar cami, mescid, medrese, çeşme, köprü gibi saymakla tükenmez hizmetlerdir. İnşaları ile de yetinmeyip idamelerini sağlayacak vakıflar dahi düşünülmüştür. Ancak bu tarz hayrat ve inşalara artık gerek kalmamıştır. Bundan sonraki hayratlar ilim ve fen konusunda olmalıdır. Bu hayratlar da ancak Avrupa ve Amerikalı önde gelen kişilerin izlediği yol taklit edilerek gerçekleştirilir. Taklit tahkik kadar önemli durmasa da hüsn-i taklidin sonu tahkiktir. Tahkik edecek kadar bilgili değilsen taklit de etmiyorsan gelişmek için

hiçbir şey yapmıyor sayılırsın. Hastahane ve kütüphaneler birinci derece önemlidir. İkinci derecede önemli olan ise tahsildir. Avrupa'ya öğrencilerin gönderilmesi, burs ve teşvik imkanının sağlanması ve memleketin ilerlemesini sağlayacak ilime dair bilgi edinip döndüklerinde terakkiyata yardımcı olmalarıdır (Ahmet Mithat, Tercüman-ı Hakikat, 17 Ağustos 1908)

3.2.AHMET MİTHAT'IN TARİH VE TARİHÇİ ANLAYIŞI

3.2.1 Ahmet Mithat'a Göre Tarih Neden Yazılır? Tarihçinin Görevleri Nelerdir?

Ahmet Mithat'a göre tarih “*milletlerin özgeçmişleri* (Ahmet Mithat, 2004b: 105).” olarak tanımlanmaktadır. İnkılap dönemleri milletler ve tarihleri için mühim süreçlerdir.

Ahmet Mithat Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulması sebebiyle kaleme aldığı miladi tarihe göre 31 Temmuz 1908 tarihli “*Geçmiş, Gelecek*” başlıklı yazı dizisinin ilkinde şimdiki yeni durum ile (II. Meşrutiyetin ilanı) yeni siyaset karşısında ne yapılacağını , üzerlerine düşen vazifeyi nasıl ifa edeceklerini sorgularken cevabın tarihte gizli olduğunu dile getirir. Tarihe yüklediği anlamı da anlamamızda faydalı bir yazıdır. Ahmet Mithat'a göre tarih yani geçmiş, geleceğin öğrenilmesini sağlar. Ona göre geleceği öğrenmek için geçmişi araştırmak mecburi olmasa tarih denilen geçmiş defterine gerek kalmazdı. Geçmişe bakmamak, geçmişi hatırlamamak ve geçmiş üzerine düşünmemek bugün pek çok hataya sebebiyet verir. Ahmet Mithat'ın tarih anlayışına göre dün-bugün-yarın kavramları birbirleri ile yakından ilişkilidir. Bugün dünün eseri ve esiriyken, yarında bugünün eseri ve esiridir. “*Bugün teceddüd eden ahval bir geçmişin netice-i hasılasıdır. O netice ne gibi mesai ile geçirilmiş ise gelecek yani bundan sonra hangi netayici istihsal için ne yolda çalışmak lazım gelecek olduğunu da ona göre tayin edebiliriz* (Ahmet Mithat, Tercüman-ı Hakikat, 31 Temmuz 1908).”

Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde miladi tarihe göre 1889 yılı Ocak ayında çıkan “*İttihad-i Osmanî*” başlıklı yazısında Ahmet Mithat tarihin önemine ve işlevine

hatta ideolojik bir aygıt olarak memleketin geleceğini kurtarabilme misyonuna dikkat çekmiştir

Ahmet Mithat'ın araç olarak gördüğü tarih anlayışıyla eserlerini inşa ederken öncelikle devletin içine düştüğü durumu tahlil eder ve bunu da aşırı özgüvenin getirdiği bir kibirlenme duygusuyla muasır medeniyet kabul edilen Avrupa'dan uzak kalınmasına bağlar (Ahmet Mithat, 2002: 49).

Ahmet Mithat'ın tarih eseri olarak kaleme aldığı Üss-i İnkılap adlı eserinde Kırım muharebesinden II. Abdülhamid Han'ın cülusuna ve cülusundan birinci seneye kadar olan süreç ile birlikte Abdülaziz, V.Murat ve II. Abdülhamid dönemlerinde Osmanlı'nın siyasi, iktisadi hayatına dair bilgiler vermiştir. Bu bilgilerin yanı sıra tarih metni olmasından mütevellit tarihin nasıl kaleme alınacağına ve nasıl okunup değerlendirileceğine dair de yer yer anekdotlar aktarmıştır. Öncelikle devlet tarihini incelerken neye göre bölümlendirilmesi gerektiğiyle başlar:

Genel tarihi önceki zamanlar, orta zamanlar ve son zamanlar diye üç kısma ayırmıştır. Devletlerin özel tarihini de bu şekilde üç kısma ayırmış ve şu şekilde başlıklara ayırmıştır. Kuruluşunu kapsayan ilk devresine önceki zamanlar, devletin gelişiminde ortaya çıkan alçalma bozulma devresine orta zamanlar, çökmekten kurtulup yeni düzen ile yenilenirse son zamanları veya yeni dönemleri denir. Bazı tarihçiler devletin gelişmesinin sona ermesiyle alçalmaya başlaması arasında bir de duraklama dönemi çıkarırlarsa da bunun ilk yarısını ilk zamanlara; ikinci yarısını orta zamanlara bağlamak tercih edilir şeklinde bir sınıflandırmaya gitmiştir (Ahmet Mithat, 2004b: 37).

Daha sonra mukayese ve muhakeme gereğiyle devam eder. *“Tarih sayfaları yüzeysel olarak incelenmeyip, olaylar zihinlerde tartularak, muhakeme edilerek okunursa, gerçek herkese kendisini gösterir* (Ahmet Mithat, 2004b: 38).” Ahmet Mithat'ın burada bahsettiği Zeki Velidi'nin de “Tarihte Usül” kitabında açıklık getirmiş olduğu “iç intikad” kavramı ile “olayların muhakemesi” kısmından örtüşebilir.

İntikad'ın görevi, önümüzde bulunan bir kaynağın gerçeğe bağlı olup olmadığı meselesini incelemektir. İntikad iki türlü olur. Birincisi dış intikad veya biraz fark olmak üzere kaynaklar intikadı denir. Bir kaynağın hadiselerle ait

ifadelerinin bir şahadet sıfatıyla kabule şayan olup olmadığını tetkik etmektir. İkincisi iç intikaddır yahut olayların intikadı denir. Kaynak ifadelerinin olaya ait şahitlik sıfatıyla karşılaştırarak ve kontrol ederek değerlerini tespit etmektir (Togan, 1981:75 Baykara, 2014: 152) Kütükoğlu kaynakların intikadının elzem olduğu konusunda hemfikirdir ancak iç ve dış olarak ikiye ayrılması konusunda Halkın'a katılır. Zira bu ayırım ona göre sunidir. Çünkü tenkidin bütün cepheleriyle beraber ele alınmasından yanadır (Kütükoğlu, 2017:28).

“Vazifesi doğruyu söylemek olan bir tarihçinin, olayların gerçek yüzünü haber vermesine kötöleme diye bakılmaz (Ahmet Mithat, 2004a: 94).” Ahmet Mithat'ın bu yaklaşımı Romalı tarihçi ve senatör Cornelius Tacitus'un tarih eserlerinde geçen "*Sine ira et studia*" sözü ile benzerlik gösterir. Latince bir ifade olan bu söz Cengiz Çevik'in çevirisine göre "*Kızmadan ve duygusal yakınlık kurmadan*" anlamına sahiptir ve tarih eseri inşa ederken olayları ve kişileri tarafsızca ele aldığına dikkat çekmek için kullanmıştır.

Belgeleri konuşuran, sorgulayan ve onlardan olgularla ilgili sonuçlar çıkaran ve zihninde inşa eden tarihçidir. Bir dönemin gerçeğini anlatma iddiasıyla zihninde bir geçmiş inşa eden tarihçinin bu geçmişi ne kadar gerçektir? O tarihçi gerçeği ne kadar anlayabilmiş ona ne kadar nüfuz edebilmiştir? (Sakal, 2011: 82) Dolayısıyla yukarıdaki "gerçek" ve "doğru" kavramlarında epistemolojik açıdan sıkıntı vardır. Bu sorular Ahmet Mithat'ın tarih eserlerine sorulduğunda da tek bir cevap alınabilir. O da Ahmet Mithat'ın gerçeği ve onun doğrusudur.

Tarihçideki yanlılık tarih yazımı için önemli bir sorundur. Kasıtlı olanlar ve farkında olmadan tarafgir olanlar diye ikiye ayrılabilir. Bazıları bakış açılarını gerçeği aramak için çeşitlendirir. Bazıları ise kafalarındaki ön kabulü delillendirmek için farklı arayışlara girerler (Sakal, 2011: 72).

“Tarihte asıl maksat, itibar ve intibah olduğuna göre bir tarihçinin vicdanca haklı gördüğü şeyi haklı, güzel gördüğü şeyi güzel göstermesi borçtur (Ahmet Mithat, 2004b: 88).” Ahmet Mithat tarih eseri yazmasındaki asıl maksadın "itibar" ve "intibah" olduğunu dile getirmektedir. İtibar meselesini üç yönlü soruşturabiliriz.

1- İktidarın hoşuna gidecek şekilde tarih metinleri inşa ederek şahsi itibar yahut statü kazanmak,

2- Yazılanların okunması suretiyle geçmişten güç almak, vatandaşların yapılacak yeniliklerde kendinde kuvvet bulmasını sağlamak adına vatandaşın itibar kazanması,

3- Aktarılan kahramanlıkların diğer devletlerden tarihçilerin okuması suretiyle milletin itibarını arttırmak.

Bir diğer husus olan “İntibah” meselesi de “itibar” meselesinde olduğu gibi romantik, ideolojik ve pragmatik tarih yazımı ile ilişkilendirebilmektedir. Neye karşı intibah, kime karşı intibah, ne ile intibah?

Tarih metinlerini bir “uyaniş” amacına hizmet amacıyla inşa etmek Ahmet Mithat’ın edebiyatı “toplum için” yapma anlayışı ile örtüşmektedir.

Tarihi hakikatlerin dünyaya, insanlığa bir miras olduğu cihetiyle saklamanın bir manasının olmadığını elbet ortaya çıkacağını o zaman da yazarın mahcup olacağı şeklinde düşüncesiyle objektif tarihçiliğin önemine vurgu yapmıştır (Ahmet Mithat, 2004a: 44).

Bir tarih eserinin tasnif ve terkiibinin ilmi olması ancak tarafsızlık ile temin edilebilir (Togan, 1981: 113). Tarih araştırmalarında özel bir amaç güdülmemeli, şahsi duygular ile araştırma yapılmamalıdır. Araştırma eserlerini okumadan önce eserin sahibi tanımak, eser hakkında fikir oluşturabilir (Ahmet Mithat, 2004a: 34).

Ahmet Mithat’ın tarihçilerin objektif bir şekilde, vesikalara dayanarak tarih yazmaları gerektiğini vurgulamasına rağmen, tarih eserlerinde, malzemeyi padişahın hoşuna gidecek tarzda seçmesi, pek çok olayı saptırması yüzünden gerek devrinde, gerekse daha sonra üzerinde araştırma yapanlarca tenkide uğramıştır. Zübdetü’l Hakayık’ı Tanpınar şöyle değerlendirir :

“Üss-i İnkılap’ın birinci cildi 1294’de, ikinci cildi 1295’de çıkar. ‘93 Harbinin bilhassa sarayı müdafaa eden bir tarihi demek olan Zübdetü’l – Hakayık’ın neşri (yine 1295) bu iki cildin arasındadır. Bu itibarla her üç cild Abdülhamit devrinin ilk iki senesinin sıcağı sıcağına –şüphesiz mühim meselelerde saray lehine onurlanmış ve vesikaları o tarzda seçilmiş – bir tarihtir (Tanpınar, 1997: 451).”

Tanpınar Üss-i İnkılap’ı ve Zübdetü’l – Hakayık’ın esas hedefinin sarayı müdafaa eden ve bazı tarihi meseleleri manipülasyona uğratmış tarih eserleri

olduğunu öne sürer ve onu “*yeni devrin sözcüsü* (Tanpınar,1997: 451)” ilan eder. Bu ilan da pek de haksız sayılmaz keza Esen’de (2014) Ahmet Mithat’ın bu eserleri ile yeni padişahın yanında olmayı seçtiğini ve kalemini onun hizmetine verdiğini düşünür. İki ciltten oluşan Üss-i İnkılap’larda Abdülhamit’i övdüğünü ve savunduğunu ileri sürer. Zübdetü’l Hakayık ile de Abdülhamit yanlısı olduğunu kendi “ilan” etmiş olduğunu savunur.

Üss-i İnkılap-I’in büyük bölümü Abdülaziz devrinin aksaklıklarına ayrılmıştır. Kitabın başındaki dörtte birlik kısmında Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan Abdülaziz dönemine kadar hızla gelinir. Kitabın dörtte üçlük kısmı Abdülaziz’in başarısızlıklarına ayrılmıştır. Ahmet Mithat hem kendini sürgüne gönderen padişahı intikam almakta hem de Üss-i İnkılap-II’de bir yıllık başarılarını anlatacağı Sultan II. Abdülhamit’in iyice parlamasını sağlayacak bir başarısızlık örneği sunmaktadır (Esen, 2014: 56).

Yalnız kitaplarında bu çalışmayı yürütmez Ahmet Mithat gazete yazılarında da dönemin iktidarında bulunan Sultan II. Abdülhamit’in hiçbir hatası olmadığını savunur. Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde Kanun-ı Esasi’nin yeniden yürürlüğe konulması sebebiyle kaleme aldığı miladi tarihe göre 1 Ağustos 1908 tarihli “*Geçmiş, Gelecek*” başlıklı yazı dizisinin ikinci makalesinde önce Kanun-i Esasi’nin hüsn-i niyet ile verilmesinden bahseder ve şu soruya cevap arar, aradığı cevabı da kendi fikrine göre verir. Soru şudur “*Şevketli Sultan Abdülhamid Han Hazretleri Kanun-ı Esasi’yi lağv etmiş miydi?* (Ahmet Mithat, Tercüman-ı Hakikat, 1 Ağustos 1908).” sorudan da anlaşılacağı üzere Ahmet Mithat geçmişe dair bir sorgulama içerisine girer. Eğer her iki seferinde de padişahın kendi isteği, hüsn-i niyeti ve hamiyeti ile kanun-ı Esasi ilan edildiyse bu süreç zarfında uygulamada neden yoktu. Bunun mantıklı bir izahının olması gerekmektedir. Eğer kaldırırsa yeniden ilan etmesi bir zafiyet sonucu mudur? Dönemin sultanının bir hatası mıdır? Amaç bu minvalde zihinlere düşecek sorulara engel olmaktır. Ahmet Mithat’ın geçmişe dair bu sorgulaması bir izah ve savunmaya evrilir. Ahmet Mithat’ın bu soruya verdiği cevap şu şekildedir. Her ne kadar ‘evet’ Sultan II. Abdülhamit Kanun-i Esasi’yi kaldırdı gibi görünse de kaldırmadı şeklindedir. Bunun kanıtı olarak da her yıl devletin salnamesine Kanun-ı Esasi’nin de kaydedilmesini sunar ve Sultan II. Abdülhamit’in Kanun-ı Esasi’ye bağlılığına ve saygısına bir anı ile dikkat çeker. Bu

anı bir yıl Kanun-ı Esasi'nin salnameye kaydedilmediğini duyduğunda gösterdiği hiddet ve gazab-ı şahane sonucunda salnameye eklendiği şeklindedir

Namık Kemal, Ahmet Mithat'ın Zübdetü'l Hakayık adlı eserinin belgelere dayanmasını takdirle karşılar ve beğenisini dile getirmekten kaçınmaz. Ancak Ahmet Mithat'ın tarih yazım anlayışına güvenmediğini Menemenli Rıfat Bey'e gönderdiği mektuptan anlayabiliriz. Mektubunun şu bölümünde “...*Mithat'ın ilavatına ehemmiyet vermek lazım değil. Evrak-ı resmiye'ye hasr-ı nazar et* (Tansel, 1969: 147)” diyerek belgelerin tarih yazımındaki önemine dikkat çekmiş gerisinin yanı sıra, ideolojik bir şekilde kurulabileceğini kastetmiştir.

3.2.2. Ahmet Mithat'ın Kurmaca Metinlerinde Tarihin Seyri

Ahmet Mithat ismi her ne kadar edebiyat ile hemhal olmuş olsa da metinlerini salt kurmaca bir şekilde inşa etmemiştir. Münir Süleyman Çapanoğlu başta olmak üzere pek çok araştırmacı bu konuda hemfikirdir.

“Roman havası içinde, mevzuun tahammülüne göre okuyucularına birtakım şeyler öğretiyor, satırlar arasında coğrafyadan, tarihten, heyet ilminden, riyaziyeden, kozmografyadan, inşaattan, ormancılıktan, demircilikten, makineden, kalafatçılıktan vesairenden bahsederdi (Çapanoğlu, 1964: 12).”

Devletlerin bunalım dönemlerinin hasarsız bir şekilde atlattılması için bazı gruplar tarihteki altın çağlara yönelirler, bazıları ise gelecekte kurulması istenen cemiyet tipi üzerinden kurtuluşun sağlanacağını düşünür, bu minvalde harekette bulunurlar. Sosyalist ütopya da gelenekçi ütopya gibi gerçekten uzak bir kurtuluş çaresidir. Mazide özlenen ve maziden verilen örnekler bugün için eksik kalınan şeylerdir (Güngör, 1999: 6).

Güngör'ün bu tanımlamasına göre Ahmet Mithat'ın zihin yapısını algılamak için devrin diğer önemli aydını Namık Kemal ile bir karşılaştırma yapmak elzemdir. Bu minvalde buhran döneminin iki aydını ve tarihçisi olarak değerlendirildiğinde; Namık Kemal tam olarak altın çağlara (Osmanlı yükseliş dönemi/ İslam Devletlerinin yükseliş dönemi) özlem duyar, o eserlerinde hükümdarın liderlik ve kahramanlık vasıflarını, adalet terazisini, meşveretin sağlıklı kararlara etkisini, ferdin vatanseverliği ve fedakarlığını gündeme getirir. Ahmet Mithat ise altın çağlara fazla bağlanmamakla beraber yeni insan tipi yaratarak yeni cemiyetin kurulmasına çabalar.

Yeni insan ve yeni cemiyeti üzerine kafa yorarken örneklerini de tarihten alır. Tarih onun için başvurulması gereken önemli bir kaynaktır.

“Hayal”den ziyade “hakikat”e dair bir edebiyat düşüncesinde olan Ahmet Mithat, edebiyatı “estetik zevk” açısından değil, “fayda” yönünden değerlendirmiş ve hikayelerini, romanlarını, tiyatrolarını bu amaç doğrultusunda kaleme almıştır (Durgun, 2008: 20). Eserlerinde ki amacı artık “ittihad-i Osmani”yi pekiştirmek, kopmak üzere olan tebaanın bağlarını kuvvetlendirmek, kuvvetlendirmeye gücü yetmiyorsa da bu bağları “hatırlatmak” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pek çok konuda bilgi verme amacı güttüğü aşık olan Ahmet Mithat, bunu yazının her türü ile hayata geçirmiştir. Tarih eserleri dışında da ilhamını tarihten alan Ahmet Mithat gerek roman gerekse tiyatrodaki “historical back plan” (tarihsel arka plan) kullanır. İlk romanı olan “Dünya’ya İkinci Geliş - Yahut İstanbul’da Neler Olmuş” dan itibaren bu durum görülür. Adı geçen eserde ve diğer eserlerinde bir şekilde “*Romanının hayali olmayıp tarihi bir roman olduğunu ifade eder* (Yiğit, 2006: 57)” Ahmet Metin ve Şirzad’da “*Hakayık-ı tarihiye müesses bir roman*” ibaresiyle yada “Arnavutlar Solyotlar” adlı eserinde olduğu gibi “*Tarihe müstenit bir roman*” şeklinde bunu bildirir. Bazen de Süleyman Musli’de olduğu gibi içeriğinde bu konuya dair açıklık getirir. “*Evvelden haber verelim ki işbu Süleyman Musli serlevhalı hikâyemizin hemen her noktasının esası tarih üzerine mübtenî olduğu gibi ber-vec-i âfî hikâye edeceğimiz vaka-i garîbenin esası da yine tarih üzerine mübtenî olup hikâye-nüvisin vehim ve hayalinden ibaret değildir* (Ahmet Mithat, 2000a: 139).”

Romanları büyük ölçüde romantik tarih (histoire romantique) özellikleri göstermektedir (Korkmaz, 2010: 82). Tarihi roman daha çok arzulanan, olması istenen tarihi durumları kurgulayarak okuyucunun moralini düzeltmeyi amaç edinmektedir. Okuyucuya sunduğu idealize edilmiş kahramanlar, okuyucu için bir prototip hükmündedir (Şirin, 2000: 176).

Ahmet Mithat tarih romanlarında hangi kaynaklardan yararlandığını da belirtir. Süleyman Musli’de özellikle Hasan Sabbahçılar hakkında bilgi verirken, Sahai’fü’l-Ahbar kitabının tercümesi olan Müneccimbaşı Tarihi’nden bir de adlarını zikretmediği Avrupalı tarihçilerin eserlerinden faydalanır. Ahmet Metin ve Şirzad’da Sezar Kaneto’nun on sekiz ciltlik Türk Tarihi’nden, Tuhfetü’l-Ahbar’dan, İdrisi’nin coğrafya kitabından yararlanır. Yeniçeriler ve Dünyaya İkinci Geliş’de Asım Necib ve Cevdet Tarihlerinin izleri vardır. Arnavutlar Solyotlar’da Osmanlı’nın

Balkanlardaki politikalarını tersine gösteren Trikopi ve Alexandre Socoi isimli iki Yunanlı tarihçinin fikirlerini çürütmek hedefi güdülmüştür (Uğurcan, 1995: 560). Ayrıca Yeniçeriler’de Mustafa Necip Efendi’nin Vaka-i Selimiye adlı tarihçesi, Gürcü kızı yahut İntikam’da Müverrih Pelin, Müverrih-i meşhur oryantalist Bure ve Müverrih Raabe’nin eserleri, Gönüllü romanında da Tacü’t-Tevarih ve Atinalı müverrih Khalkondilos’un tarihi onun faydalandığı kaynaklardır (Durgun, 2008: 41). Uğurcan’ın (1995) da belirttiği gibi Ahmet Mithat romanlarının muhtevasını oluştururken tarihi bilgileri farazi değil çoğunlukla müverrihlerin Tarihlerinden teyitli bir biçimde işlemiştir fazladan bilgi edinmek isteyenler için bilhassa kaynağını belirtmiştir.

“Buraya kadar verdiğimiz malûmat âlemin ahvâl-i zâhiriyyesi demek olup daha ziyade tafsili murat edenler isterlerse Cevdet Tarihi’ne, isterlerse Âsım’a müracaat ederek nâil-i emel olurlar (Ahmet Mithat, 2000d: 68).”

Tarih ve tarihi şahsiyetler, Ahmet Mithat Romanının kurgusunda önemli bir yere sahip olduğu açıktır. Hasan Mellah adlı romanında Ahmet Mithat Cevdet Tarihi ve Monsieur Tiers Tarihi gibi çeşitli kaynaklardan edindiği bilgilerle âdetâ Mısır tarihini yeniden yazar. Dominico Badia’nın hikâyesi tarihsel atmosferi içinde verilir. Napoleon, Mehmet Ali Paşa, Tosun Paşa, Kleber ve General Menou gibi isimler, tarihsel yönleriyle aktarılır (Korkmaz, 2010: 236).

Güvenilir olduğu kadar güvenilir olmayan kaynaklara da örnek vermiştir Ahmet Mithat. Çengi adlı romanında şövalye hikayeleri ile hamzanameler arasında bir bağ kurmuş ve ikisinin de birbiri kadar güvenilir ancak olabileceğini bildirmiştir.

“Tarihten anlayanlar bilirler ki şövalyeler Hristiyanlardan ömrünü, gününü din yolunda savaşa ve özellikle Müslümanlara karşı savaşa adanmış süvarilerdir... Okur yazar takımından bazı kişiler hayal güçlerine dayanarak bunlara ilişkin öyle hikayeler anlatmışlardır ki, onlara oranla bizim Hamzanameler doğrunun doğrusu bir dereceye yükselir (Ahmet Mithat, 2012b:14).”

Letaif-i Rivayat’da “Emanetçi Sıtkı”nın mukaddimesinde diğer romanlar ile kendi yazdıkları arasındaki farkı dile getirmiş, kendi yazdıklarının roman denilemeyecek kadar tarih içerdiğine dikkat çekmiştir.

“Letaif-i Rivayat’ımızın bu cüz’üne bir roman demekten ziyade bir tarih denilse beca olur. Zira karilerimizin malumudur ki bir şeyin aslı faslı olmayıp da hayalde vücut bulmuş olursa ona roman derler ve hakikat-i halde gerçekten vukua

gelmiş olan şeylere dahi roman ismi layık olmayıp tarih denilmek iktiza eder (Ahmet Mithat, 2017b: 733).”

3.2.3. Ahmet Mithat’ın Tarih Yazım Gerekçesi Olarak Milliyetçilik

Osmanlı son döneminde gerek yaşanan askeri ve siyasi başarısızlıklar gerek endüstriyellemenin zamanında yakalanamaması sebebiyle bozulan ekonomi, ayrıca dünyada gelişen ve değişen siyasi sistemler Osmanlı düzenini derinden etkilemiştir.

Bu etkiler sonucunda Osmanlı toplumu bunalım yaşamış ve Osmanlı sistemi aksamıştır. Aksayan sistemi eski işler pozisyonuna kavuşturmak, devleti ve toplumu tekrar diriltmek, motivasyonunu sağlamak, kopmaya yüz tutan toplumsal bağları sıkılaştırmak önemli amaçlardandır. Gelişen ve değişen Avrupa sistemi siyasi alanın yanı sıra insan ve insana bakış açısı olarak da değişmiştir.

Osmanlı, klasik dönemden modern dünyaya geçişte siyasi ve ekonomik sancılarının yanında yeni insan profiline geçişi sağlamak adına da çalışmalarda bulunmuştur. Ahmet Mithat geçmişteki başarılar ile geçmişten o güne gelen etnik ayrımın bir anlamının Osmanlı coğrafyasında olmadığını savunmakla kalmamış modern dünyanın yeni insanına ulaşmak için de çabalarda bulunmuştur.

Milliyetçiliklerin Batı Avrupa’da kendini bulduğu ve gelişimini tamamladığı süreçte Osmanlı ve Osmanlı aydını olan Ahmet Mithat’a yansımaları dikkate alınmıştır. Ahmet Mithat’ın milliyetçilik anlayışı yaşadığı dönem gereği tek bir milliyetçilik kuramına bağlanamaz. Ahmet Mithat ve ideolojisi ancak eklektik bir şekilde açıklanabilir.

Eklektizm Tanzimat aydınlarının çoğu için geçerlidir. Edebi eserleri de bu durumu yansıtmıştır. Hüseyin Çelik’in Tanzimat Aydınlarının Eklektizmi adlı makalesinde Ahmet Mithat başta olmak üzere; Münif Paşa, Ali Suavi, Hoca Tahsin, Beşir Fuat ve Mizancı Murat’ı dönemin önde gelen eklektik düşünürleri olarak nitelendirmiştir (Çelik, 1995: 4)

XIX. yüzyıl, siyasi sistemlerin gelişiminde önemli bir yere sahip olan milliyetçiliklerin oluşumunda önemli bir dönemdir.

Avrupa’da 1815-1914 devresi olarak karşımıza çıkan süreci Fahir Armaoğlu ikiye ayırır. 1815-1871 ve 1871-1914 olmak üzere. İlk devre Fransız ihtilali sonucu ortaya çıkan fikir akımlarının gelişme ve etkilerini ikinci devre ise milli birlik hareketleri sonucu Avrupa’nın kuvvet mekanizması değişmiş, en son olarak İtalya ve Almanya milli birliklerini tamamlamış, odak noktası hanedanlardan ya da burjuvaziden insana doğru dönmüştür (Armaoğlu, 1991: 3-19).

Milli birlikleri ile beraber eş zamanlı ekonomik gelişim ve endüstrileşmesini de tamamlayarak XIX. yüzyıl dünya ekonomik sistemi Batı Avrupa eksenli kurulma sürecini yaşamış. Avrupa dışı dünyanın farklı kültür yapıları ve uygarlık düzeyleri Avrupa’yı merkez alan ekonomik ve siyasi sisteminin bağımlı parçaları haline gelmiştir (Danacıoğlu Tamur, 2006: 3).

Osmanlı sosyal, siyasi ve ekonomik hayatı klasik dönemi, klasik dönemin alışkanlıklarını ve yaşayışını gerek devlet kademesinde gerekse toplum nezdinde artık geride bırakmaktadır. Ahmet Mithat bu geçiş sürecinin aydınıdır.

Ahmet Mithat’ın yaşadığı dönem, içinde bulunduğu koşullar, eserlerinde ele aldığı temalar ve aydını olduğu Osmanlı Devleti’nin siyasi durumu göz önüne alındığında Ahmet Mithat’ın zihnindeki milliyetçiliğin kuramsal alt yapısı Umut Özkırımlı’nın (1999) incelediği Milliyetçilik kuramlarından hangi tipolojilere daha uygunluk sağladığı şu şekilde irdelenmiştir. Eklektik bir şekilde ele alınabilir olan Ahmet Mithat milliyetçiliği bünyesinde; Herder’in çoğulculuk anlayışı, Rousseau’nun ‘genel irade’ kavramı, Bauer’in kader topluluğu yaklaşımı, Lerner’in İşlevselci anlayışı, Deutsch’un kitle iletişimine verdiği önemi barındırır. Bunların yanı sıra İlkçi yaklaşımın Eskilecilik kuramına, modernist yaklaşımlarda ise siyasi dönüşümde Eric Hobsbawm’a, toplumsal-kültürel dönüşümde de Benedict Anderson’un anlayışına daha yakındır. Her ne kadar Ernest Gellner’in yüksek kültürler anlayışına yakın görünse de Osmanlı’nın içinde bulunduğu ekonomik ve endüstriyel koşulların buna uygun olduğu söylenemez. Ahmet Mithat’ın fen teknik ve terakki merakı Gellner’in milliyetçiliğine uygundur denilebilir.

Herder’in kültürel farklılıkları yok etmeden, “çoğulcu” bir şekilde tüm unsurların sisteme dahil edilerek kurulmasına taraftar olduğu sistem Ahmet Mithat’ın milliyetçilik anlayışına yakın bir ifade taşır.

Herder'in bu bakış açısına sebep olan örnek İbranilerdir. İbranilerin farklı kavimlerin bir araya gelerek, farklı kurumlar inşa etmeleri yanı sıra kendilerini tek bir halk olarak görmeleri Herder'in kafasında böyle bir modelin oluşmasına neden olmuştur. Ona göre Millet büyük bir ailedir. Bu durumun bir handikabı olan bir grubun diğer bir gruba hakim olması ve egemenliği altına alması tehlikesi de Rousseau'nun "genel iradeye teslimiyet" kavramı ile önlenabilir. Genel irade bireylerin vatandaşlık çerçevesinde bir arada bulunmasıdır. Vatandaşlığa sahip bireyler ait oldukları topluma bağlılıklarını korur, bütünü çıkarlarını kendi menfaatlerinden öne koyar. Bağımsızlık yerine bağımlılığı ve katılımı ön plana çıkarır. Vatandaşların sorumluluklarını öğreten ve hatırlatan toplumsal kurumlara ihtiyaç duyar. John Stuart Mill'de milliyeti, birkaç insan grubu arasındaki yakınlık olarak tanımlamış, bu yakınlığı ortak dil, ortak din ya da ortak tarih ve anılar üzerinden harekete geçirip yakınlık duygusu oluşturmak ve tek bir yönetim çatısı altında birleşme isteği yaratma amacını içerir (Özkırmı, 1999: 34-39).

Ancak Herder aynı zamanda Osmanlı içerisinde bulunan Ortodoks cemaatlerin aydınlarını da etkilemiştir. Herder'in çoğulcu ve kapsayıcı milliyetçiliğinin dışındaki bir düşünceyi temel almalarıyla uluslaşma fikirleri kendi aralarında yayıldı. Bu düşünce dil ve edebiyatın bir ulus için ayırt edici bir özellik olma savıydı (Karpas, 2017: 37).

Ancak Hobsbawm'a göre dil ve edebiyat milli bir kimlik ya da ulus inşası için başat bir araç değildir. Hobsbawm Balkan halklarının da Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlık içeren isyanları da dile dayanmamakta olduğunu savunur (Hobsbawm,2010 :127).

Ahmet Mithat, kullanılan yazı dili Osmanlıcada sadeleşmeye gidilmesi gerektiğini dildeki Arapça ve Farsça üstünlüğünün giderilmesini savunur. Dilin sadeleşmesini "kaba Osmanlıca" şeklinde eleştirenlere ise kabalığın dilde değil söylenen ya da yazılan şeyin hükmünde olduğunu vurgular. Ahmet Mithat'a göre kullanılan dil, Arapça, Farsça, Türkçe, İtalyanca, Yunanca, Fransızca gibi dillerden kelimeler almıştır. Bazılarının da gramer bilgisini almıştır. Dilin birleştiriciliğinin farkında olan Ahmet Mithat'ın sunduğu çözüm dilde sadeleşme ve ıslah yapılarak, halkın kullandığı dili millet dili yapmaktır (Argunşah, 2013: 53-57).

Hilmi Ziya Ülken'e göre Namık Kemal'in 'Millet-i Osmaniye' fikrinin Ahmet Mithat'ta ki tezahürü Osmanlı dilinin Osmanlı milleti için genel bir dil yani 'lisan-ı umumi' olabileceği şeklindedir* (Ülken,2016: 138).

Bu durum dilde anlaşılabilirliğin arttırılmasının yanı sıra Herder'in dil ve edebiyatın uluslaşma da önemli bir faktör olduğu savının peşinden gittiğine inanılan Ortodoks cemaatlerin kopmasını engellemeye yönelik bir çaba olduğu da ileri sürülebilir.

Ahmet Mithat nesrini gayrimüslim unsurların figürleri, dinleri ve kültürleri ile zenginleştirerek, kullanılan dilin de var olan kültüründe kapsayıcılığına vurgu yapmıştır. Ahmet Mithat için Osmanlı Devleti içerisinde farklı dil, farklı kültür yoktur. Ahmet Mithat için yüzyıllar içerisinde ittihad-ı kalb ile birbirine bağlanmış ve kardeşleşmiş unsurlar bütünü vardır ve bu durum dili de etkilemiştir.

Ahmet Mithat'ın imtiyaz sahibi olduğu Tercüman-ı Hakikat Gazetesi ve kaleme aldığı tarih konulu romanlar ile beraber vücuda getirdiği tarih eserleri Rousseau'nun "genel iradeye teslimiyet" esnasında vatandaşların sorumluluklarını öğreten ve hatırlatan toplumsal kurumlar olarak işlev gördüğü dile getirilebilir. Bunun yanı sıra Mill'in ortaya attığı "birlik içinde bir kamuoyu" kurma fikri çerçevesinde ortak bir tarihe ve ortak anılar oluşturma çabası da Ahmet Mithat'ın tarihe yönelme amacını oluşturur.

Otto Bauer'a göre milliyetçilik, milleti oluşturan unsurların ortak geçmişleri kadar ortak geleceği benimsemelerinde yatmaktadır. Bauer, milleti "kader topluluğu" olarak tanımlar (Özkırımlı, 1999: 50).

Bauer ortak kader kavramı ile dil veya toprak eksenli bir millet oluşumuna sıcak bakmamış, uzak bölgelerde yaşayan unsurların da kader birliği çerçevesinde kültürel ortaklık ile bir ulus oluşturabileceğini savunmuştur (Löwy, 2012: 45).

Ahmet Mithat'ın millet anlayışı da Bauer'un ki ile bir noktada örtüşür. Ahmet Mithat'ın geçmiş ortaklıkları hatırlatma ve bu bağları güçlendirmesinin amacı

* Bu konu ve diğer Osmanlıcı yaklaşım çerçevesinde yapılacak olan reformların, Batı'dan ne derece etkilenilmesi gerektiğine dair ayrıntılı bilgi için bkz: Safa, Peyami (1981)Türk İnkılabına Bakış, Kültür Bakanlığı, Ankara.

geleceğe tüm öznelere beraber yürümektir. Yaratmak istediği yeni kozmopolit insan tipolojisinde kader birliği önemli bir ön kabuldür.

Weber ve Durkheim'in öncülüğünü yaptığı fikir, toplumun gelişiminin evrelere ayırarak açıklamaya çalışmaktır. O düşünceye göre üç evre vardır. Geleneksel toplum, geçiş dönemi, modern toplum. Daniel Lerner'in çalışması Kriz dönemlerinde milliyetçiliğin yükselmesine dairdir. İşlevselci yaklaşıma göre geleneksel yapıların dağılması ile yaşanan sıkıntıların aşılması için, toplumların yeni yapılar geliştirme ve eski imajın örnek alınarak yeniden inşasını gerektirir. Milliyetçiliğe ihtiyacın çöküş ve geçiş süreçlerinde arttığı iddia edilir. Geçiş sürecinin yaşattığı sıkıntıların aşılması, düzenin tekrar sağlanması ve bütünleşmenin yeniden tesisinde milliyetçiliğin yükselmesi mümkündür (Özkırımlı, 1999: 57).

Ahmet Mithat'ta bir geçiş dönemi ve kriz zamanı aydındır. '93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı, devleti varlık olarak büyük bir krize sokmuş, Rusların Balkanlardaki hakimiyetini sağlamış, imparatorluğun psikolojik eşiği Tuna nehri aşılmıştır. Kendini resmi olarak olmasa da bir Rumeli imparatorluğu olarak kabul eden Osmanlı için önemli kriz dönemidir. '93 Harbi'nin sonuçları bu krizin netleştiği dönemdir. Çünkü harbe giden süreç de, harp sonrası yaşanan durumda Osmanlı son dönemi içerisinde düzenin olmadığı bir olağanüstü halin olduğu dönemdir. Ahmet Mithat, Üss-i İnkılab'ın ikinci cildini yazmaya geçecekken yarım bırakmış hızlıca Zübdet'ül Hakayık'ı yazmış ve patlayan bu krizle hanedanın ve iktidarın sarsılan imajına yönelik bir 'yara bandı' sunmaya çalışmıştır. Hanedanın ve iktidarın sarsılan imajı yanı sıra toplumun devlete olan inancını hatta vatan toprağına olan bağlılığını bile sorgulatacak seviyede bir krizdir. Bu krizden milliyetçiliği yükseltecek bir hareket ile toplumu sarsıp kendine getirmeyi görev edinmiştir.

Karl W. Deutsch göre kitle iletişim araçları, toplumun bakış açılarını geliştirme ve yeni bakış açıları kurmada, bireylerin ortak idealler etrafında toplanmasında ve buna inandırılmasa önemli bir yere sahiptir. Benzer fikre Lerner'in kuramında da rastlanır (Özkırımlı, 1999: 58).

Ahmet Mithat elindeki araçları bu bağlamda kullanmıştır. Hem Gazete çıkarmış hem de kurmaca metinler oluşturmuş bu metinlerde ortak idealler

çerçevesinde tarih üzerinden yeni medeniyeti Osmanlı'da yerleştirmeye çalışmıştır. Ahmet Mithat imtiyaz sahibi olduğu Tercüman-ı Hakikat Gazetesini de bu amaç doğrultusunda ve devletinde direktifleri ile kullandığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrakı 4/59 numaralı belgelerde de görülmektedir. Yabancı devletlerin Osmanlı Devleti hakkındaki zararlı niyetlerinin İslam ahalisine usulüne uygun bir şekilde anlatılmasına yönelik muhtırayı içeren bu belgeler Ahmet Mithat'ın inisiyatifindeki iletişim araçlarını ideolojik bir şekilde kullandığını göstermektedir.

“İlkçilik” adı verilen milliyetçilik çalışmaları üçe ayrılır. Eskillik, sosyo-biyolog ve kültürel İlkçilik. Sosyo- biyolog ilkçilik, genetik ve içgüdülerde ararken bağlılığı, kültürel İlkçiler inancı esas alır, oluşan millete dair bir ortak geçmişin olgularının kanıtlanamaması ancak buna duyulan inancın var olmasına dayanır. Anthony Smith'in Eskillik (perennialism) adını verdiği bu milliyetçilik kuramı ise yüzyıllardan beri var olan milletlerin günümüze milli özlerinin aynı kalmak şartıyla, ortak tarih, ortak kültür, ortak dil ve toprağı paylaşan insanlardan oluşan topluluk olarak görür. Eskillilere göre kriz vakitlerinde veya gerileme dönemlerinde milletlerin uyandırılması, milliyetçilik ateşinin harlatılması mühimdir. Minoge bu görüşü “uyuyan prenses” analogisiyle somutlaştırır. “*Uyuyan Prensese millet, öpücüğü konduran Prens ise milliyetçi ideologlardır*” (Özkırımlı, 1999: 81).

Ahmet Mithat'ı bu milliyetçilik kuramlarından Eskillik ile de bağdaştırabiliriz. Etnik, genetik veya içgüdüsel bir bağ aramadan, ortak kültürün ve ortak toprağın varlığını kanıtlamak ve hatırlatmak suretiyle metinlerini dizayn etmesi bu durumun en büyük kanıtlarındandır. Ayrıca devletin kriz zamanında ideolojisi doğrultusuyla uyuyan prensese öpücüğü kondurmayı hedeflediği de açıktır.

Anthony Smith milli kimliğin temel özelliklerini sıralarken tarihi toprakları yani vatanı başa alır kutsal bir bağla bağlanılan topraklar üzerinde bulunan insanların ortak mitler ve ortak tarihi bellek ile birbirlerine bağlanması ortak kitlesel kamu kültürünü getirir. Ortak yasa, hak ve ödevler ile fertler arası güven ve eşitlik sağlanır. Topluluk fertlerinin serbest hareket hakkına sahip oldukları ortak ekonomi de son olarak oluşan milletin meyvesidir (Smith, 1994: 32).

Vatan XIX. yüzyıl Osmanlısı aydınları için başta Namık Kemal ve Ahmet Mithat olmak üzere milliyetçiliğin ve Osmanlı milli kimliğinin oluşumunda temel argümandır.

Özkırmıllı milliyetçilik de modernist yaklaşımı, ekonomik dönüşüm, siyasi dönüşüm ve toplumsal kültürel dönüşüm olarak tasnif etmiştir.

Siyasi alandaki dönüşümleri ise üç ana teorisyen üzerinden olarak şu şekilde irdelemiştir. John Breuilly'nin milliyetçiliğini bir iktidar aracı olarak görmekte ve modern devletin bir gereksinimi olarak açıklarken, Paul Brass'ın milliyetçilik kuramını etnik kimliklerin canlandırılmasıyla iktidar ve ekonomik alanda seçkinlerin hakimiyetini kurmak olarak açıklar (Özkırmıllı, 1999: 141)

Eric J. Hobsbawm ise bu tarz milliyetçilikleri milliyet ilkesinin temsili bir açıklaması olarak görür bunun yanı sıra toplumsal ve politik değişimlerinde ürünü olduğunu savunur. Bu tarz milliyetçilikler hayali ya da gerçek cemaatlerin icadına alt yapı oluşturur. (Hobsbawm, 2010: 133)

Hobsbawm halkın düzene bağlılığının korunmasının ön plana çıkarıldığını, milletlerin milliyetçiliğini oluşturmada, meşrulaştırmada icat edilen geleneklerin rolünün büyük olduğunu, yaratılan bu geleneklerin değişen pratik ihtiyaçları karşılamada birer araç olduklarını, geçmiş ile gelecek arasında ve milletlerin bütünleşmesi açısından önemli bir görevle yükümlü olduklarını vurgular (Hobsbawm, 2006: 4)

Ahmet Mithat ve yaşadığı dönemdeki Osmanlı siyasası bu üç kuramdan Eric J. Hobsawm'ın anlayışıyla daha yakından örtüşür. Ahmet Mithat, Gülhane-i Hattı Hümayun'un getirileri ve Sultan Abdülmecit dönemi ile çocukluk, ilk ergenlik çağını geçirmiş 68 yıllık yaşamının 33 yılını ise Sultan II. Abdülhamit'in iktidarında sürdürmüştür. Sultan Abdülmecit ve Sultan II. Abdülhamit dönemleri milliyetin anıtsal sembolleri ve gelenekler üzerinden inşa edildiği dönemdir.

Tanzimat'ın nüfuzu ve ideolojisi anıtlarla İstanbul'un çehresine yayılmak istenmiş, bu minvalde Gaspare Fossati tarafından tasarlanan Bayezıd Meydanı'na dikilmesi planlanan Nişan-ı Adalet Anıtı projesi, Artin Pascal Bilezikçi'nin tarafından tasarlanan ayrıca 1855 Paris Dünya Sergisi'nde sergilenen Tanzimat

Abidesi Tanzimat'ın görünürlüğünü sağlamak amacıyla. Ayrıca bu dönemde gerçekleştirilen Ayasofya'nın tamirâtı meselesi de İstanbul'un Osmanlı öncesi geçmişiyle ilişki kurulmasını sağlayan bir araçtır (Akyürek,2011 :115-117). Bu anıt projeleri ve Ayasofya'nın tamirâtı Sultan Abdülmecit Dönemi iktidarının semboller üzerinden varlık gösterimi ve Hobsbawm'ın teorisi çerçevesinde geçmiş ile gelecek arasında kurulmaya çalışılan köprünün somut örnekleridir. Nişan-ı Adalet Anıtı adıyla anlaşılır olduğu üzere Osmanlı'nın ve Osmanlı anlayışının her din, kültür ve etnik kimliğe adaletle yaklaştığının bir hatırlatması, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun da bunun taahhüdünü veren resmi belge olduğunun kent üzerindeki imzasıdır.

Keza Sultan II. Abdülhamit dönemi de Hobsbawm'ın anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde, mekanların toplumlar üzerindeki etkisi, tarihin meta üzerinden varlığını sürdürmesi, milliyetin sembollerle inşası ve icadı açısından çeşitli argümanlar elde edilebilir.

Ertuğrul Gazi'nin annesi Hayme Ana'nın mezarının bulunması amacıyla Söğüt ve Domaniç bölgelerine heyet gönderilmesi, Hayme Ana'ya ait olduğu düşünülen mezarın türbe olarak inşası, Ertuğrul Gazi'nin türbesinin tamirâtı, türbenin avlusuna Osman Gazi ve efradının büstlerinin konulması, Karakeçili Aşireti'nin orta Asya'dan göçünün temsili olarak her yıl Rebiülahir ayında şenlik yapmaya başlaması, şenlikte göçebe kıyafetlerin kullanımı, at üzerinde marşların söylenmesi, türbenin olduğu alanda resmi geçit yapılması ve İstiklal-i Osmani'nin belirlenmesine yönelik Tarih-i Osmani Encümen'in harekete geçirilmiştir (Aslan, 2011: 3).

Sultan Abdülmecit ve Sultan II. Abdülhamit dönemlerinin mekânsal ve sembolik kimlik inşa çalışmaları irdelendiğinde balkan coğrafyasında tamamlanan uluslaşmanın ve akabinde gerçekleşen kopmanın Osmanlı'ya ve İmparatorluğa etkisi açıktır.

Sultan Abdülmecit döneminde Balkanlarda ki hakimiyet sürerken daha Osmanlı patriyotluğu temalı ve daha kapsayıcı imgelere yer verilirken, Sultan II. Abdülhamit dönemindeki kopuştan sonra Anadolu'ya, Türk töresine ve hatıralarına yönelik ve Türk kimliği etrafında uluslaşma hareketleri yükselmiştir.

“Padişah'ım çok yaşa” ibaresinin sancaklara işlenmesi, saat kulelerinin kent meydanlarına hükümrânlığın yıl dönümü ifadesiyle inşası meşruiyete yönelik

tehlikenin de bertaraf etme amacı gütmekteydi (Deringil, 2014: 35-43). Oluşturulmak istenen milliyetçilik iktidarın uygun gördüğü milliyetçilik biçimiydi. Tiyatro, tarih eserleri ve romanlarda iktidarın oluşturmak istediği milliyetçilik çerçevesinde inşa edilmesi bu şartlar çerçevesinde söz konusudur.

Gellner, Milliyetçiliği genellemelere dayandırır ve XIX. yüzyılın getirmiş olduğu toplumsal dönüşümün verilerine göre bir kuram oluşturur. Ona göre endüstrileşmiş toplumların millet ve milliyetçiliğe gereksinimi vardır ve milliyetçilik endüstrileşmiş toplum düzeninin eseridir. Çünkü avcı-toplayıcı ve tarımsal toplumların içlerindeki dinamikler kendi aralarında hiyerarşik de olsa bir bağın oluşumunu sağlamıştır. Ancak modern-endüstriyel toplumlarda kültür ve sosyal yapı ile beraber siyaset arasındaki ilişkide ve bağda yaşanan değişimdir. Modern toplumlarda rollerin herkese açık hale gelmesi, sınıflar arası geçişin mümkün olması iletişim ve bağın, ortama bağlı olmaktan çıkıp yaygınlaşmasını gerektiriyordu. Modern çağ, üst kültürün topluma hakim olmasını ve toplumu tanımlamasını istiyordu. Modern insandan hükümdara ya da inanca değil kültüre sadık olması bekleniyordu. Modern insan belirli bir dilde ve belirli bir kültür çerçevesinde eğitim almalı, böylelikle kültürel kodların aktarımı sağlanmalıydı. Modern toplumda kültür ile devlet birbirini destekleyen temel araçlardır. Gellner'in "Milliyetçilik milletleri doğurabilir, milletler milliyetçiliği değil." sözü yüksek kültürün hakimiyetini, eğitim yoluyla yapılan empoze ve propaganda sonucunda anonim fakat milli bir toplum yaratımını açıklar. Gellner'e göre imparatorluktan ulus devlete geçişi aşamalıdır (Özkırımlı, 1999: 150-156).

Benedict Anderson ekonomik bir program ve sınıai kapitalizm çağına girmeden bir ülkede devrimin ya da bu tarz bir milliyetçiliğin mümkün olamayacağını belirtir (Anderson, 1995 175) Milliyet çalışmalarının iki önemli ismi de milletlerin milliyetçilikleri kurmadığını, milliyetçiliklerin milletleri inşa ettiğini savunur. Bu yüzden bu inşanın da temelini ekonomideki gelişmelere bağladıkları gözlemlenir.

Hilmi Ziya Ülken de milletlerin oluşumunu üçe ayırır. Bunlar tarihi merkezleşme milletleri, ekonomik parçalanma milletleri, siyasi parçalanma milletleri şeklindedir. Ekonomik parçalanma milletleri tıpkı Gellner ve Anderson'ın düşüncesindeki gibi endüstrileşmesini tamamladıktan sonra oluşan milletlerdir.

Federe devletler şeklinde organize olduklarını belirtir. Amerika Birleşik Devletleri'ni, Arjantin, Kanada ve Avustralya'yı ekonomik parçalanma milletlerine örnek gösterir. Ülken, Türkiye'yi siyasi parçalanma milletleri arasında sayar. Siyasi parçalanma milletleri ekonomik veya endüstriyel gelişimin etkisiyle değil siyasi zorlamalar sonucu oluşur. Ekonomik parçalanma milletlerinin tersine siyasi parçalanma milletlerinde ekonomik gelişim siyasi faaliyetlerin sonucudur (Ülken, 2016 :93).

Anthony Smith'e göre de milli kimliğin oluşumu için önce vatan, ortak kamu kültürü, ortak hak ve ödevler en son olarak da bu etkenlere bağlı olarak gelişen ekonomi ile milliyet taçlanır (Smith, 1994: 32). Bu durum Osmanlı Devleti'nin yapısına ve Ahmet Mithat'ın düşünce yapısına daha uygundur

Çünkü Osmanlı Devleti'nin kendi içerisinde örgütlenmiş sistemli bir vergi toplama usulü, malların üretimi, dağıtımı, nitelik ve nicelik kontrolü, dış ticaret, fiyat denetimi, devletin ekonomideki ağırlığı üstündür fakat ekonomisinin dengesinde istikrarsızlık vardır. Osmanlı klasik dönem ekonomisi Batı Avrupa'da meydana gelen modern dönemin merkantalist evresine geçememiş, ekonomik bir mühendislik olan kameralist evreyi de görememiştir. Batı'da ortaya çıkan ekonomiyi büyütme mekanizmasını yakalayamamıştır (Mardin,1991:207-212)

Batı Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde sanayi devriminden itibaren hem ekonomik ve endüstriyel gelişimi Gellner'e göre siyasi gelişim takip etmiş olabilir, bu durumda milliyetçiliklerin oluşmasına alt yapı sağlayabilir. Ancak Osmanlı'da bu evre ekonomik alanda gelişme takip edilemediği ve sanayileşmeye geçilemediği için Gellner'in anlayışı bu coğrafyalarda ekonomi temelli gelişim ekseninde mümkün görünmemektedir. XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı'daki ekonomik iflas yaşanmış ve endüstriyel dönüşüm tam anlamıyla yaşanamamıştır (Gellner, 1998).

Ahmet Mithat'ın milliyetçiliğinin alt yapısını oluşturan bu kuramlar çerçevesinde, ideolojisi ve yapıtları; Miroslav Hroch'un üçüncü tipte milli hareket kuramı adı verilen, imparatorluktan, sivil toplum örgütlenmesi ve anayasal düzen oluşturmada nitelik kazanmaya çalışan, silahlı isyanlarla millileşmeye çalışarak kopmaya çalışan ya da kopma yoluna giren düşünceyle savaşımaktadır.

Çünkü Balkan topluluklarının kopmasına kadar Ahmet Mithat'ın ve devletin hafızasındaki varlık fikri muhtelif etnik köken, dil ve dini gruplardan oluşmaktadır. Osmanlılık ideali çerçevesinde birleşen ortak geçmiş bağı olan ve geleceği de birlikte kurması planlanan grupların “ittihad-ı kalb” ile birbirine bağlandığı vatan toprağının dil, din ve etnik köken yerine birleştirici “kutsal” unsur kabul edildiği bir milliyetçilik anlayışına sahiptir. Şerif Mardin bu durumun analizini Namık Kemal örneği üzerinden şu şekilde yapar : “*Osmanlı Devleti'nin kurtarılmasını ve yüceltilmesini sağlayacak bir Osmanlı patriyotluğu rehber edinilmişti. Vatan onun için Osmanlı camiasıydı* (Mardin, 1991: 96).”

Hülasa olarak Ahmet Mithat'ın milliyetçiliği, XIX. yüzyıl milliyetçilik bakış açılarıyla karşılaştırıldığında Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal ve ekonomik durumu ile pek de çatışmayan bir yaklaşım sergilemektedir. Kurgu metinlerinden tarih konulu eserlerinde de bu durum kullandığı karakterler, kurduğu analogiler ile kendini açıkça göstermektedir. Ahmet Mithat devletin varlığını sürdürmesini, ulus devletlerin kurulma çağında Osmanlı milletinin inşasını başarabilmek adına ideolojisi ile tarihi harmanlamıştır. Bu harmanı gerçekleştirirken de milliyetçiliğini Herder'in çoğulculuk anlayışı, Rousseau'nun genel irade kavramı, Bauer'in kader topluluğu fikri, Lerner'in İşlevselci tutumu, Deutsch'un kitle iletişimi düşüncesi üzerinden kurmuştur. Ayrıca yapıtlarında eskilcilik kuramının, modernist yaklaşımlarda ise siyasi dönüşümde Hobsbawm'ın, toplumsal kültürel dönüşümde de Benedict Anderson'un dikkat çektiği izler görülmektedir.

3.3. AHMET MİTHAT'IN TARİHE DAİR KAVRAMLARI

3.3.1. Ahmet Mithat'a Göre Tarihin ve Devletin Öznesi Olarak Hanedan

Türk devletlerindeki töreye göre ülke, hanedan ailesinin ortak malı kabul edilirdi. Bu eski ve kökleşmiş töreye göre Osmanlı Padişahı, memleketin sahibi olup, vatandaşın malı ve canı üzerinde vasıtalı yada vasıtasız tasarruf hakkına sahipti. Fakat o, bunu keyfi bir şekilde değil kanun, nizam ve geleneklerin icaplarına uygun olarak yürütürdü (Kazıcı, 2003: 23).

Ahmet Mithat, hanedana ve saltanata bakış açısını “Paris'te Bir Türk” romanında aile üzerinden açıklar. Aileye nasıl bir baba gerekiyorsa millete de “bir”

babanın lazım olduğundan bahis açar. Cumhuriyet sisteminde ise bu babaların çoğalmasa menfaat değil aile yapısına zarar verdiğini savunur. Savını güncel örnekler ile de somutlaştırır. Fransa'nın Amerika'nın cumhuriyet ile yönetildiklerini ancak bir Belçika Hükümet-i müstakilesi veya krallık ile yönetilen İngiltere kadar mutlu olmadıkları örneğini verir (Ahmet Mithat, 2003b: 307). Üss-i İnkılap'ta da Millet ile devletin ayrı olgular olmadığını, millet ile devletin istiklalinin de, istikbalinin de ortak olduğunu ve bu ortaklığın harcını milletin babası sayılan padişahlık makamının sağladığı fikirleri sabittir (Ahmet Mithat, 2004a: 202).

“Üss-i İnkılap” adlı yapıtında Ahmet Mithat, Avrupa'nın ıslahat istekleri, çağın bazı siyasi gelişmelerine, değişmelerine mecbur bıraktıkları politikalara karşı, Osmanlı hükümet teşkilatını, saltanat sistemini ve hanedanın savunusunu yapmaktan ziyade en üstün yönetim biçimine sahip olmanın gururunu yaşamaktadır (Ahmet Mithat, 2004a: 29-50).

Demokratik ve demokrasiye yakın yönetimlerde, yönetici erkin sorgulandığı ve devlet işlerinin şeffaf bir şekilde halka hesap vermek üzere işlediği modern yönetim biçimlerinin aksine Osmanlı'da işleyişin salt güvene dayandığını nihai amacın devleti düzgün idare edebilmek olduğunun geri kalanın ise araç olduğunu düşünmektedir (Ahmet Mithat, 2004a: 171).

Devlet, millet ve hükümdar üçlemesini bir bütün olarak değerlendirmiş, millet ve devleti ve bunların istiklal ve istikbalini hükümdarın kudretine bağlayıp, hükümdarın bünyesinde toplamıştır. Ahmet Mithat'ta gerek siyaset, gerekse de dinsel ve sosyolojik olgular birer vahdet döngüsü etrafında gelişmektedir. Osmanlı tebaasını içerisinde pek çok unsuru barındırır da özlerini korumak kaydıyla tek millet olarak kabul etmiş, içerisinde pek çok kavram barındırır da tek kişinin idaresini ideal yönetim olarak benimsemiştir. Bunda devletin bekasının tehlikede olmasının da payı büyüktür.

Halka siyasal iktidar karşısında güvenceyi verecek olan yasal bir düzenleme değil, iktidar sahibi sultanın erdemidir (Bulut, 1992: 55) şeklinde de özetlenebilir Ahmet Mithat'ın hanedana bakışı.

3.3.2. Ahmet Mithat'a Göre Vatan Kavramı

Vatan kavramı XVIII. ve XIX. yüzyılda gerek Osmanlı toplumunda, gerekse Avrupalı toplumlarda anlamsal bir devinim yaşamıştır. İdeolojilerin dönüşümleriyle bu kavramın manası genişlemiş ve önemi artmıştır.

“Vatan” geleneksel Osmanlı anlayışında üzerinde yaşanılan toprak parçası ya da kişinin doğduğu yer anlamına gelir. Hiçbir şekilde milli bir duygu içeriğine sahip değildir (Vatandaş, 2004: 218).

Böyle dar bir mana ve duyguya sahipken Avrupa’da ortaya çıkan fikir hareketlerinin etkisiyle bir kimsenin doğup, büyüdüğü; bir milletin hakim olarak üzerinde yaşadığı, barındığı, korumak uğruna canını vereceği toprak. Bir ulusun egemenliğini yaşattığı alan gibi daha geniş bir anlama ve duyguya sahip olmuştur.

Osmanlı’da vatan kavramının dönüşümü Tanzimat ile birlikte devlet politikası haline gelen Osmanlılık siyaseti ile yakından alakalıdır. Milliyetçilik çağında imparatorluk karakterinde olan Osmanlı, farklı etnik ve dini toplulukları hanedan ve ortak tarih etrafında birleştirip yeni bir kimlik yaratmak istemiş, bu kimliğin en önemli harcı olarak da “Osmanlı vatani” kavramını kullanmıştır. Vatan birliği toplumsal dayanışmayı ve farklılıkların birlikteliğini sağlayacak en önemli ideolojik araç olarak düşünülmüştür. Vatan mefhumun siyasallaşıp kitlelere yayılmasındaki en büyük başarı Namık Kemal’indir. Namık Kemal vatani, geçmiş ve ortak tarih temelli olarak tanımlamış, halihazırda padişaha/hanedana duyulan saygı, sadakat ve sevgiyi vatan ve millete duyulan sadakat, fedakarlık ve saygıya dönüştürmeye çalışmıştır (Taştan, 2017: 155-156).

Namık Kemal ve Ahmet Mithat’ın eserlerinde kanun, hukuk, hürriyet, meşrutiyet, akıl, terakki, medeniyet kavramları bolca yer alır ancak vatan kavramı Namık Kemal’e kadar kullanılan ve fark edilen bir kavram değildir. Bu kavram yenidir. Çünkü o vakte kadar vatan tehlikede değildir. Tehlikeye düşmeden de vatanın ne olduğu ve önemi bilinmez (Başaran Alpagun, 1999: 263).

Namık Kemal’e göre vatan bireyin varoluşunu borçlu olduğu Tanrı kadar kutsal bir varlıktır.

“Beni Allah yarattı, vatan büyüttü. Beni Allah besliyor, vatan için besliyor! Vücutum vatanın toprağından, nefesim vatanın havasından! Vatanımın uğrunda ölmeyeceksem, ya ben ne için doğdum! (Namık Kemal, 2006: 182).”

Vatan makalesinde de vatan sevgisini oluşturan öğelerin ‘ebna-yı vatan’ arasındaki dil birliği, menfaat birliği, gelenekler, gönül yakınlığı ve fikir kardeşliğinden oluştuğunu dile getirir. Burada “ebna-yı vatan” vurgusu ile her hangi bir ırkı ön plana çıkarmadan yalnızca vatan evladı olarak tanımlaması hem resmi ideolojiye hem de kendi ideolojisine uygun bir tabirdir.

Türk toplumunda vatan kavramını milli duygularla harmanlayıp en yeni halini veren de Namık Kemal’dir (Banarlı, 1947: 3).

Namık Kemal’in vatani ‘vazife fikriyle birleşen’ bir milliyet görüşü içermektedir (Şirin, 1998:30).

Namık Kemal’in vatan sevgisi anlayışında “feda olmak”, “Şehadete ulaşmak” gibi ölüm itimleri görev kadar kutsal bir kuvvetle verilmiştir. Bireyin yaşaması değil, devletin yaşaması ön plandadır.

İktidarın oluşturduğu düzenin bozulmaması amacıyla, toplumu kendi varlığı için feda etmeye doğru güdüler. Bu, devletin toplum hizmetinde olması gerekirken, toplumun devlet hizmetinde olması anlamına gelir (Şirin, 2005, s.82). Bu durum uzunca bir süre mutlak monarşi ile yönetilen toplumun ve özelde de Namık Kemal’in her ne kadar hürriyet, meşrutiyet ve hukukun üstünlüğü gibi kavramlara bağlılığı bilinse de zihninin alt katmanlarında var olan “vatandaş” olamamış tebaanın varlığına delildir.

Namık Kemal’in vatan sevgisi anlatısında salt olarak Türk ve Müslümanlara ait bir sorumluluk, fedakarlık ve imani bir aşk olarak verilmiştir. Ecdat kanı ve Müslüman Türk unsurun fedakarlığı üzerine kurduğu bu tarz temalarda Osmanlıcılığın beklediği farklı ırk ve dinden insanların ortak paydada bir araya gelip ortak bir geçmişe sahip olduğu anlatısı eksik kalmış, gayrimüslim unsurlarında var olduğu bileşik devlet temelinde, Osmanlı vatandaşlığı kavramı tavsiye olarak kalmış biçimdedir (Mardin, 2002: 366-367).

Vatan fikrinin ortaya çıktığı ve yükseliş gösterdiği bu dönem de Ahmet Mithat'a göre vatan ise daha karmaşıktır. Vatan bir milletin evidir.

Ahmet Mithat, Paris'te Bir Türk romanında Nasuh karakteri üzerinden kendi ideolojisini sunar. Ahmet Mithat vatan anlayışını da Nasuh aracılığıyla gözler önüne serer. Ona göre bütün yeryüzü vatandır, bütün insanlarda kardeştir O Şinasi'nin "*Milletim nev-i beşerdir, vatanım ruy-i zemin*" düşüncesini benimsemiştir. Yeryüzü ve insanların oluşturduğu bütünlüğü sanayi devriminin yarattığı enternasyonal tipin Osmanlı'da ki tezahürü Ahmet Mithat'ın Nasuh'udur (Korkmaz, 2010: 249)

Ahmet Mithat'ın buradaki vatan anlayışı Otto Bauer'in kader birliği kuramını yansıtmıştır. Uzak bölgelerde yaşayan unsurların kültürel ortaklıkla bir ulus olabileceği görüşü, "*Milletim nev-i beşerdir, vatanım ruy-i zemin*" düşüncesiyle benzerlik gösterir denilebilir. Ayrıca bu bakış açısı XVI. yüzyıl hümanizmasından da esintiler taşır.

Ahmet Mithat, Kültür birliğini ve kültürel bozulmamayı zaman zaman daha çok önemser, Sait Halim Paşa'nın Buhranlarımız- Toplumsal Çözümle kitabında da dile getirdiği Manevi Batılılaşma Ahmet Mithat'ın savaştığı durumlardan biridir. Toprak kaybından daha tehlikelidir. Manevi Batılılaşma, aynı vatan üzerinde yaşanmaya devam edilse bile o milletin varlık olarak yok olmasına sebeptir (Sait Halim, 1983: 65).

Namık Kemal kalemini, özgürlük, eşitlik ve vatan gibi kavramların siyasal zeminini oluşturmak için kullanırken Ahmet Mithat halkın kültürel seviyesini arttırmak için kullanmıştır. Çünkü esas hedefe ancak eğitilmiş bir millet ile ulaşılabileceğini düşünüyordu (Moran, 2002: 14-19).

Eğitimin önemini farkında olan Ahmet Mithat, doğru Batılılaşmayı da vatan sevgisi ile beraber görür. Kendi kültürünü kaybetmeden Avrupa'nın ilmini vatanın kurtuluşu ve yükselişi için almak Ahmet Mithat'ın vatan sevgisi için yerine getirilmesi gerek bir vazifedir. Ahmet Mithat'a göre vatanını korumak, vatan sevgisinin gerektirdiği görevlerden yalnızca biridir. Ahmet Mithat'a göre sevdiğin kadar geliştirmek ve yükseltmek de önemli görevlerdendir. Vatan uğruna ölüm kutsaldır fakat ilim ışığında yaşamak ve ilimle hayat kurtarmak vatanın ve milletin yücelmesi için daha önemlidir.

Ahmet Mithat çocuklara din, millet ve vatan aşkı gibi kutsal değerleri ve gerektirdiği vazifeyi ilkokulda verilmesi gerektiğini savunur. Çünkü zihne küçükken yerleştirilen değerler, öğretilen kutsallar kalıcı olur (Ahmet Mithat, 2000e: 313-313)

Pek çok bakış açısına sahip olan Ahmet Mithat'ın XIX. yüzyıl romantikliğinden de etkilenerek vatana kutsallık atfetmemesi düşünülemez. Paris'te Bir Türk'ün Nasuh'unda ki enternasyonal etkiler Kafkas romanındaki Kaplan Bey ile kendini Osmanlı patriotluğuna bırakır. Bu romanda Rusların Kafkasya'yı istila etme hareketleri karşısında beşeri tutkuyla bağlı olduğu aşkından vazgeçerek vatani tercih eder ve vatanın her türlü sevgiden daha üstün olduğunu, vatanın savunmasının da milletin yegane görevi olduğunu vurgular. Aşkı vatana tercih meselesi Namık Kemal'in Vatan Yahut Silistresi'nde de İslam Bey tarafından gerçekleştirilir. Ahmet Mithat ve Namık Kemal'in Osmanlı patriotluğu bu açıdan birbirine benzerdir.

Ahmet Mithat vatan uğruna canı başta olmak her şeyini feda etme temasını Çerkes Özdenleri piyesinde daha yoğun işlemiştir. Vatanın savunmasının kutsallığını Arslangöz üzerinden vermiştir. Ziya Paşa'nın Endülüs Tarihi ve Namık Kemal'in Celaleddin Harzemşah piyesi ile karşılaştırılabilir. Çerkes Özdenleri'nde ki Samurkaş karakteri Celaleddin Harzemşah'ın Mehmed Alaeddin'ine, Endülüs Tarihi'nde ise Emir Abdullah'ın annesi denk getirebilir.

Ziya Paşa Fransız yazar Viardot'un Batı Avrupa'da ki İslam Hakimiyetinin çöküşünü ele aldığı Endülüs Tarihi (2012) adlı eserini çevirir, Bu eseri çevirmeyi seçmesi ve bazı bölümlere dikkat çekmesi içerisinde bulunduğu döneme çok uygundur. 1492 yılında Granada'ya hakim olan bir tepede "Allah-u Ekber" nidalarıyla hezimetine ve Endülüs'ün kaybedilişine ağlayan hükümdar Emir Abdullah'a annesi "Ağla ağla yiğitler gibi vuruşamadın, şimdi anan gibi ağlıyorsun (Ziya Paşa, 2012:23)" diye seslenmiştir. Ziya Paşa, Emir Abdullah'ın vatanını sevmesine rağmen koruyamayan, kendisinde bir hükümdar ve komutana yakışır yiğitliğin bulunmadığını vatanseverliğin yiğitlik ve fedakarlık içermesi gerektiğini annesinin bu serzenişi üzerinden dikkat çekmiştir.

Namık Kemal'in Harzem Devleti'nin varlık krizi içerisinde olduğu süreci ele aldığı Celaleddin Harzemşah (2016) piyesinde, Mehmet Aleaddin Harzem Devleti'nin hükümdarıdır. Ancak ülke savunmasında yeterince özveri sağlayamamış

ve başkenti terk ederek saklanmıştır. Hain değildir fakat kudretli de değildir. Oğlu Celaleddin Harzemşah bu durumu kabullenemez ve babasını hükümdar da olsa kınar. Vatan sevgisi Mehmet Aleaddine karşı Celaleddin Harzemşah'ın fedakarlığı ve vatan farkındalığı ile verilir. Çerkez Özdenler de ise Samurkaş ve Arslangöz ilişkisinde bu duruma değinilir.

Ahmet Mithat Çerkes Özdenler (2005) adlı piyesde Çerkes gelenek görenekleri yanında yiğitlik ve vatan kavramlarını ele alır. Bir Çerkes asilzadesi olan Samurkaş, Asilzade Timurtaş'ın kızı Arslangöz ile nişanlıdır. Samurkaş bir muharebe esnasında baygınlık geçirir. Bu durum savaştan kaçmak için bayıldı şeklinde yayılır ve Arslangöz'ün ailesinin kulağına kadar gider. Vatan uğruna canını vermeyi göze alamayan birinin kızlarıyla evlenmesini uygun görmezler ve nişan bozulur. Her ne kadar kendini ispatlamaya çalışsa da kabul görmez.

Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ahmet Mithat'ın bu eserlerinde korkaklık yerilmiş, vatan müdafaasında ise korkaklığın yerinin olmadığını vurgulanmıştır. Vatan sevgisi ve müdafaanın ve dahi vatanın aşktan ve ölümden daha değerli olduğu betimlenmiştir.

Ahmet Mithat ve devrinin yeni vatan anlayışının eserlerine yansması bu şekildedir. Vatan için ölüm güzellemesi ile yeni insan profilinin oluşması sağlanmıştır. Vatan için aşktan, serden, evlattan vazgeçmenin öğretilmesi beka sorununun eşiğinde olan Osmanlı Devleti için önemlidir. Zira 1884'de Ahmet Mithat'ın Çerkes Özdenleri, 1885'de Namık Kemal'in Celaleddin Harzemşah'ı dönüşüm yıllarının, klasik dönemi geride bırakan modern dünyaya kucak açan Osmanlı'nın, vatan ve milliyet anlayışının eseridir. Karakterler yaratılmak istenen yeni insan figürlerinin, yeni vatandaş tipolojisinin prototipleridir. Bu tarihlerde temeli atılan yeni anlayışa sahip insanların vatan savunmasında gözlerini kırpmadan cepheye koşmasına ve devletin yaşadığı beka sorununu ortadan kaldırma girişimleri içerisinde olmalarına sebep olacaktır. Gerek Namık Kemal gerekse de Ahmet Mithat'ın vatanperver ve milliyetçi bakış açılarıyla yaratmak istedikleri yeni insan profiline çok geçmeden ulaşacaklar, onların eserleri ile çocukluk ve gençliklerini geçiren yeni kitle Namık Kemal'in ve Ahmet Mithat'ın istediği hedefe varmış olacaktır. Bu eserlerden çok geçmeden otuz-otuz beş sene sonra bu bakış açılarıyla yörgülen toplum Çanakkale Savaşı'nı, İstiklal Harbi'ni gerçekleştirip ulus devleti

inşa edecek ve vatan sevgisini ölkü birliğini devletin temel argümanları olarak yerleştireceklerdir.

3.3.3. Ahmet Mithat'a Göre Teşvikat-ı Ecnebiye

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, büyük devletler arasındaki çıkar mücadelelerinin bulunduğu ortak nokta olmasından dolayı Osmanlı coğrafyası, Boğazlar üzerinde Rusya-İngiltere, Balkanlar üzerinde Avusturya-Rusya, Mısır üzerinde Fransa-İngiltere, Ortadoğu topraklarında İngiltere-Almanya gibi devletlerin mücadele ettiği bir saha konumuna gelmiştir (Armaoğlu, 1991:51). Bundan mütevellit Osmanlı toprakları üzerinde gerçekleştirilmek istenilen pek çok emeli, hükümet her yönden engellemek ile mükellef olduğundan, Tercüman-ı Hakikat Gazetesi İmtiyaz sahibi Ahmet Mithat'a yabancı devletlerin Osmanlı Devleti hakkındaki zararlı niyet ve maksatlarının İslam ahalisine, kamuoyuna layık-ı veçhile anlatmasını buyuran bir muhtıra ile bildirilmiştir. Muhtırada önce dış güçlerin amaçları açıklanmaktadır. İş bu muhtıraya göre dış güçlerin amaçları şu şekilde izah edilmiştir : İngiltere Başbakanı Gladston'un* izlediği politika ile beraber Rusya'nın da Osmanlı aleyhinde izlediği yolun aşikar olduğu yalnızca çıkarlarının farklı noktalarda olduğu beyan edilmiştir. Rusya'nın genel amacı Slavların himayesi olduğu gibi Avusturya'nın da amacı budur. Bu yüzden iki devlete karşı ortak bir politika ile bu durumdan kurtulabileceği düşünülmüştür. İngiltere ise Osmanlı'yı bir beylikler topluluğu şekline getirme amacı gütmektedir. Hilafeti de İstanbul'dan çıkarmak temel hedeflerindedir (BOA.Y.EE.4/59) (Ek.2)

Halkın bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi, eğitilmesi ve doğru bir şekilde Batılılaştırılmasını savunmasından ve büyük bir kitleye hitap etmesinden dolayı Ahmet Mithat ve onun gazetesine bu muhtıranın yollanması muhtemeldir. Zira iktidar halka ulaşmak istediğinde Ahmet Mithat'ı devreye soktuğu Zubdet'ül Hakayık ve Üss-i İnkılap eserlerinden bilinmektedir. Dış güçlerin her yönden silahlarını kuşandığının artık devlet farkındadır ve kalemleri de konuşurarak, halka tesirlerini azaltmayı gaye edinmiştir.

* William Ewart Gladstone : İngiliz devlet adamıdır Dört kez başbakanlık yapmıştır. Liberalizmin İngiltere'ye yerleşmesinde etkili olmuştur. Gladstone, birleşik bir Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yapacağı baskının sonuç getireceğini düşünmektedir. Böylece "Canavar Türk yönetimi" altındaki Hristiyanların güvenliği sağlanmış olacaktı (Çelik, 2013: 103)

Devletin ve milletin kalıcılığını sağlayan en önemli unsurlar, din ve o dini koruyacak taraftarlardır. Ayrıca eğitim, milliyet ve ekonomik güçte bu kalıcılığı güçlendiren önemli kuvvetlerdendir. Ancak Müslüman Türk toplumun neredeyse tamamını bu hasletleri kaybetmiş olmasının kötü yanı Osmanlı topraklarında bulunan Hristiyanların kendi mezheplerince dindar ve dinlerini korumaya muktedir, ekonomik gücü ve eğitimleri yüksek olması sebebiyle karşılarında kendisini müdafaa edecek Müslüman Türk görememekte adeta meydanı boş bulmaktadırlar. Bu durumda gerek kılıç ile gerek kalem ile gerekse para ile bu güçlerini Osmanlı aleyhine kullanmaktadır (BOA.Y.EE.4/59).

Yabancı devletlerin gerek içerideki çalışmaları, gerekse dışarıdan yürüttükleri faaliyetlerin Müslüman ve Türk olan toplumu dahi aldatmaya, kışkırtmaya ve bahsi geçen devletler ile ittifak yapmalarını sağlamaya muktedir olduklarını buna ancak halkın bilinçlendirilmesi ile engel olunabileceği ve devletin kalıcılığının ancak buna bağlı olduğu bildirilmiştir (BOA.Y.EE.4/59).

Osmanlı Devleti, yabancı devletlerin emelleri hakkında halkın bilgilendirilmesinin bir meydan savaşı kadar önemsendiği muhtıra metninden anlaşılmaktadır. Etkili propagandanın bir devletin çökertilmesini sağlayacak derece işlevsel olduğu açıktır. Propaganda, Lasswell'e göre "*fikirlerin fikirlerle savaşıdır*" ve bu kadar önemli hâle gelmesinin nedeni ise bir savaşın kaybedilmesi ya da kazanılması noktasında sivillerin desteğinin önemli olmasıdır. Bu savaşın ayırıcı ve derin değişimini getiren en önemli basamaktır (Finch, 2002: 85). Le Bon bu duruma : "*Kitlelerin duygularının belli bir istikamete çabuk yönelmesi sonucu ne kadar tarafsız olduğu düşünülürse düşünülün, kitleler çoğu defa etkilenmeye bir dikkat ve ve bekleme durumundadırlar. İlk yapılan telkin derhal bulaşarak bütün zihinlere kendisini kabul ettirir* (Le Bon, 2009: 29)." şeklinde açıklık getirmiştir.

Güç kullanımıyla koşturarak işleyen meşrulaştırma mekanizmaları toplumların iradesini istendik şekilde kullanmanın en önemli ayakların biridir (Ayhan, 2008: 17).

Etkili propagandanın devletlerin ve savaşların kaderini değiştirme gücü olduğu gibi ideolojilerin inşasında da propaganda ve semboller etkilidir.

İdeolojinin inşasında etkili işlevlerden biri de “parçalama tekniği”dir. Bir bütünün varlığını inşa edebilmek için karşısına bir öteki ve düşman yerleştirilir. “Biz” mefhumuna karşı “onlar” vardır ve bu durum bütünün oluşmasını sağlamayı oluşturacak bir etkindir. İktidarında meşruiyetini güçlendirir (Bağçe, 2013: 119). Bu parçalama tekniği ile varsa bir hata “öteki”nin üzerine atılır. İktidarın kabahatlerini kapatmada ve ideolojisini sağlamlaştırmada etkindir.

Bu muhtıra ile Rusya, Avusturya, İngiltere ve bu devletlerin faaliyetlerine kapılanlar “öteki” olarak, yaratılmak istenen ideolojinin karşısına koyulmuştur.

3.3.4. Ahmet Mithat ve Tahayyülündeki Yeni İnsan

İdeal insan tipi Türk tarihi içerisinde yaşanan sosyal ve siyasi şartlara göre değişkenlik gösterir. Tarih boyunca “alp tipi”, “gazi tipi”, “veli tipi” olarak inşa edilen ideal insan, Tanzimat sonrası farklı bir boyut kazanarak “yeni insan tipi” şekline bürünmüştür. Özünden kopmayan bu yeni insan modeline yeni özellikler yüklenerek yaşanan çağ ile irtibat haline geçmesi amaçlanmaktadır (Kanter, 2007: 169).

Yeni insan tipinin oluşumu Avrupa’da yaşanan sanayi devrimi ve aydınlanma çağının getirdiği yeniliklerden kaynaklanmaktadır.

1700’lerin dünyası, yüksek bir oranla kırsal nüfusuna dayalıdır. Kent olgusunun ne İskandinavya’da ne Balkanlarda ne de Rusya’da hiçbir biçimde gelişmediği, kırsal yaşamın hüküm sürdüğü bir hayat mevcuttur. 1840’lar sonrasında ekonomik devrimi ile beraber göçlerde ve nüfusta artış gözlemlenmiş, nüfusun büyümesi ile beraber daha fazla emek ve iş gücü sağlanmış, bu emek genç emek olmakla beraber tüketimin de arttığı bir dönem olarak karşımıza çıkmıştır. Ele alınan bu dönem genç ve çocukların arttığı bir dönemdir ve dünya öncekilere oranla daha genç bir dünyadır (Hobsbawm, 2003: 15-152).

Sanayi devrimiyle ekonomik paradigmalardaki değişim yeni ve genç bir toplum yapısının oluşumuna, klasik dönemin toprağa dayalı kolektif sermaye anlayışına bağlı olarak var olan zihin dünyası, yerini şehirleşmeye ve akabinde bireyleşmeye, birer ferde dönüşmeye yerini bırakmıştır.

Avrupa’da yaşanan ekonomik sistemdeki değişen dinamikler Osmanlı Devleti’ni de etkilemiştir.

XVII. yüzyıla kadar Osmanlı ekonomik sisteminin işleyişi kendine has üslubu ile yerinde olmuş ve yeterli kalmışken, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren Batı Avrupa ekonomi-politikte yön belirler konuma gelmiştir. Sanayi devrimi ile beraber bu durum daha da netlik kazanmıştır. Sanayi devrimi ile beraber Avrupa’da ki gençleşme, ülkelerin çehresini de değiştirmeye başlamış, İngiltere kısa bir sürede büyük bir ekonomi haline gelerek siyasal gücünü arttırmıştır (Önsoy, 1999: 9).

Osmanlı Devleti XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ekonomi politikasında temel özelliklerini korurken 1820’lerden itibaren Batı Avrupa’nın askeri, siyasi ve iktisadi gücüne karşı koyamamıştır. XIX. yüzyıl Osmanlı’sı ekonomik ve sosyal açıdan çok farklı bir dönemdir. Avrupa’da gerçekleşen Sanayi devrimi ile de beraber küreselleşme çağına doğru yetersiz alt yapısıyla sürüklenmiş, gerek kurumları gerekse toplumsal ve ekonomik yapılarıyla Avrupa’yla tümleşik olmaya çalışmıştır (Pamuk, 2006: 37).

1838 ve 1839 yılları arasında Osmanlı Devleti’nin İngiltere ve Fransa ile yaptığı ticaret anlaşmaları (ki bu anlaşmalar İthal gümrük verilerinin %12’den %3’e indirilmesini, ticaretin İngiliz ve Fransız vatandaşları ve şirketlerine serbest bırakılması gibi maddeler içermektedir.) Osmanlı Devleti’ni adı geçen bu ülkeler için açık bir pazar haline getirmiş, çok çeşitli yabancı ürünlerin Osmanlı piyasasında dolaşımı hızlanmıştır (Karamürsel, 1989: 17).

Bu ürünler Avrupa’nın hakimiyet araçlarıdır. Osmanlı’nın bu ürünleri hızla kabul etmesi ve bu araçlara sahip olma arzusu Avrupa’nın sömürge zihniyetini engelleme düşüncesinden ileri gelmektedir. Avrupa medeniyetinin ve biliminin Osmanlı’ya getirilme girişimleri de bu bağlamda değerlendirildiğinde Osmanlı’nın isteğinden çok Avrupa’nın askeri, ekonomik ve epistemik baskısından dolaydır. Avrupa’nın kendini ileri bir medeniyet olarak tanıtmayı kendi çizdiği daire içerisinde bulunmayan toplumları ve devletleri ise geri kalmış kültürler olarak yaftalaması Osmanlı yönetici elitinde devleti yaşatmak için Avrupa kültürünün kabulünün şart olduğu izlenimi edinilmiştir (Şirin, 2017: 196).

Yabancı ürünlerin Osmanlı coğrafyasına yayılmasıyla beraber toplumsal yaşamda da değişkenlikler belirir. Tanzimat dönemi romanlarının da ana teması olan ikilikler Osmanlı sosyal yaşamına hakim olmuştur.

XIX. yüzyıla kadar Osmanlı aile tipi pek farklılık göstermezken bu yüzyıldan itibaren Avrupa'nın burjuva aile yapısı Osmanlı'yı etkiler. Batılı yaşam tarzı üst tabaka diye tabir edilen zengin ve bürokratik ailelerde görülmeye başlanır (Karabulut, 2016: 62).

Doğu'nun gelişemeyip geri kaldığı, Batı'nın ise ileri bir medeniyet oluşturduğu düşüncesi Ahmet Mithat'ta 1889'da Paris'te düzenlenen Evrensel Sergi'de oluşmuştur. Batı üstünlüğünü somut bir şekilde ortaya koymuş, Osmanlı aydın ve bürokratları etkilenmiştir. Sergi'nin esas amacının Avrupa'nın egemenliğindeki bir dünya fikrinin empozesi olduğunun farkına varılmayıp, Batı'nın teknik gelişiminin Osmanlı'ya naklinin bu egemenlik fikrine engel olacağını düşünüldü (Şirin, 2017: 198).

Ahmet Mithat, Paris Sergisi'ndeki izlenimlerini Avrupa'da Bir Cevlan eserinde ayrıntısıyla dile getirmiştir. Ahmet Mithat, diğer aydınların tahayyülündeki yeni çağın yeni insanı profilinden farklı olarak bilim, teknik ve fen gibi unsurlara ağırlık vermesi de bu sergi de maruz kaldığı Batı ve teknik gelişim empozesinin kaynaklık ettiği de savunulabilir.

Ahmet Mithat'ın yeni insan tahayyülü bünyesinde bilim ve tekniği öğrenmiş ve ilerlemesini sağlamış sosyal ve politik yaşam eşitlik ve adaleti savunan kişisel olarak çalışkan, azimli ve ahlak timsali bir insan prototipi çizmiştir.

Ahmet Mithat yeni insanı yaratırken önce bir takım teşhislerde ve durum tespitlerinde bulunmuş daha sonra ise tekliflerini, idealini, yeni insanı roman karakterleri evreninde sunmuştur. Teşhisleri yanlış Batılılaşma, alafrangalaşma, kimlik kargaşası ve kimsizliktir. Ahmet Mithat'ın yeni insan ideali hayatı algılama düzeyi, ahlak algısı, teknik, ilim, eğitim algısı, çalışma ve iktisada bakışı, eğlence ve moda etrafında yerli ve milli ancak bir o kadar da dünya ile etkileşim içerisinde (Tüzer, 2014: 236).

Ahmet Mithat hayatı kolaylaştıran Avrupa'nın teknik gelişimini insana verilen değer olarak kabul eder. Bu maddi gelişimin insana verdiği değeri manevi hasletlerle de tamamlandığını düşünür. Ahmet Mithat'ın tahayyülündeki yeni insan esareti kabul etmez, kadına önem verir, aile hayatını yeni düzene göre yaşar, çalışkandır kendi ayakları üzerinde durur, çağdaştır, cehaletin karşısında durur, yabancılarla ilişkisi esnasında yadırganmaz, kendini ve toplumunu en iyi şekilde temsil eder, ilim ve tekniğin getirilerini kabul edip hayatına tatbik eder bu gibi özellikleri hayat tarzı yaparken kendi milli kimliğinden geleneğinden ve öz kültüründen kopmaz ya da taviz vermez (Aktaş, 2011:195).

Ahmet Mithat tarih romanlarında lider konumunda değil sıradan orta insan tipi üzerine yoğunlaşmıştır. XII. yüzyılı anlattığı Süleyman Musli ve Ahmet Metin ve Şirzat romanlarında geniş bir coğrafyada, pek çok milletle ilişkisi olan tüccar tipler üzerinden metnini kurmuştur. Siyasi figürler yerine ticari gücü olan figürler ön plandadır. Fetih değil, denizcilik ve zanaatla uğraşan bir prens yaratımı da buna dahildir. Ahmet Mithat'ın gerek kurgu gerekse tarihsel romanlarında orta insan tipine yoğunlaşması, orta insan tipinin büyük işler başarması demokrasi düşüncesi çerçevesinde değerlendirilmelidir (Uğurcan, 1995 :563).

Romanlarını ve tiyatrolarını toplumu eğitmek amacıyla yazan Ahmet Mithat'ın bir diğer hedefi yeni bir medeniyet olan Batı'nın tanınması ve yeni insan prototipini belirlemektir

Ahmet Mithat, Felatun Bey ve Rakım Efendi romanında model olarak Rakım'ı vermiştir. Rakım Efendi bulunduğu pozisyona kendi çalışkanlığı ile gelmiş, hem müspet ilimlere hem de dini ilimlere hakim, sanattan anlayan, üstün bilgi, ahlak ve iffet sahibi bir kişidir. Batı medeniyeti karşısındaki bu yeni Türk tipi, bilek gücünden ziyade zihni ve şahsi donanımıyla ön plandadır. Rakım Efendi Avrupa'nın ilim ile sa'y cihetini alan; içerisinde yetiştiği kültüre yabancılaşmayan, iyi yaşamaktan da uzak durmayan bir tipolojidir. Bu tipoloji Tanzimat devrinin bir ürünü olmakla beraber yeni Osmanlı insanının örneğidir (Korkmaz, 2010 :153-156).

Acaib-i Alem romanında ise Suphi fen, teknik ve tabiat ilmiyle yakından ilgilendiği için halk arasında delirdiği şeklinde izlenim uyandırmaktadır. Güzel sanatlara da istidadı olan Suphi iyi resim çizer. Arapça ve Farsçanın yanı sıra Rusça

ve İngilizce de öğrenir. Suphi yolculuğu sırasında kendini devletin ve milletin temsilcisi olarak görür ve özenli davranışlar sergiler. Suphi'nin fen ve tabiat merakı ve bu alanlara karşı öğrenimini sürdürdükçe Allah'ın varlığına ve birliğine ve dahi gücüne ve kudretine daha da hayran olur. Ahmet Mithat, Suphi üzerinden yarattığı karakterle, İslam'ın fen ve tabiat gibi pozitif bilimlere karşı olamayacağını dile getirir. Bilim ile dini birbirine yakınlaştırır. Dönem itibarıyla Avrupalıların İslam'ı her türlü gelişmeye ve bilimsel faaliyete engel olarak görmesine Ahmet Mithat Suphi karakteri üzerinden cevap vermiş, Namık Kemal ise bu konuda bir tenkit olan Renan Müdafaaanesini kaleme alarak tepki vermiştir. Ahmet Mithat'ın Suphi'ye yüklediği bu özellikler tahayyülündeki yeni Türk insanı prototipidir.

Ahmet Mithat bu tarz bir insan profilinin inşasından yanayken yeni insan profili fikrini ilk ortaya atanlardan ve Batı'ya yüzünü çeviren öncü aydınlardan Şinasi ise yeni insanını Mustafa Reşit Paşa şahsında idealleştirmiştir. Şinasi'nin yeni insanı, tüm varlığını kendinden önce insanlığa adayan medeniyet, adalet ve hikmeti bünyesinde barındıran kahraman bir yaratılışa sahip olmalıdır. Gaza ederek şahlanan eski insan yerini artık Şinasi'ye göre adalet ve hikmet kavramlarıyla bütünleşmiş ideal insana bırakmıştır. Ayrıca akıl Şinasi'nin yeni insanının temel dayanak noktalarındandır. Şinasi'nin tek bir kahraman üzerinden çizdiği yeni insan adaletli, insan haklarına saygılı, vatansever, kanun üstünlüğüne inanan, medeni, ilimden yana olmalıdır. Şinasi, Mustafa Reşit Paşa şahsında bu üstün özellikleri toplamış ve memleketin geleceğini kuracak gençlere ideal insanı bu şekilde aşlamaya çalışmıştır (Kanter, 2001: 616-622).

Namık Kemal'in ideal insanı ise iradi sultandan iradi ferde geçiş bağlamında değerlendirilir. Namık Kemal'in yeni insanı; toplumu değiştirecek güçte olan ideal ve irade sahibidir (Şirin, 1998: 116) Namık Kemal yeni insan prototipini oluştururken gücünü Osmanlı Devleti'nin ve İslam devrinin yükseliş dönemi kahramanlarından almıştır. Ahmet Mithat ne kadar orta insana yönelip, yeni insanını orta insan üzerinden kurduysa Namık Kemal'de tarihte başarıları ile ün yapmış, Türk ve İslam tarihi için önemli isimleri kullanmıştır. Şinasi asrının büyük adamı Mustafa Reşit Paşa'nın şahsında yeni insanı, ideal insanı yaratırken, Namık Kemal, geçmişin büyük adamları Yavuz, Fatih, Selahhadin Eyyübi üzerinden ideal insanını inşa etmiştir. Bu büyük adamlar Namık Kemal için amaç değil araçtır, döneminin

insanlarına güçlü olmayı atalarının yaptığı kahramanlıklara layık olmak ve bu kahramanlıklara ihtiyaç duyulan o günlerde tekrar yapacak gücü bulmak amacıyla birer hatırlatmadır. Ayrıca bu güçlü liderleri ön plana çıkarma ihtiyacı ideal yönetici tipi üzerinde etkili olma amacı da gütmektedir.

Tanzimat dönemi, Batı etkisinin önce Osmanlı'nın ekonomik hayatını kuşattığı daha sonra toplumsal hayatını egemenliği altına aldığı bir dönemdir. Yeni ekonomik sistem ve modernleşme çerçevesinde klasik dönem insanının artık yaşam sahası kalmamıştır.

Klasik dönem insanının devri kapanmış, yeni çağın gereklerine uygun olarak kendini geliştiren, Batı'ya ve yeniden inşa edilmesi gerekliliğine inanılan topluma ayak uydurması gereken bir süreç kapıyı çalmıştır. Tanzimat bürokratları ve aydınları bu durumun farkında olup, yeni dünyaya, çağdaş hayata -ki bu dünya Batı eksenli bir dünyadır- klasik dönemin insanının ayak uydurma süreci ise aydınların yol göstermesi ile gerçekleşebileceği düşünülmüştür. Şinasi başta olmak üzere Ahmet Mithat ve Namık Kemal eserlerinde kendi tahayyüllerindeki yeni insanı inşa etme çabasıyla metinlerini oluşturmuş, topluma seslenmişlerdir.

3.4. AHMET MİTHAT'IN TARİH ANLAYIŞININ KAYNAKLARI

Ahmet Mithat'ın tarih anlayışı İslam ve Osmanlı medeniyeti merkezli olmakla beraber Batı dünyasının terakkisini içermektedir. Ahmet Mithat'ın tarih ve dünya anlayışı insan merkezlidir. Müslüman ve Osmanlı kimliğini kaybetmeyen Ahmet Mithat'ın insanları dönemin gelişen medeniyetlerine ayak uydurmayı da başarmalıdır. Bahsi geçen Osmanlı kimliği tanımı da, Ahmet Mithat'ın tarih ve dünya anlayışı da romantik akımın izlerini taşır. Aydınlanmacıların aklın üstünlüğü fikrini esas alan Ahmet Mithat tam anlamıyla aydınlanmacıların tesiri altına girmez. Aydınlanmacılara karşı sorgulamayı elden bırakmayan Ahmet Mithat romantik akıma teslim olur.

Ahmet Mithat tarihi bir inşa aracı kullanırken devlet ve beka problemlerine yardımcı bir saha olarak görmüştür. Bu açıdan pragmatiktir. Ahmet Mithat tarihin gücü ile yeni insanı, yeni toplumu inşa etme amacındadır. Yeni insan ve yeni toplum da ona göre devleti yeniden inşa etmenin veya devleti güçlü dönemlerine tekrar taşımanın aracıdır.

Ona göre yeni insanın beyni aydınlanmacı ruhu ise romantiktir. Avrupa'nın fen ve tekniğine ilgisi bu yuzdendir. Ruh Müslüman vatansever Osmanlı ruhu olarak kalacak, kendini ahlaken daha da ileriye taşıyacak beyin Avrupa terakkisini öğrenip aradaki açığı kapatacaktır. Böylelikle idealindeki toplum ve devlet vücut bulacaktır.

3.4.1. Ahmet Mithat ve Aydınlanmacılar

Osmanlı modernleşmesinde Batı'nın edebiyat, felsefe ve tarih gibi sosyal - beşeri bilimlerde gelişme sağlamış önemli filozoflarından yapılan tercüme büyük yer tutar. Bu bağlamda 1821'de kurulan Tercüme Odası Batı ile Osmanlı entelijansiyasının etkileşiminde hatırı sayılır bir öneme haizdir. Osmanlı üst kademesinin Batı ile tanışmasının ardından toplumunda Batı ile tanışmasıyla terakkinin sağlanabileceğini düşünen Ahmet Mithat dönemin önemli filozoflarından Voltaire, Artur Schopenhauer, Jean Jacques Rousseau ile yakından ilgilenmiştir.

Batı tercümelerinde düşüncelerden çok o düşünceyi dile getiren düşünörlere odaklanılmış ve ön yargılı yaklaşılmıştır. Voltaire gibi Schopenhauer da din hakkındaki görüşlerinden dolayı yok sayılmıştır. Onları Osmanlı toplumuna tanıtmak isteyen Beşir Fuat gibi aydınlar dışlanmış, din düşmanlığı ile yaftalanmıştır. Ahmet Mithat'ta bu filozofların dine yaklaşımlarından dolayı bir savunma pozisyonuna geçmiş ve İslam dinini müdafaaya girişmiştir. Daha sonra bu filozofların ne demek istediğine yönelmiş ve fikirlerine odaklanmıştır (Şeref, 2014: 286).

Avrupa Aydınlanması, özelde de felsefenin Avrupa'da ki gelişimini Türk fikir dünyasına ilk getirenlerden biri Ahmet Mithat'tır. Batı'nın Felsefi bakış açılarını ve felsefe problemlerini tartışan ilk aydın olarak karşımıza çıkar (Ülken, 1966: 160). Ancak dini toplumsal kuralları bir kenara bırakmadan bu felsefi bakış açılarını ve problemleri tanımaya, anlamaya, anlamlandırmaya çalışır.

Tanpınar'a göre Ahmet Mithat, yeni yeni öğrendiği Avrupa ilmi ve felsefesini, pozitivist bakış açığı ve lamarkizmi İslami kaideler ve temel İslam kurallarıyla birleştirmeye çalışmış, Kur'an ve hadislerden dayanak aramıştır (Tanpınar, 1988: 449).

Voltaire gerek Avrupa için gerekse Osmanlı aydınları için dikkati üzerinde toplayan bir filozoftur.

Dönemin önemli Osmanlı aydınlarından Namık Kemal, Voltaire'in terakki ve akıl görüşü ile beraber bu terakkiyi sağlayacak kesimin refah ve bilgiyi bünyesinde barındıran büyük adamlar aracılığı ile gerçekleşeceği fikrini benimsemiştir (Şirin 1998: 129).

Ahmet Mithat ise Voltaire'in önemini halkı eğitime fikrinden ötürü olduğunu savunur ve bunu benimser. Ahmet Mithat Voltaire'in ansiklopedist yönünü örnek almaktadır. Çağdaşlarının aksine halkın eğitimi, gelişimi ve bilinçlendirilmesiyle medeniyetin gelişeceğine inanır (Şeref, 2014: 286).

Keza Ahmet Mithat, Voltaire adlı kitabında bu durum üzerinde durur. Voltaire'in dine ve siyasete bakışının Osmanlı toplumuna uygun olmadığını ancak Voltaire'in halkın eğitime ve bilinçlendirilmesine verdiği önemin örnek alınması gerektiğinin Osmanlı için büyük bir lüzum olduğunu savunur. Daha sonra Voltaire'in yaşadığı dönemde eleştirdiği Fransız eğitiminin, şuan ki Osmanlı eğitim sisteminden çok daha iyi bir konumda olduğuna dikkat çekerek, şuan o dönemin Fransa'sından değil Osmanlı'dan küçük devletlerden bile eğitim noktasında geri olduğundan dolayı Voltaire'in bu düşüncesine sıkı sıkıya bağlanılmasını gerektiğine inanır (Ahmet Mithat, 2013: 301-302).

Ahmet Mithat edebiyatının temeli halkı eğitmek olduğu, eserlerinde bu çabayı ön plana çıkardığı akla gelen ilk durumdur. Halkı bilinçlendirme çabası ve edebiyatını bu yönde kullanmasının temeli Voltaire etkisine dayandığı fikrine ulaşılabilir. -

Ahmet Mithat, Schopenhauer'u Osmanlı toplumu ve İslam ahlakı açısından değerlendirdiğinde uygun bulmadığı pek çok özellik sıralar, tıpkı Voltaire'in dine ve siyasete bakışının kabul edilemez olduğunu dile getirdiği gibi Schopenhauer'un da dine bakış açısıyla beraber Schopenhauer'un temsil ettiği yeni hikmetin materyalist, nefساني ve egoist ifadelerine karşı çıkar. Ancak gerek Schopenhauer'u gerekse de temsil ettiği yeni hikmeti ve bu hikmetin toplumlar nezdinde kabul görmüşlüğünü, popülaritesini ve varlığını inkar etmez, kabul eder.

Ahmet Mithat'ın karakteristik özelliği burada da devrededir. Ahmet Mithat'ın özgürlük anlayışı kontrollü özgürlüktür. Sorumluluklar çerçevesinde bir hürriyeti kabul ettiği gibi, Avrupa Medeniyetinin yalnızca teknik ve fen kısmının Osmanlı

terakkisine yardımcı olabileceğini düşündüğü gibi, Avrupa'nın fikri akımlarını Osmanlı kültürü ve siyasasına uyarladığı gibi, Aydınlanma Dönemi filozoflarının yaydığı ve savunduğu düşünce ve bakış açılarını da Osmanlı toplumu, eğitim yapısı ve İslami normlara göre uyarlamakta fayda görmüştür. Voltaire ve Schopenhaur'u kendisine, var olan topluma ve yaratmak istediği topluma, yaygın olan ahlaka ve İslami kurallara göre değerlendirmiş, adeta bir cımbızlama yaparak uygun olan düşünce ve bakış açılarını almıştır.

Jean Jacques Rousseau, Fransız devrimcilerinin ilham kaynağı olan, XIX. yüzyıl aydınlarından Hegel ve Fichte üzerinde derin etkiler bırakan, romantik felsefeyi büyük oranda etkileyen düşünürlerdendir (Akdemir, 2010 :62).

Jean Jacques Rousseau, Osmanlı bilgisine Sultan III. Selim itibariyle girmiştir. Eserleriyle Fransa'da ihtilale sebep olan “meşhur zındık, dehri” şeklinde ilk olarak kayıtlara girmiştir (Nemutlu, 2016: 97).

Bu şekilde ifade edilmesinin başlıca sebeplerinden biri Fransız monarşisine zor anlar yaşatılmasına neden olan isyanın müsebbibi olarak kabul edilmesi, Fransa nezdinde monarşik düzenin dünyada sallantıya girmesi, hürriyet, eşitlik gibi düşüncelerin yayılmaya başlaması olarak özetlenebilir.

Osmanlı modernleşmesinden başlayarak, Türk İnkılabını gerçekleştiren pek çok aktör üzerinde Jean Jacques Rousseau etkisi barizdir.

Osmanlı modernleşmesi ve toplumun aydınlatılması konusunda kendisini görevli sayan aydınlarda Rousseau'yu örnek almıştır. Bunlar; Ziya Paşa, Edhem Pertev Paşa, Ali Bey, Namık Kemal, Kemal Paşa-zade Said, Ebuzziya Tevfik, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamid, Mehmet Suat ve Ahmet Mithat'tır (Nemutlu, 2016: 97).

Ahmet Mithat, Esrar-ı Cinayat, Henüz On Yedi Yaşında, Hüseyin Fellah, Diplomalı Kız, Gönüllü, Ahmet Metin ve Şirzat, Demir Bey yahut İnkişaf-ı Esrar, Felsefe-i Zenan, Firkat'te Cellat, Fenni Bir Roman yahut Amerikalı Doktorlar, Gürcü Kızı yahut İntikam, Rikalda yahut Amerika'da Vahşet Alemi adlı eserlerinde Rousseau varlığından söz edilir (Okay, 1991: 36, Nemutlu, 2016: 99).

Ahmet Mithat'ın bu eserlerinde Rousseau varlığı atf ile kalmamakla beraber fikirleri üzerinden toplum ve dünya anlayışı örneklendirilmiştir. Rousseau'nun Osmanlı toplumunun her tabakasından insanın (tabii İstanbul sathı mevzubahis) zihninde bir şekilde var olan ve bilinen bir şahsiyet olduğu üzerinde durulmuş, gerek idealize ettiği karakterler gerekse de yan karakterler Rousseau idesinin birer izdüşümü olarak karşımıza çıkarılmıştır.

3.4.2. Ahmet Mithat ve Romantikler

Aydınlanma çağının önemli düşünürleri sayılan Voltaire, Rousseau, Schopenhauer aynı zamanda Ahmet Mithat'ın da dikkatini çekip, Ahmet Mithat'a uygun olan kısımları kadarıyla kaynaklık etmiştir. Her ne kadar dine bakışları Osmanlı'nın var olan toplumsal ve ahlaki yapısı açısından ön yargılı ile yaklaşılacakla beraber, dünya çapında bir fikrin temsilcileri olduklarını kabullenerek anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan Ahmet Mithat devrin romantik yaklaşımını kendi zihninde daha rahat içselleştirmiştir. Tarihe, devlete, vatana ve terakkiye yönelik bakışı romantik anlayış çerçevesine daha uygundur. Aydınlanmacılara karşı ne kadar ön yargılı ve tutuk ise romantiklere karşı o kadar rahattır.

Herder, Fichte, Schiller gibi Alman tarihçiler başta olmak üzere Fransız romantik tarihçiliğin önemli ismi olan Michelet'den de esintiler Ahmet Mithat yazınında kendilerini ifade eder.

Ahmet Mithat, Schopenhauer'un dünyaya, evrene ve sosyal bilimlere karşı materyalist bakış açısını Herder'de giderir.

Herder'in ulus tarih tarihinde başat rol oynayan etkenlerin beşeri çevre ve insan ruhunun etkileşimi olduğu fikri, bunun yanında toplumun anlaşılmasını sağlayan etkenlerin iklim, coğrafya ve insan temelli olması (Walhs, 2006: 72) savı Ahmet Mithat'a daha cazip gelmiştir.

Herder kültürün aktarımı ve devamı konusunda dilin rolü üzerinde durmuştur. Fichte de Herder ile aynı fikirdedir. Ahmet Mithat Herder ve Fichte'ye dil konusunda da katılmaktadır.

Ahmet Mithat Osmanlı Devleti'nde kullanılan dilin Arapça, Farsça, Türkçe, İtalyanca, Yunanca, Fransızcadan gerek gramer konusunda, gerekse de kelime

konusunda katkı aldığından dolayı sadeleşmeye gidilmesi ve dilin ıslah edilmesi gerektiğini savunur. Dilin birleştiriciliği konusunun farkında olan Ahmet Mithat, halkın kullandığı dili, millet dili yapmak istemektedir (Argunşah, 2013: 53-57).

Hilmi Ziya Ülken'e göre de Namık Kemal'in 'Millet-i Osmaniye' fikrinin Ahmet Mithat'ta ki tezahürü Osmanlı dilinin Osmanlı milleti için genel bir dil yani 'lisan-ı umumi' olabileceği şeklindedir (Ülken,2016: 138).

Fransız romantiklerinden Michelet'ten ise vatan aşkı ve Osmanlı patriyotluğu çerçevesinde bir etkilenme söz konusudur.

Osmanlı Devleti tarafından kaybedilen büyük topraklar ve devlet kimliğinin üzerine kurulduğu Balkan topraklarında ki siyasi askeri buhranlar ve sonunda yaşanan kayıplar vatan kavramına daha da sıkı bir şekilde sarılmaya meydan vermiştir. Michelet'in tarihe ve toprağa bakışı bu minvalde Ahmet Mithat ve çağdaşları üzerinde devreye girer. Ahmet Mithat'ın özellikle Çerkez Özdenleri tiyatrosu ve Arnavutlar Solyotlar romanı tam olarak vatan propagandası fikrini içermekte, Michelet izleri taşımaktadır.

Romantik bakış açısı tarihçilikte iki şekilde tezahür etmiştir. Birincisi geçmiş olduğu haliyle ve sempati ile alıp gündeme taşımak, ikincisi milli kimlik oluşturma amacıyla Alman romantiklerinden Fichte gibi tarihi bir araç olarak kullanmak şeklindedir (Şirin, 1998: 133).

Ahmet Mithat'ta XIX. yüzyılın çalkantılı siyasi ve askeri şartlarında Osmanlı Devleti'nin bekasını korumak amacıyla, romantik tarih anlayışını benimsemiş, ancak uzak ve yakın geçmişi olduğu gibi gündeme taşımamıştır. Ahmet Mithat'ın amaçlı bir şekilde kaleme aldığı eserler umumi bir dilin varlığı şartıyla farklı etnik kökenlerden oluşan kutsal vatan toprağı üzerinde "yüzyıllardır olduğu gibi" geleceğı de ittihad-i kalb ile birbirine bağılı bir şekilde kurmak isteyen Osmanlı Milleti kimliğini oluşturmak adınadır. Ahmet Mithat'ın tarih yazma isteğı "yüzyıllardır olduğu gibi" vurgusunu yapmak içindir. Değışme ve gelişme gösteren dünya siyasetinden devletin zarar görmemesi adına ya da yeni düzende var olabilmeyi ancak bu şekilde sağlayabileceğine inanmıştır. Alman ve Fransız romantiklerin etkisi Ahmet Mithat'ın millet, vatan ve tarih anlayışında açıkça kendini göstermektedir.

3.4.3 Ahmet Mithat ve Ahmet Cevdet Paşa

Ahmet Cevdet Paşa, Tanzimat döneminin ve tarihçiliğinin önemli isimlerindedir. Islahat heyetlerine katılmış, valilik, nazırlık yapmış önde gelen devlet adamlarındandır. Ahmet Cevdet Paşa, Türk Dilinin kendi kuralları içerisinde incelenmesinin ilk örneğini veren bir dil bilgini olarak da karşımıza çıkar. Düstur ve Mecelle gibi Türk Hukuk tarihini ilgilendiren kavramlar da onun adıyla özdeş bir duruma gelmiştir (Arıkan C.6, 1985: 1584).

Ahmet Cevdet Paşa'nın tarihçiliğini oluşturan görüşlerinin doğuşunda İbn-i Haldun'un tesiri bariz görülmekle beraber, garp tarihçilerinden bilhassa Michelet, A. Taine, J.V. Hammer, meşhur İngiliz müverrihi Macaulay etkilidir (Ölmezoglu C.3, 1979: 114). Ahmet Cevdet'in İbn Haldun'dan ayrıldığı önemli bir husus eğitim ile medeniyet arasındaki ilişkiye dairdir. İbn Haldun'a göre eğitim medeniyetin bir sonucu iken Cevdet Paşa'ya göre ise medeniyet eğitimin bir sonucudur (Uzundal, 2013: 115).

Ahmet Cevdet Paşa, faydacı bir tarih anlayışına sahip olmasına rağmen geçmişi değerlendirirken meydana gelen olayın sebebini araştırır, duruma sebebiyet veren sosyal, siyasal ve ekonomik meseleleri ele alarak bir bütünlük içinde yargıya varır.

Cevdet Tarihi, bu yüzden Osmanlı tarihçiliğinin en büyük başarılarından biri sayılır. Ahmet Cevdet Paşa, eserini ortaya koyarken geniş bir kaynak taramasına girişmiş, vakanüvis tarihleri, mecmua, layiha, sefaredname ve arşiv belgelerini dikkatle incelemiş, olaylara tanık olanların görüşlerine başvurmuş ve bütün bunları sağlam bir eleştiri süzgecinden geçirdikten sonra kullanmıştır. Resmi belgeler, fermanlar, antlaşma metinleri sözün kısası konuya ilişkin belgeleri her cildin sonuna eklemiştir. Siyasal olayların yanında imparatorluğun dayandığı kurumların da tam bir çözümlemesini yapmıştır (Arıkan C.6, 1985 : 1585)

Yargıya varırken muhakeme yeteneğinin öneminin farkındadır. Olayların sebebini incelerken küçük veya önemsiz gibi duran meselelere de eğilmiştir ve bunların da incelenmesini istemiştir (Halaçoğlu ve Aydın C.7, 1993: 446). Ahmet Cevdet bir tarih yazarında olması gereken nitelikler üzerinde de durmuştur. Üç temel ilke belirlemiştir. Bunlarda ilkisade bir dil kullanmak, ikincisi vakıaların yorumunda

objektif davranmak, üçüncüsü ise sıradan olaylara yer ayırmamaktır. Böylece çalışmasının daha ilk satırlarından itibaren geleneksel şark tarihçiliğinin şehnamecilik ve vakayinâmecilik ile bağlarını kopardığını dile getirmiştir (Cagış, 2014 :65)

Ahmet Mithat'da tıpkı Ahmet Cevdet Paşa gibi Türkçe'nin istiklalini elde etmesinin lazım geldiğini savunmaktadır (Siyavuşgil, 1978: 187; Argunşah, 2013: 50). Ancak Ahmet Mithat, tarihe dair belgeleri kullanırken Ahmet Cevdet Paşa gibi bir metodolojiye sahip olmamakla beraber belgeler ile tarihe ve hakikatlere hizmetten ziyade ideolojisine ve iktidara hizmet amacıyla kullanmıştır.

3.4.3.1. Ahmet Mithat'ın Telif Ettiği Tarih-i Ulum İsimli Kitaba Dair Ahmet Cevdet Paşa'nın İzah Şerh ve Mütalaaları

Ahmet Cevdet Paşa son dönem Osmanlı'sının hem siyasi hem de bilimsel kalkınması için önemli bir isimdir.

Ahmet Mithat'ın "*Tarih ve müverrih denildiği anda (usulü fen tarihinde yol açtı kendi kendine) kelam-ı hakikat beyanımın mazhar-ı tamı olan Efendimizin hatırlarda vürud etmemesi kabil olamaz* (BOA.Y.EE.36/96,1)" şeklinde zihninde yer eden, Tanzimat'ın önemli bürokratu Ahmet Cevdet Paşa'nın ilminden faydalanmak için zaman zaman yardım istemiştir.

Çünkü Ahmet Cevdet Paşa ile Ahmet Mithat arasında iletişimin kolaylığı Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye'nin bir dönem hocalığını yapmasından dolayıdır. Hatta Fatma Aliye Hanım ile Ahmet Mithat'ın münasebetleri o kadar yakındır ki "Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrire-i Osmaniye'nin Neşeti" adlı kitabında aralarında Ahmet Cevdet Paşa'nın da onayıyla bir manevi baba-kız sözleşmesi bulunduğu bildirilmektedir (Ahmet Mithat, 2016: 15). Bu sebeple Ahmet Mithat'ın Ahmet Cevdet Paşa'dan ilham alabilme veya danışma şansı yüksektir.

Ahmet Mithat'ın yardım isteği genellikle eksiklik hissettiği tarih ve özellikle fen tarihi meselelerini içerir (BOA.Y.EE.36/96,1)(Ek.3). Çünkü Ahmet Cevdet Paşa Tarih ve dil çalışmalarına dair dönemin büyük alimlerindedir. Tarih-i Cevdet gibi tarih eserinin yanında dile dair çalışmaları da başvuru kaynakları arasındadır.

Ahmet Mithat yazmakta olduğu Tarih-i Ulum için rica ettiği tenkit ve Şerh isteği Paşa tarafından kabul buyurulmuŐ ve teveccüh ile karşılanmıştır.

“Üdeba-yı asrımızın mümtaz ve ser bülendi Ahmed Mithat Efendi hazretleri” şeklinde iltifat buyurduktan sonra *“ismi müsemmasına mutabık olarak tarih-i ulum namıyla bir kitab na-yab tahrir ve telifine meşru’ buyurmuŐ ve müntekidane mütalaa olunmak üzere mukaddimesini göndermiŐ olduğundan ibtida sathice okundu. Mebadisinden netayicine istidlal olundu (BOA.Y.EE.37/50,1) (Ek.4)”*

Girizgahında, böyle bir esere ihtiyaç duyulduğunu ancak vücuda getirmenin meŐakkatli olduğundan bahseder. Çünkü gelişen çağda artık ilim meselesi bir deryadır ve bu deryaya artık Batı’nın dahli fazladır. Ahmet Cevdet Paşa izahatında ilim varlığının kültürler arası bir dönüşüm ile geliŐtiđini yani birbiri ile bağlantılı olduğunu tek bir medeniyete özgü olmadığını, bilimin hamiliğini tek bir medeniyete bağlamanın yanlıŐlıđını vurgular. Birçok medeniyetin özellikle de İslam Medeniyetinin katkısının yadsınamaz olduğuna dikkat çekmektedir. Yunan medeniyetinden İslam medeniyetine geçtiğini, İslamiyet ile beraber daha da geliŐtiđini ve İslamiyet’in çok büyük katkıları ile bilimin Doğu’da yükseldiğini üzerinde durmuştur. Siyasi istikrarın İslam coğrafyasında sona ermesi üzerine medeniyet ölçüsünün temelini oluşturan bilimsel faaliyetlerin Avrupa Kıtasına taŐındıđını ve esas gelişimini orada tamamladığını vurgulamıştır. Bu coğrafyalarda ilerleme ve gelişmenin durmasına paralel olarak bilim alanındaki üstünlük tekrar Avrupa kıtasına kaymıŐ, Avrupa’nın içinde barındırdığı determinist düşünce ve özgür ortam sayesinde bilim burada daha da temellenmiŐ ve gelişmiş bir şekilde ilerlemiŐtir. Bugün bile üstünlüğünü koruduğu bir merkez haline gelmiştir. Bilim geliŐtikçe dallara ayrıldığını ve bu dalların da fazlasıyla geniŐlik içerdiğini, her kısmın adeta birer kitap Şekline geldiğini gözlemlemiŐtir. Yeni ve yükselen ilimi anlamak için Batı ile ilişki içinde olan ve Batı’yı doğru anlayan yazarlara ihtiyaç olduğunu belirtmiŐ bu meseleyi Ahmet Mithat’ın üstlenmesinden memnun olmuştur (BOA.Y.EE.37/50,1).

Çünkü bu dönemde Osmanlı bir geçiş süreci içerisindedir. Hala Osmanlı’nın Avrupa’dan üstün olduğunu iddia eden aydınların var olduğu, Batı’yı hala küçük görme düşüncesini barındıran kesimin varlığı mevcuttur. Ancak Şu da göz önünde bulundurulmalıdır ki bu düşüncenin tam karŐıtı olan bir kesim de mevcuttur. Bu

zümre Batının üstünlüğünü kabul etmiş, Batı'dan gelen her şeyi sorgusuz sualsiz alınması gerektiğini düşünmektedir. İşte bu noktada Ahmet Cevdet Paşa bu iki kesimin arasında bir yerde durmakta, gelenekseli ve kültürü muhafaza ederken Batı'nın yeniliklerinden de Osmanlı toplumuna uygun olanların alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle Ahmet Mithat'ın bu eserin hayata getirilmesini oldukça faydalı görmektedir.

İbn-i Haldun Ahmet Cevdet'in feyz aldığı, takip ettiği kişilerdendir. Keza Cemil Meriç onu İbn-i Haldun'un son şakirdi olarak tanımlamış, İbrahim Şirin de sorunsallarının aynı olduğuna dikkat çekmiştir (Şirin, 2002: 561). Ahmet Cevdet, İbn-i Haldun Mukaddimesi'nin de tarih-i ulum yolunda bir eser olduğunun, o dönem için yeterli olduğunu dile getirir. Hatta "fasl-ı sadı" olarak niteler ancak yeni asırda büyük gelişmeler olduğundan bu asra hitap etmediğini dile getirmiştir (BOA.Y.EE.37/50,1) (BOA.Y.EE.37/50,2) (Ek.5).

Ahmet Cevdet ilim tarihinden, bilgi tarihinden yani Tarih-i Ulum'dan kısaca bahsederken doğuda ilmin başına gelen fecaatlerden dem vurarak girişine devam etmiştir. Moğolları vahşi olarak tanımlayıp Semerkand, Harzem ve Horasan Kütüphanelerinin yakılmasıyla Yunan alimlerinin ve İslam alimlerinin fikirlerini içeren kitapların yok olmasını, Bağdat'ın istila edilip nakil ve akıla ait ürünlerin güzel hatıralarını içeren kitapların Dicle nehrine atılmak suretiyle yok edilmesini hatırlatır. Bu durum Ahmet Cevdet'e, Cengiz Han'ın yanında nice gaddar hükümdarların bile daha şefkatli ve vicdanlı olduğunu düşündürür. Bütün bunlar Yunan'dan İslam'a kayan bilimin bir nevi kırımına uğrayarak yok olmasına neden olmuştur. Bu da daha sonraki nesillerin karşısına büyük bir dezavantaj olarak çıkmıştır. Yok olan bu gelişmişlik, bilimin Doğu coğrafyalarından Batı'ya kaymasının temel nedenleri arasındadır. Daha sonra yapılan birçok gelişme olsa da yeterli olmamış denilebilmektedir. Doğu toprakları kaos ve kargaşa halindeyken, Avrupa ilmi götürüp geliştirmiştir. Ahmet Cevdet, Avrupa'nın İslam dünyasına, Doğu'ya ait bu ilimlere sahip çıkmasını "cami avlusuna terk edilen bebek" analogisi ile açıklar. Bu kaos ve kargaşada ilmi eserlerin cami avlusuna bırakılmış bebek kadar sahipsiz kaldığını bu fırsattan istifade Avrupa'nın sahip çıktığını, bebeğin doğuya ait olmasına rağmen şuan aynı lisanın bile konuşulmadığından dert yanar (BOA.Y.EE.37/50,1).

Bilimin başına gelen geçmiş fecaatlerden ve şanssızlıktan bahsederken zamanından da, özellikle büyük umut bağladığı Encümen-i Ulum hakkında da anekdotlar aktarır. Tanzimat reformları ile oluşturulmak istenen yüksek eğitim organı olan Darülfünun'un çalışmaları sırasında gündeme gelen konulardan biri de, bir bilim kurulunun oluşturulmasıdır. Ahmet Cevdet Paşa'nın, meclislerinde ilim sohbetleri yapılır. Eğitimin nasıl geliştirileceği hakkında fikri münazaralar gerçekleştirilir, bu münazaraların önemli sonuçlarından biri de, "...Paris'in akademi nam meclisi tarzında bir Cemiyet-i ilmiye teşkiliydi..." diyerek Encümen'in kuruluşuna karar verilme aşamasıdır (Baysun, 1991: 46). Dönemin önemli bilim kurulu olarak hayata geçirilen Encümen'in kuruluş gerekçesi, Ahmet Cevdet Paşa'nın Meclis-i Umumî adına yazmış olduğu mazbatada uzun uzun anlatılmaktadır. Mazbata "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" ayeti ile başlayıp devam eder. Ahmet Cevdet Paşa geleneksel bilginin Osmanlı Devleti'nde yeni ile birleştirilmesini istemektedir. Bu nedenle Encümenin, dünyanın her yerinden bilimsel ve düşünsel yapıta ilgi duyması gerektiğini belirtiyordu (Karaçavuş, 2006: 19-115). Ki böylece daha öncede bahsettiğimiz gibi Batı'nın Osmanlı toplumuna ve bilimine faydalı yeniliklerinin alınması isteğini kanıtlar.

18 Temmuz 1851 tarihinde kurulan Encümen'in kapatılmasına dair net bir tarih yoktur, 1862 (1279) tarihinden sonraki salnamelerde adı görülmemesinden dolayı kapandığı anlaşılmaktadır (Demez, 2007: 52). Ahmet Cevdet, Encümen'in kapatılması konusunda bilime ve edebiyata hayli hizmet eden kurumun, kalıcı olabilseydi daha da hizmet edebileceğini Mustafa Behçet Efendi'nin siyasi ihtirasları yüzünden "def-i rakib için" Encümen-i dağıttığını iddia eder (BOA.Y.EE.37/50,5).

Bu durumda bize Osmanlı'da hala geleneksel zihniyetin Batı'yı küçük gören klasik düşünceyi barındıran Osmanlı üstünlüğünü vurgulayan bir kesimin var olmasıyla beraber kişisel çıkarlarını devletin geleceğinden üstün gören bir kesimin de varlığını da kanıtlar niteliktedir.

Ahmet Cevdet, Encümen'in dağılma konusundan yola çıkarak Şanizade Atullah Efendi* ile Mustafa Behçet Efendi** arasındaki çekişmeye de değinir.

* Şanizade Mehmet Atullah Efendi'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 1770-1771 olarak kabul edilir. Şanizade şeklinde anılmasının sebebi dedesinin babası Ahmet Efendi'nin "Tarakçı" lakabıyla bilinmesi ve bu kelimenin daha sonradan Farşça karışığı olan "Şani" biçimine dönüşmesidir (Yılmaz C.38, 2010:334). II. Mahmut döneminde vakanüvis Mütercim Ahmet Asım Efendi'nin vefatının ardından 1819 yılında vakanüvis olarak tayin edilmiştir. 1825 yılına kadar görevinin başında kalmıştır. 1825 yılında Hekimbaşı Behçet Efendi'nin menfi tesiriyle vakanüvislik

Ahmet Cevdet'e göre Mustafa Behçet Efendi'nin ve Galina*** isimli bir doktorun epeyce nam salmalarına rağmen Şanizade'nin ününü bastıramadığından dolayı Şanizade'nin arkasından hem Mustafa Behçet Hem de Galina suç atan birer deli haline gelmişlerdir (BOA.Y.EE.37/50,5) Keza Ahmet Cevdet Paşa, Cevdet Tarihi'nde Şanizade Mehmet Ataullah Efendi'nin, Mustafa Behçet Efendi tarafından kıskanıldığını hekimbaşılık tayinleri üzerinden anlatmıştır. Hekimbaşı Mustafa Mesut'un azlinden sonra Şanizade Mehmet Ataullah Efendi'nin Hekimbaşı olarak tayin edilmesinin daha uygun olmasına rağmen eski Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin çeşitli entrikalarla tekrar hekimbaşı yapıldığını belirtmiştir**** Şanizade'de Tarihinde yer yer tıbbı dair de pek çok eser neşretmeye çalıştığını ancak kendisini kıskananlar tarafından basılmasında zorluklarla karşılaştığını dile getirmiştir (Yılmaz C.38, 2010: 336). Dolayısıyla Mustafa Behçet Efendi hem Şanizade Mehmet Ataullah Efendi'nin ilmi çalışmalarının basılmasını ve Hekimbaşı tayin edilmesini engellemekle, hem de siyasi çıkar ve rekabetten dolayı Encümen-i Daniş'in dağılmasına sebep olmakla itham edilmiştir. Bunların da ilime dair bilgiler olduğundan kayda geçmesinde bir mahsur görülmemiştir.

görevinden azledilmiştir. Ardısıra Yeniçeri Ocağı'nında lağvedilmesi ve Bektaşî Tarikatının ortadan kaldırılmasından dolayı Beşiktaş İlmîye Cemiyetine mensubiyetinden dolayı Bektaşî olduğu iddia edilip sürgün edilmiş ve aynı yıl içerisinde Tire'de sürgündeyken vefat etmiştir (İnal C.1, 1988: 111-117).

* Döneminin açık fikirli aydınlarından sayılabilecek hekimlerinden biri olan Mustafa Behçet Efendi 24 Nisan 1774 tarihinde doğmuştur. Nesillerce Tıp ile ilgilenen bir aileden gelmektedir (Altıntaş, 2002:60). Mustafa Behçet Efendi, 1796'da saray hekimleri arasında yerini almıştır. Burada yedi yıl hizmet ettikten sonra 1803'te Hekimbaşılığa getirilmiştir. III. Selim'in tahtan indirilmesiyle o da azledilmiştir. Bu süreçte Mısır, Mekke, Medine ve İstanbul kadılığı görevlerini yerine getirmiştir. 1817 yılında Halet Efendi'nin tavsiyesi le ikinci defa hekimbaşılığına getirilmiş, tekrar Halet Efendi'nin tesiriyle görevinden alınmış akabinde Keşan'a sürülmüştür. Bir süre sonra affedilerek üçüncü defa hekimbaşılığına ve daha sonra da Rumeli Kazaskerliğine atanmıştır(Sarı C.5, 1992: 345). Padişahların ve bürokratların güvenini kazanan Mustafa Behçet Efendi, dış meselelerle de ilgilenmiş Batı'daki gelişmeleri yakından takip ederek yenilikleri Osmanlı Devleti'nde uygulamaya çalışmıştır. Mustafa Behçet Efendi'nin yalısı yerli ve yabancı devlet büyüklerinin uğrak mekanıdır (Sarı C.5, 1992: 345, Yılmaz C.2, 2014: 27).

• ** Mustafa Behçet Efendi'nin Tıp alanında istihdam ettiği Şanizade ile aralarında çekişme olduğu düşünülen doktor (BOA.Y.EE.37/50,5).

****Ancak bu konu tartışmalıdır çünkü Şanizade'nin Süleymaniye Tıp Medresesi'ni bitirmesine rağmen herhangi bir dönemde hekimlik görevini icra etmemesi, genel olarak tıp alanındaki çevirileri ile meşgul olması ayrıca Mustafa Behçet Efendi'nin azlinden sonra Hekimbaşılık görevine getirilmemesinin aslında Şanizade'nin Hekimbaşılık için hiç düşünülmediğinden dolayı olduğu ileri sürülmüştür (Kurt, 1999: 44-45). Yılmaz'de bu açıdan Kurt'a katılır pratik tecrübeye değil teorik bilgiye sahip olmasının Hekimbaşılığa tayin edilmemesindeki büyük etken olduğu daha mantıklı gelir (Yılmaz,2008: XCVI)

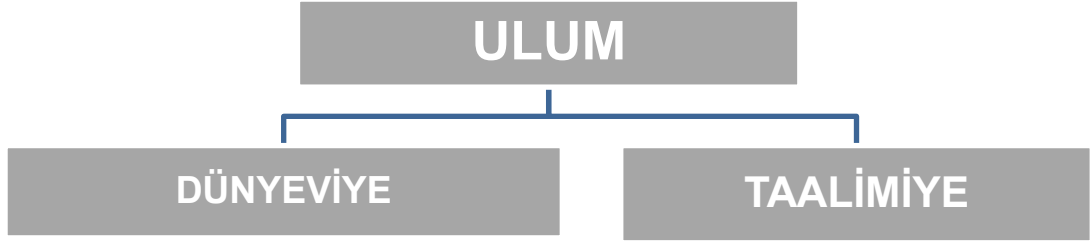
Meydana getirilecek Tarih-i Ulum'da, kaydedilmesinin elzem olduğu birkaç bilim adamından da bahseder. Bunlar; İshak Efendi, Hüseyin Efendi ve İsmail Efendi'dir. Devlete ve bilime katkılarının unutulmaması duasındadır.

İshak Efendi'nin Ulum-i Riyaziyesi'nin hem içerik hem de dil açısından başarısına müteşekkik ve duacıdır ancak ondan önce Kitab Öklidis Lisan-ı Osmani isimli mühendislik dergisi çıkaran Hüseyin Efendi'nin de unutulmamasını ister. Hüseyin Efendi'den de önce Mekteb-i Bahriye'de Riyazat ile meşhur Kelenivi Hacı İsmail Efendi'nin adının da Tarih-i Ulum'a kaydedilmesi gerektiğini belirtir. Çünkü pek çok Arapça eseri olmasının yanında hicri takvime göre 1200 (Miladi takvime göre 1785-1786) yılında Mekteb-i Bahriye'de okutturulmak üzere Osmanlıca hesap, cebir ve yüz ölçümü konularını içeren on cüzlük Risale-i Müfide'nin yazarıdır ayrıca logaritma cetvelini Osmanlıcaya çevirmiştir (BOA.Y.EE.37/50,5) (Ek.6).

Bu içerikten hareketle Osmanlı Biliminin ve Fenninin ilerlemesi noktasında farklı girişimler olduğu görülmekle beraber bir araç olarak basın organlarının da kullanılarak halka anlatılmaya, aktarılmaya çalışıldığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda Osmanlı'nın Batı ilmini takibinin teknik manada yeniliklerin 1800'lerden önce başladığı, Osmanlı'nın Batı'ya tamamen gözlerini yummadığı yorumunu da yapmak mümkündür.

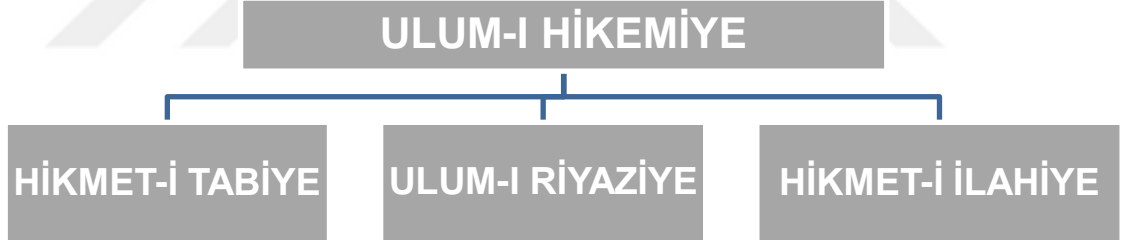
Ahmet Mithat'ın "*Arabın dahi maarif-i taalimiye ve dünyeviyeyi Yunan'dan almıştır* (BOA.Y.EE.37/50,6)(Ek.7)" şeklinde ifade ettiğı Mukaddimesinde Ahmet Cevdet maarif yerine ulum yazılması gerektiğini ayrıca ilmin terim manasına göre bölümlendirmenin Taalimiye ve Dünyeviye (Şekil.1) şeklinde ikiye ayrılarak basit ve genel geçer bir şekilde yapılmasının uygun olmadığını, bu taksimat ve ifadenin kabul edilebilir olmadığı üzerinde durur ve ilmin bu şekilde tasnifinin gerçeklere uygun düşmediğini ve yeterli gelmediğini izah eder.

• Hüseyin Efendi Arabistan Ordusu müşiri iken Dımaşk-i Şam'da tayy-ı marr-ı hayat eyleyen Emin Paşa'nın pederidir. Emin Paşa Avrupa'dan İstanbul'a en mükemmel malumat ile gelip Mekteb-i harbiye programlarını düzenlemiştir. Ayrıca Tarım ile uğraşan Osmanlı ahalisi için metrenin kıyyeye ve kileye oranını en ince şekilde ele alıp inceleyip açıklamıştır (BOA.Y.EE.37/50,5).

Şekil : 1. Ahmet Mithat'ın Arap'ın Yunan'dan Aldığını İddia Ettiği İlimin Tasnifi (BOA.Y.EE.37/50,6).

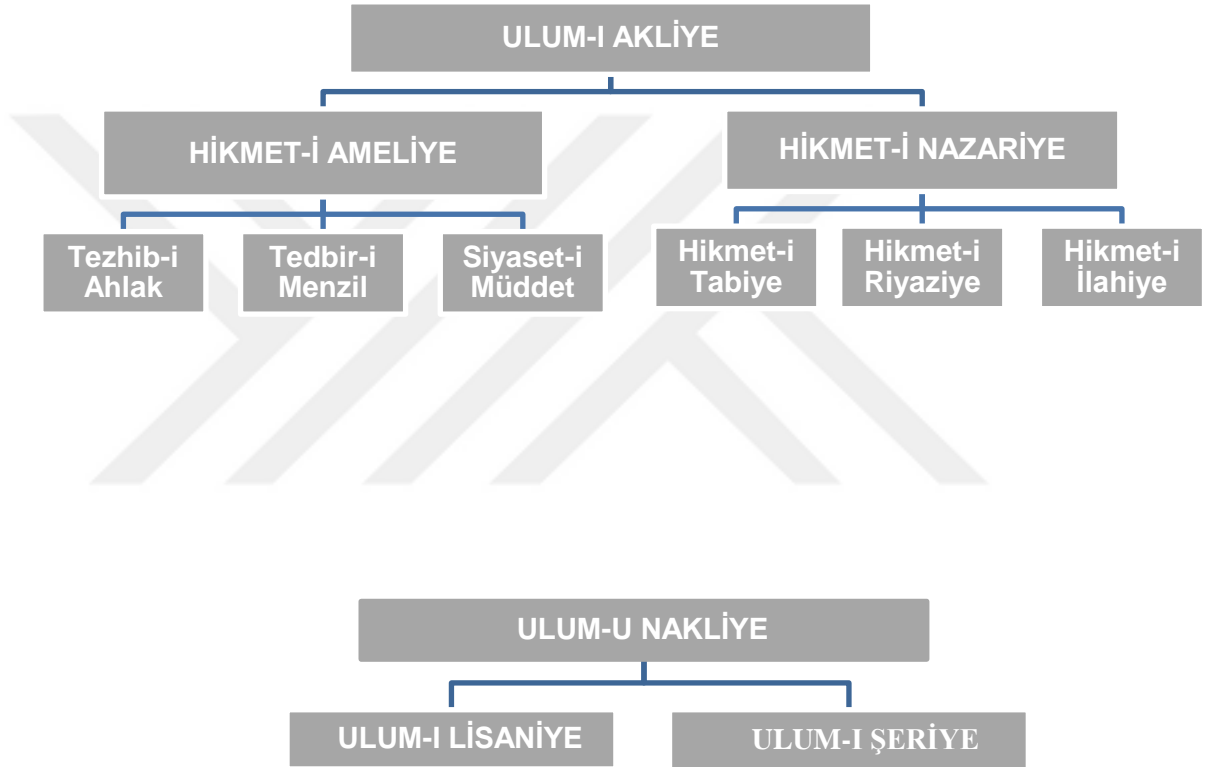
Ahmet Cevdet Arap'ın Yunan'dan aldığı ulum'un şu şekilde sınıflandırılmasının daha uygun olduğunu düşünür. Arap'ın Yunan'dan aldığı Ulum-ı Hikemiye'dir. Ulum-u Hikemiye üçe ayrılır. Hikmet-i Tabiye, Ulum-ı Riyaziye ve Hikmet-i İlahiye'dir (BOA.Y.EE.37/50,6) (Şekil. 2).

Şekil : 2. Ahmet Cevdet'e Göre Arap'ın Yunan'dan aldığı İlim ve Ahmet Mithat'ın Taksimatına Yaptığı Düzeltme (BOA.Y.EE.37/50,6).

Ahmet Cevdet daha sonra Ulum-ı Müdevvine adlı bir başlıkla ilmin genel tasnifini yaparak Arap'ın Yunan'dan aldığı ilmi genel çerçeveden görünmesini sağlar. Ahmet Cevdet'e göre Ulum-i Müdevvine Ulum-ı Nakliye ve Ulum-ı Akliye olarak ikiye ayrılır. Ulum-ı Nakliye, Ulum-ı Şeriye ve Ulum-ı Lisaniye şeklinde, Ulum-ı akliye (Hikmet ve felsefe bilimi) ise Hikmet-i ameliye ve hikmet-i nazariye şeklinde bölümlendirilebilir. Hikmet-i Ameliye Tezhib-i Ahlak, Tedbir-i Menzil ve

Siyaset-i Müddettir. Hikmet-i Nazariye Hikmet-i Tabiye, Hikmet-i Riyaziye ve Hikmet-i ilahiyedir. Mantık ilmi bunların dışında ayrı bir bilim dalıdır (BOA.Y.EE.37/50,10) (Ek.8). Bu şekilde ilimi taksim ettikten (Şekil: 3) sonra Arap'ın Yunan'dan aldığı Ulum-u Hikemiye (Hikmet-i Tabiye, Hikmet-i Riyaziye, Hikmet-i İlahiye) olduğunun bu şekilde açıklanmasının daha münasip olacağını şerh düşer.

Şekil :3. Ahmet Cevdet Paşa'nın Genel Olarak Yaptığı Ulum-ı Akliye ve Ulum-ı Nakliye Olarak İkiye Ayırdığı İlim Tasnifi. (BOA.Y.EE.37/50,10)

Ahmet Cevdet, tarih, bilim ve felsefenin yanı sıra Osmanlıca terkip kurallarından, Türklerin ve Arapların cümle yapılarından bahsederken, dili dil yapan ince nüansların önemine vurgu yapar (BOA.Y.EE.37/50,4) (Ek.9).

Daha sonraki yıllarda yapılan Türk Diline dair çalışmalar Türk Dilinin bilim dili haline getirmek, yabancı dillerin hakimiyetinden kurtarmaktaki amaç Ahmet Cevdet'in vurguladığı bu eksikliklerin giderilmeye çalışıldığının göstergesidir.

Ahmet Cevdet, Türk dili ile Arap dilini dilbilgisi bakımından da kıyaslar. Geçmiş zaman çekimi üzerinde özellikle durur. Tarihçilerin –miş'li geçmiş zaman yerine –di'li geçmiş zaman kipini kullandıklarından bahis açar. Ayrıca Türk dilinin mükemmel bir şekilde inşa edildiğinin bunun hayret verici bir güzellik olduğunu ilim dili olmasını engelleyecek hiçbir kusurunun bulunmadığının üzerinde durur. Tek kusurunun noktalama ve imladan mütevellit olduğundan dolayı yabancı isim ve terimlerin yazılmasında zorluk yaşandığını vurgular (BOA.Y.EE.37/50,14) (Ek.10) (BOA.Y.EE.37/50,15)(Ek.11).

Burada Ahmet Cevdet Paşa'nın ileri görüşlülüğü görülmektedir. İletişimin ne kadar önemli olduğunu bu nedenle Türk Dilinde yenilikler yapılması gerektiğini çünkü eskiden beri var olagelmış hak dili ile Osmanlı aydın kesimin dili arasında bir birlik olmadığını bu nedenle bir iletişim eksikliği olduğuna dikkat çekmektedir. Daha sonra bu konuda yapılan yeniliklerle halka inme çabası, halk ile devleti dil yönünden bütünleştirme zorunluğunun gelişim için elzem olduğu düşüncesindedir.

Ahmet Cevdet Paşa dilin incelikleriyle beraber idrak ve algının mahiyeti hakkında da fikirlerini dile getirmiştir. Kelimelerin zihinlere iştiraki ve manasının idrakına yönelik iletişim akımını ikiye ayırmıştır. Ona göre anlamak ve söylemek anladığını söyleyebilmek, ifade edebilmek kabiliyet işidir (BOA.Y.EE.37/50,13)(Ek.12).

Ahmet Cevdet Paşa'nın tarihe olan hakimiyeti yanında dilci özelliği de Ahmet Mithat için hazırlamış olduğu izah, şerh ve mütaalalarını içeren bu belgelerde açıkça görülür. Kavaid-i Türkiyye, Medhal-i Kavaid, Kavaid-i Osmaniyye, Tertib-i Cedid-i Kavaid-i Osmaniyye isimli dilbilgisi kitaplarında sıbyan mektepleri ve rüştiyeler için dilbilgisine hazırlık amacıyla yazmıştır. Şerh metninde de Kavaid-i Osmaniye'yi düzenli olarak atıf yapar ve işaret ettiği sayfalara müracaat etmesi konusunda ikaz eder.

Ahmet Cevdet Paşa'nın Ahmet Mithat'ın Tarih-i Ulum adlı eserine karşı yaptığı düzeltme ve uyarılar çerçevesinde Ahmet Mithat üzerinden aslında Osmanlı

Devleti'nin ihtiyacı olan ve geliştirilmesi gereken maddelere ışık tuttuğu fikrine varılabilir. Bunlar genel olarak;

- Her alanda liyakatin üstün tutulması,
- Türk Dili'nin sade ve anlaşılır bir hale getirilerek ıslah edilmesi,
- Geçmişini bilmek ve geçmişteki gücün farkına varmak,
- Bilimin tarihi gelişimini farkına varmak, bilim üzerinde tekrar hakimiyeti sağlamak,
- Mensubu bulunan İslam Dininin bilimsel gelişmelere karşı olmadığını topluma ve Avrupa'ya anlatmak, bunu anlatırken tarihsel verilerden istifade etmek

Ahmet Cevdet Paşa önce Osmanlı'nın bilimsel atılımların gerisinde kaldığı gibi bilim tarihini kaydetmede de geri kaldığı tespitinde bulunur. Bu kaydın tutulması sırasında ise tutacak kişinin yani tarihçinin çağı anlayabilmiş olması gerektiğine vurgu yapar. Ahmet Cevdet'e göre tarihi yazabilecek kişinin donanımı ve yeni dünyaya bakışı yerinde, kendi kültürünün de farkında olmalıdır. Her alanda liyakate önem verilmesi gerektiği, siyasi hırs ve ihtiraslar ile makamlara erişmenin devleti çürüten önemli faktörler olduğuna dikkat çeker. Türk dilinin sadeleşmesi ve anlaşılır hale getirilmesi, tek bir dil üzerinden bilimin her kesime iletilmesi gerektiğini savunur.

Ahmet Cevdet'in bu şerhlerinden yola çıkılacak olunursa, Ahmet Mithat'ın tarihçiliğinden ziyade onun gelişim ve değişimlere açık zihin dünyası, kimliğinin farkında bir şekilde Batı'ya yaklaşabilmesi, İslam'ı anlamış ve önyargılara karşı savunabilme potansiyeli, açık görüşlülüğü ve öğrenmeye duyduğu açlığı, meraklı karakteri ve geniş bir kitleye hitap ediyor oluşundan dolayı takdir etmiş ve yardıma ihtiyacı olduğunda bilgisini ve desteğini esirgememiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AHMET MİTHAT'IN TARİHE DAİR ROMANLARINDA VE BAZI TARİH ESERLERİNDE İDEOLOJİK UNSURLARIN TAKİBİ

“Bir romancı kaleminden çıkıyor olsa da tarih sayfasından naklolunduğu cihetle hayali değil, tarihi şeyler olduğu tarihsinananın elbette müsellemdir.”

Ahmet Mithat, 2017a: 33

Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde ortaya çıkan ideolojiler, 1789 Fransız İhtilali ile yayılan fikirlere karşı imparatorluğun muhafazası ve müdafaasını sağlamak amacıyla ortaya atılmıştır. Keza İhtilalin etkilerinden kurtulma telaşı Avrupa’da da gündeme gelmiş akabinde Viyana Kongresi toplanmış ve ihtilalin imparatorluklara verdiği hasarları en aza indirmek için Restorasyon dönemine girilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bu kongrenin ve kararlarının dışındadır.

Osmanlı, kendi birliğini korumak ve eski görkemli günlerinin tekrar canlanmasını sağlamak adına çeşitli fikir hareketleri geliştirmiştir. Bu fikirler farklı argümanlar içerseler de aynı amaca hizmet etmektedirler ve Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu yaklaşımlar, çökmekte olan bir imparatorluğu kurtarma girişimleri olarak ifade edilebileceği gibi, günümüzdeki anlamıyla milliyetçilik kapsamında da değerlendirilebilir. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarının her birinin içeriğinde bir “millet” tanımı ve kabulü vardır, her biri tanımladığı millete uygun egemen siyasal formu (devleti) oluşturmayı veya var olanı korumayı hedeflemekte, ayrıca dönemin iktidarları anılan milli kimlik üzerinden meşruiyet talep etmektedirler (Çilliler, 2015: 55)

Yusuf Akçura Osmanlıcılığı “*hükümet Osmâniye’ye tâbi’ milel-i muhtelifeyi temsîl ve tevhid ile bir Millet-i Osmâniye vücûda getirmek* (Akçura, 2004:167)” şeklinde tanımlamıştır.

Osmanlıcılığın bir iktidar projesi olarak XIX. yüzyılda uygulanmaya başlanması rastlantı değildir. Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya ve Rusya ile girdiği savaşlarda yenilmesinden dolayı 1699, 1718 ve 1774 tarihlerinde toprak kaybetmiştir. Ancak 1804 Sırp isyanı ve 1821 Yunan isyanı Osmanlı tebaasından bir unsurun merkezi devlete karşı mücadelesi olması nedeniyle öncekilerden farklıdır. Bu toprakların kaybedilmesinde güçlü devletlerin emperyalist politikalarına milliyetçilik duygularını alet etmelerinin katkısı büyüktür. Bu tür ayrılıkları engellemek için geliştirilen Osmanlıcılık teritoryal bir milliyetçilik ideolojisidir. İmparatorluğun mevcut sınırlarının muhafaza edilebilmesine imkân tanımak için muhtelif dini toplulukları Osmanlı kimliği ile birleştirmek istemiş ve iktidarın egemenliğini meşrulaştırmak için 1876’dan itibaren tüm kültürlerin temsilini mümkün kılmış bir siyasal birlik projesidir (Çilliler, 2015: 54).

Böyle bir dönemde yazın ve düşünce hayatının içerisinde olan Ahmet Mithat da eserlerini bu ideolojiler doğrultusunda inşa edecektir. Çünkü artık İmparatorluk emperyal bir tehdit ve bir beka sorunu ile karşı karşıyadır.

Ahmet Mithat’ın kırk beygir gücünde bir yazı makinesi olarak adlandırılması boşuna değildir. Roman, tiyatro, hikaye, yazın türünün pek çok dalından eser verirken aynı zamanda bir makale yazarı ve gazetecidir. Tezimizde bütün eserlerini ayrıntısıyla incelemenin mümkün olamayacağından mütevellit iki roman, üç tarihe müstenit roman, iki de tarih eseri örneklem olarak seçilip ayrıntısıyla ve dikkatle, ideolojik tarih yazımı açısından irdelenmiştir. Bu eserleri seçerken tarih konulu romanlarında Yeniçeriler, Arnavutlar Solyotlar ve Jön Türkler romanlarında Osmanlılık ideolojisinin sembolleri ve bu sembolleri yerleştirirken kullandığı tarihsel argümanlara dikkat edilmiştir. Romanlarından Dürdane Hanım ile Felatun Bey ve Rakım Efendi’de ise Devlet’in kurtuluşu olarak gördüğü yeni insan ve yeni cemiyette olması gereken meziyetlerden, doğru batılılaşmaya, fen ve tekniğe dair serzenişleri ele alınmıştır. Tarih metinleri olarak ise iki önemli eseri ele alınmıştır. Bu eserler anlattığı olaylar itibariyle dönemi ve Ahmet Mithat’ın tarih anlayışını

anlayabilmemize sebep olabilecek Üss-i İnkılap ve Zubdet'ül Hakayık'dır. Bu eserlerin vücuda getirilme amaçları, Ahmet Mithat'ın tarih algısının ideolojilerle ve iktidar ile kuşatılmasına birer örnektir.

Gerek serbest konulu romanlarında gerekse tarih eserlerinde, tarihe ve dönemine bakış açısını ayrıca yazma motivasyonunu anlamaya/anlamlandırmaya çalıştık. Ahmet Mithat'ın Osmanlılık ideolojisini ve batılılaşma olgusunu, eserlerinin satır aralarında verdiği mesajlardan nasıl bir Osmanlı yaratmak istediğini Çözümlemeye çalıştık.

4.1 ROMANLARI

4.1.1. Yeniçeriler

Roman, Osmanlı Padişahlarından Sultan I. Abdülhamit'in son dönemi ile Sultan III. Selim döneminde geçen bir zaman dilimini kapsar. Tahminen 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası gerçekleşen 1787-1792 Osmanlı – Rus Savaşı sürecinde başlar (Ahmet Mithat, 1942: 11) ve III. Selim'in Nizam-ı Cedit Ordusunu kurma girişimi sırasında ki vakalar cereyan ederken son bulur* (Ahmet Mithat, 1942: 40).

Roman başlı başına tarihsel süreç ve vakıalarla örülü değildir. Sadece zamanın belli olması ve bazı işaretlerin verilmesi adına bu bilgiler verilmiştir. Ancak Ahmet Mithat kendi döneminin öğretisini ve ideolojisini bu eserinde de yansıtmıştır. Kozmopolitlik öğretisinin temel taşı gayrimüslim ögeler, romanlarının vazgeçilmez

* bu dönemin siyasi koşulları şu şekildedir. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşının başarısızlıkla sonuçlanması, akabinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı dış siyasetinin yeni bir boyut kazanmasına sebep olacak gelişmelere neden olmuştur. Osmanlı Devleti, Rusya ile akdedilen bu antlaşmada, 1768-1774 savaşında uğradığı toprak kayıpları bir yana, ağır yükümlülükler getirecek maddelere de imza atmış oluyordu. Bu antlaşma metninin en önemli maddesi, Kırım'a bağımsızlık verilmesi meselesi, antlaşmanın imzalanmasından sonra, ihtilaflı ve iki ülke açısından bir o kadar da tehlikeli gelişmelere sebep olmuştur. Anlaşmanın kabulü Osmanlı Devleti açısından “bir müddet istirahat olunmaklık”, “vakte münasib sükût eylemek”, daha yaygın bir kanaatle “gayrı başka çâre yoğ idi” denilerek imzalanmıştır. Neticede bu anlaşma barış getirmemiş ve Rusya ile Avusturya ittifakının huzursuzluğu, yine Rusya'nın General Potemkin komutasında sınırlara asker yığdığı, Eflak ve Boğdan memleketlerinde Rusya'nın kışkırtıcı hareketleri, Gürcistan'da Erekli Han ile ilgili durumlar sebep gösterilerek Rus Elçisi Bugakoff, Bâb-ı Ali'ye çağrılarak Rusya'ya bir ultimatom verilmiş ve burada: Rusya'nın Yaş, Bükreş ve İskenderiye'deki konsoloslarını geri çağırılması, Rus gemilerinin boğazlarda teftişi, Rus şehirlerinde Türk konsolosluklarının tesisi, Rusya'nın Gürcistan'dan çekilmesi gibi bazı isteklerine Rus Elçi, bunu kendi devletine iletemeyeceğini ifade etmesinden bir süre sonra Osmanlı Devleti, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın ve diğer savaş yanlıların ısrarları sebebi ile 1787 yılının Ağustos ayı ortalarında Rusya'ya savaş ilan etmiştir (Engin, 2013: 67-71).

figürleri olarak bu romanda da kendisini Arap cariye ve meyhaneci Apustol ile göstermiştir.

Yalnız Osmanlı ve İslam toplumlarında değil, umumiyetle doğu milletlerinde kadın hakkında kıymet hükmü iffet ölçüsüyle başlar. Ahmet Mithat'a göre onu batılı kadından ayıran en mühim vasıf da budur. İslam kadınları için kullanılan muhaddere tabirinde iffetli kadın manasının bulunması da bu ölçüyü gösterir (Okay, 1991: 166).

“-Ya öyle mi? Öyle ise rica ederim sana emrettiğini yapmaktan geri durma. Çünkü ben bu Çorbacı'yı kendi nefsimden çok severim ve Çorbacı bugün yeniçeri ocağının yarısıdır. Benim gibi kanı katli helal bir kadıncağz onun namusunu yerlere vurmuş olmasın. Ben kendimi tanıyorum. Beni benden başka kimse tanımaz ise Allah tanır. Huzur-ı mahşerde yüzüm kara çıkmadıktan sonra ölümden havfetmem (Ahmet Mithat, 1942: 29).”

İktidar ilişkilerinin özneyi kurma süreci içinde, beden genellikle dışlanan ve görmezden gelinen bir olgu olarak görülmüş, dolayısıyla tarihsel süreç içinde bu ilişkiler bazen bedeni bastırma pratikleriyle kontrol etmeye, bazen de ona olan arzuları gün yüzüne çıkararak, bedeni denetim altına almaya çalışmışlardır (Özdemir Akgündüz, 2013: 2). Güçlü bedenler; insanlar üzerinde hükmetme ve hakim olma iç güdüsü yaratmış ve devletin bireylerinin “kapı gibi” olmasının, olması gereken olduğuna kani olunmuştur. Gürbüz kadınlara “hükümet gibi” denilmesi ya da “Osmanlı tokadı” deyimi güç ve iktidar bağlamında düşünülebilir. Romanda ise kah kızın varacağı koca konusunda kah dayak yiyen katip konusunda bio-iktidar düşüncesi sahneye çıkarılmıştır (Ahmet Mithat, 1942: 8-9). Kahraman delikanlıya ise övgüler anasının kaplan babasının aslan mı olduğu sorgulaması üzerinden verilmiştir (Ahmet Mithat, 1942: 53).

Ahmet Mithat'ın *Yeniçeriler* adlı romanında, Osmanlı kadınının iffeti uğruna gözünü kırpmadan canını verebileceği ve mahşerde alınının ak olacağına dair imanı Müslüman kimliği ile sentezlenerek alt metin olarak işlenirken, devlete bağlılığın, devletin bekasının, padişaha bağlılıktan geçtiği kurumsal ve şekilsel bazı değişiklikler gerekse de özünün önemli olduğu mesajı Yeniçeri Ocağı ve Nizam-ı Cedit Ordusu çekişmesi üzerinden verilmiştir.

“-Şu yeniçerilikten ne fenalık gördün? -Fenalık gördüğüm yok. Hatta Nizam-ı Cedit'ten de bir fenalık görmüyorum. Hep padişahımın kulu değil miyiz? Bugün yeniçeri olduğumuz halde hizmet ederiz yarın Nizam-ı Cedit (Ahmet Mithat, 1942: 59).”

Ahmet Mithat Tarihsel bir vakıa üzerinden kendi dönemine ışık tutmuştur. Mekan seçimi romanın tezine ve vurgusuna hizmet edecek şekilde gerçekleştirmiştir. Her ne kadar tarihsel vakıalar üzerinden bütün tema belirlenmemiş olsa da I. Abdülhamit'e saygı bu seçim ile örtük olarak verilmiştir. Romanda ana karakter için seçilen mekan Bahçekapı'dır. Merhum padişahın türbesi de Bahçekapı'da bulunmaktadır.

4.1.2. Felatun Bey ile Rakım Efendi

Ahmet Mithat tarafından 1875 yılında yazılan Felâtun Bey ile Rakım Efendi eseri olumluyu göstermek için olumsuzdan yararlanan karşıtlıklar ile oluşturulmuş bir romandır (Özdemir-Göçen, 2014: 221).

İki karşı-zıt tip üzerinden Doğu - Batı çatışmasını ele alır. Felatun Bey, Batıyı anlamadan onun kılık kıyafetle, yaşam biçimiyle taklit eden mirasyedi alafranga; dengeli, kültürlü Doğu ile Batıyı özümseyip sentezleyen Rakım Efendiyi anlatır. Felatun Bey'i okuyucusuna olumsuz bir tip olarak sunarken Rakım Efendi ideal bir tiptir. Rakım Efendi aslında Şinasi'nin “Asya'nın akli piranesi ile Avrupa'nın bikri fikrini izdivaç ettirmek” formülünün ete kemiğe bürünmüş halidir (Şirin, 2008: 132).

Eser olumsuz gidişata çareyi “her” alanda Batılılaşarak bulmak isteyen ve bulmaya çalışanlara karşı inşa edilmiştir. Keza Cemil Meriç'te Ümrandan Uygarlığa kitabında bu dönemin medenileşme olgusunu “*Tanzimat'tan beri hazır elbiseye meraklıyız, hazır elbiseye ve hazır medeniyete. Tefekkür kılıçla fethedilmez, bir parça kendi kafamızla düşünmek ne kadar güç* (Meriç, 2006: 53).” sözleri ile tenkit etmiştir.

Klasik Tanzimat ve Ahmet Mithat'ın tüm eserlerinde görebileceğimiz gibi başlarken imparatorluk kimliğine ve toplumsal olgulara yer verilir. Yardımcı

hizmetlerde çalışan azınlıklardan söz ederek, Osmanlı'da farklı etnik kökenden insanların yaşadığı gösterilir (Solmaz, 2015: 841).

“Kızına dadılık etmek için yaşı geçkince bir kadın aldı. O kadın çocuklara bakar, ihtiyarca bir Rum karısı yukarı hizmetini görür, bir de Ermeni karısı aşçılık ederdi (Ahmet Mithat, 2012a: 12).”

Dadı kalfalar genellikle Arap ve Çerkez kökenli olan yaşlı, şefkatli kimseler olarak gösterilir. Çocuklarla ilgilenmenin yanında, cariyelerin eğitimi ve görev paylaşımı da dadı kalfaların görevleri arasındadır (Solmaz, 2015: 841). Ahmet Mithat'ın Anne tarafının da Kafkas göçmeni olması anne veya dadı figürüne Çerkez kökenli kimseleri yerleştirmesi açısından doğaldır.

“Koca Fedayi dadı halk mutfaklarında kül kömür olarak hanımının kendisine emanet bırakmış olduğu nur parçasını hor ve hakir bırakmak şöyle dursun, adeta hali vakti yolunda bir adamevladı gibi geçindirmeye başarılı oldu (Ahmet Mithat, 2012a:23).”

Tabi bu yardımcıların etnik kökenleri de yanlış batılılaşmayı içeren bu romanda kökenine göre bir övünç-utanç meselesi olarak karşımıza çıkar. Yüzünü tam anlamıyla batıya çevirmek, doğuya arkasını dönmeyi medenileşmekle eşdeğer saymanın sembolüdür bu durum ki Celal Yalınız'ın *“Doğu'ya doğru seyreden bir geminin güvertesinde Batı yönünde koşturarak Batılılaştıklarını sanırlar”* sözü tam da bu mesele ile alakalıdır.

“Bu kadar alafranga merakı olan adam artık evine arap çorap doldurur mu? Bununla birlikte arada bir alafranga dostları da gelmekte olduğundan bunlara hizmet için Ermeni ve Rum hizmetçi ihtiyacı açıktır (Ahmet Mithat, 2012a:13).”

Romanlarında kullandığı diğer etnik kökenler sadece yardımcı hizmetlerde çalışanlar değildir. Her katmandan, her kökenden insan Osmanlı'nın her yerinde, her kademesindedir. Zaten Osmanlı'yı, Osmanlı yapan özellikleri bu nüanslarla vurgulamaya çalışmıştır. Bünyesinde ki tüm etnik kökenleri ile kaynaşmış bir bütün olan Osmanlı.

Ahmet Mithat'ın medeniyet anlayışı gayet yalın ve açıktır: Medeniyetler terakki kavramı üzerine kurulmuştur ve her medeniyetin maddi-manevi yönleri

bulunmaktadır. Osmanlı medeniyeti manevi yönden tekâmül etmiştir (Camız, 2014: 38).

“Zira kendilerinde tasavvufa dair hiçbir maya bulunmadığından manevi dünyadan alınacak tatlardan bunların beyni yoksundu (Ahmet Mithat, 2012a:136).”

Ahmet Mithat, ülkenin içinde bulunduğu sorunları rejim temelinde değil maddi ve kültürel sahada görmektedir. Muhafazakâr düşüncenin önem atfettiği eğitim konusuna karşı ziyadesiyle duyarlıdır. Bireylerin aileden başlayarak müteselsil devam eden kültür temelli bir eğitime tabi tutulmasını düşünür. Ahmet Mithat, Osmanlı'nın geri kalmışlığı konusunda eğitim eksikliğine dikkat çeker (Camız, 2014: 33).

Romanda, Doğu ve Batı ilimlerinin “ikisini” de tahsil edenler arasında ilk defa Rakım Efendi'ye rastlanır. Rakım Efendi Doğu ve Batı ilimlerini çok güzel tahsil etmiş, bunun yanında İslâm ahlakı ve Türk terbiyesi ile yetişmiş ideal bir Osmanlı efendisidir (Özdemir-Göçen, 2014:255).

Ahmet Mithat, öncelikli olarak halkın eğitilmesini savunmaktadır. Halkın öncelikle fikri kazanıp sonra bu fikrin hakkı peşine düşmesi gerektiğini düşünen Ahmet Mithat'ı bu noktaya sürükleyen şey ise devletin içinde bulunduğu durumdur. Ahmet Mithat tıpkı Burke'ün İngiltere, Maistre'nin Fransa, Novalis'in Almanya için besledikleri kaygıyı Osmanlı için beslemektedir. Osmanlı'nın gerileme süreçleri ve dağılmanın ayak sesleri Ahmet Mithat'ı düşünceye sevk etmiştir. Osmanlı neden geri kalmıştır, bu geri kalıştan çıkış noktası nedir? Batılılaşma hangi yönleriyle ele alınmalıdır? gibi sorular Ahmet Mithat'ın çokça üzerinde fikir yürüttüğü sorulardır (Camız, 2014: 34).

Eserlerinde halkın bilgilendirilmesi ve eğitilmesi ile birlikte halka ait dilin kullanılması amacını güder (Kayabaşı, 2011: 659-670). Ahmet Mithat görev bilinci olan bir insandır. Bu görev de halkı bilgilendirmektir. Bu iş için ilk basamak olan edebiyat, insanı yetiştirip yükselten ve manen yücelten bir işleve sahip olmalıdır. Bir edebiyat eseri, okurun sıkılmadan eğitim göreceği küçük bir okul niteliğini taşımalıdır (Yiğit, 2006: 1). Bu görevi romanında da açıkça dile getirmiştir.

“Yazarlar daima olasılıkları anlatırlar. Onları okuyarak hem lezzet almalı, hem de aydınlanmalı (Ahmet Mithat, 2012a:133).”

Tanzimat romanlarında kahramanların hovardalıkları anlatılırken yazarlar, aşk konusunu işleyen eserlerinde Müslüman kadının iffetini korumaya, evlilik dışı ilişkilerde onu düşürmemeye dikkat ederler. Bir Türk ve Müslüman kızının, duygu seviyesinde bile olsa bir yabancıya gönül vermesine izin vermezler. Bu yüzden Felâton’un metresi Polini ile Rakım’ın metresi Jozefino gayrı müslimdir. Berna Moran’a göre ; Evlilik dışı kadın erkek ilişkisi için başlıca üç olanak vardır: Türk erkeği ya Rum, Ermeni, Fransız gibi başka dinden bir kadınla; ya fahişe olan bir Türk kadınıyla; ya da bir cariye ile sevişebilir, ilişki kurabilirdi. Bunun için temiz bir aşkı konu edinmek isteyen yazar, cariyeye başvurmak zorundadır (Solmaz, 2015: 841).

Ahmet Mithat, Avrupa tarihinde ve toplumsal yapısında büyük yer tutan katı sınıf sisteminin, savundukları “hürriyet” fikrine ters olduğunu ve çeliştiğini, sistemin hem İslam tefekkürüne, hem de Osmanlı kimliğine uymadığını romanında bildirir.

“Rakım : Asilzadelik dava ettiğini bilmem. Velez ki etsin. Bizim memlekette hamdolsun bu esaret yoktur (Ahmet Mithat, 2012a: 172).”

Ahmet Mithat romanında, eşit toplum yapısına vurgu yapmış, katı sınıf sisteminin olmadığı Osmanlı toplumu betimlemesiyle, dini hoşgörü ortamının mümkünlüğü ve gerek İslam’dan dolayı, gerekse de Osmanlılıktan dolayı üstün meziyetlerle süslenmiş ve ideolojisinin ana hatlarına hizmet eden bir argüman olarak kullanmıştır.

Romanın satır aralarında verdiği ideolojik mesajların incelenmesi doğrultusunda olumsuz örnek olan Felatun Bey ve ailesi ile olumlu örnek olan Rakım Efendi ve taifesinin yaşadığı ev bağlamından bakacak olduğumuz da “hane” kavramının Osmanlı Devleti’ni temsil ettiği açıktır. Rakım Efendi’nin evine muamelesi ile aydınların Osmanlı medeniyet ve devletini geliştirmek adına; Osmanlı’nın eksiklerini tamamlayarak yaşamını uzatması, gerilemenin durması, dağılmanın önlenmesinin gerçekleşebileceği öne sürülmüştür:

“Pek çok yerinden yıkılmaya yüz tutmuş evlerini tamir ettiler (Ahmet Mithat, 2012a: 25).”

Aksi durum ise devletin çöküp, batı eksenli yozlaşmış ve yok olmuş bir şekilde varlığını içi boş şekilde devam ettireceği tehlikesi, Meraki Bey’in evini yıkıp Alafranga taş bina inşası üzerinden verilmiştir.

“Kendisi zaten Üsküdarlı olduğu ve orada güzel konağı, bağı, bahçesi dahi bulunduğu halde soyut alafranga, yani rahat yaşamak için bütün malını mülkünü ucuza pahalya bakmayarak satıp gelmiş, Tophane’nin Beyoğlu’na yakın bir mahallesinde arsasından güzel bir ev yaptırıp yerleşmişti. Ev alafranga olsun diye taş bina şeklinde yaptırılmıştı (Ahmet Mithat, 2012a: 13).”

4.1.3. Dürdane Hanım

Tercüman-ı Hakikat Gazetesi’nde* tefrika edildikten sonra, ilk olarak 1882 yılında kitap olarak yayımlanmıştır (Aksoy Sheridan, 2009: 81).

Diğer eserlerinin aksine mekan tasvirinde Helenistik döneme, İstanbul’un kökenlerine ve uygarlıklar beşiği olduğuna vurgu yapar (Ahmet Mithat, 2015b: 5).

Osmanlı Devleti’nde yaşayan her bireyin ırk, din, dil ayrımına bakılmadan “Osmanlı” kabul edilmesi ve devletin her kademesinde kendine yer bulması, devleti birlikte idame ettirme anlayışının edebi ve kültürel sahada ki önemli temsilcisi Ahmet Mithat (Gedik, 2013 : 3) bu durumu her çalışmasının içine yedirip ana karakterler bazında farklı etnik kökene tabi unsurlara bolca yer verir. Dürdane Hanım romanında bu karakterler; kömürcü Muşlu Ermeni, Papazoğlu, Çerkez Sohbet, Acem Ali, Koca Arnavut olarak karşımıza çıkar.

Avrupa ile ticari ilişkilerin bir sosyo - kültürel etkileşim boyutuna geldiğinin, sosyal hayata etkisinin had safhada olduğunun ve bazı konularda artık Avrupa’ya

*Ahmet Mithat tarafından 1878 yılında yayınlanmaya başlayan Tercüman-ı Hakikat’in yazarları ise; Ahmet Refik, İskender, Mustafa Refik Nazızkade Hilmi, Ragıp Bey’dir (Ekinci, C.14,2002: 1216-1217). II. Abdülhamit Döneminde sansür yüzünden gazetecilik “sönük” ve “cansız”dır. Gazetelerde bol bol tefrika romanlar çıkmıştır. Ahmet Mithat’ın Tercüman-ı Hakikat’i başta olmak üzere dönemin gazetelerinde çeviriler çoğalmıştır (Enginün, 2013: s.33). Burada hikâye, roman ve başka yazılar yazarak bilgiyi halka ulaştırmak için romanları kullanmış ve çok itibar görmüştür (Bolay C.14, 2002: 945).

ayak uydurmanın bir lütuf değil; kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu örtük bir biçimde “Haftasonu” ve “Galata hayatı” üzerinden vermektedir.

“Halen bile Galata’daki en kalabalık olunan zaman dilimi cumartesi akşamıyla başlayan ve Pazar akşam saat beşe kadar olan zamandır. Bunun nedeni de Galatalıların - gerek Müslüman, gerek Hristiyan, gerekse Yahudi fark etmez – hemen hemen hepsinin gümrük işlerinde ve Avrupalılarla ilgili işyerlerinde çalıştığı ve bu ticaret erbaplarının tatillerinin hafta sonu olmasıdır. Dolayısıyla tüm Galatalılar için bu zaman dilimi de zorunlu bir tatil anlamına gelmektedir (Ahmet Mithat, 2015b: 9)”

Ahmet Mithat romanlarında, kız çocuklarının eğitimi ve yetişmesi meselesi en çok işlenen konuların başında gelmektedir. Yazar özellikle kız çocuklarının okula gönderilmesi veya özel hocalar tutularak eğitilmesi gerektiğini bir çok eserinde anlatmıştır (Şimşek, 2015: 144). Nüket Esen Ahmet Mithat’a göre kadın eğitiminin belirli sınırlar içerisinde kalması gerektiğini, gerçek kadın özgürlüğünün onu korkuttuğunu dile getirir (Esen, 2014: 96). Bu düşüncüyü şöyle destekleyebiliriz. Genel olarak Ahmet Mithat romanlarında kızların eğitimi hamilerinin isteğine bağlı bırakılmıştır; Felatun Bey ve Rakım Efendi’de cariye Canan’ın eğitimi ile Felatun Bey’in ilgilenmesi, Jön Türk’de Gazanfer Bey’in kızının eğitimi için “ahd” etmesi ve Ahdiye’nin okutulmasını vasiyet etmesi gibi Dürdane Hanım romanında da Ulviye’nin eğitimi babasının gayreti ile gerçekleşmiştir.

Ahmet Mithat’ın her dönem anlatısında kadının önemli hasleti ahlakıdır. Bu da onun ataerkil düzen tarafından kontrol edilmesini gerektirir (Esen, 2014: 94).

“Ulviye Hanım’ın aile terbiyesine ve nezaketine diyecek yoktur! Üstelik yalnızca görünüşte değildir bu terbiye ve nezaket. Kendisi iyi bir eğitim almıştır aynı zamanda. Babası kızının eğitimine çok önem verdiği için iyi bir Farşça ve Arapça’dan sonra İngilizce’yi de öğrenmesini sağlamıştır nedense (Ahmet Mithat, 2015b: 67).”

Eserlerinde kahramanlarına bir takım ahlaki değerler yüklemektedir. Mesela dinine bağlı çalışkan, her şeyi hesap eden, yabancı dil bilen, insani ilişkiler konusunda çok iyi iletişim sahibi gibi değerler göze çarpmaktadır. Yine o, kahramanlarına günlük yaşamda gerekli olacak ahlaki davranışları kazandırmaya

çalışır. Ahmet Mithat'ın, gerek romanlarında gerekse fikri eserlerinde felsefi anlamda ahlaka ve hatta ahlak tanımına rastlamak mümkün değildir. Bu konuda kendisi: “Bizim muradımız bir hikmet-i ahlak kitabı yazmak değildir. Biz hikaye yazarak hikmet-i ahlaka vukufu olanların nazarı itibar ve intibahına bir misal arz etmek ile meşgulüz.” demekle maksadının ahlaka dair bir kitap yazmak olmadığını sadece ahlaki konuları eserlerinde işleyerek insanlara yol göstermek istemiştir. O bütün eserlerinde olduğu gibi bu konuda teorikle değil pratikle ilgilenmiştir (Karaca, 2010: 67). Toplumsal ahlaka aykırı fiil işleyen karakterlerinin bile derinliklerinde “üstün” Osmanlı töresi ve İslam ahlakının esintilerini mutlaka verip tamamıyla yoz ve ahlaksız Osmanlı bireyinin olamayacağı, Osmanlı kapısında yetişmenin buna mani olacağını, yozluğun ve mutlak ahlaksızlığın temelini Avrupa'ya has olduğunu vurgular. (Ahmet Mithat, 2015b: 18).

Hiçbir romanında İslami bir konuyu işlememiş ve idealize bir Müslüman tipi ortaya koymamıştır. Fakat romanlarında idealize ettiği tipler ve bu tiplerin olaylar karşısındaki tavırları doğal olarak Türk, Osmanlı ve İslam düşünce hareketinin temsilcisidirler (Coşkun 2006: 53).

Afv; hata, kusur, kabahat ve günahı bağışlamak, suç işleyeni kınamamak ve ondan dolayı cezalandırmamak anlamına gelir (Çağrı, 1988: 394). “Safh” ise affetme, suç bağışlama manalarına gelmektedir (Develioğlu, 1998: 909). İslam'ın affediciliği müminler için her zaman umut ve çıkış kaynağı olmuştur. Afv-u safh kavramları İslam'ın temeli sayılmış ve Allah katı hoşgörü deryası olarak kabul edilmiştir. Ahmet Mithat da İslam'ın bu kuşatıcı özelliğini kabul etmiş, okuyucularına hiçbir zaman umutsuzluk, çaresizlik aşılamamıştır. Osmanlı'da tabii bulunduğu dinden ötürü farklı etnik kökenden insanların rahatça bir arada yaşadığı, hoşgörü ikliminin esas olduğu da Ahmet Mithat bakış açısıyla söylenebilir.

“-Camide mi? Amma da yaptın ha! Sandalcı Sohbet'e cami yakışır mı ya?

-Hayır efendim! Yanlış söylediniz bence. ‘Sandalcı Sohbet camiye yakışır mı?’ deseniz daha doğru olur. Zira hiçbir şeye yakışmayan benim! Fakat mübarek cami, asıl benim gibi günahkarlara yakışır. Orası cenab-ı Allah'ın merhamet evidir. O eve merhamete en çok ihtiyacı olanlar uğrar, uğramalıdır da. İşte bunun için mübarek cami, en çok bana yakışır diyorum!(Ahmet Mithat, 2015b: 155)”

İslam dünyasında ilim ile din arasında çatışmasının varlığından söz edenlere Ahmet Mithat, Niza-ı İlm ü Din-IV adlı eserinde “*sizler hak dini öğrenemediğiniz gibi ilmin de ne olduğunu öğrenememişsiniz.*” diye seslenerek doğru bilginin ve doğru bilgilenmenin önemine vurgu yapmıştır. Bu arada Avrupalıların ilim anlayışı ile bizim ilim anlayışlarımızın farklı olduğunu da ifade ederek “*Bizim ilimden anladığımız şey eşyanın hakikatlerini mümkün olduğu oranda vukuftan ibarettir.*” Dolayısıyla eşyanın hakikatleri bilindiği sürece “hak” da bu anlamda bilinebilir (Karaca, 2010: 155). Ahmet Mithat, ilim ile din, din ile terakki meselesine açıklık getirirken tamamen İslami bir bakış açısından yola çıkarak fikirlerini ortaya koyar. Dinle ilim arasında bir tartışmanın olabileceği ihtimalini dahi akla getirmeyen Ahmet Mithat, bilmenin hakikati yakalamak olduğunu kanaatini de açıklıkla dile getirir. “İlim denilen şey bilmek değil midir? Hem de öyle adı bilmek değil! Keşf-i hakikat herkese müyesser olamayıp hakayık-ı mekşufeyi yani bilgilerin taallüm suretiyle peyda etmeye ilim derler.” Madem ki ilim akli ve nakli delillerle hakikatleri ortaya koymakla görevlidir, İslam’ın ilmeve terakkiye karşı olması asla düşünülemez (Acar, 2015: 13).

Pek çok Tanzimat aydını gibi Ahmet Mithat da bilimsel ilerlemeyi hararetle savunurken, dinin sosyal hayatta ve ahlak sisteminden dışlanmasını kabul etmemektedir (Yiğit, 2006: 29). Eserlerinde ilmi ve fenni gelişmelere çokça yer veren Ahmet Mithat, o zamanlar Osmanlı coğrafyasında bilinmeyen ve görülmeyen icatlardan bahseder. Bunların çalışma prensipleri anlatır. Ahmet Mithat, Dürdane Hanım romanını İstanbul’da henüz kullanılmayan ve birkaç örneği bulunan telefon* üzerine kurar (Öztürk, 2017: 58).

“*Ulviye : bu bir mucize bence. Nasıl olur böyle bir şey? Burada oturduğumu yerden dünyanın öbür ucunda söylenenleri tek tek işitin!* (Ahmet Mithat, 2015b: 77)”

Tanpınar’da “*Dürdane Hanım romanını telefonu İstanbul’da ilk kullanılan eser olarak zikredelim* (Tanpınar, 1997: 472)” diyerek Ahmet Mithat’ın dönem teknolojisine ve ilimsel/bilimsel gelişmelere verdiği öneme dikkat çekmiştir. Ayrıca

* İlim ve tabiat hayranı iki arkadaşın seyahatini anlatan bir roman olarak tanıttığımız Acaib-i Alem ile aynı yıl yazdığı Dürdane Hanım, o yıllarda Avrupa’da yeni yayılmaya başlamış bulunan telefon aletine dayanan vak’ayı anlatır (Okay, 1975: 51). Türkiye’de, göstermelik numunelerden başka mevcudu bulunmayan telefon cihazı üzerine dayanan bir vakası vardır (Okay, 1975: 55).

bilimsel faaliyetlerin devletler için artık medeniyet, muasırlaşma ve gücün nişanesi olduğunu da bildirir.

“Ah şu teknolojisi gelişkin ülkeler ne de güzel yerler! Teknoloji sayesinde her şeye güçleri yetiyor! (Ahmet Mithat, 2015b: 78).”

Hakikatte Ahmet Mithat’ın düşündüğü şey kafalarda ilimle tekniğin münasebet kurmasıdır. Batıda bir alim, öğrettiği ilmin sanayide nasıl tatbik edileceğini de düşünür. Yahut bir sanatkar ortaya koyduğu eserin, ilmin hangi hikmetine, hangi kanununa dayandığını bilir. Bizde ise bu iki şey birbirinden ayrı ve boşlukta gibidir (Okay, 1975: 51).

4.1.4. Arnavutlar Solyotlar

Osmanlı, son döneminde yaşadığı siyasi ve içtimai buhranların bir derlemesi olarak karşımıza çıkan bu eser Ahmet Mithat’ın da vurguladığı üzere “tarihe müstenit bir roman” olarak kaleme alınmıştır. Eserde değinilen başlıca siyasi hadiseler; Bulgar isyanı ve bağımsızlığı, Çeşme Faciası, Küçük Kaynarca Antlaşması, Zıştovi Muahedesi ve Yaş Anlaşmasına sebep olan mücadele, Fransız İhtilali ve özgürlük rüzgarı, I.Abdülhamit’ten II.Mahmut’a Arnavutluk’un durumu, Tepedelenli Ali Paşa’nın vali oluşu ve yönetim tarzı, Edirne Vakıyası, Mora vakıyasıdır. Devlet-i Aliye’nin kaderini tayin eden bu hadiseleri eserinde Osmanlıcılık ve ittihad-ı kalb esasına göre kurgulamıştır. Vukua gelen ayrılıkçı hadiselerin “Teşvikat –ı ecnebiye” tarafından sahnelenen bir oyun olduğunu ve kadim bir amaçlarının• bulunduğunu ne Rum milletinin ne Arnavutların ne de Bulgarların Devlet-i Aliye’nin merhametinden kopmak istemediklerini, isteyenlerin ise dış güçler tarafından kandırıldığını ifade eder. Adeta akıl adamvari bir üslup ile tarihe dair “doğru” ve “gerçekleri” yazdığını “*Bir romancı kaleminden çıkıyor olsa da tarih sayfasından naklolunduğu cihetle hayali değil, tarihi şeyler olduğu tarihsinananın elbette müsellemdir* (Ahmet Mithat, 2017a: 33).” dile getirir.

* Katerina, Yunanistan hakkındaki tasminatında o kadar sebatkarane ısrar eylemiştir ki Konstantin namında bulunan bir oğlunu Naksos ceziresinden celbettirdiği Rum kadınları elinde büyütüp Rum kıyafetinde elbise iktasıyla Rum lisainca tekellüm ettirmeye ve bütün uşaklarını Rumlardan tertip eylemeye ve Rum delikanlılarından oluşan iki yüz neferden mürekkep bir de maiyet bölüğü teşkiline kadar varmıştı. Yunanistan’ın her tarafına münteşir olan memurin-i müşevvikin İstanbul’un son İmparatoruyla namdaş olan bu prens yeni Rumların ilk İmparatoru olacağını bütün Rum kiliselerinde ilan ederek validesi Katerina’yla beraber genç prensin resmini Rumlara öptürürlerdi. (Ahmet Mithat, 2017: 32).

Tarihi olayları, edebiyatın roman kolu ile izah etmesinin sebebi de büyük olasılık ile daha çok merak uyandırmak ve daha çok kişiye ulaşma isteği şeklinde açıklanabilir. “*Karilerimizden tarihe vakıf olanlar şu romanı Mora vak’asına dair tarihin verdiği izahat ve tafsilatla, tatbik ve mukayeseyle elbette görmüşlerdir ki Solyotlarla Ali Paşa arasındaki münasebata dair buraya kadar vermiş olduğumuz haberler, öyle roman yazmayı sırf işkembe-i kübradan cevahirler yumurtlamak zanneden romancılar gibi yazmayı, belki vukuatın en cüz-ilerine varıncaya kadar kaffesini hakayık-ı tarihiyeye noktası noktasına tatbik ederek yazmışız ve yalnız işi sırf tarih yazar gibi bir suretten kurtarmak için yegane eşhas-ı hayalimizden olan Rüstem’le bir de Eftimi mesalini araya katarak bu münasebetle roman yollu izahat ve muhaveratımızı yürütmüşüzdür* (Ahmet Mithat, 2017a: 191).” açıklamasını yaparak yazılanların tarihi gerçekleri anlattığını belirtmiştir.

Umumiyetle bazı Balkanlı müelliflerin de itiraf ettiği gibi, Osmanlıların Balkanlara gelişi burada hüküm süren feodal anarşiye son vermiş, köylüyü ezen eski boyarları kaldırarak sıkı, muntazam bir devlet teşkilatı ve angaryaya, keyfi muamelelere meydan vermeyen sağlam bir zirai içtimai nizam kurmuştur. Bulgaristan üzerinde bu suretle kuvvetle yerleşmiş ve benimsenmiş olan Osmanlı hakimiyeti beş yüz yıl sürmüştür (İnalçık, 1943: 7). Ahmet Mithat, Bulgarların Osmanlı yönetimindeki bu rahat ve refahlarından, Avrupalıların kışkırtma ve aldatmalarından ötürü çektikleri sıkıntılardan bahis açar. Böylece Osmanlı birliğinin gerekliliğine esas teşkil edecek bir fikrin temelini atar (Ahmet Mithat, 2017a: 13).

Rusların balkanlardaki planlarını uygulamaya koyabilmek için uzun süredir devam eden arayışları, kendilerine hem ırk hem de dil bakımından yakın gördükleri Bulgarlara yönelmesine sebep olmuştur (Köse, 2006: 240).

Karal’ın Osmanlı Tarihi’nde, W.Edwards’ın notes on the European history adlı eserinden aktarmasına göre Osmanlı tebaası olan Bulgarların durumu: “*Bulgaristan’ın Hristiyan halkı, Türkler tarafından fena idare edilmiyordu. Mezhep hürlüğüne sahip bulunuyorlardı; bazı şehirlerin belediye imtiyazları vardı ve eyaletler de bir takım muhtariyet haklarından faydalanılmaktaydı. İktisadi bakımdan köylüler Rus köylüsünün maruz bulunduğu kötü durumdan çok uzaktılar; Mithat Paşa’nın akilane valiliği esnasında önemli bir refah seviyesi de kazanmışlardı. Fakat*

milliyet duygusu uyanmaya başlamış ve müstakil Bulgar kilisesinin kurulmasıyla kuvvetlenmişti. Panislavizm, Bulgaristan'a bulaşmıştı (Karal, 2003: 96).”

Ahmet Mithat'ta, Bulgarların Osmanlı hakimiyetinde iken refah ve huzur içinde yaşadıklarından nifak tohumuyla Osmanlı'dan koştuktan sonra Avrupa siyasetinin elinde oyuncak olduğundan bahseder (Ahmet Mithat, 2017: 17).

Osmanlı hükümeti, Bulgarların milliyet ve istiklal yolundaki çalışmalarından haberdardır. Fakat Sadrazam Mahmut Nedim Paşa bu hareketleri önleyecek tedbirleri almak hususunda gerekli ruhi kudretten mahrum bulunmaktaydı. Paşa memleketin iç siyaseti için olduğu kadar dış siyaseti için de İstanbul'da ki Rus elçisi İgnatief'in nasihatlarına kendisini muhtaç görmekteydi. Rusya, bir taraftan Babıali'ye, Bulgar asileri için müsamahalı hareket tavsiye ederken diğer taraftan da topraklarında Bulgar çetelerinin hazırlanmasına ve Bulgarları isyana Teşvik ediyordu (Karal, 2003: 96). Bir dönem Osmanlı iç ve dış politikasında etkili bir isim olan Rus elçisi İgnatief üzerinde Üss-i İnkılap'ta da durulmuş meseleye dikkat çekilmiş ve İgnatief Hilekar ve kurnaz biri olarak tanımlanmış, hamiyetsiz diplomatlar sayesinde Rus elçiliğinin Osmanlı'nın karar mekanizması haline geldiği uyarısında bulunmuştur (Ahmet Mithat, 2004a: 152).

Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nin egemenliğine, iç ve dış siyasetine doğrudan doğruya elçilik yoluyla müdahalesi dışında, Hristiyanları koruma haklarından asla bahsetmeksizin, yeniçerileri kışkırtmak ve İstanbul kamuoyunu bozmak gibi o zaman dahi yüklenmiş olduğu gizli görevini, Müslüman kılığına koyduğu adamlarıyla ve Müslüman olanlardan bulduğu vasıtaları ile gayet gizli olarak yerine getirdiğini Asım tarihini de referans göstererek açıklamıştır (Ahmet Mithat, 2004a: 148).

Rusya Osmanlı Devleti'ne zararlı olan her olayda olduğu gibi Girit isyanında asilerin tarafını tutmuş, zaten Rum davası bir asra yakın zamandan beri Rus davası olarak benimsenmişti. Bizans İmparatorluğunu yeniden diriltmek Ruslar tarafından ortaya atılmış bir düşünce idi, Yunanlıların “Büyük ülküsü” bu düşünceden alınan ilhamla meydana gelmiştir (Karal, 2003: 21).

“Rusların Yunanistan taraflarında bir bakıma Büyük Petro ve İmparatoriçe Anna ve İmparatoriçe Elizabeth zamanlarından beri ekegelmiş oldukları teşvikat

tohumu seneler geçtikçe yeşillenip büyüyerek ilk meyvesini Mistra taraflarında kıpkırmızı kızarıp kemalini bulmuş bir surette toplamıştı (Ahmet Mithat, 2017a: 27).”

Arnavutlar Solyotlar’da Rus kışkırtmasına uymayan Rumların çoğunluk olduğu Rus Çariçesi Katerina’ya yazılan mektup ile dikkat çekilmiştir. (Ahmet Mithat, 2017a: 29).

Ahmet Mithat, Tarihçi Rafnel’i kaynak göstererek akli başında ve hakikatin farkında olan Rumların Rus kışkırtmacılarına uymadığını, uyulursa ve başarılırsa hürriyet yerine büyük bir tahakküm altına gireceklerini bunun tarihte örneklerinin pek çok olduğunu dile getirerek yabancı bir tarihçi ile refere edip, kışkırtmaya uyan Rumları uyarmıştır (Ahmet Mithat, 2017a: 47).

Ahmet Mithat, balkanlarda iç karışıklık çıkarmada başarıya ulaşıldıktan sonra zararın sadece Osmanlı’ya değil gayrimüslim tebaaya da geldiğini, kendi içlerinde dehşet veren çatışma ve yağma ortamının meydana geldiğini dile getirmiştir. Bu konu hakkında yabancı tarihçi Pokevil’i referans göstererek kalemını eline alan Ahmet Mithat Osmanlı’nın güven verip, adaleti sağlayan gölgesinin ortadan kalkmasına bağlar oluşan bu anarşi ortamını (Ahmet Mithat, 2017a: 30).

Keza bağımsızlığını kazandıktan sonra da Yunanistan’ın, ne hürriyet açısından ne de siyasi veya mali açıdan başının göğe ermediğine de dikkat çekmiştir (Ahmet Mithat, 2017a: 47).

Ahmet Mithat, Arnavutlar Solyotlar içinde baş karakter Rüstem aracılığıyla kaybolan değerler üzerinden mesajını verir. Irkı, sebebi ne olursa olsun aynı köyün suyunu içmiş insanların birbirine kurşun atacak seviyeye gelmemesi gerektiği aşağıdaki diyalog ile hayat bulur.

“-Niye kurşun atmıyorsun Rüstem?

-Ben size Arnavutlar üzerine kurşun atarım diye vaat eyledim mi ?

-Acayip, öyle ise bu savaş meydanına niçin geldin?

-Senin duçar olduğun tehlikeye ben de müşterek olayım diye geldim. Yoksa ben hemşehrilerime kurşun atacak olsaydım şu muharebeye sebep olan Ali Paşa üzerine atardım (Ahmet Mithat, 2017a:191).”

Balkanların ismi ile müsemma bir döneminde, tarih ile müstenit bir roman olan Arnavutlar Solyotlar pek çok ideolojik mesaj ile birlikte pek çok tarihsel olayı bünyesinde barındırmaktadır. Dönemin çalkantılı siyasi, sosyal olaylarını yerinden aktaran Ahmet Mithat, gelişen durumun sebebini şaşırarak verir. Bunca yüzyıl beraber huzur içinde Osmanlı çatısı altında yaşamış milletlerin düşman olmasının dış mihrakların nifak tohumu ekmesinden başka açıklama bulamamıştır. Zira Osmanlı hakimiyetinde yaşamayı bir “*hürriyet-i hakikiye numunesi*” olarak açıklar ve bir örneğinin ancak Amerika olabileceğini öne sürer. (Ahmet Mithat, 2017a: 48).

4.1.5. Jön Türk

Ahmet Mithat’ın, önce 11 Eylül 1324 (1908) / 29 Kânûn-ı sâni 1324 (1909) tarihleri arasında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edilen, ardından 1326 (1910) yılında *Jön Türk* adında kitap hâline getirilip basılmıştır (Karaca, 1991: 121). *Jön Türk* Romanında olaylar, "tarihsel bir zaman dilimi" içerisinde geçer. Yazarın "*Vakamız 1315 senesinde geçiyor* (Ahmet Mithat, 2010: 5)." sözünden de anlaşıldığı gibi vakanın başlangıcı 1897 senesidir. II. Abdülhamit dönemini kapsayan bazı siyasi-sosyal meselelere değinerek bu dönem hakkında bilgi vermektedir. Yine yazarın belirttiğine göre vakanın sonra erişti II. Meşrutiyet’in ilanı olan, 1908 senesidir : "*Derken bin üç yüz yirmi dört yılında Temmuz’un sekizinci günü* (Ahmet Mithat, 2010: 254)."

Ahmet Mithat’ın düşünsel dünyasını besleyen ideolojik perspektifi bağlamında *Jön Türk* adlı romanı incelendiğinde “Osmanlılık” ve “İslamcılık” motiflerine bolca rastlanılmaktadır. Öncelikle imparatorluk karakterine vurgu yapan bir yerleşim planı göze çarpar. Pek çok farklı etnik kökenin bir arada birbirini tamamlayıcı bir şekilde yaşaması Osmanlı gündelik yaşamının betimlenmesinde yararlanılacak en önemli unsurlardandır. Rum uşak Kiryaku, hemşiresi Despina, Zenci aşçı, Yukarı hizmetine bakan Ermeni kadın, Çerkez Dilşinas, Arnavut bahçıvan, Çamaşırcı Hristiyan Arap kadın, Rum ebe, Bulgar işçi olarak metnini inşa etmiştir.

Bu etnik farklılıklar garipsenmez ve yahut ötekileştirilmez sıradan Osmanlı tebaası olarak görülür ve yaşamın içinden kabul edilir. Ancak Frenk adetleri ile yaşayan diğer etnik kesimler ki bunlara “yabancı” olarak bakar ve Osmanlı’nın kültürel ve ahlaksal olarak bozulmasına sebep olarak onların yaydığı düşünceleri

görür. Keza Ceylan'ın da yetişmesinde ki bozuklukları Fransızların yanında küçük yaştan beri yetişmesi ile ilişkilendirir.

Herkül Milas da, Türk Romanı ve Öteki adlı çalışmasında Ahmet Mithat'ın edebi anlayışını değerlendirirken Batılı ve Doğulu insanlar arasında farklı özellikler görmekle birlikte, uzlaşmaz çelişkiler ve tarihsel düşmanlıklar görmediğini söyleyerek onun ister Doğulu, ister Batılı, ister Müslüman, ister Hıristiyan olsun, [romanlarındaki] insanlar[ın] insancıl bir anlayışa göre bir bütünlük sergilediğini söylemektedir (Uyanık, 2007: 7).

Fazık Gökçek de “Ahmet Mithat Romanlarında Yerli Gayrimüslimlerin Alafrangalığı Meselesi” (Gökçek, 2010) adlı makalesinde bu duruma katılır ve bunun ideolojisi gereği doğal olduğunu belirtir. Ahmet Mithat gibi Osmanlıcılık ideolojisinin savunucularından olan ve Osmanlı Devleti'nin çok etnik yapılı “Osmanlı” üst kimliği ile Osmanlı Devleti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı bir ‘millet’ inşasının gerçekleştirilebileceğini uman bir yazarın romanlarında toplumun bir parçası olan Rum, Ermeni, Arap ve Arnavut gibi Osmanlı vatandaşlarının yer almasının son derece normal ve gerekli olduğunu ve Ahmet Mithat'ın yanlış Batılılaşmanın veya alafrangalığın Türk / Müslüman Osmanlılara olduğu kadar gayrimüslüm Osmanlılar içinde zararlı gördüğü anlaşılmaktadır.

Ahmet Mithat, Osmanlılık ile beraber İslamiyet'i ve diğer yüksek değerleri aynı potada eritmiştir. Osmanlılığı yakışan ve yakışmayan durumlara da romanında yer vermiştir:

“Bizim memleketimiz için İslami usulde yaşama ve Osmanlılığı böyle taban tabana zıt olan batılı bir yaşam şekline nizam ve intizam konulamaz (Ahmet Mithat, 2010: 122).”

Özellikle Batı ve Osmanlı ahlakını karşılaştırma yaptığı alanlarda Batılı eğlence hayatı referans alınarak, “Batı'nın ahlak çöküntüsü” karşısında “Osmanlı ahlakı” yüceltilmektedir (De Rosay, 2006: 96). Aydınlanma düşüncesinin insanları, cahil olmaları sebebiyle etkilediğini düşünen Ahmet Mithat, Voltairen olarak nitelediği bu akımı hürriyet-i akide taraftarı olup dinsiz olmakla itham eder. Bu yeni ve yıkıcı olarak kabul ettiği akımlara karşı Osmanlı toplumunu uyarmak amaçındadır (Camız, 2014: 49). Bu akımları yeni fikirler olarak kavramsallaştırmış en

masumunun bile fazlaca yıkıcı etkisi olduğunu savunmuştur. Yalnız İslama değil, Hristiyanlığı bile tehlikeye sokacağını dile getirmiştir (Ahmet Mithat, 2010: 16).

Ahmet Mithat, sadece Batı Medeniyeti ile beslenmeyi onu taklit etmeyi çok zararlı ve manasız bulduğu aşıkardır. Bu durumu romanında şu biçimde alegorize eder :

“Yatsı namazlarını kılacak olanlar kıldıktan sonra fasıla başlandı. Her biri bir başka ustadan ders almış hanımlardan oluşan orkestra. Hiçbiri bir ahenk içinde müziğin usulüne uygun çalamıyordu. Hanımlar beş altı saz birden fasıla başladılar. Ama ne fasıl! Her biri ayrı telden çalıyor. Tam bir curcuna! Allah’tan müzikten anlayan hanım çok az. Kimse farkında olmuyor (Ahmet Mithat, 2010: 17).”

Ahmet Mithat, romanında kadın meselesine değinirken idealize ettiği kadın tipi olarak Ahdiye’yi seçmiş onu, okuruna geleneksel yetişme tarzı, terbiyesi ve olumlu yönleriyle tanıtmıştır (Şimşek, 2015: 151). Ahdiye’nin yeniyi ve skiyi sindererek tam anlamıyla bir eğitim aldığını ve terbiyesini tamamlamış bir Osmanlı hanımı olarak vurgulamıştır (Ahmet Mithat, 2010: 16).

Karşısına ise, aykırı bir tip olarak yalnızca alafranga eğitim almış, kadın erkek ilişkilerine serbestliği savunan Ceylan’ı çıkarmıştır. Ayrıca romanın sonunda Ceylan’ın yanarak can vermesini, yazarın batılı eğitim ve alafranga terbiye karşısında geleneğe bağlı kalmanın gerekliliğini sembolleştirmesi olarak düşünülebilir. Yine batı ve doğu kültürünü doğru bir şekilde algılayan, geleneksel bir anlayışla yetişen Ahdiye de, onca sıkıntıya rağmen romanın sonunda mutluluğa ve huzura kavuşur (Şimşek, 2015: 151). Ahmet Mithat yaşadığı müddetçe siyasal, sosyal, fikrî hatta ekonomik tercih ve telkinlerinde ‘denge adamı’ olmayı seçmiştir (Argunşah, 2013: 11).

4.2. TARİH ESERLERİ

4.2.1.Üss-i İnkılap I-II

Ahmet Mithat’ın tarih eserlerini ele alırken öncelikle eserlerin muhtevasının nasıl değerlendirilmesi gerektiğini, Türk Tarihçiliği açısından sorgulamakta fayda vardır. İsmail Habip Sevük, Tanzimat dönemi tarihçiliğini dört şekilde inceler. 1- Resmi Tarihçilik, 2-Hususi Tarihçilik, 3- Edebi Tarihçilik, 4-Popüler Tarihçilik şeklinde bölümlendirdikten sonra Ahmet Mithat’ı, Üss-i İnkılap, Zübdetü’l Hakayık

ve Kainat çalışmalarından dolayı Popüler Tarihçilik kategorisine dahil etmiştir (Sevük, 1941: 582). Ersanlı ise Ahmet Mithat'ın Tarih-i Osmani adlı çalışmasını da popüler tarih eserleri kategorisine sokar (Ersanlı, 2018: 64). Ahmet Mithat'ın bu kategoriye dahil edilmesinin sebebi üç eserinde de dönemin olaylarını sıcağı sıcağına ele alması etkilidir.

Mustafa Nihat Özön ise Ahmet Mithat'ın tarih eserlerinin II. Abdülhamit'in işaretiyle kaleme alındığını dikkat çekerek, eserlerin tarafgir olduğundan bahis açmıştır. Ahmet Mithat'ın kendi statüsünü sağlamlaştırmak adına iktidarın gölgesine fazla girmiş olduğunu sadece Üss-i İnkılap'da değil, diğer bir tarih eseri olan Zubdet'ül Hakayık'ın da Rus muharebesi sonucunda II. Abdülhamit'in bir kusuru olmadığına yönelik ısmarlama bir çalışma olduğunu kastetmiştir. Mufassal adlı çalışmasını da özel kılan yanının sadece resim, harita ve planları bünyesinde barındırmasından dolayı olduğunu belirtmiştir (Özön, 1941: 310).

Ahmet Hamdi Tanpınar'da, Özön gibi Üss-i İnkılap'ın manipülatif bir eser olarak kaleme alındığını, dönemin hükümdarı II. Abdülhamit'in yüceltilmesi ve parlatılmasına yönelik bir çabanın ürünü olduğunu dile getirmiştir. Üss-i İnkılâb'ın birinci cildinde asıl güdülen amacın V. Murat'ın hürriyet taraftarı olmadığını ve deliliği dolayısıyla tahttan tabii şekilde ayrıldığını göstermek olduğunu, İkinci cildinde ise ilan edilen meşrutiyeti ve bu yeni rejimin dayandığı kanun-ı Esasi'nin kefaleti altında bulunan şahsî ve siyasî hürriyeti Abdülhamid'in doğrudan doğruya kendi arzusuyla tebasına bahşettiği bir lütuf gibi göstermeye çalıştığı tespitlerinde bulunmuştur (Tanpınar, 1988 : 451 - 452).

Üss-i İnkılap'ın birinci cildi "Kırım Muharebesinden II. Abdülhamid Han'ın Cülusuna Kadar" olan tarihi incelemekte, iki önsöz ve bir kısımdan oluşmaktadır. İlk önsözünde Osmanlı tarihine içten bir bakış atar, Osmanlı'nın kuruluş felsefesine açıklık getirir ve üzerine inşa edeceği tema için adeta bir temel oluşturur. O tema, Osmanlılık ideolojisidir. İkinci önsözde Avrupa'nın Osmanlı politikasını incelemiştir. Burada Avrupa'nın Osmanlı için yarattığı tehlikeye ve dikkat edilmesi gereken noktalara açıklık getirmiştir. Birinci kısımda ise Abdülaziz Han'ın tahta çıkışı, askeri, mali, ilmi siyasi, diplomatik başarı ve başarısızlıkları ile beraber iç isyanlar dile getirilmiştir. Dönemin başarısızlık veya zaafı olarak eleştirdiği noktalar, dalkavukların hükümdarı yanlış yönlendirmesi, kamuoyuna hakim

olunamaması, basına sansür, Rus elçisi İgnatıyef'in neredeyse devleti yönetir pozisyonda olması, nahiye teşkilatlanmasındaki başarısızlıklar olarak başkıldandırmıştır.

Üss-i İnkılap'ın ikinci cildinde "II. Abdülhamid Han'ın Cülusundan Birinci Seneye Kadar" olan tarih incelenmekte, beş bölüm ve iki kısımdan oluşmaktadır, kısımlarda kendi içerilerinde bölümlendirilmiştir. Culus ve dönemin çeşitli hadiselerini içeren bir giriş ile başlayıp Abdülhamid'in üstün meziyetleri ile adeta yeni padişahın bir tanıtımını yapılır, İlk kısımda cülusun başında iç durumlar ve Sırp, Karadağ Muharebeleri ile beraber mütareke ve barış meselesi dile getirilmiştir. Diğer kısımda ise Kanun-ı Esasi tarihi ve tartışmaları, Abdülhamid'in hak ve hürriyet severliği, Kanun-i Esasi'nin ilanı, Umumi Meclis'in açılması ile beraber birinci senede görüşülen kanunlar hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Ahmet Mithat Üss-i İnkılap'ı yani "Yeniliklerin kökeni" adlı eserine hayat verirken önce köhne düzenden başlamış ve yeniliklere ne denli ihtiyaç olduğunu belirtme ihtiyacı hissetmiştir. Osmanlı düzeninin gerek iç, gerekse dış sebeplerden dolayı bozulduğunu, bu bozulmalara bağlı yönetsel aksaklıkları köklü reformlar ile yeniden ihdas ederken, kendilerine tabii milletlerinde bu reformlardan nasiplenip eski "mutlu" günlerinde kalmak isteyeceğini dolayısıyla devlet dağılma sürecine değil, toparlanma sürecine gireceği savını oluşturmuştur. Bütün aksaklıklar giderildiğinde ne Osmanlı'ya bağlı unsurların ayrılma ihtiyacı güdeceğini, ne de Avrupa'nın kışkırtmalarının onları Osmanlı'dan koparmaya yeteceğini düşünmüştür. Bu eser bir nevi Osmanlı'nın ve Osmanlılığın yeniden inşası şeklinde kurtuluş reçetesi olarak vürud etmiştir.

Ahmet Mithat'ın tarihçi kimliği ile yazdığı bu eser pek çok alanda incelenmeye müsait bir dönem antolojisidir. Ancak biz Ahmet Mithat'ın bu eserinde de diğer eserlerinde yaptığımız gibi tarihi nasıl kendi ideolojisi çerçevesinde inşa ettiğine dikkat çekeceğiz. Osmanlı'yı tüm unsurları ile bir arada tutmanın tek amaç olduğu bu dönemde romanlarında verdiği mesajların yanı sıra bu tarih eserini de Osmanlılık propagandası açısından değerlendirdik.

Ahmet Mithat, Osmanlı yönetimini bir meziyet kabul etmiş, geçmiş ve büyük batı uygarlıkları sayılan Yunan ve Roma medeniyetleri ile bu yönetimi karşılaştırmış

Osmanlılığın bir ideolojiden daha çok, bir medeniyet terakkisi ve ideal yönetim biçimi olarak vurgulamıştır. Bu medeniyetlerin yalnızca devletleri oluşturan hakim millete menfaat ve mutluluk sağladığını diğer halklara bu menfaat ve mutluluktan hisse verilmemiş üzerine bir de zulüm edilmiş aşağı sayılmıştır (Ahmet Mithat, 2004a: 30).

Batı uygarlıklarıyla yaptığı kıyastan sonra İslam uygarlıkları ile de bir kıyaslama yapmıştır. Bu ideal yönetim biçiminin başarısının, devletlerin bünyesinde bulunan yabancı unsurları korumakla mükellef olunan bir emanet değil devleti devlet yapan asli unsur olarak görülmesinde bulmuştur (Ahmet Mithat, 2004a: 30).

Milletlerin tek devlet altında toplanıp barış ve huzur içinde yaşamalarını “siyasi kardeşlik” şeklinde tanımlayıp Osmanlıyı ve Osmanlılığın mahiyetini bu siyasi kardeşlik çerçevesinde belirlemiştir.

“Osmanlılığın asıl mahiyeti, çeşitli cinslerden oluşan bir alay halkın bir milliyet ve belki bir siyasi kardeşliğe bağlamak meselesidir.” (Ahmet Mithat, 2004a: 33)

Hanedanın varlığı ile beraber hükmün sultanına bağlılığı esas kılmış, hükmün sultanının tek amacının zaten kulları sayılan milletleri hür bir şekilde, refah seviyesini yükselterek yaşatmak olduğunu savunmuştur. Dillerini konuşup, dinlerini yaşamalarının bir ayrıcalık yahut bir lütuf değil, olması gereken olduğunu bunun da Osmanlı'nın kadim kuralları içinde yer aldığını her fırsatta bildirmiştir (Ahmet Mithat, 2004a: 32). Hatta devletin mezhep, din ve kavim farkı olmadan insanları siyasi bir milliyet altına toplayıp birleştirmesinin dünya egemenliğine doğru yeni bir yönetim biçimi olarak gördüğü açıktır (Ahmet Mithat, 2004a: 49).

İbrahim Şirin, Namık Kemal'in tarihini “*Namık Kemal'in tarihi yükselişin tarihidir. Devletin eski günleri onun kaleminden yeniden canlanır. Namık Kemal hakikatten uzaklaşıp estetize ve idealize ederek yeniden inşaa eder. Bu yüzden onun tarihi, bir dava tarihidir. Batılı müsteşriklere karşı imanla karşı çıkışın tarihidir* (Şirin, 1996: 135).” şeklinde tanımlamıştır. Ahmet Mithat ve Namık Kemal bu açıdan birbirine benzer. Ancak Namık Kemal çoğunlukla yükseliş dönemini ele alırken, Ahmet Mithat yarının parlaklığını geçmişin parlaklığına bağlar, bugünü ele

aldığında ise manipülatif davranmak zorunda kalır. Zira ortada parlaklık yoktur, parçalanmaya doğru sürükleyen kör edici bir karanlık vardır.

“Bugün” olan ufak başarıları adeta bir Mohaç, bir malazgirtvari zaferler olarak lanse etmesi manipülatif tarihçi kimliğine sahip bir yazar olduğunu iddia edenlerin elini güçlendirir niteliktedir. Bu bağlamda “Sırp Karadağ İsyanları” başlığı incelendiğinde gerek kitapta ayırmış olduğu hacim, gerekse atfettiği önem gerçekteki isyan bastırma operasyonuna denk gelir ölçüde olduğu tartışılırdır.

Bir isyan tahlili olarak karşımıza çıkıp nasıl başladığı, kimlerin arkasında olduğu, hangi bölgelerde meydana geldiği, karşılıklı verilen kayıplar teferruatlıca bildirilmiştir. Bu kadar ayrıntılı anlatılmasının sebebi sonuç kısmında verilmiş ve Osmanlı'nın bu başarı ile tekrar dirildiğinin birer kanıtı olarak Osmanlı milli birlik ve beraberliğine vurgu yapılmış, bunun hüsn-ü kuruntu veya bir hayal olmadığını var olan bir hakikat olarak Avrupa'nın da kabul ettiğini dile getirmiştir.

Osmanlı'nın Türk, Rum, Müslüman, Hristiyan demeden bir araya gelince nasıl tüm güçleri alt edeceğine vurgu yaptığı bir Osmanlılık propagandası yönünden irdelenmesi gereken bir isyan tahlilidir (Ahmet Mithat, 2004a: 185-200).

Üss-i İnkılap'ın birinci cildinde sabık döneme dair eleştirilerini de “Durumun Kötülükleri” başlığı altında vermiştir. Bu eleştiriler; eğitim alanındaki yetersizlikleri, Encümen-i Daniş'te verilen kararların uygulanmamasını, gereksiz askeri ıslahatları, memleketin Avrupa'ya kıyasla iskan edilememiş olması, devlet kurumlarının kar ederken zarar eder konuma gelmesi, her alandaki disiplinsizlik ve düzensizliğin had safhaya ulaşması, sansürün yoğun bir korunma metodu olarak günlük hayatta yer alması, dalkavukların itibar edilmesi, mali ve diplomatik başarısızlıklar, istatistiklerde veriler ile oynanması, dış borçlanma ve önü alınamaz faizleri, gelir gider dengesizliği ve müsadere meselesini kapsıyor.

Ahmet Mithat vatan ve millet kavramına da Üss-i İnkılap'ında tanım getirir. Ona göre vatan: *“İnsanlar için anneden aziz ve kutsaldır; İnsanoğlu derin ve tabii bir duygu ile anasından doğduğu yeri ve vatanını anasından fazla sever. Hatta medeni duygular ve özgür düşüncelerle beslenmiş kimseler, vatanının selameti için lüzum görüldüğü gün aziz canını seve seve feda ede. Fakat vatana; taştan topraktan ibaret bir toprak parçası olmak yönünden sevilip aşık olunmaz. O arazi parçası, milli*

toplumumuzun yani milletimizin meskeni olduğu için mukaddes ve muazzездir (Ahmet Mithat, 2004b: 136). Millet ise: *“Hepimizin birleşmesinden müteşekkil bir birleşik cisimdir. Millet dediğimiz zaman, onun içinde hepimiz dahilizdir* (Ahmet Mithat, 2004b: 136).

Üss-i İnkılap-I’de geçmiş dönemin muhasebesi ve yeniliklerin yapılma zorunluluğunun nedenleri irdelenirken, Üss-i İnkılap-II’de yeni dönem temennileri ile beraber Meşrutiyet, Kanun-ı esasi ve Osmanlılık propagandası içerir. Yeni padişahın belki de karakterinden çok, özlem duyulan bir Osmanlı portresi çizilmeye çalışılmıştır.

4.2.2. Zübdetü’l – Hakayık

Ahmet Mithat, Zübdetü’l Hakayık’ın “mukaddime” ve “ihtar” bölümünde bu eserin vücut bulma konusunu dile getirmiştir. İşbu bölümlere göre Zübdetü’l Hakayık *“Mukaddemesinde dahi arz olunduğu üzere vuku’at-ı diplomatikeye ve harbiyye hakkında herkesin zafer-yab olmayı isti’cal eyledikleri hakayığın gayet mücmel olmak ve kaffesi evrak-ı resmiyyeye hikaye ve tafsil ettirmek üzere tanzim olunmuş bir züdbe ve icmaldir* (Ahmet Mithat, 2015a: 335).” şeklinde tanımlamıştır ve kat’i surette Üss-i İnkılab’ın devamı niteliğinde olmadığına, başlı başına müstakil bir eser olduğunu ve amacına dair açıklık getirmiştir. Ayrıca İngiltere’nin bu savaşı anlatan Mavi Kitabının yeterli olmayacağına kanaat getirerek yazma ihtiyacı hissettiğini beyan etmiştir (Ahmet Mithat, 2015a: 25).

Kendisinin de belirttiği üzere eserde savaşın sebepleri üzerine yoğunlaşmıştır. Enver Ziya Karal’ın Osmanlı Tarihi’nde Mahmut Celaleddin’in Mirat-ı Hakikat adlı eserinden aktarmasına göre ‘93 Harbinin sebebi : *“Babiali, Avrupa nasihatlarına saygı göstermemiştir. Hristiyanların durumunu düzenlemek hususunda tavsiye edilmiş olan tedbirleri yerine getireceğine dair artık kendisine ehemmiyet ve itimat gösterilemez. Balkanlar’daki devamlı kargaşalık güvenliği bozmuş ve Rusya’nın menfaatlerini sarsmıştır. Bu sebeple Rusya, Avrupa tarafından da takdir edileceğine amin olarak Babiali’ye karşı harp açmıştır* (Karal, 1995: 41).” bu konu hakkında Ahmet Mithat, Zübdetü’l Hakayık’da şöyle bildirir : *“Gerek konferans tekalifinin ve gerek protokolün reddi kaziyelerine Avrupa’ca güya saltanat-ı seniyye-i Osmaniyye’nin asla ıslahat yapmamak efkârında bulunduğu ve bu kere dahi alemler*

aldatmaya çalıştığı ve Kanun-ı Esasi dahi ileride hükümsüz kalacak olan meva'idden idüğü tarzında ma'nalar verilip, kanun-ı mezkur hakikaten amal ve makasid-i umumiyyeyi hasıl edecek iken hiçbir ehemmiyet verilmemil ve binaen-aleyh Avrupa'ca Slav teba'a-i şahane için lazım ve haklı görülerek Devlet-i Aliyye kabul etmiyor denilen ıslahat-ı seniyyeye silah ile kabul ettirmek lüzumları dahi meydana çıkmış idi (Ahmet Mithat, 2015a: 315).” Ancak bunu savaşın göstermelik sebebi olarak kabul etmiştir. Zira savaşın sebebini eski hükümdarlardan Abdülaziz Han ve V. Murat devirlerine dayandığını iddia ederek temellendirmeye çalışmıştır. “Devr-i kasir-i Sultan Murad-ı Hamis, artık Bosna, Hersek ve Bulgaristan cihetlerinden parlayıp Sırbıyye, Karadağ taraflarına da kol atmış olan bu azim miharebe-i dahiliye harikini itfaya hasr-ı iştigal edip, bu muşguliyyet-i azimenin dahi bir büyük devr-i celil-i Hamidiye kaldığı malumdur (Ahmet Mithat, 2015a: 312).” Tahta yeni çıkmış bulunan II. Abdülhamit'in bir kabahati yahut bir dahli bulunmadığı üzerine metnini kurmuştur. “Mes'ele-i şarkiyyenin bir buçuk asırlığa varan kıdeminden kat-ı nazar, fakat bu def'a şu son sadmesinin meydana çıkışındaki mukaddime ve mebde', bu devr-i Hamidi'nin vuku'atından değildir. Mebde-i mezkur devr-i Abdülaziz Hani'nin sonlarına tesadüf edip devr-i Hamidi ise tamam-ı kuvvetini derece-i gayesine iblağ eylemiş olan işbu sadme-i şedideye karşı göğüs vermek nasibiyle küşad edilerek, bu babda olunca vüs'u kudretini sarf eylemiştir (Ahmet Mithat, 2015a: 311).” Ahmet Mithat, Rusya'nın panslavist politikası gereğince lüzumsuz bir şekilde savaş isteğine rağmen, II. Abdülhamit savaş koşulları oluşmadan barış yolu ile rahatsızlıkları çözmek için üstün bir gayret gösterdiğini ancak başarılı olunamamasının sebebini Rusya'nın nihai hedefi olduğunu dile getirir. “II.Abdülhamid'in tersane konferansı hakkında irsal eylediği muhtıra-ı celilede, zat-ı şevket-simat-ı hazret-i padişahının müşkilat-ı hazırayı daha ziyade uzatmayıp, imkanın müsa'adesinden istifade olunabildiği kadar sulhen tesvitesi hususundaki temayülât-ı şehriyarilerini isbata kifayet edip bu halde konferansın müzakerat-ı dura-durundan kat-ı nazarla netice-i müzakeratta ortaya koyduğu şeraiti görmek dahi konferansın amal-i sulh-cuyanesi neden ibaret olduğunu isbata kafidir. Şeriat-i mezkurenin daimi ve muvakat olan iki sureti dahi ber-vech-i ati başka başka arz olunur (Ahmet Mithat, 2015a: 71).” Savaş koşulları oluştuğunda da gerek Padişah II. Abdülhamit'in gerekse Paşaların hiçbir tedbirden geri durmadıklarını ifade etmiştir. “Maa-ma-fih def-i mehalik-i vatan yolunda derecesi hiç birşeye makis olmayan

gayret-i hümayun iktizasınca, yine tedkikat ve tebyinattan geri durulmamış idi (Ahmet Mithat, 2015a: 321).”

Başarısızlık kabullenilmez fakat bir şekilde meşrulaştırılır. Ahmet Mithat ‘93 Harbi’nin başarısızlığının sonucu üzerinde durmayarak nedenleri üzerinden bir “yok sayma” ya da psikoloji de “yansıtma mekanizması” şeklinde tabir edilen kabahat varsa başkalarından dolaydır minvalinde bir metin dizayn eder. Namık Kemal’de Devr-i İstila Risalesinde bir başka mağlubiyeti farklı bir şekilde meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Osmanlı Devleti’ni fetret devrine sokan, yıkılmanın eşiğine getiren, hükümdar Yıldırım Bayezid’in esir alındığı 1402 Ankara Savaşı’nı şu şekilde yorumlamıştır : *“O zamanlar ise Osmanlı toprakları ganimetlerle dolu bir servet hazinesiydi. Bu sebeple Timur’a ne kadar itaat gösterilse de herhalde yine de onun hücumuna mani olunamazdı.bununla beraber, meydana gelen mağlubiyetten Osmanlı Devleti, en büyük galibiyet kadar faydalar elde etmiştir. Nitekim mahsulatında bozulma görülen yerlerin, bir zaman için hayvanlara otlak edilmesi gibi, ahlaki bozulan cemiyetlerin de düşman ayakları altında kalması faydalı olur çünkü Bayezid zamanında birçok zafer kazanılmakla beraber zulüm de artmış, idare usulünde uygunsuz haller görülmeye başlamıştı. İşte hükümeti eski normal haline çeviren de bu mağlubiyetin neticesi olmuştur (Namık Kemal, 2017: 16).”*

“Yedi hakikat” şeklinde bölümlenerek yazılan eserin bölüm başlıkları şunlardır;

Birinci Hakikat “Muharebenin İlk Mebde-i Bundan Yedi Sene Evveldir”

İkinci Hakikat “Muharebenin Mukaddimesi Demek Olan Bosna, Hersek, Bulgaristan, Sırbıyye ve Karadağ Mes’elelerine Avrupa’nın Ne Nazarla Baktığı”

Üçüncü Hakikat “Devlet-i Aliyye’yi Tazyik Eden Birtakım Mecburiyet-i Hariciye ve Siyasiye”

Dördüncü Hakikat “Konferans ve Protokoller ki Redleri Muharebe-i Hazırayı Takrir Eylemiştir.”

* İnsanın kendisinde görmek istemediği eksik yersiz davranışları beğenmediği duygu düşünce istek ve amaçları başkalarına ya da çevresine yüklemesidir. Burada iki tür davranış söz konusudur. Birinde kişi beceriksizliğinin, yetersizliğinin, başarısızlığının nedenlerini başkalarında arar. İkinci yansıtma biçiminde kişi kendisinin olumsuz, çirkin, hatalı istek ve tutumlarını başkalarına yakıştırır (Köknel,1984: 171).

Beşinci Hakikat “Rusya ile Katt-ı Münasebet ve İ’lan-ı Harb ve Ba’zı Tedarikat-ı Mütakabiliyet”

Altıncı Hakikat “Muharebenin Kısm-ı Evvel-i Galibanesi Esnasındaki Ba’zı Teşebbüsat”

Yedinci Hakikat “ Muharebenin İkinci Safha-i Mağlubanesi”.

“Süleyman Paşa ordusu Gümürçine taraflarına doğru teba’üd eyledikten ve Şibka ordusu dahi teslimiyet gösterdikten sonra, Edirne müdafa’ a ve muhafazasının adem-i imkanı zehabı, bir Meclis-i Umum-i Askeri kararıyla orasının bi’t tahliye Rusya’ya terkini icab eylemiştir. Ondan sonra musalaha esaslarının vaz’ıyla mütarekeye karar verilmesi ve bununla verilmesi ve bununla beraber Rusyalıların İstanbul hatt-ı müdafa’asına doğru ilerleyip nihayet bir fırka-i askeriye ile Ayastefanos’a gelinmesi ve orada mukaddemat-ı sulhiyenin imza olunması maddeleri ve bu maddelerin gavamız-ı diplomatikiye ve askeriyesi muhakematımızdan hariç olupundan, Zübdetü’l Hakayık’ın tebeyünat ve muhakematına burada hitam verilmiştir (Ahmet Mithat, 2015a: 323).” Bu durumdan ötürü Ahmet Mithat’ın bu eserinin bir tarih eserinden çok, iktidarın muhatap olduğu başarısızlığı meşru bir hale getirmeye çalıştığı ve tabiri caizse “kabahat bastırma” işlemi olarak, tarihi meşruiyet aracı ve ideolojik aygıt olarak kullanma meselesine örnek teşkil ettiği söylenebilir.

Resmi saray vakanüvisi Ahmet Lütfi Efendi yerine Ahmet Mithat’ın bu konu ile alakalı yazması, üstelik çok takdir gören Üss-i İnkılab’ının ikinci cildi beklenirken bu eseri ivedilikle vücuda getirmesinin sebebi Ahmet Mithat’ın çok daha geniş kitlelere hitap etmesi olabilir. Zira uzun süredir Balkanlardaki çalkantılardan rahatsız olan halkın, üzerine bu yenilgiyi de görmesi, başarısızlığın izahını gerektirmiştir.

’93 Harbi’nin sonuçları çok ağır olmuş ve İmparatorluğa adeta bir travma yaşatmış ve neredeyse yıkımın eşiğine getirmiştir. Rusların toprak ve prestij kazancı yanında manevi kazancı da Osmanlı Devleti’ni bu travmaya sürüklemiştir. Manevi galibiyeti; savaşı sonlandıran Ayastefanos Antlaşmasının imzalandığı bölgede (San Stefano / Yeşilköy yakınındaki Kalkiratya / Galataria köyü (Kök, 2016: 184) bir zafer anıtı inşa etmesidir. Bu Anıt Payitahtın yakınında Osmanlı’nın ağır

mağlubiyetinin, diplomatik zafiyetinin ve toprak kayıplarının nişanesi, hatta onun başlangıcı olarak payitahtın karşısına tüm gerçekliğiyle dikilmiştir.

Ahmet Mithat'ın gerek Üss-i İnkılap gerekse de Zübdetü'l Hakayık'da çokça zikrettiği İngiliz dostluğu da bu tarihten itibaren dönüşüme uğrayacaktır. Keza savaş sırasında bu dönüşüm ayak seslerini duyurmaya başlamış, neticelendiğinde de tamamen kesinleşmiştir (Ahmet Mithat, 2015a: 316).

İngiltere'nin, Osmanlı İmparatorluğunun bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü Rusya'ya karşı koruma politikası bu tarihe (1878) kadar devam etti. Bu tarihten sonra İngiltere bu politikayı terk etti. Çünkü '93 Harbi İngiltere'ye şunu gösterdi ki, Osmanlı İmparatorluğu artık çok zayıftır ve yıkılmaya mahkumdur. İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumaya çalışması boşunadır. İmparatorluğu ayakta tutmak artık mümkün değildir. İngiltere, Osmanlı'nın bu yenilgisinden sonra yeni bir politika kabul etti : Osmanlı İmparatorluğu nasıl olsa yıkılacağına göre, bu devleti Rusya yıkıp, yıkıntıları üzerine o yerleşeceği yerde, İngiltere yıkmalı ve bu yıkıntılar üzerine kendisi yerleşip, bu suretle Rusya'nın güneye inmesi önlenmelidir (Armaoğlu, 1991: 45).

Ahmet Mithat'ın, 93 Harbi olarak tarihte yer bulan 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşına giden yolu belgelerle kaleme aldığı Zübdetü'l Hakayık'ın ideolojik bağlamda yazılıp yazılmadığı tartışma konusu olmuştur. Sabri Esat Siyavuşgil, Ahmet Mithat'ın bu eserini “hayli tarafgirane” olarak nitelendirmiştir. “*Bu ve diğer eserleri, bugün birer kaynak kıymetinde olmaktan çok uzaktır. Fakat halk için yazılan bu eserler, kütlede ilk tarih merakını uyandırmakla kusurlu olmalarını telafi etmiştir* (Siyavuşgil, 1978: 186).” Ahmet Hamdi Tanpınar'da “manipülatif” bulmuştur. “*93 Harbinin bilhassa sarayı müdafaa eden bir tarihi demek olan Zübdetü'l – Hakayık'ın neşri (yine 1295) bu iki cildin (Üss-i İnkılap) arasındadır. Bu itibarla her üç cild Abdülhamit devrinin ilk iki senesinin sıcağı sıcağına –şüphesiz mühim meselelerde saray lehine onurlanmış ve vesikaları o tarzda seçilmiş – bir tarihtir* (Tanpınar,1997: 451)” Namık Kemal tarafından ise sadece “evrak-ı resmîye” kullanması takdirle karşılanmıştır.

Ernst Toller'in “Tarih kazananların propagandasıdır.” Sözünden hareketle kaybedenlerinde bir propagandaya ihtiyacı olduğunu, iktidarların güç kaybetmeye

başladığı anlarda tarihe, tarihin meşrulaştırma alanına olan gereksinmelerinin had safhaya ulaştığı ideolojik tarih yazımının da bu anda devreye girdiği aşıkardır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Beşeri bilimler arasında en fazla manipüle edilebilecek alanın tarih olmasının nedenlerinden en önemlileri, tarihin bir meşruiyet aracı, kurtuluş sahası ve toplum mühendisliği işlevleri ile pragmatik hale getirilerek kullanılabilmeye müsait olmasından dolayıdır.

İdeolojilerin manipülatif eylemleri, yeni toplum yaratmada veya var olan toplumu şekillendirmede kullandığı metotlar sembolizm kaynaklıdır ve tarih sahasında hayat bulabilmektedir. Hegel, Marx Lukacs gibi Marksist bakış açısına göre ve genel kanı itibariyle yanılısma ve çarpıtmalardan ibaret olan ideolojilerin tarihi de ele alırken, çarpıtarak ve işlevsel hale getirerek kullanımı kaçınılmazdır.

XIX. yüzyıl tarih yazımı modernleşmeye yönelik yol kat etmekle beraber ideolojik ve pragmatik yazım olarak da ön plana çıkmıştır.

XIX. yüzyıl dünyasının içerisinde bulunduğu süreç milliyetçiliklerin yükseliş gösterdiği, ulus devletlerin temellenmeye başladığı, imparatorlukların sarsıntı geçirdiği dönemdir. Tarih de bu milliyetçi düşünceler kapsamında ulus devletlerin kurulmasına yardımcı birer sosyolojik öge olarak kullanılmıştır. Yeni devletlerin inşasının yanı sıra imparatorluk sisteminin ve var olan düzenin devamına yönelik çalışmalarda da gene başvuru kaynak tarihten olmuştur.

Bu çalışmada tarihin işlevsel olarak kullanımı ve tarih ile ideolojinin harmanlanmasına dair örnek, ulus devletlerin temellenmeye başladığı, milliyetçiliklerin yükseldiği dönemde Osmanlı Devleti'nin önemli aydını Ahmet Mithat'ın tarihe bakışı ve eserlerini inşası üzerinden verilmiştir.

Tarihsel olay ve olgular, yazar veya tarihçi tarafından ne derece tarafsız ve ne derece gerçekliğe yakın ya da hangi amaçla ve neye hizmet etmek için ele alındığını anlamak için yazar veya tarihinin öyküsüne bakmak önem arz eder. Ahmet Mithat'ın yaşam öyküsüne de bakıldığında iki önemli kırılma noktası onun geçmişe ve geleceğe bakış açısını şekillendirmiştir.

Ahmet Mithat'ın hayatının ve tarihe bakışının kırılma noktaları; 1873 Rodos sürgünü, 1888 İsveç Müsteşrikler Kongresi, 1889 Paris Dünya Fuarı ile oluşmuştur.

Ahmet Mithat, sürgün öncesi döneminde Sultan Abdülaziz'e göstermiş olduğu sert muhalif kimliğini sürgün dönüşü kaybetmiş, sarayla yani yeni iktidarın sahibi Sultan II. Abdülhamit ile yakın ilişkiler içerisinde olmuş, kalemiyle sarayın halka ulaşmasında bir aracı vazifesi görmüştür.

Sürgün esnasında yazmış olduğu pek çok eserin yanında hayat hikayesini içeren Menfa adlı çalışması siyasi konumunu ifadesi açısından önemlidir.

Ahmet Mithat'ın saraya yakınlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivinden sağlanan belgelerle de sabittir. Keza imtiyaz sahibi olduğu Tercüman-ı hakikat Gazetesi'nde ele alınması gereken konuların devletten muhtıra şeklinde iletilmesi, Gazete'nin devletten maddi yardım görmesi, damadı Muallim Naci'nin cenazesine devlet kademesinden gösterilen yoğun ilgi, Ahmet Mithat'ın Muallim Naci'nin cenazesi dolayısıyla gösterilen ilgiden ötürü Sultan II. Abdülhamit'e teşekkür mektubu, sürgün dönüşü Üss-i İnkılap gibi tartışmalı eserinin birinci cildini bitirmesi, ikinci cildine hazırlanırken '93 Harbi'nin kaybedilmesi sonucu yaşanan travmayı ortadan kaldırmak için iktidarda bulunan Sultan II. Abdülhamit'in bir kabahati olmadığı minvalinde Zübdet'ül Hakayık'ı 'saray vesikalarına dayanarak' kaleme alması gibi örneklerle Ahmet Mithat'ın tarih anlayışı, tarih ve ideoloji çerçevesinde değerlendirildiğinde tarafgir olduğu kanısına ulaşılabılır.

Ahmet Mithat'ın saray direktifleriyle hareket etmesi ve iktidara yakınlığı dışında sahip olduğu ideolojik bakış dahilinde tarih eseri ve konusunu tarihten alan kurgu eserler yazmasına sebep olarak milliyetçilik anlayışı ele alınacak olduğunda bu milliyetçiliğin kuramsal kökenleri şu şekilde temellendirilebilir. Eklektik bir biçimde tanımlanabilecek olan Ahmet Mithat'ın milliyetçilik anlayışı şu şekilde özetlenebilmektedir; Ahmet Mithat'ın milliyetçiliği, XIX. yüzyıl milliyetçilik bakış açılarıyla karşılaştırıldığında Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal ve ekonomik durumu ile pek de çatışmayan bir yaklaşım sergilemektedir. Kurgu metinlerinden olan tarih konulu eserlerinde de bu durum kullandığı karakterler, kurduğu analogiler ile kendini açıkça göstermektedir. Ahmet Mithat devletin varlığını sürdürmesini, ulus devletlerin kurulma çağında Osmanlı milletinin inşasını başarabilmek adına ideolojisi ile tarihi

harmanlamıştır. Bu harmanı gerçekleştirirken de milliyetçiliğini Herder'in çoğulculuk anlayışı, Rousseau'nun genel irade kavramı, Bauer'in kader topluluğu fikri, Lerner'in İşlevselci tutumu, Deutsch'un kitle iletişimi düşüncesi üzerinden kurmuştur. Ayrıca yapıtlarında eskilcilik kuramından, modernist yaklaşımlarda ise siyasi dönüşümde Hobsbawm'dan, toplumsal kültürel dönüşümde de Benedict Anderson'dan izlerin dikkat çektiği görülmektedir.

Son dönem Osmanlı'sının milliyetçi tesirler sebebiyle bünyesinde yüzyıllarca bulunan çeşitli etnik köken ve farklı dinlere mensup toplulukların kopmasını engellemeye yönelik çalışmaların informal bir şekilde nasıl hayat bulduğu saptanmıştır.

Ahmet Mithat daha çok Osmanlılık etrafında metinlerini kurmuştur. Onun gücünü aldığı saha yüzyıllardır kardeşçe bir ve beraber dostluk ve sevgi içerisinde bir arada yaşayan toplumun bağlarının zayıflamasını engellemek, ayrılıklara mani olmaktır. Ahmet Mithat'ın kurgu metinlerinde geçen konaklar devletin temsilidir ve bu konaklarda Rum, Arnavut, Ermeni, Arap unsurlar mutlaka bulunur. Osmanlı'yı oluşturan temel bileşenler olarak gördüğünü ve görülmesi gerektiğini savunur. Tarihsel meselelere dair ele aldığı eserleri ise Üss-i İnkılap ve Zübdetü'l Hakayık özelinden hareketle objektifliği sorgulanacak düzeyde olduğu ve İktidarın kamuoyuna ulaşma, güncel başarısızlıkların izahı şeklinde tenkit almıştır. Ahmet Mithat'ın tarih anlayışını anlamamız için ve Osmanlılık ideolojisini temsilen sıkça kullandığı iki kelimeye dikkat etmek yeterlidir. Bunlar 'İttihad-i Kalp' e karşı 'teşvikat-ı ecnebiye' kavramlarıdır. Tüm unsurları ile bir ve bütün Osmanlı'nın tekrar inşası için teşvikat-ı ecnebiye'nin yani yabancı kışkırtmalarının bertaraf edilmesi gerektiğini savunur ve metinlerini bu içerikte dizayn eder.

Ahmet Mithat'ın ilk kırılma noktası olan sürgün hikayesiyle birlikte geçmişe bakışı ve ele alışı tarafgirleşmiş, ikinci kırılma noktası olan 1888 İsveç Kongresi ve 1889 Paris Fuarlarından sonra ise geleceğe bakış açısı ve kurulacak yeni düzen üzerine kafa yormuştur. Yeni düzeni kuracak yeni insan üzerine yoğunlaşmıştır. Ahmet Mithat'ı anlamak adına dönemin bir diğer önemli aydını ve çağdaşı Namık Kemal'e, tarih ve yeni cemiyet algısına bakmak önemlidir. Ahmet Mithat'a göre yeni cemiyeti, yalnızca eğitim ile yüceltilecek yeni insan tarafından inşa edilebilirdi. Namık Kemal ise önce yeni cemiyetin inşa edilmesi gerektiğine, yukarıdan aşağıya

doğru gelişimin sağlanmasına inanıyordu. Namık Kemal yeni insan prototipini oluştururken gúcünü Osmanlı Devleti'nin ve İşlam devrinin yükseliş dönemi kahramanlarından almıştır. Ahmet Mithat ne kadar orta insana yönelip, yeni insanını orta insan üzerinden kurduysa Namık Kemal'de tarihte başarıları ile ün yapmış, Türk ve İşlam tarihi için önemli isimleri kullanmıştır. Namık Kemal, geçmişin büyük adamları Yavuz, Fatih, Selahhadin Eyyübi üzerinden ideal insanını inşa etmiştir. Bu büyük adamlar Namık Kemal için amaç değil araçtır, döneminin insanlarına güçlü olmayı, atalarının yaptığı kahramanlıklara layık olmak ve bu kahramanlıklara ihtiyaç duyulan o günlerde tekrar yapacak gücü bulmak amacıyla birer hatırlatmadır. Ayrıca bu güçlü liderleri ön plana çıkarma ihtiyacı ideal yönetici tipi üzerinde etkili olma amacı da gütmektedir.

Ahmet Mithat'ın Avrupa'da gördükleri ve Avrupalılar tarafından gösterilen medeniyet ibareleri karşısında sanayi, fen ve ilim konularına yönelmiş yeni cemiyeti kuracak yeni insan yaratımında daha realist ve daha mekanik olmuştur.

Tarih sosyal bilimler arasında masumiyeti en karmaşık aygıttır. Kimi zaman savunma, kimi zaman meşrulaştırma, kimi zaman muhtıra amacıyla kullanıldığı görölmektedir. Bir devletin yıkılmasını önlemek için de başvurulur, bir devletin kurulmasını sağlamak için de. İdeolojik bir bakış veya bir el karıştığı an masumiyetini ve hakikatini kaybeder. Tarih ideolojilerin karıştığı o andan itibaren o günün ve hakim olan gücün eseri ve esiridir. O günü ve yarını inşa eden araç olarak geçmişle ve hakikatle bağı sorgulanacak seviyeye erişir.

Kaynakça

A- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları

- BOA, Y.EE, 4/59**
BOA, Y.EE, 36/96,1
BOA, Y.EE, 37/50,1
BOA, Y.EE, 37/50,2
BOA, Y.EE, 37/50,4
BOA, Y.EE, 37/50,10
BOA, Y.EE, 37/50,11
BOA, Y.EE, 37/50,12
BOA, Y.EE, 37/50,13
BOA, Y.EE, 37/50,14
BOA, Y.EE, 37/50,15
BOA, Y.PRK.AZJ. 23/128

B- Kitaplar

Acar, Sevim (2008) Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü Herder, Bilge Kültür Sanat, İstanbul

Ahmet Mithat (2000c). Arnavutlar Solyotlar, Demir Bey Yahut İnkişaf-ı Esrar, Fenni Bir Roman Yahut Amerikan Doktorları (Yay. haz. Fatih Andı Nuri Sağlam), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ahmet Mithat (2002). Menfa/Sürgün Hatıraları (Yay.haz. Handan İnci), Arma Yayınları, İstanbul.

Ahmet Mithat (2003b). Paris'te Bir Türk (Yay.haz. Erol Ülgen), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ahmet Mithat (1942). Yeniçeriler (Yay.Haz. Mustafa Nihat Özön,) Remzi Kitabevi, İstanbul.

Ahmet Mithat (1977). Denizci Hasan, Bedir Yayınları, Ankara.

Ahmet Mithat (2000). Kafkas (Yay.haz.) Erol Ülgen Fatih Andı. Ankara : TDK.

Ahmet Mithat (2000a). Çengi, Kafkas, Süleyman Musli (Yay. haz. Erol Ülgen-Fatih Andı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ahmet Mithat (2000b). Henüz 17 Yaşında, Acayib-i Alem, Dürdane Hanım Bütün Eserler Romanları VII (Yay. haz. Nuri Sağlam Kazım Yetiş, M. Fatih Andı), Türk Dil Kurumu, Ankara.

Ahmet Mithat (2000d). Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş Felâton Bey ile Râkım Efendi, Hüseyin Fellâh (Yay.haz. Kâzım Yetiş – Necat Birinci M. Fatih Andı), Türk Dil Kurumu, Ankara.

Ahmet Mithat (2000e). Hayret-Bahtiyarlık (Yay. haz: Nuri Sağlam), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ahmet Mithat (2002). Arnavutlar Solyotlar, TDK Yayınları, Ankara

Ahmet Mithat (2003a). Eski Mektuplar / Altın Aşıklar / Mesail-i Muğlaka / Jöntürk, (Yay.haz: Ali Şükrü Çoruk, M.Fatih Andı, Kazım Yetiş), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ahmet Mithat (2004a). Üss-i İnkılap-I (Yay.haz. Tahir Galip Seratlı), Selis Kitapları, İstanbul.

Ahmet Mithat (2004b). Üss-i İnkılap-II (Yay.haz. Tahir Galip Seratlı), Selis Kitapları, İstanbul.

Ahmet Mithat (2005). Çerkes Özdenleri, Kafdav Yayınları, Ankara.

Ahmet Mithat (2010). Jöntürk (Yay.haz. Banu Çelikoğlu), Paraf Yayınları, İstanbul.

Ahmet Mithat (2011). Fazıl ve Feylesof Kızım : Fatma Aliye'ye Mektuplar (Yay.haz. S.İnceoğlu, Z.S. Berktaş), Klasik Yayınları, İstanbul.

Ahmet Mithat (2012a). Çengi (Yay.haz.) Şükrü Kanber, Kent Yayıncılık, İstanbul.

Ahmet Mithat (2012b). Felatun Bey ve Rakım Efendi (Yay. Haz.Şükrü Kanber), Kent Yayınları, İstanbul.

Ahmet Mithat (2013). Voltaire (Yay. Haz: Erdoğan Erbay- Ali Utku), Babil Yayınları, Konya.

Ahmet Mithat (2015a). Zübdetü'l Hakayık 93 Harbinin Arka Planı Harbin Zuhuru Safahatı ve Neticeleri Üzerine Diplomatik Yazışmalar (Yay. haz. Ömer Faruk Can), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ahmet Mithat (2015b). Avrupa'da Bir Cevelan, Dergah Yayınları, İstanbul.

Ahmet Mithat (2015b). Dürdane Hanım, Jason Yayınları, Ankara.

Ahmet Mithat (2016). Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrire-i Osmaniyenin Neşeti (Der: Ayşe Aşır), Dergah Yayınları, İstanbul.

Ahmet Mithat (2017a). Arnavutlar Solyotlar (Yay.haz. Halef Nas) Dergah Yayınları. İstanbul.

Ahmet Mithat (2017b). Letaif-i Rivayat, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Akçura, Yusuf (2004). Üç Tarz-ı Siyaset Üç Tarz-ı Siyaset ve Düşünce Akımları, İstanbul.

Aktaş, Şerif (2011). Edebiyat ve Edebi Metinler Üzerine Yazılar, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara.

Akyüz, Yahya (2013). Türk Eğitim Tarihi, Pegem Yayınları, Ankara.

Akyürek, Göksun (2011). Tanzimat Döneminde Mimarlık Bilgi ve İktidar Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

Althusser, Louis (2014). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları (Çev: Alp Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul.

Anderson, Benedict (1995). Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması (Çev: İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul.

Armaoğlu, Fahir (1991) 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi. C.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Atay, Falih Rıfki (2012) Zeytindağı. Pozitif Yayınları, İstanbul.

Banarlı, Nihat Sami (1947). Namık Kemal ve Türk Osmanlı Milliyetçiliği, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Baykara, Tuncer (1992) Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve On dokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar, Akademi Kitabevi, İzmir.

Burke, Peter (2014) Annales Okulu : Fransız Tarih Devrimi (Çev: Mehmet Küçük) Doğu Batı Yayınları, İstanbul.

Çapanoğlu, Münir Süleyman (1964) İdeal Gazeteci Efendi Babamız Ahmet Mithat, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Deringil, Selin (2014). İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, Doğan Kitap, İstanbul.

Doğan, Ahmet (2013). Büyük Türkçe Sözlük, Akçağ Yayınları, Ankara.

- Eagleton, Terry (2005) İdeoloji (Çev: Muttalip Özcan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Enginün, İnci (2013).Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Ersanlı, Büşra (2003) İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu 1929-1937, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ersanlı, Büşra (2018). İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu 1929-1937, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Esen, Nühket (2014). Hikaye Anlatan Adam : Ahmet Mithat, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Finn, Robert P. (1984). Türk Romanı İlk dönem 1872-1900 (Çev. Tomris Uyar), Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Findley, Carter (1999). Ahmet Mithat Efendi Avrupa'da (Çev: Ayşe Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Gellner, Ernest (1998). Milliyetçiliğe Bakmak (Çev: Nalan Soyarık, Saltuk Özertürk, Simten Coşar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Güngör, Erol (1999). Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Hobsbawm Eric (2003). Devrim Çağı (Çev: Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi, Ankara.
- Hobsbawm Eric (2010). 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik (Çev: Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hobsbawm Eric ve Ranger Terence (2006). Geleneğin İcadı (Çev: Mehmet Murat Şahin), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal (1988). Son Asır Türk Şairleri, C.1, Dergah Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, Halil (1943). Tanzimat ve Bulgar Meselesi Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Jenkins, Keirh (1997). Tarihi Yeniden Düşünmek, Dost Yayınları, Ankara.
- Karal, Enver Ziya (2003). Osmanlı Tarihi. C.7, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- Karal, Enver Ziya (1997). Osmanlı Tarihi. C.8, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Karamürsel, Ziya (1989). Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Karpat, Kemal (2011). Ortadoğu'da Millet, Milliyet ve Milliyetçilik (Çev:Recep Boztemur), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karpat, Kemal (2017). Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kazıcı, Ziya (2003). Osmanlı Devleti'nde Toplum Yapısı, Bilge Yayınları, İstanbul.
- Kodaman, Bayram (1991) Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, TTK Basımevi, Ankara.
- Köknel, Özcan (1984). Kişilik, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Kudret, Cevdet (1962). Ahmet Mithat, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kütükoğlu, Mübahat (2017). Tarih Araştırmalarında Usül, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Laclau, Ernesto (1998). İdeoloji ve Politika (Çev: Hüseyin Sarıca), Belge Yayınları, İstanbul.
- Le Bon, Gustave (2009). Kitleler Psikolojisi (Çev. Hasan İlhan). Ankara: Alter Yayıncılık.
- Levis, Bernard (1982). Modernleşen Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Löwy, Michael (2012). Fatherland or Motherland Essays on the National Question, Pluto Press, London.
- Mannheim, Karl (2002). İdeoloji ve Ütopya (Çev: Mehmet Akyüz), Epos Yayınları, Ankara.
- Mardin, Şerif (1991). Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif (1997), İdeoloji, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif (2002). Bütün Eserleri 5 Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu (Çev: M.Türkone, F.Unan, İ Erdoğan), İletişim Yayınları, İstanbul.

Marx Karl ve F Engels (2004). Alman İdeolojisi (Çev: S. Belli), Sol Yayınları, Ankara.

McLellan, David (1999). İdeoloji (Çev: Barış Yıldırım), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Meriç, Cemil (2002). Sosyoloji Notları, İletişim Yayınları, İstanbul.

Meriç, Cemil (2006). Ümrandan Uygarlığa, İletişim Yayınları, Ankara.

Moran, Berna (2002.) Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, İletişim Yayınları, İstanbul.

Namık Kemal (2016). Celaleddin Harzemşah, Kesit Yayınları, İstanbul.

Nietzsche, Friedrich (2011). Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Yararsızlığı Üzerine (Çev: Necla Bozkurt), Say Yayınları, İstanbul.

Okay, Orhan (1991). Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Ortaylı, İlber (2010). Tarih Yazıcılık Üzerine, Cedit Neşriyat, Ankara.

Önsoy, Rifat (1999). Osmanlı Borçları 1854-1914, Ankara.

Örs, Birsen (2008). 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler (Der: Birsen Öz), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Özkalp, Enver (2008). Sosyolojiye Giriş, Ekin Yayınevi, Bursa.

Özkırımlı, Umut (1999). Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Özlem, Doğan (2000). Kültür Bilimler ve Kültür Felsefesi, İnkılap Yayınları, İstanbul.

Özlem, Doğan (2010). Tarih Felsefesi, Say Yayınları, İstanbul.

Özön, Mustafa Nihat (1941). Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Maarif Matbaası, İstanbul.

Özşahin, Lütfü (2005). Kaosun Jeopolitiği ve Dinler Arası Diyalog, Rağbet Yayınları, İstanbul.

Poulantzas, Nicos (1992). Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar (Çev: Şen Süer, Fevzi Topaçoğlu), Belge Yayınları, İstanbul.

Rude, George (2010). İdeoloji ve Popüler Protesto (Çev: Billur C. Yiğit), Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Russel, Bernard (1990). İktidar (Çev. M Ergin), Cem Yayınevi, İstanbul.

Sait Halim Paşa, (1983). Buhranlarımız- Toplumsal Çözülme, Burhan Yayınları, İstanbul.

Sevük, İsmail Habib (1941). Avrupa Edebiyatı ve Biz II, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Smith, D. Anthnoy (2002). Ulusların Etnik Kökeni, Dost Kitabevi, Ankara

Smith, D. Anthony (1994). Milli Kimlik (Çev: Bahadır, Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.

Shayagen, Daryush (2010). Yaralı Bilinç (Çev: Haldun Bayrı), Metis Yayınları, İstanbul.

Şimşek Ahmet ve Ali Satan (2011). Milli Tarihin İnşası, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1982). 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1988). 19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1992). Edebiyat Üzerine Makaleler, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1995). Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergah Yayınları, İstanbul.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1997). 19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

Tansel, Fevziye Abdullah (1969). Namık Kemal'in Hususi Mektupları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Taştan, Yahya Kemal (2017). Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Togan, Zeki Velidi (1981). Tarihte Usul, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Tosh, John (1997). Tarihi Peşinde, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Turhan, Mümtaz (1972). Kültür Değişmeleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul

Türk, İbrahim Caner (2014). Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi (1839-1922), Arı Sanat Yayınevi, İstanbul

Türk, İbrahim Caner (2014). Osmanlı Devleti Süreli Yayınlarında Maarif, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul.

Türkdoğan, Orhan (2003). Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi, Timaş Yayınları, İstanbul.

Tüzer, İbrahim (2014). Ahmet Mithat Anlatılarında Kimlik İnşası ve Modernizm, Akçağ Yayınları, Ankara.

Uç, Himmet (2000). Ahmet Mithat'ın Sanat ve Edebiyatı, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

Ülken, Hilmi Ziya (1979). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul.

Ülken, Hilmi Ziya (1998). İnsani Vatanseverlik, Ülken Yayınları, İstanbul.

Ülken, Hilmi Ziya (2016). Millet ve Tarih Şuuru, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Ülken, Hilmi Ziya (2017). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Vatandaş, Celaleddin (2004). Türk Ulusçuluğunun Doğuşu, Açılım Kitap, İstanbul.

Walhs, William Henry (2006). Tarih Felsefesine Giriş, Hece Yayınları, Ankara.

Yazgıç, Kamil (1940). Ahmet Mithat Efendi Hayatı ve Hatıraları, Tan Matbaası, İstanbul.

Viardot, Louis (2012). Endülüs Tarihi (Çev: Ziya Paşa) Mostar Yayınları, İstanbul.

C-Makaleler

Ak, Murat (2006). "Doğu Batı İkileminde Bir Osmanlı Entelektüeli Ahmet Mithat Efendi'nin Batı'yı Tanıma Çabasına Bir Bakış", Marife, Yıl 6, Sayı 3, ss.247-267.

Akay, Ali (2004). "Moderniteyi Yeniden Ele Almak : İdeolosizleştirme" Doğu Batı Dergisi, İdeolojiler 1, S.28, ss.11-25

Akdemir, Ferhat (2010). "Aydınlanma ve Modernitenin Romantik Eleştirmeni : Jean Jacques Rousseau" EKEV Akademi Dergisi, S.44, ss. 61-72

Akıncı, Abdulvahap (2014). "Osmanlı Devleti'nde Milli Kimlik İnşasında Okul", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 19, ss.1-24.

Altıntaş, Ayten (2002). Feridun Nafiz Uzluk ve Mustafa Behçet Efendi, X. Milli Mevlana Kongresi Tebliğler C.II. Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk Armağanı, Konya, ss.55-64.

Argunşah, Hülya (2013). “Ahdiye ile Ceylan Arasında Bir Jön Türk : Ahmet Mithat Efendi'nin Feminizmi”. Turkish Studies, 8/9, ss.1-16.

Argunşah, Mustafa (2013). “Ahmet Mithat Efendi'nin Türkçe'nin Sadeleşmesiyle İlgili Görüşleri”, İlimin Ve Fennin Reis-i Mütefekkeri Ahmet Mithat Efendi (Vefatının Yüzüncü Yıl Armağanı), Ed. Fazlı Arslan, Erciyes Üniversitesi Yayınları, ss.47-64.

Arıkan, Z. (1984) “Tarihçilik ve Tarih Anlayışı”, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul.

Arkon, Muhammed (1994). “İslam Tarihi Yazımında Yöntem Sorunu” (Çev: C. Erdemci- Y Aktay) Tezkire, S.6, Ankara, ss.47-70.

Asiliskender, Burak (2006). Kayseri Eski Kent Merkezi'nde Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Mekan Ve Kimlik Deneyimi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 22(1-2) s.203-212.

Aysevener, Kubilay (1994) “Tarihte Yöntem Sorunu ve Fenomenolojisi” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi, C.15, ss.23-30.

Bağçe, Emre (2013) “İdeolojilerin Anlam Dünyası ve Adalet” Din ve Hayat Dergisi, ss.116-123.

Başaran Alpagun, Betül (1999). “Genç Osmanlı İmparatorluğunda Tarih Yazıcılığı ve Tarih Kitapları” Osmanlı, C.8. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.262-270.

Başaran Alpagun, Betül (1999). “Osmanlı Tarih Ders Kitapları ve Reform (1839-1918)”, Osmanlı Ansiklopedisi, C.8, Türkiye Yayınları, Ankara ss.255-269.

Bolay, Süleyman Hayri (2002). “Osmanlı Yenileşme Döneminde Düşünce Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Düşünce Tarihi”, Türkler Ansiklopedisi C.14, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, ss. 923 -1015.

Çağrı, Mustafa (1988). “Afv” maddesi, DİA, C.I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 394-395.

Çalık, Etem (1993). “İdeoloji”, Türkiye Günlüğü, S.22, ss.139-144.

Çeğin Güney ve Alim Arlı (2004). “İdeoloji” Kavramının Aşınması ve Bourdieu'nün Kuramsal Seçenekleri”, Doğu Batı Dergisi, S.28, s.1-17.

Çelik, Hüseyin (1995). “Tanzimat Aydınlarının Eklektizmi”, Türkiye Günlüğü, S.34. ss.

Danacıoğlu Tamur, Esra (2006). “Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19. Yüzyıld Çin ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Protestan Misyoner Faaliyetleri”, ÇTTAD, V12 ss. 3-20.

Duman, Fatih (2006) “İdeoloji Kuramları- İdeolojiden Söyleme Farklı Kuramsal Yaklaşımlar”, Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler, Lotus Yayınları, Ankara, ss.162-206.

Ekinci, Necdet (2002). “Türk Basın Tarihinden Kesitler”, Türkler, C.14, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, ss.1214-1223.

Ergil, Doğu (2015). “İdeoloji Üzerine Düşünceler”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 38(1) s. 69- 95

Fazıl Gökçek (2010). “Ahmet Mithat Efendi’nin Romanlarında Yerli Gayrimüslimlerin Alafrangalığı Meselesi”, Yeni Türk Edebiyatı Dergisi, S. 1, ss.59-68.

Finch, Lynette (2002). “Psikolojik Propaganda: Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Fikirlerin Fikirlerle Savaşı”, Çev. Rengin Gün. Avrasya Dosyası, İstihbarat Özel, 8 (2) : 80-99.

Georgeon, François (2006). “Ahmet Mithat’a Göre Ekonomi Politik”, Osmanlı Türk Modernleşmesi 1900-1930 (Çev. Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss.141-158.

Görgün, Hilal (2000). “Mısır’da XIX. Yüzyıl Sonunda Panislamist Osmanlı Tarih Yazıcılığı: Muhammed Ferid ve Mustafa Kamil” İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı:4, ss.107-108.

Göyünç, Nejat (1977). Tarihçiliğimizin Dünü Bugünü” Felsefe Kurumu Seminerleri, III. Türkiye’de Tarih Eğitimi. 13-15 Kasım 1975 Hacettepe Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, ss.230-250.

Gürçınar, Pınar (2015). “Althusser ve Marks’ın İdeoloji Kavramlarının Karşılaştırılması”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.8 S.41, s.449-457

Halaçoğlu Yusuf ve Akif Aydın (1993). Cevdet Paşa, İslam Ansiklopedisi C.7, Türkiye Diyanet Vakfı.

Hayta Necdet ve Uğur Ünal (2013) “Modernleşme Döneminde Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, Türkiye’de Tarih Yazımı (Ed Vahdetti Engin Ahmet Şimşek), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s. 137-153.

İnalcık Halil ve Bülent Arı (2011). “Klasik Dönem Osmanlı Tarihçiliği Türkiye’de Tarih Yazımı” (Ed. Vahdettin Engin, Ahmet Şimşek), Yeditepe Yayınları, İstanbul, ss.107-136.

İşpirli, Mehmet (1999), “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, Osmanlı Ansiklopedisi C.8, Türkiye Yayınları, Ankara. ss.247-256.

Kafesoğlu, İbrahim (1963). “Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, XII/17-18, İstanbul, ss.1-16.

Kanter, Fatih (2001). “Şinasi’nin Şiirlerinde Yeni İnsan Tipi” Türk Kültürü Dergisi, S.462, ss.616-622.

Kanter, Fatih (2007). “Tanzimat Şiirinde İdeal İnsan Tipi”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, S.16, ss.167-190.

Karabulut, Mustafa (2010).“Pariste Bir Türk ve Jön Türk Romanlarında kültür ve Medeniyete Bakış”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S.186, ss.75-88.

Karabulut, Mustafa (2016). “Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci”, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 1, S.2, ss.49-65.

Karaca, Alaattin (1991). “Ahmet Midhat Efendi’nin Jön Türk Adlı Romanı”. Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi, S.9, ss.121-141.

Karal, Enver Ziya (1977). “Tanzimat’tan Bugüne Kadar Tarihçiliğimiz”, Felsefe Kurumu Seminerleri, III. Türkiye’de Tarih Eğitimi. 13-15 Kasım 1975 Hacettepe Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara.

Kayabaşı, Özlem (2011). “Ahmet Mithat Efendi’nin “Karnaval” Romanını Tahlil Denemesi”. Turkish Studies, 6/4, ss. 659-670.

Kazancı, Metin (2012). “Althusser, İdeoloji ve İdeolojiyle İlgili Son Söz”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Bahar, ss.67-94.

Kerman, Zeynep (2011). “Ahmet Mithat Efendi”, Tanzimat Edebiyatı, (Yay.Haz.) İsmail Parlatur, Akçağ Yayınları, Ankara, ss.587-648.

Koçak, Kemal, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tarihe Tesir Eden Faktörler”, <http://www.akademik.com>. 17.05.2017.

Kök, Elif (2016). "Rus Kaynaklarında Ayastefanos Anıtı'yla İlgili Yeni Bulgular", TÜBA-KED,14, ss.179-191.

Köse, Osman (2006). "Bulgaristan Emareti ve Türkler 1878-1908". Turkish Studies / Türkoloji Dergisi 1, S.2, ss. 237- 272.

Kudret, Cevdet (1986). "Ahmet Mithat". Tarih ve Toplum Dergisi, S.28, ss.210-250.

Macit, Hanifi (2016) "İdeoloji Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme", Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, S.26, ss.29-36.

Nemutlu, Özlem (2016). "Ahmet Mithat ve Jean Jacques Rousseau", Yeni Türk Edebiyatı Dergisi, S.13, ss.95-118.

Okay, M.Orhan (1989). Ahmet Mithat efendi, T.D.V İslam Ansiklopedisi c.II. İstanbul.

Okay, M.Orhan (2002). "Teşebbüse Sarf Edilmiş Bir Hayatın Hikayesi", Kitaplık Dergisi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 54, ss.130-136.

Orçan, Mustafa (2008) "Modern Bir Asabiye Olarak İdeoloji", İdeoloji (Ed. Kenan Çağan), Hece Yayınları, Ankara, ss. 123-140.

Özdemir Akgündüz, Gülay (2013). "Foucault'da İktidar ve Beden İlişkisi". Akademik Bakış Dergisi, S.38, ss.1-16.

Özdemir Mehmet ve Gökçen Göçen (2014) "Ahmet Mithat ve Felatun Bey ve Rakım Efendi Romanında Değerler Eğitimi". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research, Cilt 7, 31, 215-240.

Özdemir, Mehmet ve Üzeyir Süğümlü (2014). "Ahmet Mithat Efendi'nin Jön Türk Romanında Medeniyet Algısı", Turkish Studies, 9/3, ss.1061-1084.

Öztürk, Ali (2013) "Ahmet Mithat ve Siyasi Krizin Metodolojik Modelleri" İlim ve Fennin Reis-i Mütefekkeri Ahmet Midhat Efendi, (Vefatının Yüzüncü Yıl Armağanı), Ed. Fazlı Arslan, Erciyes Üniversitesi Yayınları, ss.313-334.

Pamuk, Şevket (2006). "Bağımlılık ve Küreselleşme Çağında Osmanlı Ekonomisi", Doğu-Batı, S.17. Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Sarı, Nil (1992). "Behçet Mustafa Efendi", İslam Ansiklopedisi, C.5, ss.345.

Sakal, Fahri (2011). "Tarih Yazımında Temel Kavramlar", (Ed. Ahmet Şimşek), Tarih Nasıl Yazılır. Tarihçi Kitabevi, İstanbul, ss.67-92.

Siyavuşgil, Sabri Esat (1978). “Ahmet Mithat Efendi” İslam Ansiklopedisi, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Solmaz, Mustafa (2015). “Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat, Felatun Bey ve Rakım Efendi, Araba Sevdası Romanlarına Göre 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Toplumunda Değişim ve Batılılaşma”, Turkish Studies, 10/4, ss.835-850.

Somel, Selçuk Akşin (2003). “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi”, Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul.

Şeref, İzzet (2014). “Tanzimat Dönemi’nde Bir Aydın Olarak Ahmet Mithat Efendi ve Düşünce”, Uluslararası Sosyal Çalışmalar Dergisi, C.7, S.31, ss.279-288.

Şıvgın, Hale (2009). “Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi” Akademik Bakış Dergisi, C.2 S.4, ss.35-52.

Şimşek Ahmet ve Funda Alaslan (2014). “Milliyetçi Tarihten Milli Tarihe, Çayışmacı Eğitimden Barışçı Eğitime Doğru Türkiye’de Tarih Ders Kitapları” Akademik Bakış Dergisi, S. 40. ss.9-28.

Şimşek, Yaşar (2015). “Ahmet Mithat Efendi’nin Jöntürk Romanında Kadına Bakış ve Feminizm Düşüncesi”, Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi C.2 /4, 138-152.

Şirin Selçuk, Funda (2013). “Türk Aydınının Anadolu’ya Yönelişinde Balkan Savaşları’nın Rolü” Tarih İncelemeleri Dergisi, XXVIII/2, ss. 523-548.

Şirin, İbrahim (2000), “Kolektif Kimlik İnşa Aracı Olarak Tarihi Roman”, Türk Yurdu, 7.Devre Cilt 20, ss.170-178.

Şirin, İbrahim (2001). “Osmanlı’da Tarih Yazıcılığının Tarihi Gelişimi”, Pax Ottomana (Ed: Kemal Çiçek), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 543-580.

Şirin, İbrahim (2002). “Osmanlı’da Tarihin Anlam Arayışı” OTAM, S.11, ss.555-575.

Şirin, İbrahim (2005). “İktidar Teknolojileri ve Entelektüeller” Düşünen Siyaset-İktidar, Lotus Yayıncılık, Ankara, s.82-86.

Şirin, İbrahim (2008). “Bihruz Bey Sendromunu Yeniden Düşünmek”, KOÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, S.1, ss.139-156.

Şirin, İbrahim (2013). “Doğru Batılılaşma Yolunda Ahmet Mithat”, İlmin Ve Fennin Reis-i Mütefekkeri Ahmet Mithat Efendi (Vefatının Yüzüncü Yıl Armağanı), Ed. Fazlı Arslan, Erciyes Üniversitesi Yayınları, ss.153-170.

Şirin, İbrahim (2017). “Dünya Fuarları ve Osmanlı Modernleşmesi”, History Studies, S.9, ss.189-204.

Tekindağ, Şehabettin (1971). Osmanlı Tarih Yazıcılığı, Belleten 35/140 ss.655-663

Timur, Taner (1985). “Osmanlı ve batılılaşma”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 139-146.

Tol, Ümit (2012). “Ulus Devletleşme sürecinde Tarihçiliğin Rolü ve Tarih Yazımında Nesnellik Tartışmaları” Akademik Analiz Dergisi, S.4, ss.31-34.

Topakkaya, Arslan (2007). “İdeoloji Kavramının Tarihsel Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış”, EÜHFD, C. XI, S. 1-2, ss.163-180.

Türk, İbrahim Caner (2017). “Tanzimat Dönemi Tarih Eğitimi”, Türkiye’de Tarih Eğitimi (Ed: Ahmet Şimşek), Pegem Akademi, Ankara, ss.9-29.

Uğurcan, Sema (1995). “Ahmet Mithat Efendi’nin Romanlarında Tarih ve Medeniyet”, Türk Dili (Ahmet Midhat Efendi Özel Bölümü), C:I, 521, 554-564.

Uluyazman, Aydın “Hatıralarla Ahmet Mithat Efendi”, Türk Dili Dergisi, Ahmet Mithat Efendi Özel Bölümü, S. 595, ss. 606-611.

Uzundal, Edip (2013) “19. Yüzyıl Tarih Yazıcılığı ve Ahmed Cevdet Paşa”, Türk Tarih Eğitimi Dergisi, C.2, S.2, s.108-128

Yeğenoğlu, Meyda (2005) “Avrupa Kimliğinin İdeolojik Arka Planı”, Doğu Batı Dergisi, S.31, ss.89-107.

Yılmaz, Ziya (2010) “Şanizade Mehmet Ataullah Efendi”, İslam Ansiklopedisi, C.38, ss.334-336.

Yinanç, Mükremin Halil (1940). “Tanzimat’tan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, Tanzimat, Maarif Matbaası, İstanbul,

D- Gazete Yazıları

Ahmet Mithat, (9 Temmuz 1879). “Güzel Tekdir”, Tercüman-ı Hakikat.

Ahmet Mithat, (Ocak 1889). “İttihad-i Osmani”, Tercüman-ı Hakikat.

Ahmet Mithat, (13 Nisan 1893). “Bir Ziya-ı Azim” , Tercüman-ı Hakikat.

Ahmet Mithat, (31 Temmuz 1908).“Geçmiş Gelecek”, Tercüman-ı Hakikat.

Ahmet Mithat, (1 Ağustos 1908). “Geçmiş Gelecek”, Tercüman-ı Hakikat.

Ahmet Mithat, (17 Ağustos 1908). “Hayrat-ı Müstakbele”, Tercüman-ı Hakikat.

Ahmet Mithat, (9 Ağustos 1908). “Hristiyanların Sadakat-i Osmaniyesi”, Tercüman-ı Hakikat.

E-Tezler

Aksoy Sheridan, Rukiye Aslıhan (2009). Ahmet Mithat Efendi Romanlarında Metinsel Kararsızlık, Bilkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Aslan, Ahmet Demo (2011). Cumhuriyet’in Törensiz Meşruiyeti: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938), Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara.

Bulut, Kemal (1992). Ahmet Mithat Efendi’nin Siyasi Görüşleri, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Camız, Alp (2014). Ahmet Mithat Efendi’de Muhafazakarlık Düşüncesi, Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Coşkun, Kemal (2006). Ahmet Mithat Efendi’nin Eserlerinde Dini ve Toplumsal Temalar, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Çağış, Özgür (2014). XIX. Yüzyıl Tarihçiliğinde Ahmet Cevdet Paşa, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Çelik, Emre (2013). Benjamin Disraeli-William Ewart Gladstone Rekabeti’nde Doğu Sorunu, Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

De Rosay, Ceylan Pınar (2006). Ahmet Mithat Efendi’nin Eserlerinde Batılılaşma, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Demez, Neslihan (2007). Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri ve Çeviri : Encümen-i Daniş Örneğinde Tanzimat Dönemi Çeviri Yaklaşımları, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Durgun, Harika (2008). Ahmet Mithat Efendi’nin Edebiyat Teorisi, Tarihi ve Eleştirisine Dair Görüşleri Üzerine Bir İnceleme, Ege Üniversitesi, Doktora Tezi, İzmir.

Durmaz, Nihat (2018). F.C.S. Schiller’in Gerçeklik ve Doğruluk Anlayışı: Pragmatik Hümanizm, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, Ankara.

Engin, Hakan (2013). 1787-1792 Osmanlı Rus-Avusturya Harpleri Sırasında İbrail Kalesi, Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Gedik, Kader (2013). Ahmet Mithat Efendi’nin Romanlarında Etnik Kimlikler, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Görücü, Çağdaş (2009). Zeki Velidi Togan : Milliyetçilik ve Tarih Yazımı, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Karaca, Hasan (2010). Ahmet Mithat Efendi'nin felsefe Anlayışı, Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

Karaçavuş, Ahmet (2006(2006). Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim Cemiyetleri, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara .

Korkmaz, Ferhat (2010). Ahmet Mithat Efendi'nin Romanları ve Romancılığı, Dicle Üniversitesi, Doktora Tezi, Diyarbakır .

Köken, Nevzat (2002). Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi(1923 -1960), Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, Isparta.

Kurt, Namık Kemal (1999). Şanizade Mehmed Atallah Efendi'nin Kanun'ı Cerrahin Adlı Kitabın İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul.

Özarlan, Hasan (2011). Ahmet Mithat Efendi'nin Müdafaa Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Eserin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Öztürk, Nihal (2017). Tanzimat Romanında İdealize Tipler ve Ortak Özellikleri, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Sönmez, Erdem (2008). Annales Okulu'nun Türkiye'deki Tarih Yazımına Etkisi: Başlangıçtan 1980'e, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

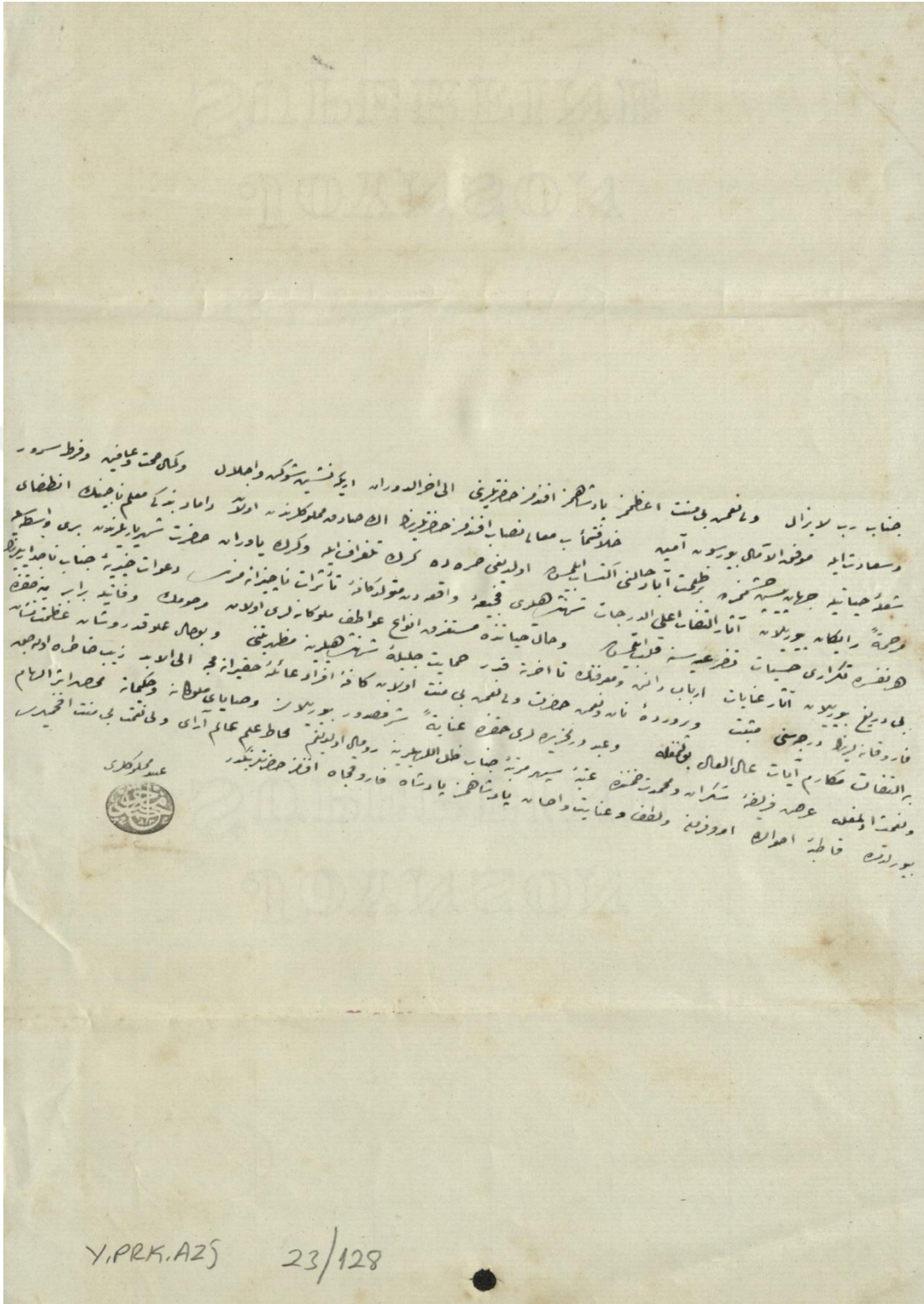
Taştan, Yahya Kemal (2010). Türk Milliyetçiliğinin Sembolik Kaynakları Yeni Osmanlıların Siyasal Söylemler: 1860-1876, Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara.

Uyanık, Seda (2007). 19. Yüzyıl Osmanlı-Türk Romanlarında Gayrimüslim İmgeleri, Bilkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

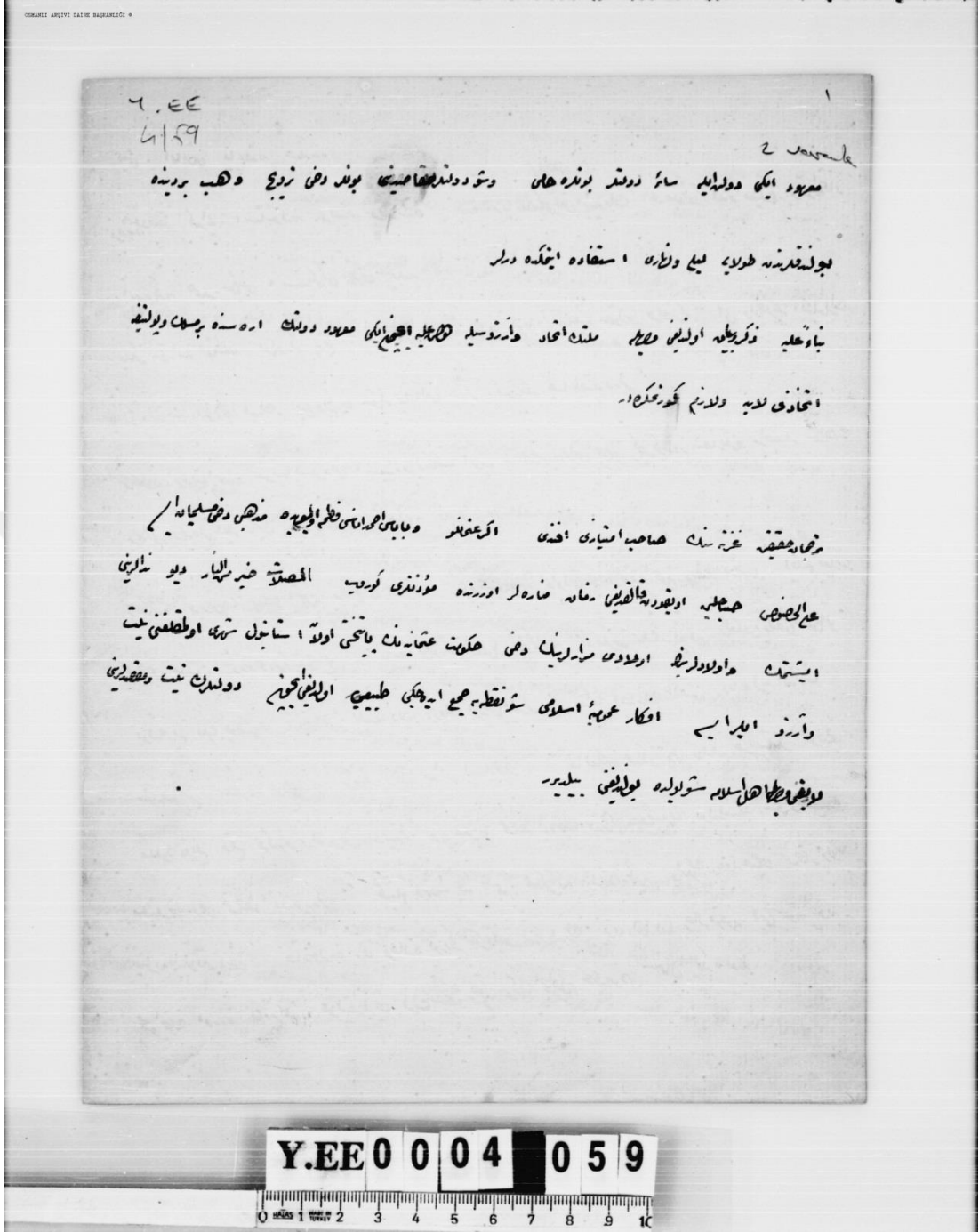
Yıldırım, Fırat (2011) Johan – Gotlieb Fichte'nin Devlet Anlayışı, Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi. Erzurum.

Yiğit, Hamide Şule (2006). Türk Düşünce Tarihinde Ahmet Mithat Efendi, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

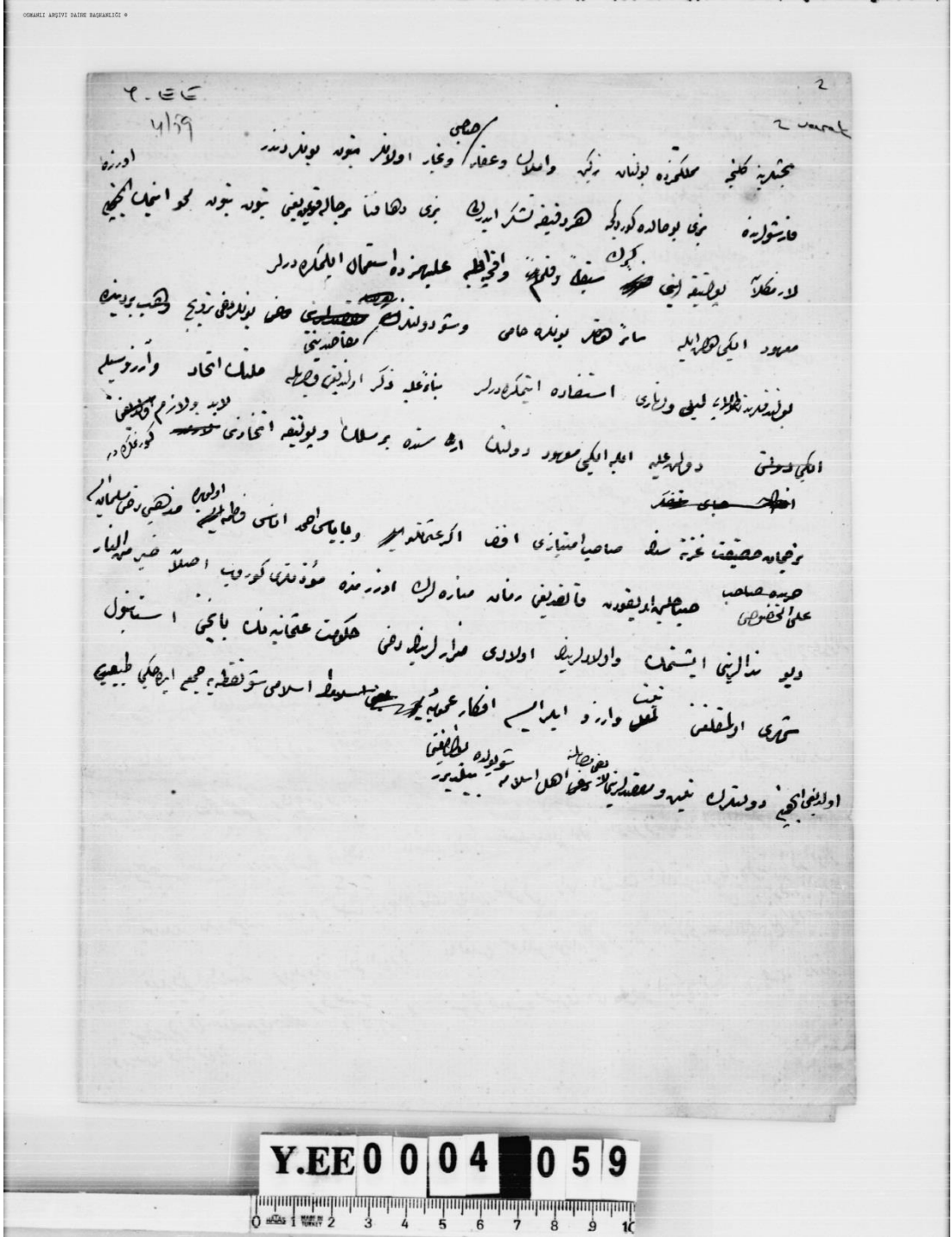
EKLER

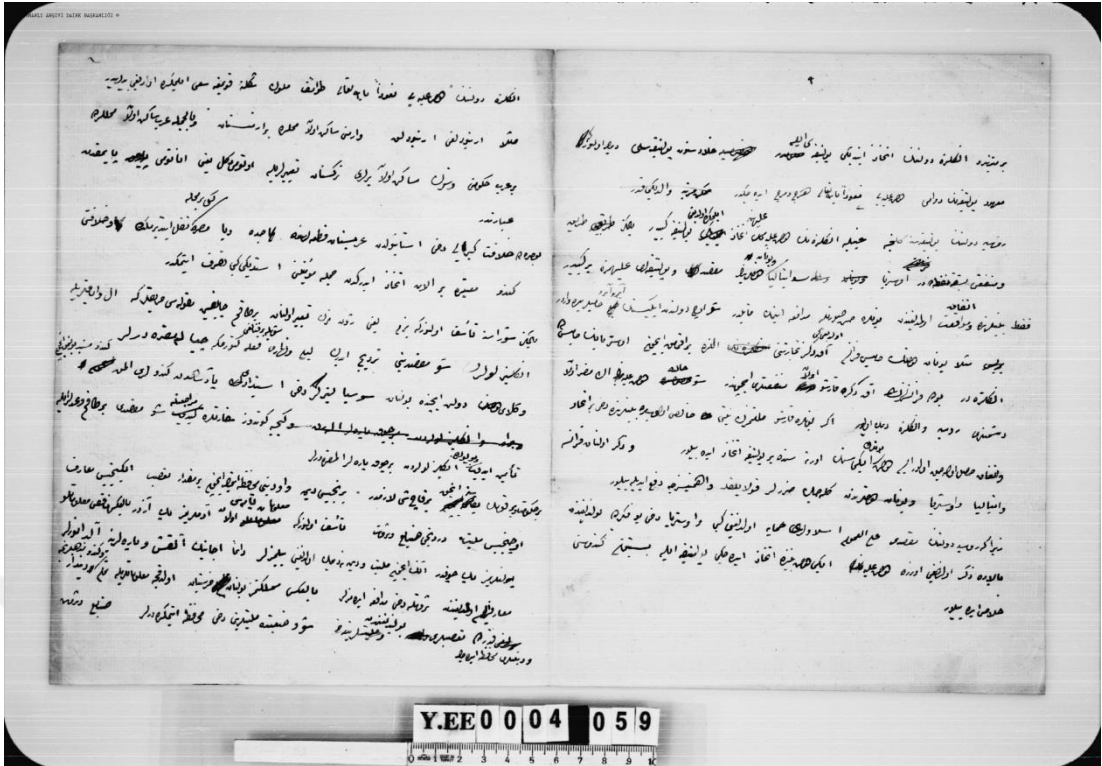
Ek.1 Damadı Muallim Naci'nin Ölümü Nedeni ile Padişahın Gösterdiği İlgiye Ahmet Mithat Efendi'nin Teşekkürünü İçeren Mektup. BOA.Y.PRK.AZJ 23/128

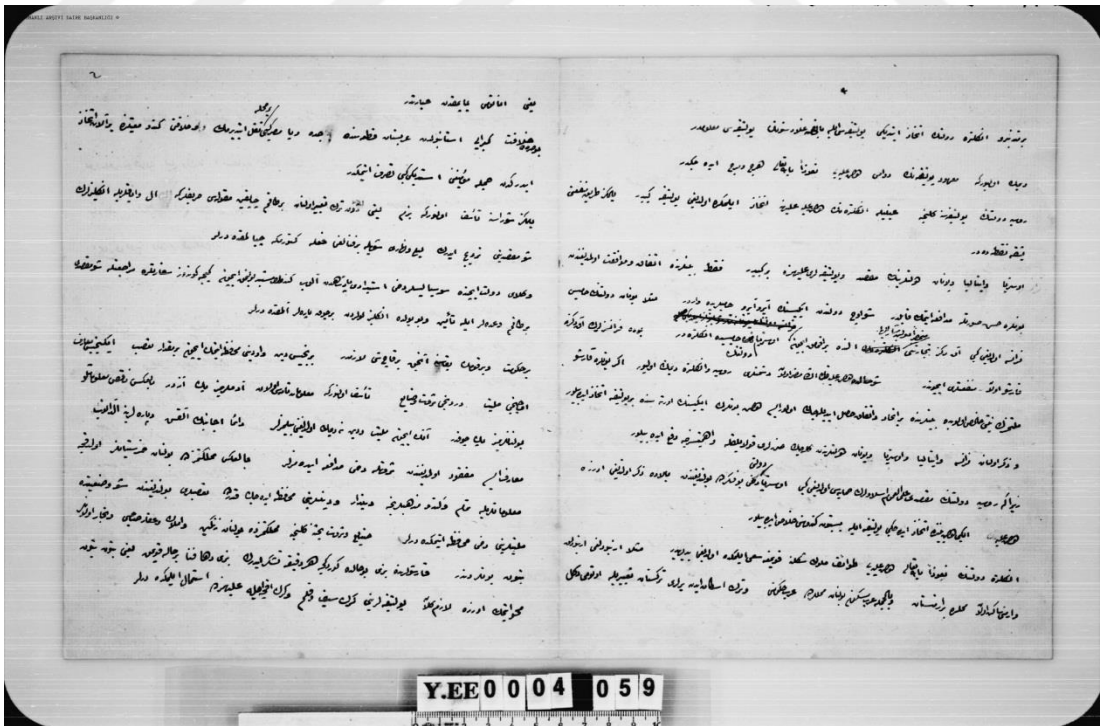
Ek.2 Yabancı Devletlerin Hakkımızdaki Zararlı Niyet ve Maksatlarının İslam Ahalisine Layıkı Vechile Anlatılması Hakkında Tercüman-ı Hakikat İmtiyaz Sahibi Ahmet Mithat Efendi'ye Hitaben İsdar Buyrulan Muhtıra. H. 29-12-1309 BOA.Y.EE.4/59

Yabancı Devletlerin Hakimımızdaki Zararlı Niyet ve Maksatlarının İslam Ahalisine Layık Vechile Anlatılması Hakkında Tercüman-ı Hakikat İmtiyaz Sahibi Ahmet Mithat Efendi'ye Hitaben İsdar Buyrulan Muhtıra. H. 29-12-1309 BOA.Y.EE.4/59

Yabancı Devletlerin Hakkımızdaki Zararlı Niyet ve Maksatlarının İslam Ahalisine Layık-ı Vechile Anlatılması Hakkında Tercüman-ı Hakikat İmtiyaz Sahibi Ahmet Mithat Efendi'ye Hitaben İsdar Buyrulan Muhtıra. H. 29-12-1309 BOA.Y.EE.4/59

Yabancı Devletlerin Hakkımızdaki Zararlı Niyet ve Maksatlarının İslam Ahalisine Layık-ı Vechile Anlatılması Hakkında Tercüman-ı Hakikat İmtiyaz Sahibi Ahmet Mithat Efendi'ye Hitaben İsdar Buyrulan Muhtıra. H. 29-12-1309 BOA.Y.EE.4/59

د وقتہ افندی

« تاریخ » و « موزع » ویندی آنده « اصولی فیه تاریخہ یول اجدک کندی کنجہ » کلام حقیقت بیانک ملازمی اولدی افسرک خاطرله درود ایتمس قایل اطمن - فیه تاریخک برہ ہادھان « اساطیر » ویندی بلجک برحالیہ « تاریخ » تم جلیغہ اتبہ استحقاقی سایہ دولترنہ دفعہ کلہ برہمت اولدینی اعتقاد ایتمس ایس تاریخ دفعی کفرانہ لغت ایتمس بولور . استنادی محکمہ تاریخ یازمہ بولنہ افسرہ بیرو اولم بولورہ افسرک بلکہ جالبشایسم کساتھقی ایتمس اولورم ! حاشا ! قیغیک او جیلہ میلانہ ظفرک ارانہ ایلمیہ سردارک شجاعت فرادی او شادہ و ظفرکی ہامہ قایمہ بچورہ کوسر دکلاہ فریالکام استیصال قیاسا نہ شجاعتا او جیلک سف سردارک کبودہ بر افرلہ . بالکل تاریخ فتنہ و کل علم اولورہ تالیف عالمندہ افسر دفعی معجزہ دیمہ عمایانک علوسانہ سالیہ الہامہ میدانی فنی او جیلہ ارانہ بورد دفعہ برنگ کی اخراک او صیانت جامہ اندر نہ تخیل ایلمک شادہ دفعی حقیقتہ فرمانانہ حالتہ اطمن دوستیک تاریخ نویسنکہ افسرہ شرف پیروی یا قرائنہ ایلمہ دہا . ایلمہ بلکہ کساتھ خاہد عبدایرہ مجکم . « مفصل » سر لہ سید یا قیغہ با شہینم تاریخ عروسدہ مفسرکی حاویک جند فورہ یا حضور استاد لہیتہ تقدیم ایلمس . مقصم طرفہ دولترنہ بر تقریفہ ناغیت دکدر . اعتقاد مجہ « سلاہن » کہ جیلک طرفندہ بولارک جنبہ ترویجہ سطحی سیمہ ایلمکہ آہیقہ انزم ایریور بر تقریفہ کاتبانہ اولدینی کی تقاریرہ دفعی کذلک صورتہ مشرقانہ دہ اطلاع اولورہ بیو کل طرفندہ کوجیلکہ ایریور بر تقریفہ عجز فریانیہ درکہ اندرہ نہ مقصمہ نہ مقصدہ ہیجہ بر استفادہ ایرہ مجک مللا او قویاندرہ دفعی ہیجہ بر نفعت حصول کل من افسرکی بر استادک مددہ کنیم ایلمہ استیکم شی نسیجت و ضامہ ایلمہ استیکم شی دفعی خلعتک فیه تاریخ حقدہ ارشادیر . بر تقریفہ ولوکہ « اثر ضامہ اہم وجودہ » اولورہ اندر ہیجہ بر فائدہ جیدہ حصول کل جیدہ مقالہ استیکم نسیجت و ارشادیرہ قولکدرہ دفعی حقیقتہ دہ ناندہ عظمیہ مفسرہ . قولکدرہ استفادہ محققہ : نیزہ ہنز مقدماتہ بولنہ مقصود صمیمہ کریمسہ اولریند نسیجت و اولریند مقصود کی اکل ایرہ ایلم . خلعتک دفعی محققہ . نیزہ او جیلہ و امثالک یکینہ بلکہ طبعی اطمنہ « فیه تاریخ بودر » ویر کندیلینہ عرصہ ایلمکہ بولنہ بوعصر تقیص و بومعا عربک شانہ شایستہ اطمنہ جنی حقیقت باہرہ سندہ یلخاتیمہ بولک یقینتہ کویبورم . افسر زدہ معا عدل شہرتیم ایرتلو دوللو دفعی یا تقریفہ حادوہ سعید بک افسر و ملک ملک مدبرہ سعادتہ عبدالحمید افقہ حضرتہ منظر اولدین یا بولورہ استادانہ لہ کمال تقظیم ایلم اورک عینہ ختم ویر یورم اولدی دھسورہ امر و نمانہ عینہ دولور

Y.EE 0036 096 001

Ek.3 Ahmet Mithat Efendi'nin Mufassal Namıyla Yazmakta Olduğu Tarih Hakkında Ahmet Cevdet Paşa'nın Yardımını Rica Ettiği Mektubu İçeren Belge BOA.Y.EE.36/96,1

ادبای عکرمزول عثمانی و سربندی احمد میرزا افندی حضرتی
 اسمی سابقه مطابجه اولدیله تاریخ علوم نایب کتاب نایب
 تحریک و تالیف مشهور بودیش و منتقدانه طالع اولدیله اولدیله
 مقدمه ای کوته رسه اولدیله مقدمه ای اسطیجیه اولدیله
 میا دینده تمایز استدل اولدیله . اولدیله علمه
~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 بودیش کوزل اثرل ایز مقدمه اولدیله برده تاریخ علوم طبعی
 چون قدر و ارزش اولدیله . لکن بک مشکلی بر ایدیه اولدیله
 برفی تخی حال عادی صرسته طواروم . اولدیله مقدمه
 ایدیه طرز و تفصیل سادگی تاریخ علوم دیل ایدیه علمه
 ایدیه خلوه عکرمزول کی حالیم شکرکی حوالی اولدیله فرقه علمه وار
 کتب یونانیه سادگی به نقل و ترجمه اولدیله
 حکمای اسلامیه انزل اولدیله مکتب ~~مکتب~~ و مکتب اولدیله
 یکدیله یکی به جوده شیر بودیلر . حکمه بود شرفه انواع
 اختلاف ایله کوی و مرج اولدیله سیاح جوامع بهای مذمت
 اوروا قطع ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 دخی ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 ایدیه ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 دریم ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 بره ای اولدیله فرقه عشیه ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 علم مستقل اولدی .
 علمی منتقد اشکال معلوم کی اقلیدر اشکال دخی
 قابل ضم و علاوه اولدیله حاله حکمای اسلامیه ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 تطبیقیه جنبه و تمام جنبه و تمام ماسی کی
 نیج و قابیه کتف و استخراج ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 عددی ره با صحت اولدیله ارماتیکا علمنده اشکال فکر ایدیه
 قره جبر و مضامینی تولید و تحمینه بزل ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 ایدیه خلوه شمائی مغربیه اولدیله حاله منتقد بودیلر کی قیاسیه
 خیر اولدیله ده مرتبه رقباتی تمام اولدیله ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 حالیکه شرفه ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 مشعل اولدیله وحشی مغفلا جارا و کشفه و خوارزم و قراسه
 کتبتان زنی بقیدر حکمای برتانه و علمای اسلامیه ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 اولدیله بویجه کتابل ایدیه ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 علم عقیده و تقیه بود اثر برکزه اولدیله ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 کوشه ده بوجا قره قانیه آثار سلف ایدیه برابر جبر دیبک نوز
 نوز اولدیله ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 اولدیله ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 عدله اولدیله ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 اولدیله ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~
 اولدیله ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~ ~~تاریخ علوم نایب کتاب نایب~~

جوده تشعبه نیدی .

دفعه نیمی فرسیج و امکان

تاریخ علوم نایب کتاب نایب

Ek. 4 Ahmet Mithat'ın Telif Ettiği Tarih-i Ulum İsimli Kitaba Dair Ahmet Cevdet Paşa'nın İzah Şerh ve Mütalaaları. H. 06-04-1327 BOA.Y.EE.37/50,1

۷

عم هفت اب اور واده اساسونه دکشی
 کوکل قابل اتعلم اولملاسه کی یخووا عد یونانیه نورالری
 دوریه ایچاد اولدی کورنه کوریلدی بجم دوریه
 اید کورلور اولدی . فیه اولانه میدانه جیقد بخیرک
 ضیا اولانه اجزای ترکیبیه لرینه استدلون ایدلور اولدی
~~بسیق و مجرود اختراع اولدنه فیه~~
 و صناعات و صناعات بخیریه ~~بسیق~~ کور شمیم
 زینا جت اوزار حدودنه جیقل اولور .
 الحاصل اید فلدونک درسه اولدی سلطانه و تقصیدات
 شدکی تاریخ علوم بر فیرت اجالی اولور و علم ناقص
 قالور . تاریخ علوم ذاتا بر شمیم اولوب شمیم
 بحر محیط غوی اید بر شمیم لایتم کلمه کلید
 یواب جمع البجیه شمیم دغنه اولانه برادیه کاف
 یک بیوک و یک بیوک کلمه کلیدی اختصار ایتمه
 توقف اید . اینه تلفظ اینه بون بر ایشتری
 در عوه اینه بون
 سفر ایروب کنارده طوطی کورنه عودت اید ضعی سلطانه
 جفرانه کور شمیم . کله بو عین نه ایدرک ساحتلینه
 یاز نده آغوش فینید فیه دلا سفریه یاز .
 دور علم ایجه خاصیت بون برادیه اید بحر محیط
 غوییه آجلوب ده دیار حسینه قدر کتیل ایتمه .
 بجم سلامت ویرسلا کور یول ائی موفه بیور سوت
 صفا دعائی تکرارده رفته زیم برادیه بیوه - یا ارزو
 بیوردقلی استغاد بیونده اکانه معاونت ایلدی جکر .
 هیچ - هیچی آ هیچ . بیوه بیوه ایدیده اولماز
 هیچ اولانه دسه ائی تشویه اید تشبیه اولدنه بزه
 براسکی باشنده اید فیه صولونه طولان شورجه نه عالم
 خیال و حافظیه بر سفر ایدلم ده رطب و یابس
 هده اله کیم تعلیم ایدلم

۹
 بو عینی اید نه اقدار
 سیاهلر نه بکر نه ده
 ارغوش فینید فیه کور
 هر کبیر دور
 عالم ایجه صیه بوا
 قدر کتیل اولدنه
 بحر محیط غوییه ایتمه
 ایتمه اینه اینه
 استغاد بیونده ایلدی
 تشبیه ذاتی خالیدی
 سادنه تشبیه تیل
 ایلم . ارنه دیر
 اینه دانه دغش
 برادیه دیر
 ایتمه

Ek. 5. Ahmet Mithat'ın Telif Ettiği Tarih-i Ulum İsimli Kitaba Dair Ahmet Cevdet Paşa'nın İzah Şerh ve Mütalaaları. H. 06-04-1327. BOA.Y.EE.37/50,2

بواجتن علم و ادبیات عثمانیه خلی خدمت اعلیٰ
 باید اراد و دقا جو خدمت ایله جمل ایدی لکمه برکت
 اقدی دفع قیاب ایچره بواجتنی طاعت مشدر - تفصیلی
 تاریخ جو دولت اوله ایکنه جلدینک (۱۷) صحنه سنه
 لکرت فی زام تاریخین انحرافه (لقد غایه تاریخ
 المغنی بسبب بخت غالینا) حاکم دیوحر اولدینده
 شو عیاره فی شرح ایله بح -
 بیعت اقدی لیکول شنه ایوان طاعت ایله میوعاب
 بیعت اقدی تک استخام ایکنی الهادیه (غالینا) نام
 طیب اند ساینده ایچ سینه المله ایله ده شانی
 زاده تک شوق اند شرتنی با صهر منله شانی اولدی
 بیعت اقدی منصفه طردنی ایچ سینه ایکنی بی غالینا
 دخی بیعت کی مرآتند طردنی استجاب ایله صبر - بیعت علی
 شانی زاده تک اولدنده ایکنی دخی بیعت و منصفه اولدند
 (غالی) غلوه رسم قاعده (حاکم) و غالینا ایچ منصفه
 و منصفه ایکنی بیعت ایله بیعت ایله بیعت ایله
 ایسی غالینا اولدینده بوند صفت مکتوب ایلام و
 قوریه واردر -
 ایسکول اقدی علم ریاضیه کی میرانده اولد حسن خدمتند
 ساه کلکوشنا ایله تشکر و عاده شکره دیو جلد بری بوند
 لکمه اندره اوله ایکنه سانه بریم خواجیه اولد خواجه حسیبه
 اقدی تک ده خدمتی اولدو ملا طبره که ایسکول اقدی اول
 کتاب اقدی ساه عثمانی ادره تک منق اولد
 تحریق ایکنه و بیل کوزل برجه کنه ایکنه و صوره
 کتورش در - بر صیه اقدی حاکم سانه اولد
 شوی ایکنه دشمنه شده طی مار حیات ایله حاکم
 بایش تک بی سیر - بر صیه بایش دخی اولد و بایش
 مکمل معلومه ایله استانبول کلوب مکتوب جو بیعت ایکنه
 ذراع عثمانی تدوییه و قیران کیلوه بیستی کی سنان
 مکتوبی عن و شرح و استانبول ایله غالی و منصفه کی
 قوریه جلدیه تک و قالیقنه کت ایله مشهور ایکنه
 حسیبه اقدی اول مکتوب بکرده و ریاضیه
 خواجیه اولدو کلکوشی خواجیه استانبول اقدی
 تاریخ علمه درج اولدنده که ساه عربی ادره
 بک جوده تألیفات مستیره سی اولد قده بیعت بیک ایکنه تاریخ
 مکتوب بکرده و اقدی اولدنده ساه عثمانی ادره
 ایکنه شوق ادره اولد جود بر ساه مکتوبه
 بایشنه و لغاتمه جودونی ساه غزه نقل ایکنه -

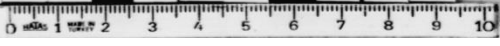
یور قیاب ایچ ایچره

استجاب

برو عزا مکتوبی تنظیم

حساب و جبر و حساب
دائر

Y.EE 0037050005

Ek. 6 Ahmet Mithat'ın Telif Ettiği Tarih-i Ulum İsimli Kitaba Dair Ahmet Cevdet Paşa'nın İzah Şerh ve Mütalaaları. H. 06-04-1327. BOA.Y.EE.37/50,5

(۱۴) صحیفه ده (عرب و فنی معارف)
 تعلیم و تدبیر فی یونانده المشرق (عیاره سنه کی)
 معارفی ~~نظنک~~ یرینه علوم ازلده
 حالیکه ~~تعلیم~~ تعلیم و تدبیر و یرینه تعلیمی
 علم موقوف بر تعلیم دکلر ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~
 اسباب تفصیل س اوج و فنی سایر اولور
 عربک یونانده الفنی علوم حکمه اوج قسده
 م عتم اول حکمت طبیعی درک اندک بر سابی اولور
 فزیه و شیمی صکره افرغ و شعب ایزک
 معشیه محی عقول اولرجه درجه وار شوره
 انکسین علم ریاضیه دنیله تعالیه درک حساب
 و هندسه و هفتیت و موسیقی علمیه - موسیقیت
 مقصد فنی ~~م~~ بو علمک نظر ایزیر یعنی صدانک لغوه
 حاصل ایزیک اموالجه تناسیه درک بودنی بر نوع
 و سکی اها هندسیه درک و سکی نوشته اولور
 موسیقیه استقامتی ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~
~~تعلیم~~ اوج فنی حکمت الیه درک که روحیه
 و امر مودنه و واجب الوجودنه حکمت الیه
 علم موقوفه الطبیعه در - حکمت طبیعی و حکمت تعلیمی
 امور دنیویه ایچیه تحصیل اولور اما حکمت الیه
 امور افرویه به متعلقه ~~تعلیم~~ اندر شرحه و حکمه
 الیه علم تعلیم و عقلیه تغییراتی معلومر اما معارف
 تعلیم و تدبیر ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~
 بر عیار اولر ~~تعلیم~~ اولر معتمد در عیار
 اولر فنی اکلایه سورم
 (علم) بر وجه بالا گفته بیاید و بیاید دیکدر
 اما اصطلاحده بر عیوت وحدت الیه منسظر اولور
 مانتی بیاید ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~
 حکمت الیه مانتی بیاید علم منظر اولور
 بو ساندک تعالیه دیرنه اولر اکتانک فکر برتره حاصل
 اولور بلکه به فنی علم ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~
 معقولات ثابته و نه با صحت اولور مانتی بیاید
 علم منظر اولور و بو ساندک معالیه اولور اولر اکتانک
 فکر برتره حاصل اولور بلکه به فنی علم منظر اولور
 و معالیه اولور علم منظر اولور دیرنه اولور اولور
 بلکه س واردر اولر اولور ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~
 جمیع مانتی ذهندن سوز اولور ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~ ~~تعلیم~~

تعلیم و تدبیر
 فنی و فنی
 علم فنی معالیه
 فنی امور دنیویه
 بو جوتلور

۹
 علم فنی معالیه
 ساندک دیرنه فقط

Ek. 7Ahmet Mithat'ın Telif Ettiği Tarih-i Ulum İsimli Kitaba Dair Ahmet Cevdet Paşa'nın İzah Şerh ve Mütalaaları. H. 06-04-1327. BOA.Y.EE.37/50,6

مبحث
۲

صکفه
۵۶

(وضع تدوین علوم)

اولاد بیایه انجیدیک که (علم) لغته (بیلک و بلسه)
 معنایه در اصطلاحه دینی بر حقیقت و حقیقتیه
 مصنوط اولاده مائلی (اصطلاحه علم) یا خود بو
 سائله تعلقه ایدنه ادر اکتان تکرتیم حاصل
 اولاده ملکه در ۹
 تدوین اولاده شید (علم) ما نلدنیا: علیه عملک
 حقیقتی او عملک ما نلدنیا: علیه عملک
 علوم تدوینک (تعمیراتی) ایشخانی
 اولاده بیایه العنوانه نام رساله تک خاتمه سنه
 برتفصیل بیایه اولنده سیکرا اظناب کلامه
 حاجت یوقده مطلق بوراده دخی (اصطلاحه علم) برتعمیر
 یا علم

علوم تدوینه بزیم علوم نقلیه و عقلیه و علوم
 نقلیه علم شرعی و علم سائیه به تقسیم اولنده
 علوم شرعی تک انواع کثیره کی وارد علوم سائیه
 دخی اوله ایکی خنده که علوم اریبه سلیه اولونور
 علم عقلیه حکمت و فلسفه دیکدر که حکمت عملیه و حکمت
 نظریه قسملریه منقسمه حکمت عملیه ترتیب اولونه
 تدبیرنیز سیاست مدینه
 حکمت نظریه حکمت طبیعی و حکمت ریاضیه و حکمت
 الهیه در علم حکمت الهیه (اصطلاحه علم) برتعمیر
 دخی تقسیم اتا سائیه کوجیه بر عملک اکثر اولدی
 ظنیه قسملریه تدبیر حکمت طبعیه دسلای دخی
 مشاهد و تجربه به منقسمه در علم حسن تدبیر
 اولفقه منقسمه یعنی لاشتم دیویر اولونه سیکدرت
 خلیصی شکلدر

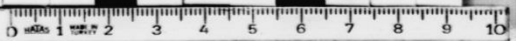
اما علم ریاضیه (اصطلاحه علم) برتعمیر
 علوم متعارفه منقسمه اولفقه عایت و افتخ اولونور
 لاشتم دیکر عمل بولنماز
 اریبه علم معنای اصطلاحیه کوره تعقیباتی
 بولنده عبارتدر اما علم دینی و تدوین به تقسیم
 مشاهیریم به بیایه علم اولاده مشاهد اولونور
 و تقواتری حقیقه سادک (۱۰۴) صحنه

۱
 بود که علم عقلیه
 معنای اصطلاحه
 در اصطلاحه علم
 علم عقلیه اولونه
 بود که علم عقلیه
 ۴
 بود که علم عقلیه
 اصطلاحه علم عقلیه
 بود که علم عقلیه

۵
 منطوقه دخی بر علم عقلیه
 که جمله علوم مقدسی
 حکمت در

۱۱
 مقدمه (۶)
 صحنه سنه اولونور
 و جمله علوم

Y.EE 0037050010

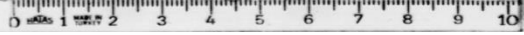

Ek. 8 Ahmet Mithat'ın Telif Ettiği Tarih-i Ulum İsimli Kitaba Dair Ahmet Cevdet Paşa'nın İzah Şerh ve Mütalaaları. H. 06-04-1327. BOA.Y.EE.37/50,10

(۱۷) صحیفه ده (یا نظام سره اولدوغنی ظن آه)
 عیاره سنه کی (اولدوغنی) لفظ تک طرد اولدوغنی
 طینه جرات اولدوغنی سبی تیب جدید تواریخ عثمانیه
 (۶۹) صحیفه سنه مراجعتی معلوم اولور. مگره بورا ده دخی
 برتجاج سوزاید بر برتبه ده ایزاج اولام ایزاج
 صانعده وطن وزنج و تخمین و عذر و اعتبار و اعتقاد ایملک و
 بونلک اشائی کلام (افعال) قلوبلا که ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
~~اولور~~ ~~اولور~~ ~~اولور~~ ~~اولور~~ ~~اولور~~ ~~اولور~~ ~~اولور~~ ~~اولور~~
 مضمونلری اولور نسبت و کهنه قلبه مخصوص اولدوغنی نزه افعال
 قلوبه دخیله ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 دخیله آله صایغیلری آرم اولدوغنی صانودوم دخیله اما
 طایفه سنهک و بر شخصک صورتی ذکهنه تخیل ایملک افعال
 قلوبیه ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 صایغیلری ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 ذکهنه تخیل ایملک ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 قلوبیه عد اولماز. ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 اولور و افعال قلوبیه اولدوغنی صورتیه ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 ایملک اولور. ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 صایغیلری (علمت حالت) کی که آله حالتی بیلدیم ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 علم ایله معرفت ایه سنه دیکر بر قوه دخی وارد که
 معرفت بر شینی بیلدیم کی اولور نوب ده سبب ایله اولدوغنی
 جوی ایه سببه اولدوغنی سببی (اندک عارف) ذیلر ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 اما علم عمومی اولدوغنی (استقام) دیسور
 قواعد عرب ایه مشغول اولدوغنی بر رعایت ایملک
 تجرید سینه بر شوقه طبعیه مگر قواعد عثمانیه جوی ایدیم
 اجا اولور ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 کوردوم که سخی بوز نظام سره بر ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 ایله صانودوم دیور ایله اولدوغنی صانودوم دیسور - قدامت شیا
 عثمانیه دخی بود قیقه ره رعایت ایملکه اولدوغنی حالده
 قریب الودوه ظهور ایدیم غلطیه ایه شروع قدامت ایسه
 نسیم اولدی صانودوم دیم چه برده قدامت ایملک نسیم
 اولدوغنی صانودوم تفسیری دخی ظهور ایسور مگره ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 کلام ایه زکل اولور دیسور - زکشر سیک دقا بیه ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 سانی حکیمه ایله ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 اولدوغنی ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 دقاوت و فنی زتل نصیبه در حاشیه ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~
 دقاوت و فنی زتل نصیبه در حاشیه ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~ ~~تجزیه~~

اولدوغنی ترکیب اولدوغنی
 اولدوغنی ترکیب اولدوغنی
 اولدوغنی ترکیب اولدوغنی
 اولدوغنی ترکیب اولدوغنی

Y.EE 0037050004

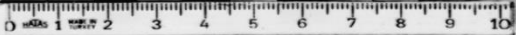
Ek.9. Ahmet Mithat'ın Telif Ettiği Tarih-i Ulum İsmi Kitaba Dair Ahmet Cevdet Paşa'nın İzah Şerh ve Mütalaaları. H. 06-04-1327. BOA.Y.EE.37/50,4

الف: موقوفه ^{الکلیه} طبع هر چه که در حق
 فایده ترکیب مثلا (یا زبور بیلدی) صیف سنک
 مضای عریک (کافا یعنی ان کینب بلا کلفه)
 دیوانه اوله بیلور دیگر کلامه دخی بیلور بقیع
 جمله ابع ترجمه ^{اصطلاحیه} اولور -
 زمان ماضی الکی شکر تقیم الی بری (دی) و دیگری (مش)
 صیفه ابع استعمال اولغی ده ترکیبک محبتا سندتور -
 اما ف غریبه اکیس ده بر صیفه اید افاده اولور
 مثلا (قال) دیدی با خود دیکس دیوانکی صورتک
 ترجمه اولور - (قال فلانه) خنیکه دیمه کیم کیمیا
 فلانده بالذاتی ایشتمه بوشه بالور سلمی ۲ انکی
 معنایده محتمل اولور ^{اصطلاحیه} عادی بر واسطه ایله
 ایشدوب ده سوزنی تاییب و توفقه ایچمه واسطه
 طی ایله ^{اصطلاحیه} (قال فلانه) دیر اول موثوت
 ادویه ادرایت ایله بالور سولیمه اولماز - بولیم
 تدلیس دیک اولوب بونی از کتاب ایدر ادرایت
 روایتی علم اهل حدیث مقبول اولماز - بنا علیه
 احادیث شریفه کله روایتده (صحیح عنه فتوت
 انه قال) دیک لازم کلور - ترکیبده ایسه بودلو
 تدلیس احتمال بودور -
 بود قیقه (ده مخالف اولوب ده عربیک لوفعل
 ماضینی (دی) صیفه ابع ترجمه ایدر چونه دفعه
~~خطا ده بودور~~ بالاسماح روایت اولغی
~~شیرینی باش لهره روایت ایچمه~~
 خطا ده دیرلور -
 واقعا مورخلر تیتیکلری زمانک ووقعاتی حکا بیدر
 انکی (دی) صیفه سنی استمال ایدر - لکله ایشتمه کما تدر
 سولیکه مورخی ^{اصطلاحیه} اوزمان ایشتمه کما تدر
 بولوب اووقعاتی مشاهیر ^{اصطلاحیه} حکا بیدر
 لکله اووقعاتک محققه ادرایتی ادعا ایچمه
 اولور - ویر قاعده (سدر) صیفه سنی استمال
 ایشدکه عادی صورتده بیله مسموعات قبلین اولور
 بیلور تفسیریه بر کچون قره ایلم افاده سنک
 درجه قوتی افاده ایره بیلر ایسه ساندک محققه
 معدود اولور -
 ایشتمه بودور لود قیقه (سدر) ترکیب محتمل اولور

(مش) صیفه سنی
 قولا نموه لازم اولغی
 حاده چونه دفعه

دیوانکی
 قیغه
 دیرلور

Y.EE 0037050014

Ek. 10 Ahmet Mithat'ın Telif Ettiği Tarih-i Ulum İsmi Kitaba Dair Ahmet Cevdet Paşa'nın İzah Şerh ve Mütalaaları. H. 06-04-1327. BOA.Y.EE.37/50,14

ایشیه بود لہذا در تہذیب السالہ ترکیب مخصوص اولادہ خلیل صفت
کلت و مزایا نمود . تزکیر استیاری وسطی بریں ازہ صا تدریس
یوزنیت و مکملی نصی و پریشاد روشد کیر اساتہ حیرت کلور
افاضل برہہ کلور دہ بر اسانہ صفت تنظیم سہا ایسہ (بودر تنظیم
و مکمل برانہ ما نزلہ -
واقعہ ساسہ بشما نیزہ معقولات ترکیب تک جوی ترک ایلہ اولاد بریں
عاشیا و وفای رسیدہ و اسنہ سائزہ دہ جو کل حیرت کلور
اخذ () ایلہ بر اسانہ مخصوص بالہ ایسہ دہ قواعد صرفت
کما حفظ اولاد ہم معقولات الفاظ السنہ و لغت کما اکت
و کوز لری انتخاب اولسنہ در . علی کوز من لشی اکت نزکیرہ
اولادہ خوب ساسہ فی ماخذ اولسنہ و حصولی ماخذ اصولی اولسنہ
سہ عثمانی اویسای کچہ نزکیرہ اولسنہ کچہ اصطلاحات علوم عربیہ فی
درجہ اولسنہ کوز سہ مان ایشیہ . ساسہ عربیہ ایسہ ساسہ
علوم و معارف اولسنہ مسلمانہ قدر .
مفہمات مشروہ بہ نظر اسانہ عثمانیہ ساسہ علوم و معارف اولسنہ
دبیرہ سہ قالدی - ترجمہ اشقی قالدی . حالہ کوز کچہ علوم
حکمیہ ساسہ عثمانیہ فی نقل ایلہ اکثر اصطلاحات علم عربیہ اولسنہ
علوم اولسنہ . و اشیا ساسہ لعلیم واقعہ (تہ ایلہ
العلوم سہا صہ الاظکار) حکیمہ اولاد دہ کیرہ کچہ پرتیہ
حکمیہ اختراع و اصطلاحات جدیدہ وضع اولسنہ اولسنہ
بوزن کسا نیزہ نقلی کل ملام برایشیہ . و اگر کچہ اصطلاحات
جدیدہ تک اکثریا عربیہ یا شبیریہ ہونور اسہ دہ
بوزنیہ تہ دہ و در . ایشیہ انان معانیہ کچہ بیہ سہ
سائزلہ الکنکہ سہ سہ موافقہ اسمہ وضع ایسہ
جینی دقت و کچہ موقوفہ . بوختہ سہ اولاد نیزہ بود ملام
عربنی صرف ایلہ موافقت اخذ نیک کچہ قضا لیلہ طرختہ
انتہائی بوزن ایسہ کچہ و کلہ ؟
دیلم اولیورک ساسہ (ان کل بر کلم ساسہ اولسنہ مستند
شو قدر ہار کچہ ساسہ بالادہ اشعار اولسنہ اولسنہ اولسنہ
کچہ کچہ کچہ اولسنہ الفاظ لری ساسہ اولسنہ اولسنہ
کچہ کچہ کچہ کچہ ایسہ سہ بوجہ تہ بر کچہ
ایشیہ اسمہ سولہ کچہ کچہ اوقو تہ سہ سہ صورتہ بارہ سوزنہ
بوزنیہ
بوجہ تہ تاریخ و جغرافیہ علمتہ سہ سہ مشکو تہ بادی اولسنہ
سہ (۶۵) نچہ صحیفہ دہ (علوم ہونورہ بر کچہ
توکل ایچہ امور معلومیہ سہ سہ عبارتہ) عبارہ سہ وارہ .
یواسیہ بالادہ بیان اولسنہ نیزہ فکر و نظائر تعریفہ
کچہ کتب حکمیہ و کلامیہ دہ فکر بو جویہ تعریف اولسنہ .
علوم عدوتہ دہ ترتیب اولسنہ ایچہ سائزلہ مسائل
ایسہ کچہ قواعد کلیہ : نظریہ اولسنہ اولسنہ تدریس و تعلیم
ایلہ امور معلومیہ سہ سہ کچہ کچہ اولسنہ اولسنہ اولسنہ
استنباط ایچہ ترتیب اولسنہ قیاسیہ کچہ واتیہ اولسنہ

بوجہ تہ وحدت ایلہ
مصلحت اولادہ

Ek. 11 Ahmet Mithat'ın Telif Ettiği Tarih-i Ulum İsimli Kitaba Dair Ahmet Cevdet Paşa'nın İzah Şerh ve Mütalaaları. H. 06-04-1327. BOA.Y.EE.37/50,15

بود حکیمانه نطقه بحث اولیور . نطقه یکیدر .
 نطقه قلهوی و نطقه اظنیدر . نطقه قلهوی سونیکدر
 نطقه اظنی ادر اگر که نطقه قلهوی اندم تولد ایدر . چونکه
 موطوعی مایک بلده یکی کلاری سولیز اما اندری نطقه ایدر من
 مثلا بلده یکی یکی کل براین دیر اما اندم کلدرم
 کلز سیه کلیدر کی کلاری استنباط ایدر .
 دنانه ایس کل کلیم سندن معنای سنی بلده دکر سنکه
 کلکل موطوعه سندن جمیع نطقه ایدر جمیع
 شقاقنی استنباط ایدر . بوایس اشان کلکل
 سیزیدر . بودنی جناب حقیقت ان نه احصایه سیزیدر
 اولدنی فکر و نظر ایله حاصل اولور .
 (فکر) بر چوکل موصول ایچره معلوم اولانه تیرکی
 ترتیب اینیکدر که تصورات قبلیته ایس هرکل اکل
 علی منظمه اصطلاحی قول شایع یعنی تعریف دیکور
 و تصدیقات قبلیته ایس تصدیق دیکور . تصدیق
 کتب منظمه ده حرر کرد .
 یتیم بو حکیمانه ده صیفه : حالده کیس اولمقله بر خاطر
 ساینم مجبور اولورم .
 (حال) حقیقته ماضی و مستقبل اده سنه بر آن
 عین منقده زمانه ایس لاقول ایکی ان قدر اولمقله
 حقیقته حال دیر کی حقیقته حالده زمانه دکلدر .
 کلور دیر ایکی بو کلکل ایس زمانه ماضی بو دیر ایسی
 مستقبله عانه اولور . عین ایس زمانه حقیقی بله عینا
 اینیکدر انه مخصوص بر صیفه احصایه مجبور ایس
 کوره سندر . ~~حقیقته~~ حقیقته لاقول ایکی تفریق
 استقبال و ماضی تفریق حال قمامده استقبال
 اینیکدر در ~~حقیقته~~ حقیقته ماضی با دیر ایچره و اینیکدر
 ایس سانه ده ایس حقیقته عینا کوره بر زمانه
 حال اعتباری واردر . مثلا و اینور قالمقور
 دیکلدره سندی یعنی سوبر قایم دقیقه طوفان قالمقور
 اوزره در دیکل اولور سوبر قایم دقیقه زمان حال
 اعتباری ~~حقیقته~~ ایس سولور و سندی صوره
 اعتباری اولمقله دیکلدره بولنده عین دور بر زمان حال
 اعتباری ایس اولور . بو دور لو اعتبارات ایس حکم
 زمانه بر ماضی اولمقله سندی حقیقته بلا دعویله ~~حقیقته~~
 بعضیله یا اینور قمامده حال کیس و بعضیله
 حال کیس بو دور بعضیله ده ~~حقیقته~~ علاوه ایس
 لفظی قول اولمقله .

باریک
 اینتر دو
 شرح اولور
 باریک
 اینتر دو
 شرح اولور
 باریک
 اینتر دو
 شرح اولور

Ek. 12 Ahmet Mithat'ın Telif Ettiği Tarih-i Ulum İsimli Kitaba Dair Ahmet Cevdet Paşa'nın İzah Şerh ve Mütalaaları, H. 06-04-1327. BOA.Y.EE.37/50,13

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında Kocaeli’nde dünyaya gelen Mesut Davulcu, ilk ve orta öğrenimini Kocaeli’nde tamamlamıştır. 2010 yılında Kocaeli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazanıp 2014 yılında mezun olmuş, 2016 yılında yüksek lisans eğitimine Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında devam etmiştir.

